

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

**30 РОКІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»:
СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Одеса, 15 лютого 2024 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК 340.6(094.5)(477)«451*30»(062.552)

T67

Відповідальний редактор: **Антоніна Черемнова**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
(протокол № 1 від 31 січня 2024 року)*

Матеріали подано в авторській редакції

30 років Закону України «Про судову експертизу»: сучасний стан та перспективи вдосконалення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 15 лютого 2024 року) / відп. ред. А. Черемнова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 340 с.

ISBN 978-617-8182-11-3

DOI 10.61563/978-617-8182-11-3

У збірнику матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції «30 років Закону України «Про судову експертизу: сучасний стан та перспективи вдосконалення» містяться тези доповідей, в яких висвітлюється сучасний стан законодавства про судову експертизу, визначені проблеми та недоліки чинного законодавства, а також пропонуються перспективні напрямки для подальшого вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Збірник розраховано на наукових працівників, судових експертів, співробітників судових та правоохоронних органів, викладачів, докторантів, аспірантів, а також осіб, які цікавляться проблемами та перспективами розвитку судово-експертної діяльності в сучасних умовах.

УДК 340.6(094.5)(477)«451*30»(062.552)

ISBN 978-617-8182-11-3

© Одеський науково-дослідний
інститут судових експертиз, 2024

Шановні колеги та учасники конференції!

Наша конференція присвячена ювілею Закону України «Про судову експертизу». За тридцять років чинності він постійно вдосконалюється, до нього ледве не щороку вносяться зміни, доповнення, ухвалюються нові редакції. Разом з тим, до змісту цього закону і його практичної реалізації існує чимало питань у науковців, судових експертів та інших практиків його застосування.

Така увага та зміни до Закону України «Про судову експертизу» обумовлені постійним розвитком судово-експертної діяльності в нашій державі, імплементацією міжнародного досвіду нормативно-правового регулювання цієї діяльності, практикою діяльності судово-експертних установ тощо. Тому метою нашої конференції є: висвітлення комплексу проблемних питань, пов'язаних з оцінкою ефективності дії Закону; створення наукового простору для дискусій та обміну ідеями щодо напрямків розвитку судової експертизи; формування реальних законопроектних пропозицій.

До організаційного комітету конференції надійшло 73 тези наукових доповідей, у яких автори висвітлюють найбільш гострі питання сучасного стану судово-експертної діяльності, зосереджують увагу на прогалинах чинного законодавства та пропонують шляхи його вдосконалення.

Сподіваюсь, що плідна робота на конференції та обмін ідеями залишать у вас лише позитивні враження і чимало натхнення до нелегкої праці, а суб'єкти законодавчої ініціативи знайдуть актуальні положення у збірнику тез для подальшої законотворчої роботи.

Бажаю всім нам приємного та результативного наукового спілкування, творчих успіхів, здоров'я, миру та добра!

Разом до Перемоги!

З повагою –

**директор Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз**

Міністерства юстиції України

Дмитро КІШКО

Анна Абу Еласал

аспірантка кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) КОРУПЦІЙНИХ ДОХОДІВ

В умовах економічної стагнації в Україні та світі спостерігається зростання злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, у тому числі в результаті корупційної діяльності. Тенденція до збільшення кількості правопорушень в економічній сфері, що спостерігається протягом останніх років, визначає пріоритетну роль правоохоронних органів, зокрема правоохоронних органів, одним з основних завдань яких є захист економічних прав та інтересів суспільства, суб'єктів господарювання усіх форм власності та громадян, збереження економічного суверенітету та економічної цілісності України [4].

Необхідно зазначити, що на сьогодні корупція має великий негативний вплив на майже усі сфери життя, зокрема, враховуючи воєнний стан країни, корупція зросла на державному рівні серед посадовців і «публічних» підприємців.

До основних закономірностей, які підвищують «інтерес» до вчинення корупційних злочинів можна віднести:

- розкрадання державних коштів та отримання хабарів, в більшій мірі, здійснюється в таких галузях економіки, які мають для країни стратегічне значення (оборонний та паливно-енергетичний комплекс, охорона здоров'я, державне управління), оскільки на них розподіляються значні грошові потоки;

- значний обсяг коштів, залучених до реалізації проєктів на державному та місцевому рівнях за рахунок державних чи місцевих бюджетів;
- складний механізм визначення вартості товарів та послуг, постійні зміни ринкових умов для визначення вартості товарів, послуг та реальної ціни придбаних активів;
- сфера державних закупівель не є прозорою і характеризується високою конкуренцією, що може створити умови для закулісних змов [3].

Саме тому задля ефективної боротьби зі злочинністю необхідно обрання засобів уповноваженими органами та побудови стратегії для протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих у результаті корупційної діяльності.

Основним завданням органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність з метою протидії «відмиванню» коштів є: здійснення оперативного обслуговування відповідних суб'єктів, зокрема суб'єктів первинного фінансового моніторингу, пошук і фіксація інформації з гласних і негласних джерел; агентурна робота; виявлення й документування злочинів безпосередньо з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, так і предикатних тощо [1].

Більшість злочинів вчиняється замасковано, злочинці використовують при цьому різного роду хитрощі, щоб уникнути відповідальності за вчинене, через що викрити такі злочини або одержати відомості про причетних до них осіб буває вкрай важко. Це викликає необхідність здійснення оперативних заходів для добування даних. Для ефективної боротьби оперативним підрозділам необхідно мати відповідну інформацію відносно діяльності кримінальних структур та процесів [5, с. 36].

Обмін інформацією, зокрема й оперативною, є основою для проведення спільних заходів між правоохоронними органами, що наділені повноваженнями у сфері протидії відмиванню корупційних доходів. Для виявлення фактів легалізації (відмивання) коштів злочинного походження використовуються оперативні можливості різних правоохоронних органів, методи економічного аналізу, дані автоматизованих

інформаційно-пошукових систем, оперативне супроводження окремих національної економіки тощо. Використання такого напряму дозволяє через виявлення легалізації (відмивання) коштів злочинного походження встановити факт учинення предикатного злочину (джерела отримання доходу злочинного походження) як приклад в ході корупційної діяльності [2].

Однією з найрезультативніших слідчих (розшукових) дій під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є обшук, який, відповідно до ст. 234 КПК України, проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [7].

Розслідування легалізації доходів, одержаних у ході корупційної діяльності передбачає проведення відповідних слідчих (розшукових) дій чи тактичних операцій як засобів впливу на ситуації, що виникають. До таких слідчих дій та заходів забезпечення слід віднести обшук, тимчасовий доступ до речей і документів, втручання у приватне спілкування, допит підозрюваних, допит свідків, ревізії, судові експертизи [6, с. 52].

Результативною діяльністю оперативно-розшукових заходів також є: встановлення несплати податків; платежів і порушення порядку звітності; надходження коштів у значних сумах під виглядом оплати значної кількості товарів, послуг тощо за нетривалий строк існування підприємства; отримання інформації з конфіденційних джерел; ініціювання проведення ревізій, аудиторських та інших спеціальних перевірок.

Таким чином, застосування засобів оперативно-розшукової діяльності сприяє ефективному розслідуванню легалізації (відмивання) доходів, отриманих у наслідок корупційної діяльності. Слід також відмітити, що необхідно враховувати зміни способів вчинення корупційних правопорушень та необхідність використання нових технологій оперативно-розшукової діяльності для майбутніх рішень задля попередження кримінальних правопорушень, спрямованих на легалізацію доходів, одержаних від корупційної діяльності.

Перелік використаних джерел:

1. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, як фактор злочинної діяльності (характеристика, виявлення, розслідування) : дис. ... докт. юр. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса : НУ ОЮА.
2. Бондаренко О. Способи взаємодії правоохоронних органів у сфері протидії легалізації корупційних доходів. *Правові новели Науковий юридичний журнал*. 2021. № 14. С. 27.
3. Відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь. *Державна служба моніторингу України*. 2016. 38 с.
4. Карпенко Р. Розкриття та розслідування економічних злочинів: проблемні питання. *Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи*. 2018. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1145/1/7.pdf>
5. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навч.-метод. посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.
6. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань (дослідження фінансових відносин). Профінансовано Проектом \«ДІЯ-ЄС\». URL: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20\(National%20Studies,%20Guidances%20etc\)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf)
7. Халін О. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2376/1/монографія%20Халін%20ОВ.pdf>

Лариса Аркуша

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗДОБУТКИ І НЕДОЛІКИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЩОДО ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Тенденція до унормування, супроводжувала розвиток мови здавна, а отже, здавна в різних сферах функціонування мови вступали в дію правові механізми. Якщо взяти за основу погляд на лінгвістику як на одну з найстаріших наук, історія якої сягає 2000 років [6, с. 3–19], і яка постала із суспільної потреби тлумачити архаїзовані й важкодоступні для сприйняття релігійні тексти і тексти законів, слід визнати, що лінгвістика й право мали спільний витік. Проте, хоча зв'язки мовознавства й права мають таку тривалу історію, окремий міждисциплінарний напрям на межі мовознавства й права – юрислінгвістика – почав окреслюватися порівняно недавно – приблизно на початку 90-х років XX сторіччя.

В цілому, юридична лінгвістика – наука, яке є частиною прикладної лінгвістики, предметом вивчення якої є мова та право (у взаємозв'язку та взаємозалежності).

Питанням щодо значення та вагомості лінгвістичних експертиз для криміналістики і людства загалом присвячено значну кількість наукових робіт [див., наприклад: 7].

Досліджуючи сутність поняття «експертиза», яке походить від лат. “Expertus” – досвідчений, знавець, можливо стверджувати, що це певний розгляд, дослідження експертом фахівцем якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань.

Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду» [8].

Одним з видів судової експертизи є судова лінгвістична експертиза, що застосовується у судовій практиці не так багато років, порівнюючи з іншими різновидами.

Л.В. Ажнюк дає таке визначення: «лінгвістична експертиза – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів, інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації, які в поєднанні з вербальними генерують смисли у повідомленні» [1, с. 3].

Аналізуючи наявні в спеціальній літературі наукові точки зору, можливо під лінгвістичною експертизою розуміти лінгвістичне дослідження, яке здійснюється експертом з метою використання письмового висновку в вирішенні тих чи інших питань, що вимагають втручання спеціалістів. Цей різновид експертизи не можна віднести до класу обов'язкових експертних досліджень, бо він стоїть поряд з іншими доказами.

Аналіз вироків по провадженням злочинів проти держави Україна показав, що обвинувальна частина означених вироків побудована на висновках лінгвістичних експертиз матеріалів, які є у відкритому доступі в соціальних інтернет-мережах. Експерти довели, що певні тексти містять заклики до повалення конституційного ладу, захоплення влади насильницьким шляхом, заклики до посягання на територіальну цілісність та недоторканість України, до розв'язування воєнного конфлікту, висловлювання, спрямовані на розпалення національної ворожнечі та ненависті до представників конкретної національної групи або за національною ознакою, заклики, направлені на сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності [2, с. 16–24].

Усі вирoki, які було піддано лінгвістичній експертизі, є у вільному доступі в Єдиному реєстрі судових рішень [див.: 4] 20 справ, за якими засудженим було інкриміновано (за частотою) вчинення злочинів, передбачених такими статтями Кримінального кодексу України [5]: 110 (у 16 справах) – «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України»; 109 (у 6 справах) – «Дії, спрямовані на насильницьку

зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»; 263 (у 2 справах) – «Незаконне поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами»; 345-1 (в 1 справі) – «Погроза або насильство щодо журналіста».

Чи відповідають експертні оцінки лінгвістів, на базі яких висувалися звинувачення та виносилися вирoki суддями, вимогам об'єктивності та неупередженості? Для перевірки застосуємо прийоми зіставлення ключових слів (концептів) і використання синонімічних відносин між гіпонімами ключових гіперонімів, що формують лексико-семантичні поля і групи. Вважаємо цей комплекс прийомів ефективним для проведення наміченої перевірки.

Концептуально значимими у статті 110 є такі ключові гіпероніми: для всієї статті – *умисні дії, зміна, державний кордон України, публічні заклики, розповсюдження*; лише для частин 2 і 3 – *повторно, попередня змова, розпалювання національної та релігійної ворожнечі*; лише для частини 3: *тяжкі наслідки, загибель людей*.

Так, наприклад, за матеріалами кримінальної справи № 623/521/17 особу звинувачено за ч. 2 ст. 110, отже, в її діях угледіли *умисні дії* щодо зміни державного кордону України способом *розповсюдження* неодноразових (= *повторно*) *публічних закликів* за *попередньою змовою* і *розпалювання національної і релігійної ворожнечі*. Деякі уривки текстів, наведених як докази винуватості, відповідають визначеним ключовим словам. Наприклад, експертиза встановила, що матеріали розміщено на публічній дошці оголошень, вільно доступний необмеженому колу інтернет-користувачів певної групи соціальної мережі, отже, підсудний *розповсюджував* ці матеріали. Розміщав він подібні матеріали неодноразово, значить, розміщення *повторне*. Майже в кожному з багатьох текстів є граматичні конструкції *заклику*; оскільки заклики розміщено у вільному доступі, вони є *публічними*. У одному із закликів, представлених як доказ, експертиза угледіла ознаки *розпалювання національної ворожнечі* (*«захищать права **евреев-олигархов**, которые пришли незаконным путём к власти, и погибать за них – могут только срочники, контрактники,*

«свідомі» *добровольці и наёмники!*»). Проте тут очевидним є факт використання етноніма *еврей* з прикладкою (*олигарх*), яка свідчить про негативне ставлення автора не до всіх людей єврейської національності, а лише до олігархів цієї національності. У «Словнику іншомовних слів» знаходимо: *Олігарх – особа, належна до олігархії. Олігархія 2 – правляча група представників фінансово-промислового капіталу, яка зосереджує у своїх руках основну владу і визначає внутрішню й зовнішню політику країни* [3]. Таким чином, автор виступає в наведеному тексті проти представників фінансово-промислового капіталу України, які, за етнічним походженням, є євреями. У цьому можна убачати розпалювання класової ворожнечі з ознаками національної, причому домінує перша, розпалювання якої, за ст. 110 ККУ, не є посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України.

Таким чином, розглянутий приклад, а також аналіз відповідності експертних оцінок висунутим звинуваченням у проаналізованих нами матеріалах справ, свідчить про те, що у 12 (60 %) з них містяться не лише прямі, а й спірні докази винуватості авторів наведених у доказовій базі текстів. Це свідчить про недостатню філологічну підготовку спеціалістів, які здійснюють лінгвістичні експертизи, спрямовані на з'ясування складу кримінального правопорушення або його відсутність.

Перелік використаних джерел:

1. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*. 2016. № 3. С. 3.
2. Аркуша Л. І., Степанов Є. М. Соціальні чинники злочинності в Україні та роль мовного простору у викритті деяких її проявів. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2021. № 35. С. 16–24.
3. Бирик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Фоліо, 2006. С. 400.
4. Вирок. Кримінальна справа № 642/2832/18. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83381873/>. Вирок. Кримінальна справа № 623/521/17. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65850431/>. Вирок. Кримінальна справа № 308/5001/17. *Єдиний реєстр*

судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68300178/>.
Вирок. Кримінальна справа № 703/1622/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75317463/>.
Вирок. Кримінальна справа № 308/4653/16-к. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58047352/>.
Вирок. Кримінальна справа № 948/364/20. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89436469/>.
Вирок. Кримінальна справа № 742/2892/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91237610/>.
Вирок. Кримінальна справа № 211/2886/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69056857/>.
Вирок. Кримінальна справа № 191/1333/21. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97629400/>.
Вирок. Кримінальна справа № 234/403/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80439832/>.
Вирок. Кримінальна справа № 182/2851/21. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98323603/>.
Вирок. Кримінальна справа № 461/3002/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91796284/>.
Вирок. Кримінальна справа № 500/511/15-к. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43278549/>.
Вирок. Кримінальна справа № 473/490/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81747779/>.
Вирок. Кримінальна справа № 537/2485/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74679187/>.
Вирок. Кримінальна справа № 937/8313/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86013331/>.
Вирок. Кримінальна справа № 554/1848/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90823974/>.
Вирок. Кримінальна справа № 750/1877/20. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95964368/>.
Вирок. Кримінальна справа № 202/696/20. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87588085/>.
Вирок. Кримінальна справа № 237/3328/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68514149/>.

5. Кримінальний кодекс України (із змінами на 1.01.2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text/>

6. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 3–19.

7. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики : навч. посібник / За ред. чл.-кор. АПРН України Ярмиша О. Н. Сімферополь : Доля, 2002. 274 с.

8. Про судову експертизу : Закон України, № 4038-ХІІ від 25 лютого 1994 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

Петро Баранов

доктор геологічних наук, професор, старший судовий експерт
лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних,
земельних досліджень та оціночної діяльності
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
електронна адреса: pn2dsbaranov@gmail.com

Олена Сливна

кандидат геологічних наук, судовий експерт лабораторії
товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
електронна адреса: e.slivna@gmail.com

Людмила Черниш

завідувачка відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних,
земельних досліджень та оціночної діяльності
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
електронна адреса: super.ndkc@ukr.net

**ПРАЙС-ЛИСТ НА КУЛІ З БУРШТИНУ
ЗА ПРЕЙСКУРАНТАМИ ДЕРЖАВНОГО
ГЕМОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ**

Актуальність. Визначення вартості виробів з бурштину є однією з актуальних проблем у сучасній експертній практиці. Відсутність державних цін на вироби з бурштину спричиняє значні коливання цін на товари з бурштину (деколи їхній розбіг становить кілька і більше разів). Усе це призводить до певних труднощів при встановленні їх вартості та знижує якість експертної оцінки.

У зв'язку з цим проводилися наукові дослідження з вивчення механізму формування та визначення цін на вироби з бурштину. Для прикладу розглянемо результати визначення вартості бурштинових куль за допомогою розробленого авторами програмного забезпечення.

Увесь процес полягав в аналізі ринкової вартості куль з бурштину різного розміру, встановленні ціни сировини (бурштину-сирцю), необхідної для їх виготовлення, та визначення вартості конкретного виробу. Для розрахунків було взято ціни на сировину з преїскурантів ДГЦУ [1].

Преїскуранти цін на бурштин у сировині, що зараз діють в Україні, містять наступні параметри: сорт, розмір фракції, вартість (\$/кг).

Проведені експериментальні дослідження з виготовлення куль та багаторічний досвід в обробці каменю, показує, що вартість сировини для виготовлення кулі в середньому складає 30 % від вартості виробу. Отже, вартість виробів визначаємо за формулою:

$$C_{\text{вир.}} = (C_{\text{сировина}} \times M_{\text{зр.}}) / (C_{\text{сировини \%}} / C_{\text{вир.\%}}),$$

де $C_{\text{вир.}}$ – ціна виробу, \$;

$C_{\text{сировина}}$ – ціна сировини, \$/г;

$M_{\text{зр.}}$ – маса зразка, г;

Подальший розрахунок вартості виробів здійснювався за допомогою спеціального програмного забезпечення "AMBER-3». У результаті обробки аналітичних даних формується таблиця (табл. 1) з даними преїскурантів, а саме – вага фракції, вартість фракції за грам; далі – визначається маса (куля, г) і діаметр (куля, см) готового виробу. Решта параметрів таблиці отримана як результат розрахунку ціни для чотирьох сортів бурштину (1_куля, \$, 2_куля, \$, 3_куля, \$, 4_куля, \$).

Треба наголосити, що таку таблицю можна і потрібно розширювати необхідними додатковими параметрами (фактичними і розрахунковими), на підставі яких визначатимуться прогнозні ціни на нові вироби з бурштину, тобто в такий спосіб формувати преїскурант на товар.

Наведені результати демонструють вплив ваги та розміру кулі на її вартість, тобто ці параметри перебувають у прямій залежності. Причому, у зразках з невисокою вагою вартість куль дуже низька. У зразках, маса яких перевищує 200 г, вартість різко зростає. У будь-якому разі, отримані результати дають ключ до розуміння формування цін на вироби з бурштину.

Таблиця 1

Прайс-лист на кулі з бурштину

№	Маса зразка, г	Маса кулі, г	Діаметр кулі, см	Ціна кулі (\$) за групами якості			
				1 сорт	2 сорт	3 сорт	4 сорт
1	1	0.3	0.83	0.2	0.07	0.03	0.03
2	2	0.6	1.05	0.4	0.13	0.07	0.07
3	2	0.6	1.05	1.2	0.87	0.69	0.43
4	5	1.5	1.42	3.0	2.17	1.73	1.08
5	5	1.5	1.42	5.8	4.17	3.33	2.08
6	10	3	1.79	11.7	8.33	6.67	4.17
7	10	3	1.79	29	21	17	10
8	20	6.01	2.26	58	42	33	21
9	20	6.01	2.26	120	86	69	43
10	50	15.02	3.06	301	215	172	108
11	50	15.02	3.06	394	282	225	141
12	100	30.03	3.86	789	563	451	282
13	100	30.03	3.86	980	700	560	350
14	200	60.06	4.86	1960	1400	1120	700
15	200	60.06	4.86	2485	1780	1424	890
16	300	90.09	5.56	3728	2670	2136	1335
17	300	90.09	5.56	4018	2870	2296	1435
18	500	150.15	6.6	6697	4783	3827	2392

Як видно з таблиці 1, вартість зразка однакової маси із різних фракцій сильно різниться. Наприклад, вартість зразка масою 2 г з фракції 2–5 г перевищує вартість такого ж зразка у 2 г з фракції до 2 г у 3 рази. Наприклад, розмір куль (порядковий номер 2, 3) однаковий і становить 1,05 см, водночас їхня вартість різна (одна 0,07 \$, інша 0,43 \$). Для того щоб усунути такий недолік, складемо графік з інтервалом 1 г, а вартість фракції розіб'ємо на рівні частини. Наприклад, вартість фракції 2–5 г починається з 60 \$/кг (або 0,060 \$/г) і закінчується 182 \$/кг (або 0,182 \$/г). З останнього значення віднімаємо перше і ділимо на три інтервали, в результаті отримуємо вартість, на яку буде збільшуватися кожен інтервал $(182-60)/3 = 40,6$ \$/кг. Тобто, для кожного інтервального розміру зразка бурштину окремо розраховується його ціна. Таким чином формується розрахунковий прайс-лист на кулі з бурштину (табл. 2), який є більш зрозумілим і об'активним.

Таблиця 2

Прайс-лист на кулі з бурштину розрахунковий

№	Маса зразка, г	Діаметр кулі, см	Ціна кулі (\$) за групами якості			
			1 сорт	2 сорт	3 сорт	4 сорт
1	2	3	4	5	6	7
1	1	0.81	0.20	0.07	0.03	0.03
2	2	1.02	0.40	0.13	0.07	0.07
3	3	1.17	1.00	0.56	0.41	0.28
4	4	1.29	1.88	1.24	0.96	0.61
5	5	1.39	3.03	2.17	1.73	1.08
6	6	1.48	4.30	3.08	2.46	1.54
7	7	1.55	5.81	4.15	3.31	2.08
8	8	1.62	7.55	5.39	4.29	2.69
9	9	1.69	10	6.78	5.40	3.39
10	10	1.75	12	8.33	6.67	4.17
11	11	1.81	15	11	8	5
12	12	1.86	18	13	10	6
13	13	1.91	22	16	13	8

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7
14	14	1.96	26	19	15	9
15	15	2.00	31	22	18	11
16	16	2.05	35	25	20	13
17	17	2.09	41	29	23	14
18	18	2.13	46	33	26	16
19	19	2.17	52	37	30	19
20	20	2.21	58	42	33	21
21	21	2.28	69	49	39	25
22	22	2.34	80	57	46	29
23	26	2.41	92	66	52	33
24	28	2.47	105	75	60	37
25	30	2.52	119	85	68	42
26	32	2.58	133	95	76	47
27	34	2.63	148	106	84	53
28	36	2.68	165	117	94	59
29	38	2.73	182	130	103	65
30	40	2.78	199	142	113	71
31	42	2.82	218	156	124	78
32	44	2.87	237	169	135	85
33	46	2.91	258	184	147	92
34	48	2.95	279	199	159	100
35	50	2.99	301	215	172	108

Як результат вибудовується плавна крива залежності розміру від вартості куль (рис. 1). Такий графік логічний і зрозумілий. Тепер розподіл цін стає зрозумілим і питання, скільки коштує куля розміром 3 г або 4 г, не виникає.

Потрібно зазначити, що програмне забезпечення дає змогу задати будь-яку вагу виробу й отримати конкретну відповідь за всіма параметрами (маса кулі, розмір, ціна), тим самим сформувати точний і зрозумілий прейскурант.

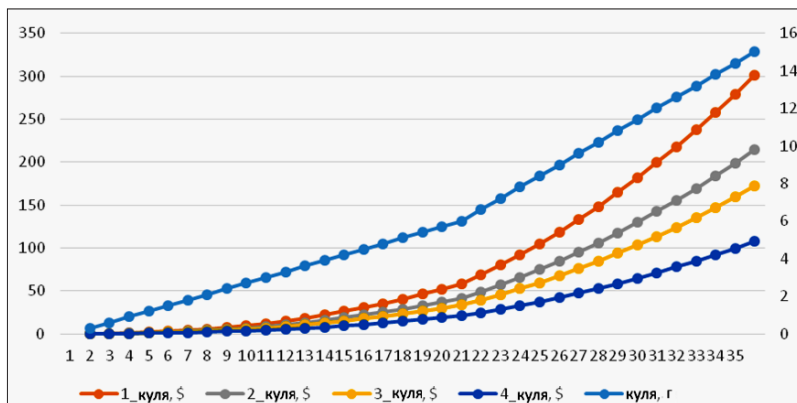

Рис. 1. Графіки розподілу вартості виробів з різних фракцій бурштину за заданими ваговими і ціновими параметрами

Таким чином, запропоновані прайс-листи дозволять вартісну оцінку виробів з бурштину та сировини зробити більш об'єктивною, що значно підвищить якість судової гемологічної експертизи дорогоцінного каміння.

Перелік використаних джерел:

1. Довідник цін коштовного та декоративного каміння. *Довідковий бюлетень. Державний гемологічний центр України*. Київ : ДГЦУ, 2021. Т. 1 (48).

Олег Баулін

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності
лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва
та підготовки експертів
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: baulin_ov@ukr.net

Антон Камінський

молодший науковий співробітник відділу нормативно-правового
забезпечення лабораторії організації наукової, методичної
діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного
співробітництва та підготовки експертів
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: artiest@ukr.net

Тетяна Терещенко

молодший науковий співробітник відділу нормативно-правового
забезпечення лабораторії організації наукової, методичної
діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного
співробітництва та підготовки експертів
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: tetianakiev16@gmail.com

**ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП
ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Метою публікації є висвітлення результатів критичного аналізу практики застосування норм кримінально-процесуального інституту тимчасового доступу до речей і документів й надання пропозицій щодо вдосконалення його окремих положень, що містяться у главі 15 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. Це зумовлено тим, що даний захід обмежує конвенційні та конституційні права особи, оскільки документи можуть містити відомості про її суспільне та приватне життя.

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити з них копії та/або вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Положення ст. 160 КПК України передбачають, що сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у ст. 161 КПК України. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором. У такому клопотанні сторони кримінального провадження повинні навести:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати;

4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;

6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;

7) обґрунтування необхідності вилучення речей і оригіналів або копій документів [1].

Так, слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 163 КПК України. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання (ч. 4 ст. 163 КПК України).

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

- перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;
- самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;
- не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю (ч. 5 ст. 163 КПК України).

Варто зазначити, що надати тимчасовий доступ до речей і документів може лише особа, у володінні якої вони знаходяться. Проте, як зауважують С. С. Чернявський і В. О. Фінагеев, володіння не завжди передбачає одночасне користування (наприклад, ситуації, коли особа користується певним майном за згодою власника) [2, с. 181]. У зв'язку із чим є недосконалими положення, викладенні у ч. 1 ст. 159 КПК України, оскільки вони не регулюють порядок надання тимчасового доступу до речей і документів особою, яка володіє та користується річчю і не є її власником.

Виконання рішення про тимчасовий доступу до речей і документів передусім спрямоване на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів. Речі й документи, відповідно до положень закону (ч. 1, 2 ст. 98 КПК України) можуть

бути такими джерелами доказів як речові докази та документи й містити фактичні дані, що мають значення для встановлення обставин, які входять до предмету доказування у кримінальному провадженні, тобто докази. Тому процесуальна дія, яка полягає в ознайомленні, отриманні копій чи вилученні речей та документів, є процесуальною дією, що забезпечує отримання (збирання) чи перевірку доказів.

Однак, не завжди сторони кримінального провадження дотримуються вимог ч. 2 ст. 160 КПК України щодо зазначення у клопотанні чіткого переліку речей і документів, тимчасовий доступ до яких планується отримати, та не надають документальне підтвердження того, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи. В результаті чого стає неможливим з'ясування того, які саме речі і документи необхідно надати та яким чином виконати ухвалу суду у разі відсутності документів у володільця.

Проаналізуємо актуальну судову практику.

Ухвалою Вищого Антикорупційного суду від 01.03.2023 у справі № 991/1007/22 надано захисникові ОСОБА_5 дозвіл на тимчасовий доступ до оригіналів документів, які перебувають у володінні ІНФОРМАЦІЯ_2 з можливістю виготовлення їх копій, а саме до таких заяви ОСОБА_10 від 12.10.2020 про вчинення суддею ОСОБА_6 кримінального правопорушення, постанови детектива НАБУ від 13.10.2020 про залучення ОСОБА_10 до конфіденційного співробітництва та до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні № _.

Ухвалою Вищого Антикорупційного суду від 25.12.2023 у справі № 991/10828/23 надано детективам ОСОБИ_1, ОСОБИ_2 дозвіл на тимчасовий доступ до документів, які перебувають у володінні ІНФОРМАЦІЯ, а саме: протоколів, листів, запитів, відповідей, сертифікатів, видаткових накладних, додаткових угод, договорів відповідального зберігання, що стосуються укладення та виконання договору поставки від 30.12.2022 № 278/22 щодо придбання департаментом ЖКГ та ІНФОРМАЦІЯ у ІНФОРМАЦІЯ виробів з дроту для будівництва

фортифікаційних споруд у Харківській області, з можливістю вилучення їх копій. Підтвердженням що документи знаходяться у володінні ІНФОРМАЦІЯ є адвокатський запит.

Ухвалою Вищого Антикорупційного суду від 25.12.2023 у справі № 991/10732/23 надано ОСОБІ_1, ОСОБІ_2, ОСОБІ_3 тимчасовий доступ до речей і документів, які перебувають у ІНФОРМАЦІЯ, а саме до матеріалів досудового розслідування №_від 19.08.2019, з можливістю ознайомитися з ними, зробити копії проєктної та виконавчої документації по об'єкту будівництва «Будівництво берегоукріплюючих споруд та зони відпочинку вздовж Русанівської протоки у Дніпровському районі м. Києва», виготовленої на замовлення КП «Плесо», та вилучити їх, за безпосередньої участі судового експерта ОСОБА.

Отже, з аналізу вказаної судової практики вбачається відсутність чіткого переліку документів, до яких необхідно надати тимчасовий доступ.

Також хочеться згадати про ст. 166 КПК України, в якій зазначено, що у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей та документів має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку. Однак, з урахуванням наведеної судової практики вбачається неможливим виконання ухвали суду про тимчасовий доступ до речей і документів без зазначення в ухвалях чіткого переліку таких документів. У зв'язку з чим існує ризик проведення ще й обшуку.

Законом від 15 березня 2022 року № 2137-IX Перехідні положення КПК України були доповнені пунктом 20-7, який передбачає, що під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до деяких речей і документів здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури. Це стосується спрощеного (без ухвали слідчого судді) порядку доступу до відомостей, які можуть становити лікарську таємницю або банківську таємницю; до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг,

їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; до персональних даних особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних [1].

Отже, аналіз судової практики вказує на недосконалість закріплених у статтях 160 -166 КПК України положень. Вважаємо, що в них потрібно більш детально визначити як вимоги до змісту клопотання сторони кримінального провадження про тимчасовий доступ до речей та документів, так і підстави для його судового розгляду, а також порядок постановлення судом ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів й наслідки її виконання. Перш за все потрібно змінити текст редакції п. 3 і п. 4 ч. 2 ст. 160 КПК України, зазначивши про обов'язковість наведення у клопотанні сторони кримінального провадження переліку з описом ознак речей і реквізитів документів, тимчасовий доступ до яких вона ініціює, та докази того, що ці речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні певної фізичної або юридичної особи. У ст. 166 КПК України пропонуємо передбачити підстави, за яких стає неможливим виконання ухвали суду про тимчасовий доступ до речей і документів, та доповнити її зміст положенням про можливість часткового виконання такої ухвали й наслідки цього.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Чернявський С. С., Фінагеев В. О. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 179–185.

Тетяна Бачило

старший судовий експерт Миколаївського відділення
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: mantikorka@ukr.net

Олександр Салтиков

завідувач Миколаївського відділення
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
e-mail: exsasha@ukr.net

**ЗАКОНОДАВСТВО
У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Законодавство України про судову експертизу складається із Закону України «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, процесуальних кодексів та інших нормативно-правових актів.

Законодавство України у сфері судово-експертної діяльності постійно зазнає трансформації. При цьому внесення змін та доповнень не завжди має позитивний ефект.

Зокрема, пунктом 4.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, що була чинною до 02.02.2021 року, було передбачено, що у разі коли призначена первинна, додаткова, повторна або комплексна експертиза за процесом дослідження чи наданими об'єктами не є такою по суті, керівник експертної установи організовує проведення відповідної експертизи, а у вступній частині висновку зазначаються мотиви зміни її процесуального визначення відповідно до законодавства [2].

У редакції вказаної Інструкції, починаючи з 02.02.2021 року, пункт 4.2 викладений наступним чином: «Якщо в одному

документі про призначення експертизи (залучення експерта) є питання, що стосуються різних видів експертиз, не пов'язаних між собою, керівник установи визначає, які питання підлягають вирішенню у відповідному підрозділі та послідовність їх виконання» [3].

Скасування права керівників експертних установ за наявності відповідних причин змінювати процесуальне визначення призначених експертиз призводить до потреби у додатковому листуванні між експертними установами та замовниками експертиз, що збільшує строки їх проведення.

Ще одним важливим проблемним питанням є організація призначення та проведення додаткових та повторних експертиз. Зокрема, у статті 113 Цивільного процесуального кодексу України [4] та у статті 107 Господарського процесуального кодексу України [5] зазначені підстави для призначення вказаних категорій експертиз. При цьому редакцією Кримінального процесуального кодексу України призначення додаткової або повторної експертизи не передбачено [6]. Водночас, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [3] наведені чіткі визначення цих категорій експертиз без застережень щодо видів процесуального законодавства, при яких допускається їх проведення. В Законі України «Про судову експертизу» [1] класифікація експертиз за категоріями не наведена. З огляду на те, що Кодекси та Закони посідають провідне місце в ієрархії нормативно-правових актів та мають вищу юридичну силу щодо підзаконних нормативно-правових актів, постає питання щодо правомірності призначення та проведення додаткових та повторних експертиз саме у кримінальному судочинстві.

Продовжуючи тему законодавчих розбіжностей, не зайвим буде наголосити на тому, що Закон України «Про судову експертизу» [1] не містить вичерпного переліку прав та обов'язків судового експерта, на відміну від Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [3]. На нашу думку, це є значним недоліком, враховуючи зазначену вище юридичну перевагу законів над підзаконними актами.

Пунктами 1.13 та 4.10 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень передбачено, що у разі невиконання протягом 45 календарних днів клопотання експерта щодо надання додаткових документів, необхідних для проведення експертизи, експерт письмово повідомляє орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість надання висновку [3]. Для отримання доступу до необхідних експерту документів, особливо до тих, які містять охоронювану законом таємницю (зокрема, комерційну та банківську таємницю, таємницю вчинення нотаріальних дій тощо), стороні кримінального провадження необхідно отримати тимчасовий доступ до речей і документів, що відповідно до частини 2 статті 159 Кримінального процесуального кодексу України, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду [6]. Враховуючи непередбачуваність тривалості процесу розгляду клопотань у суді та тривалості процесу ухвалення судових рішень, у органів, які призначили експертизу, виникає потреба у продовженні термінів виконання клопотань експертів, що не передбачено чинною редакцією Інструкції. Проблема такого ж характеру стосується і задоволення клопотань експертів по призначених експертизах за матеріалами цивільних та господарських справ, оскільки неможливо заздалегідь передбачити усі об'єктивні обставини та причини, що можуть затягувати судові процеси та унеможлиблювати дотримання термінів виконання клопотань експертів.

Наприкінці хотілося б торкнутися не менш болючого питання для судових експертів державних спеціалізованих експертних установ, а саме: зупинення дії частини другої статті 18 Закону України «Про судову експертизу» щодо розміру посадових окладів судових експертів, починаючи з 2018 року [1]. Розуміючи реалії сьогодення та переважну потребу у фінансуванні для подолання збройної агресії РФ проти України, все ж таки не згасають сподівання на гідну оплату праці для фахівців, що приймають активну участь у протидії злочинності в такі складні для нашої країни часи.

Перелік використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII : станом на 01 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n129> (дата звернення: 30.01.2024).
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5: станом на 13 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/ed20200313#n14> (дата звернення: 30.01.2024).
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5: станом на 27 листопада 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14> (дата звернення: 30.01.2024).
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV: станом на 31 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top> (дата звернення: 30.01.2024).
5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII: станом на 01 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#top> (дата звернення: 30.01.2024).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 01 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.01.2024).

Микола Беднарчук

кандидат технічних наук, професор,
завідувач сектору моніторингу та інформаційного забезпечення
Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України

Сергій Долинський

заступник завідувача відділу товарознавчих
автотоварознавчих, гемологічних та економічних досліджень,
завідувач сектору товарознавчих та гемологічних досліджень,
Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України

Олександр Яровий

завідувач сектору автотоварознавчих досліджень
Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України

**ВИКОНАННЯ ВИМОГ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»:
ТОВАРОЗНАВЧІ АСПЕКТИ**

Закон України «Про судову експертизу» як встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу, за час своєї чинності позитивно вплинув на широко коло процесів та напрямів діяльності. Зокрема, у судовій товарознавчій експертизі він спонукав до пошуку і проведення товарознавчих досліджень, які сприяють підвищенню однієї з базових вимог цього документа щодо повноти, обґрунтованості та об'єктивності висновку судового експерта [1].

Серед напрямів цих досліджень особливо актуальним є встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг, які необхідно застосовувати судовим експертам товарознавцям при виконанні одного з найбільш поширених їх завдань – визначенні ринкової вартості об'єктів дослідження,

що стосуються експертної спеціальності 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» [2]. У свою чергу, досвід і потреби судової експертної товарознавчої діяльності дозволяють стверджувати, що серед ужиткових товарів, які найчастіше є предметами крадіжок, і, як наслідок, об'єктами судової товарознавчої експертизи, є шкіряно-галантерейні товари [3], зокрема – гаманці та сумочки жіночі. Тому актуальним товарознавчим дослідженням, яке спрямоване на виконання вимог Закону України «Про судову експертизу» в частині проведення судовими експертами повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку [1] – є встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг, які потрібно використовувати судовим експертам товарознавцям при встановленні ринкової вартості зазначених видів товарів.

Встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг, які потрібно використовувати судовим експертам товарознавцям при встановленні ринкової вартості сумочок жіночих шкіряних, здійснено за алгоритмом [4] і анкетною [5], які розроблені та апробовані авторами. Для цього використано масив пропозиції сумочок жіночих шкіряних на одній з найпоширеніших платформ електронної торгівлі (онлайн-оголошень) OnLine eXchange (OLX), вибір якої обумовлений низкою причин: наявність дуже широкої (мільйонної) аудиторії продавців [6]; максимальна відповідність вимогам маркетингових досліджень у частині широти і глибини охоплення ринку [7]; найчастіше використання судовими експертами товарознавцями цієї платформи для пошуку об'єктів порівняння при визначенні ринкової вартості товарів [8].

Для формування вибірки з метою встановлення числових значень коригувальних коефіцієнтів досліджено товарну пропозицію за запитом «Сумочку жіночу шкіряну на OLX купити» в межах пошуку «Вся Україна».

Загальний аналіз пропозиції сумочок жіночих шкіряних на дошці оголошень OLX станом на 26.01.2024 [9] показує, що товарна пропозиція складає 1300 одиниць, які розміщені на 25 сторінках; пропоновані до продажу товари мають

оголошену продавцями ціну від 50 грн (сумочка жіноча шкіряна вживана) до 73000 грн (сумочка жіноча шкіряна нова торговельної марки “Balenciaga”); у пропозиції не значно переважають товари, які були у вжитку; усі оголошення виставлені чи оновлені у 2023–2024 роках; окремі пропозиції повторюються на різних сторінках (наприклад, оголошення про продаж сумочки жіночої шкіряної торговельної марки “Chanel”, яка була у вжитку, ціною 39 000 грн).

З використанням генератора випадкових чисел [10] та стандартизованих таблиць відбору товарів легкої промисловості для приймання по якості сформована вибірка – 125 пропозицій сумочок жіночих шкіряних на платформі електронної торгівлі OLX (табл. 1). Анкетуванням [5] авторів відібраних пропозицій (продавців) встановлені числові значення коригувальних коефіцієнтів на торг для потреб судової товарознавчої експертизи при визначенні ринкової вартості сумочок жіночих шкіряних.

Таблиця 1

Дані про сумки жіночі шкіряні і результати торгу

№	ЦС	НОТ	ТС	РТФ	№	ЦС	НОТ	ТС	РТФ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1000	+	н	200 (20,0)	64	350			50 (14,3)
2	200			0	65	550			50 (9,1)
3	830		н	50 (6,1)	66	1000	+		150 (15,0)
4	350	+		50 (14,3)	67	920			70 (7,7)
5	2000		н	150 (7,5)	68	2300		н	100 (4,4)
6	300-г	+	н	50 (16,7)	69	500	+		100 (20,0)
7	300			30 (10,0)	70	400			50 (12,5)
8	2200			200 (9,1)	71	600			100 (16,7)
9	1000	+		200 (20,0)	72	2500		н	150 (6,0)
10	300		н	20 (6,7)	73	2900		н	150 (5,2)
11	1800			150 (8,3)	74	6750		н	250 (3,7)
12	2750		н	250 (9,1)	75	250	+		50 (20,0)
13	699		н	99 (14,2)	76	1800			200 (11,2)
14	600			50 (8,4)	77	440		н	40 (9,1)
15	1500		н	50 (3,4)	78	1940		н	90 (4,7)

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
16	300			30 (10,0)	79	450			50 (11,2)
17	949		н	99 (10,5)	80	750		н	50 (6,7)
18	1300			200 (15,4)	81	500			50 (10,0)
19	1599			199 (12,5)	82	150			0
20	300	+		50 (16,7)	83	6500		н	200 (3,1)
21	820			120 (14,3)	84	5950		н	250 (4,2)
22	200			0	85	2700		н	100 (3,7)
23	2000			250 (12,5)	86	1100		н	50 (4,6)
24	550		н	50 (9,1)	87	1800	+		300 (16,7)
25	1200			200 (16,7)	88	500			50 (10,0)
26	600		н	50 (8,4)	89	3700	+	н	400 (10,9)
27	350			50 (14,2)	90	700			50 (7,2)
28	500			100 (20,0)	91	300	+		50 (16,7)
29	450			50 (11,2)	92	2099		н	99 (4,8)
30	320			вз	93	2900		н	100 (3,5)
31	800	+		150 (18,8)	94	950			100 (10,6)
32	350	+		50 (14,4)	95	799			149 (18,6)
33	600			100 (16,7)	96	990		н	40 (4,1)
34	1350		н	150 (11,2)	97	500	+		100 (20,0)
35	350			50 (14,3)	98	320-г			50 (15,7)
36	600		н	50 (8,3)	99	9433-г		н	233 (2,5)
37	850			150 (17,7)	100	800	+	н	150 (18,8)
38	5260			760 (14,5)	101	480			50 (10,5)
39	600	+	н	150 (25,0)	102	2800		н	200 (7,2)
40	450			50 (11,1)	103	500		н	40 (8,0)
41	200			10 (5,0)	104	350			50 (14,3)
42	800			100 (12,5)	105	5950-г		н	250 (4,2)
43	1200			100 (8,4)	106	1800		н	100 (5,6)
44	450	+		100 (22,3)	107	1950		н	150 (7,7)
45	895			95 (10,7)	108	1000	+	н	200 (20,0)
46	320			20 (6,3)	109	320			20 (6,3)
47	1599			199 (12,5)	110	250	+		50 (20,0)
48	1200	+	н	200 (16,7)	111	2500	+		30 (12,0)
49	3550			350 (9,9)	112	420		н	20 (4,8)
50	1200	+	н	150 (12,5)	113	245			25 (10,2)

Закінчення таблиці 1

51	1200		н	100 (8,4)	114	2080			280 (13,5)
52	900			100 (11,1)	115	9800		н	100 (1,1)
53	670			70 (10,5)	116	1300		н	100 (7,7)
54	400	+		50 (12,5)	117	490	+		90 (18,4)
55	1399-г		н	199 (14,3)	118	1699		н	199 (11,8)
56	350			50 (14,3)	119	895			95 (10,7)
57	260			10 (3,4)	120	1700		н	100 (5,9)
58	495			45 (9,1)	121	414			64 (15,5)
59	2050	+	н	250 (12,2)	122	200	+		50 (25,0)
60	1100-г		н	100 (9,1)	123	2049	+	н	249 (12,1)
61	1600			200 (12,5)	124	3550		н	0
62	250			0	125	9500	+	н	300 (3,2)
63	950			100 (10,6)	Разом		28	51	114 (10,9) ¹⁾

Примітка:

№ – умовний порядковий номер оголошення про продаж (зразка товару, що пропонується до продажу) на платформі OLX, який присвоєний кожному порядковому номеру, обраному генератором випадкових чисел;

ЦС – ціна на сайті оголошень про продаж сумочок жіночих шкіряних, грн;

НОТ – наявність в оголошенні про продаж пропозиції про торг або умови, що ціна «Договірна»;

ТС – товарний стан: н – виріб не був у використанні (експлуатації), новий; б/в – виріб був у використанні (експлуатації), уживаний;

РТФ – фактичний результат торгу (зменшення ціни) після розмови з продавцем (анкетування), грн (%);

г – дрібна гуртова партія товару;

вз – відсутній телефонний зв'язок (комунікація) з продавцем;

1) середнє арифметичне значення РТФ.

Дані табл. 1 вказують, що для встановлення числових значень коригувальних коефіцієнтів на торг досліджено вибірку зі 125 пропозицій сумочок жіночих шкіряних ціною від 150 грн (№ 82) до 9800 грн (№ 115), з яких 40,8 % (51 пропозиція) – вироби, що не були у вжитку, та 59,2 % – уживані вироби.

Встановлення числових значень результатів торгу і відповідних коригувальних коефіцієнтів здійснено у два етапи.

На першому етапі, що не передбачав особистого спілкування з продавцями, проведено аналіз змісту внесених у вибірку оголошень про продаж на предмет: чи оголошена продавцем ціна є «договірна» і чи є у тексті оголошення пропозиція

продавця про торг. В результаті цього встановлено (табл. 1): а) кожен п'ятий продавець (28 продавців, або 22,4 %) у момент виставлення свого товару для продажу мав бажання домовлятися з потенційним покупцем про іншу (меншу) ціну, ніж означена в оголошенні, тобто, надавав можливість потенційному покупцеві здійснити торг, торгуватися; б) вагому залежність між товарним станом пропонованих до продажу сумочок та пропозицією їх продавців про торг, оскільки торг передбачали лише 10 (або 35,7 %) продавців нових сумочок та 18 (або 64,3 %) продавців сумочок, які були у використанні.

На наступному етапі проведена безпосередня телефонна розмова (торг) за авторською анкетою [5] з кожним продавцем сумочок жіночих шкіряних особисто (крім тих, з ким не вдалось встановити телефонний зв'язок – продавець № 30) про можливість зменшення ціни, оголошеної на сайті (сторінці OLX), при умові купівлі відповідного товару. В результаті цього підтверджено (табл. 1), що усі без винятку продавці, які у пропозиції про продаж сумочок жіночих шкіряних заздалегідь зазначили, що оголошена ними ціна «Договірна», передбачають (закладають у процес купівлі-продажу) можливість торгу і надають її кожному потенційному покупцеві ще до початку процесу купівлі-продажу; це практично однаково стосується виробів дорогих і дешевих, нових і уживаних та дозволяє стверджувати, що в умовах ринку пропозиція про торг продавців шкіряно-галантерейних товарів, до яких відносяться сумочки жіночі шкіряні, практично не залежить від оголошеної ними початкової ціни товарів і їх товарного стану.

Також встановлено, що із 125 продавців сумочок жіночих шкіряних лише 5 (4,0 % – №№ 2, 22, 62, 82, 124) відмовились зменшити оголошену ціну при умові купівлі їхнього товару. Товарознавчий аналіз цих пропозицій (органолептичне оцінювання за фотографічними зображеннями на сайті та описанням у тексті оголошення) дозволяє стверджувати, що основними причинами відмови вказаних продавців від зменшення заявленої ціни є невисока вартість товарів (від 150 грн (№ 82) – до 250 грн (№ 62) та товарний стан (№ 124 – виріб новий). Під час анкетування не вдалось встановити телефонний

зв'язок і, відповідно, опитати лише одного продавця (№ 30) сумочок жіночих шкіряних.

Таким чином, результати анкетного опитування продавців сумочок жіночих шкіряних на платформі OLX переконливо доводять, що після проведення процедури торгу знижку потенційним покупцям готові надати 96,0 % опитаних або 95,2 % загальної кількості зазначених продавців. Це варто вважати достатньо переконливим доказом доцільності та можливості використання коригування на торг у практичній діяльності судових експертів товарознавців при визначенні ринкової вартості шкіряно-галантерейних товарів.

Дані табл. 1 також доводять, що, не зважаючи на переважно незначні оголошені ціни (невисоку ціну продажу) сумочок жіночих шкіряних, абсолютна знижка, яку продавці погоджуються надати в результаті торгу, коливається в межах від 10 грн (№№ 41, 57) – до 760 грн (№ 38) і найчастіше (36,0 %) складає до 50 грн включно. Відсоток знижки, який продавці погоджуються надати в результаті торгу, коливається в межах від 1,1 % (№ 115) до 25,0 % (№№ 39,122) і найчастіше (59,2 %) становить від 5,0 % до 15,0 %. При цьому на розмір знижки (абсолютний і відносний) не має суттєвого впливу кількість одиниць товару, яку бажає придбати покупець, оскільки у даній рубриці є дрібногуртові пропозиції (№№ 6, 55, 60, 98, 99, 105), а розмір знижки, яку готові надати їх продавці, перебуває в межах від 50 грн до 250 грн (або 2,5 %–16,7 %). Середнє арифметичне значення знижки, яку опитані продавці сумочок жіночих шкіряних надали в результаті торгу, становить 114 грн, або 10,9 %.

Отже, при визначенні судовими експертами товарознавцями ринкової вартості сумочок жіночих шкіряних необхідно застосовувати коефіцієнт коригування на торг, числове значення якого становить 10,9 %.

Перелік використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України. Документ 4038-XII, *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 25.01.2024).

2. Заяць Я. І., Беднарчук М. С. Про доцільність використання коригування на торг у судовій товарознавчій експертизі. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 5.11.2019). Київ : КНДІСЕ Мінюсту України, 2019. С. 188–193.

3. Тихонова Н. П. Товарознавство галантерейних товарів. Київ : КНТЕУ, 2003. 225 с.

4. Заяць Я. І., Беднарчук М. С. Обґрунтування гіпотези про доцільність використання коригування на торг у практиці оціночної діяльності. *Актуальні питання експертної та оціночної діяльності* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Старобільськ – м. Полтава, 27–28 листопада 2019 року). Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 30–33.

5. Yaroslav Zaiats, Natalia Popovych, Mykola Bednarchuk (2023). Questionnaire for studying the process and result of the trading for the needs of forensic commercial examination and evaluation activity. *Економіка і регіон*. № 1 (88). Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Полтава : Видавничий дім «Гельветика». С. 56–60. DOI: 10.26906/EiR.2023.1 (88).2872.

6. OnLine eXchange. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/OLX> (дата звернення: 25.01.2024).

7. Сенишин О. С., Кривешко О. В. Маркетинг. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 347 с.

8. Roman Zaiats. Legal aspects of the use of internet resources for adjustment of bargaining in the activities of forensic experts. Quality and certification of products. Articles from a international scientific and practical conference Dedicated to 100 years from Establishment of University of Economics (Varna, 13.05.2020). Издательство «Наука и икономика» ; Икономически университет-Варна, 2020. С. 82–87.

9. Сумка жіноча шкіряна. URL: <https://www.olx.ua/uk/moda-i-stil/aksessuary/sumki/q-%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%B0%D1%88%D0%BA%D1%96%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D1%87%D0%B0/>.

10. Генератор випадкових чисел. URL: <https://uk.piliapp.com/random/number/> (дата звернення: 25.01.2024).

Віталій Варлахов

завідувач лабораторії інженерно-транспортних та дорожньо-технічних досліджень Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: 19varlahov84@gmail.com

СПЕЦІАЛІСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ

Відповідно до ч. 1–3 ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України (далі – *КПК України*) [1], «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок». «Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги <...> сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду» [1]. «Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги» [1].

Відмінність діяльності експерта у галузі інженерно-транспортних досліджень, якого залучено слідчим як спеціаліста, від процесуальної діяльності експерта полягає в тому, що спеціаліст відповідно до вимог ст. 71 КПК України бере участь у слідчих діях, використовуючи свої спеціальні знання та навички для сприяння слідчому у збиранні доказів. На відміну від висновку судового експерта, думка спеціаліста не є доказом. Спеціаліст, як і експерт, не є носієм основних процесуальних функцій, але має певні процесуальні права та обов'язки, вступає в процесуальні правовідносини з іншими учасниками кримінально

судочинства та виконує свої дії відповідно до процесуального законодавства.

В ч. 4 і 5 ст. 71 КПК України сформульовані права та обов'язки спеціаліста. Зокрема, зазначено, що *«спеціаліст має право:*

1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;

2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;

3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;

4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом» [1].

До того ж, *«спеціаліст зобов'язаний:*

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;

3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом» [1].

Особа, яку залучають для проведення слідчих дій як спеціаліста, повинна відповідати певним критеріям, а саме: мати необхідні знання у галузі науки, техніки та ін.; досвід та навички проведення інженерно-транспортних досліджень для теоретико-практичної діяльності у справі; бути особою, не зацікавленою в результатах справи, фігурою безсторонньою. Інакше такий спеціаліст підлягає відводу за ст. 79 КПК України.

Спеціалістів залучають для надання допомоги слідчому в разі потреби у використанні спеціальних знань, якими вони володіють. Допомога спеціалістів потрібна у таких випадках:

- вибір найбільш доцільного для розв'язання конкретного завдання експерименту;
- планування експерименту з урахуванням оптимальної тактики його проведення й використовуваних науково-технічних засобів і методів;
- відібрання об'єктів, предметів, які будуть використовувати під час проведенні експерименту;
- створення спеціальних умов для проведення експерименту;
- відтворення обстановки й обставин події для проведення дослідів;
- проведення експериментальних дій, щоб забезпечити їх технічну й методичну правильність;
- фіксування ходу й результатів експерименту за допомогою фотографування й / або відеозйомки;
- правильне відображення ходу й результатів експерименту в протоколі слідчої дії;
- оцінка результатів експерименту [2].

Участь спеціалістів у слідчих експериментах під час розслідування дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) підвищує якість фактично отриманих даних щодо обставин виникнення ДТП. Згідно з чинним законодавством спеціаліст під час проведення слідчих експериментів не є самостійним суб'єктом розслідування, а бере участь у вказаних слідчих діях, які проводить особисто суб'єкт розслідування (слідчий, прокурор згідно з ч. 1 ст. 240 КПК України) [1]. Тобто фактично основним суб'єктом організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є слідчий, прокурор.

Використання спеціальних знань у процесі розслідування, зокрема, і під час проведення слідчих експериментів, розрізняють як процесуальні й непроцесуальні форми. Процесуальні форми використання спеціальних знань відіграють більш значущу роль під час розслідування кримінальних правопорушень, оскільки факт застосування спеціальних знань у таких випадках відтворюється у процесуальних документах.

Під час розслідування кримінальних правопорушень процесуальні форми використання спеціальних знань застосовують як для самостійного виконання певних завдань розслідування, так і для перевірки фактів, установлених непроцесуальним шляхом. Досить поширеною процесуальною формою використання спеціальних знань є залучення спеціаліста до участі в проведенні досудового розслідування або судового розгляду (ст. 71 КПК України) [1].

До процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях із розслідування ДТП належать:

- залучення спеціаліста для участі в слідчому експерименті з метою надання методичної допомоги слідчому у встановленні та фіксації доказів щодо обставин виникнення ДТП;
- надання консультацій зі спеціальних питань;
- застосування науково-технічних засобів у кримінальному провадженні як одного зі способів виявлення та фіксування (закріплення) доказів щодо обставин виникнення ДТП;
- письмові пояснення спеціаліста, який брав участь у слідчому експерименті, стосовно особливостей виявлення й фіксування доказів щодо обставин виникнення ДТП.

Непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень мають місце, коли результати їх застосування не відтворюються у процесуальних документах.

Непроцесуальними формами використання спеціальних знань є застосування суб'єктом розслідування власних спеціальних знань; отримання консультації від спеціалістів; попереднє дослідження.

Отже, під час проведення слідчих експериментів у розслідуванні ДТП спеціаліст реалізує свої спеціальні знання шляхом безпосередньої практичної діяльності (підготовки, організації та проведенні слідчого експерименту; установленні та фіксуванні доказів щодо обставин виникнення ДТП); надання методичної допомоги слідчому з питань науково-практичних прийомів та методів організації й проведення слідчого експерименту; надання технічної допомоги у використанні науково-технічних засобів у процесі проведення слідчого експерименту

з метою виявлення та фіксування (закріплення) доказів щодо обставин виникнення ДТП.

Отже, спеціальні знання використовують для формування доказової інформації, для її перевірки та оцінки. Розподіл форм використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні здійснюють у такий спосіб: якщо під час використання спеціальних знань формують новий доказ та факт застосування спеціальних знань відтворюють у процесуальних документах, то це процесуальна форма використання спеціальних знань; якщо спеціальні знання використовують для внутрішнього переконання суб'єкта розслідування для оцінки доказової інформації та результати застосування спеціальних знань не відтворюють у процесуальних документах, то це непроцесуальна форма використання спеціальних знань.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.01.2024).
2. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посіб. Дніпро, 2019. 140 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3719/1/Посібник%20Бідняк%20Пиріг.pdf> (дата звернення: 17.01.2024).

Олеся Ващук

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»: ЧАС ЗМІН?

У сучасному світі, де правова система та технології швидко розвиваються, потреба в оновленні законодавчих норм стає все більш актуальною. В контексті України, Закон України «Про судову експертизу» [1] вимагає ретельного перегляду та модернізації, щоб відповідати сучасним вимогам та стандартам. Це необхідно для забезпечення ефективності, прозорості та справедливості судочинства, а також для відповідності міжнародним нормам і практикам.

Зміни до Закону України «Про судову експертизу» [1] необхідні з кількох причин. По-перше, відповідність сучасним стандартам. Науково-технічний прогрес постійно просувається, і законодавство має бути оновлене, щоб відображати останні досягнення та методології у сфері науки та техніки. По-друге, міжнародна інтеграція. Впровадження нових міжнародних стандартів та практик підвищить ефективність судової експертизи в Україні та забезпечить її сумісність із світовими нормами. По-третє, забезпечення незалежності та об'єктивності. Зміцнення законодавчих гарантій незалежності судових експертів та об'єктивності їх висновків є ключовим для забезпечення справедливого правосуддя. Вчетверте, запобігання корупції та зловживань. Оновлення закону включатиме посилення механізмів протидії корупції та зловживань у сфері судової експертизи. Вп'яте, підвищення кваліфікації експертів. Встановлення вищих вимог до освіти, кваліфікації та професійного розвитку судових експертів забезпечить високу якість експертиз. Вшосте, прозорість процедур.

Удосконалення процедур проведення судових експертиз сприятиме збільшенню прозорості та зрозумілості цих процесів для усіх учасників судового розгляду. Всьоме, адаптація до нових викликів. Сучасне суспільство стикається з новими викликами, такими як кіберзлочинність або новітні технології, і законодавство має відображати ці реалії. Восьме, підвищення довіри громадськості. Оновлення та вдосконалення закону повинно збільшити довіру громадян до судової системи та її здатності справедливо вирішувати справи.

Таким чином, зміни у законодавстві не лише відображатимуть динамічний розвиток суспільства та технологій, але й підвищуватимуть ефективність, прозорість та справедливість судочинства.

Щоб запропонувати зміни або покращення до Закону України «Про судову експертизу» [1], необхідно виконати кілька ключових кроків.

Проаналізувати існуюче законодавство. Детальний аналіз тексту закону з метою виявлення нечіткостей, застарілих положень, потенційних прогалин у регулюванні, та інших аспектів, які можуть потребувати змін або доповнень.

Залучити фахівців та експертів. Організувати консультації з професіоналами у галузі судової експертизи, вченими, юристами, представниками правоохоронних органів, та іншими зацікавленими сторонами, що допоможе зрозуміти практичні аспекти застосування закону та його слабкі місця.

Вивчити міжнародний досвід. Аналіз міжнародних стандартів та практик у сфері судової експертизи, вивчення законодавства та процедур в інших країнах надасть цінні ідеї для покращення.

Оцінити реальний вплив закону на судову практику. Аналіз судової практики та випадків, де були застосовані положення цього закону, щоб оцінити його ефективність та виявити проблемні області.

Зібрати пропозиції та рекомендації. Організувати обговорення, круглі столи, анкетування або інші форми збору зворотного зв'язку від професійних спільнот та громадськості. Розробити конкретні зміни та доповнення. На основі зібраної

інформації та аналізу сформулювати конкретні пропозиції щодо змін або доповнень до закону. Провести правову експертизу пропозицій. Юридично перевірити розроблені зміни на відповідність чинному законодавству та конституційним нормам. Далі, здійснити публічне обговорення та затвердження, де представити пропозиції для широкого обговорення серед громадськості та професійних спільнот, а також їх подальше внесення на розгляд законодавчих органів.

В цілому, такі кроки допоможуть не лише виявити потенційні слабкі місця в законі, але й розробити обґрунтовані та ефективні пропозиції щодо його удосконалення.

Оцінка ефективності Закону України «Про судову експертизу» [1] передбачає аналіз комплексу проблемних питань, які включають:

1. Відповідність до міжнародних стандартів, що полягає в аналізі того, наскільки закон відповідає міжнародним нормам і стандартам у сфері судової експертизи.

2. Незалежність судових експертів. Оцінка ступеню незалежності судових експертів від впливу судової влади, правоохоронних органів, і політичного втручання.

3. Якість і об'єктивність експертиз. Розгляд якості проведених експертиз та їх об'єктивності, включаючи аналіз помилок та неточностей.

4. Доступність та своєчасність експертиз. Проблеми з доступністю експертних послуг для всіх учасників судового процесу та затримки в проведенні експертиз.

5. Кваліфікація та навчання експертів. Проблеми, пов'язані з рівнем підготовки та кваліфікації судових експертів, включаючи необхідність постійного професійного розвитку.

6. Фінансування та ресурси. Аналіз адекватності фінансування та наявності необхідних ресурсів для судово-експертних установ.

7. Законодавча база та процедурні питання. Оцінка чіткості та ефективності норм, які регулюють судово-експертну діяльність, та їх відповідності потребам практики.

8. Етичні норми та принципи. Розгляд наявності та дотримання етичних норм та принципів у сфері судової експертизи.

Розуміння цих питань дозволяє виявити ключові аспекти, які потребують удосконалення, та розробити пропозиції щодо покращення дії закону.

Щоб вирішити проблемні питання, пов'язані з оцінкою ефективності Закону України «Про судову експертизу» [1], варто вжити наступні заходи:

1. Проведення аудиту. Незалежний аудит допоможе об'єктивно оцінити ефективність закону, виявити слабкі місця та рекомендувати покращення.

2. Залучення експертів та зацікавлених сторін. Залучити до дискусії фахівців у галузі судової експертизи, вчених, представників правоохоронних органів, юристів, а також громадськість для виявлення проблем та розробки рекомендацій.

3. Міжнародне співробітництво. Співпраця з міжнародними організаціями та експертами допоможе впровадити кращі світові практики і стандарти в Україні.

4. Реформування навчальних програм. Вдосконалити програми підготовки та перепідготовки судових експертів з метою підвищення їх кваліфікації та професійних навичок.

5. Забезпечити достатні фінансові та технічні ресурси для фінансування модернізації обладнання та забезпечення сучасними технологіями.

6. Впровадження прозорих процедур, що полягає у розробці та впровадженні чітких і прозорих процедур проведення судових експертиз з мінімізацією бюрократії.

7. Зміцнення нормативно-правової бази. Перегляд існуючих норм та внесення необхідних змін, щоб вони відповідали актуальним потребам і викликам.

8. Моніторинг та оцінка впроваджених змін. Регулярне відстеження результатів впроваджених змін і коригування підходів з метою постійного покращення.

Ці заходи вимагають спільних зусиль уряду, професійних спільнот, наукових установ та громадянського суспільства. З їх допомогою можна забезпечити високий рівень ефективності та якості судової експертизи в Україні.

Після ретельного аналізу існуючого Закону України «Про судову експертизу» [1] та врахування різних аспектів його

застосування, можна зробити висновок, що існує очевидна потреба в його оновленні та модернізації. Запропоновані дії мають на меті забезпечити відповідність закону сучасним науково-технічним досягненням, міжнародним стандартам, а також зміцнити незалежність та об'єктивність судових експертів. Крім того, важливим є забезпечення прозорості процедур, підвищення кваліфікації експертів та адаптація до нових викликів, таких як кіберзлочинність. В цілому, такі зміни сприятимуть підвищенню довіри громадськості до судової системи та її здатності справедливо та ефективно вирішувати справи.

Перелік використаних джерел:

1. Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038a-XII: станом на 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/4038-12/pdf> (дата звернення: 12.01.2024).

УДК 343.4/.7-67.05

Аркадій Вейц

аспірант кафедри криміналістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЗА УЧАСТЮ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ АБО ТАКОЇ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНУ З НАДАнням ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Останнім часом в Україні все більше привертає увагу практиків комплекс органічно взаємопов'язаних злочинних дій, серед яких часто присутні злочини в сфері використання комп'ютерної техніки, які вчинені службовою особою або такою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Акцентуємо, що багато таких

правоопорушень взагалі залишаються в категорії латентна злочинність, адже в більшій ніж половині проваджень, що вже направлені за ознаками кіберзлочину до суду, фігурують невстановлені особи, які виходячи з матеріалів справ мали доступ до інформації, що зберігається в електронних ресурсах з обмеженим доступом, відповідно могли відносити до категорії службових осіб або таких, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану із наданням публічних послуг.

У національному криміналістичному науковому колі одними з перших хто намагались розробити методiku розслідування кіберзлочинів в цілому були П. Д. Біленчук, А. С. Білоусов, В. М. Бутузов, І. О. Воронов, В. Д. Гавловський, В. О. Голубев, М. В. Гуцалюк, О. І. Котляревський, В. С. Цимбалюк. При цьому використовували власні підходи до структури методики та змісту окремих її елементів. П. Д. Біленчук та В. О. Голубев першими видали монографії з тематики щодо розслідування комп'ютерних злочинів, роблячи акцент на розгорнутій характеристиці способів вчинення таких злочинів та організації кібербезпеки [1; 2]. В. М. Бутузов, І. О. Воронов, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, В. С. Цимбалюк у власних та спільних працях велику увагу приділяли питанням документування кіберзлочинів, оперативно-розшуковим аспектам протидії кіберзлочинам.

Також достатньо велика кількість наукових робіт присвячена окремим методикам розслідування щодо різновидів кіберзлочинів. Насьогодні можна вести мову про такі запропоновані на рівні дисертаційних досліджень комплексні або окремі методики розслідування таких кіберзлочинів: злочинів у сфері телекомунікацій (автор В. І. Пазиніч) [3]; злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією (автор Д. Г. Паляничко) [4]; шахрайств та інших злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків (автор А. І. Анапольська) [5]; злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій (автор О. І. Мотлях) [6]; транснаціональні комп'ютерні злочини як об'єкт криміналістичного дослідження (автор Л. В. Борисова) [7]; незаконного втручання в роботу комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж (автор Л. П. Паламарчук) [8]; злочинів у сфері виготовлення

та обігу платіжних карток (автор А. В. Реуцький) [9]; створення, використання, розповсюдження або сбут шкідливих програмних чи технічних засобів (автор О. О. Волков) [10]. Існують й інші корисні для практиків та теоретиків розробки, що стосуються питань протидії кібрзлочинам у кримінально-правовій та процесуальній сферах (Н. А. Розенфельд, М. В. Карчевський, Д. С. Азаров, М. В. Рудик, В. П. Бєленький, О. В. Богінський, Д. М. Цехан та багато інших).

Кіберзлочини, вчинені за участю службової особи, часто розглядались через призму злочинів у економічній сфері (в роботах В. В. Білоуса, А. Ф. Волобуєва, В. К. Лисиченка, Г. А. Матусовського, В. С. Мацишина, В. Л. Ортинського, Р. Л. Степанюка, та інших криміналістів). С. С. Чернявський розглядаючи сутність злочинів у сфері економіки пише про спорідненість суспільно-небезпечних діянь, де економічні відносини виступають основним об'єктом посягання (злочини проти власності та у сфері господарської діяльності), та злочинів, де вони стають додатковим або факультативним об'єктом, зокрема це стосується злочини у сфері службової діяльності та «комп'ютерних злочинів [11, с. 36–37]. Про розкрадання та супутні йому злочини, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки для здійснення фіктивних електронних платежів наголошує А. Ф. Волобуєв [12]. Автор пише, що розкрадання грошових коштів вказаним способом можуть вчинити наймані працівники певного підприємства, що мають доступ до його банківського рахунку (менеджери, аналітики, програмісти, оператори ЕОМ та інші службові особи, які здійснюють розрахункові операції). Тобто, це вельми обмежене коло осіб, службові особи, але виявити розкрадання і потім доказати винність певної особи буває досить важко.

О. А. Самойленко справедливо зазначає, що можна вважати перспективним розроблення окремих методик розслідування кіберзлочинів, що пов'язані з отриманням неправомірної вигоди, або службових злочинів, пов'язаних із втручанням у роботу автоматизованих систем, обґрунтовуючи це тим, що у практичній діяльності правоохоронних органів дедалі частіше виявляють комплекс злочинів, передбачених ч. 2 ст. 362, ч. 3 ст. 362

та ч. 1 ст. 368 КК України або іншими статтями, що пов'язані із вчиненням злочину службовою особою [13, с. 239].

Тож, окремого комплексного наукового дослідження, яке стосувалось би проблем виявлення та розслідування саме кіберзлочинів, вчинених за участю службової особи або такої, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, в Україні, сьогодні немає. Розмаїття складів таких кіберзлочинів в кримінально-правовому сенсі та їх різновидів в криміналістичному зумовлює необхідність комплексного розв'язання проблем їх розслідування через розроблення окремої криміналістичної методики.

Перелік використаних джерел:

1. Голубєв В. О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинністю. Запоріжжя : ЗІДМУ, 2003. 250 с.
2. Біленчук П. Д., Зубань М. А. Комп'ютерні злочини: соціально-правові і кримінологічно-криміналістичні аспекти : навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1994. 72 с.
3. Пазиніч В. І. Правові та організаційні засади розслідування злочинів у сфері мобільних телекомунікацій України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 217 с.
4. Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 210 с.
5. Анапольська А. І. Розслідування шахрайств, пов'язаних із ними злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2010. 20 с.
6. Мотлях О. І. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.
7. Борисова Л. В. Транснаціональні комп'ютерні злочини як об'єкт криміналістичного дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 217 с.
8. Паламарчук Л. П. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 214 с.
9. Реуцький А. В. Методика розслідування злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 22 с.

10. Волков О. О. Початковий етап розслідування створення, використання, розповсюдження або сбут шкідливих програмних чи технічних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2022. 21 с.

11. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфери банківського кредитування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 240 с.

12. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 426 с

13. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі / О. А. Самойленко ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса : ТЕС, 2020. 372 с.

УДК 347.77

Володимир Воліков

кандидат економічних наук, судовий експерт лабораторії економічних досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
електронна адреса: valdemar12@meta.ua

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НЕЗАРЕЄСТРОВАНИХ ПРОМИСЛОВИХ ЗРАЗКІВ

При вироблені товарів, незалежно від галузі (легка промисловість, машинобудування, медицина, хімічна або інша), виникає потреба в охороні прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Одним із інструментів захисту зовнішнього вигляду виробу (саме його видимої частини) є промисловий зразок (ПЗ). Але, незважаючи на наявність несумлінних виробників, у яких «... виникає спокуса створювати дешеві імітації які трохи наближають споживача до втілення матеріальної мрії, а от справжніх розробників позбавляють не лише законного прибутку але і наносить велику репутаційну шкоду» [1, с. 120], в Україні спостерігається негативна

тенденція щодо реєстрації промислових зразків, а саме: 2018 р. – 3 042 ПЗ; 2019 р. – 2 679 ПЗ; 2020 р. – 2 026 ПЗ; 2021 р. – 1 838 ПЗ [2, с. 8].

Підприємці розуміють, що для виробів з коротким життєвим циклом немає сенсу реєструвати промисловий зразок. Як наслідок, сьогодні в Україні спостерігаються чисельні випадки порушення прав володільців ПЗ при виготовленні дешевих імітацій, що призводить до збільшення кількості судових справ із залученням експертів за спеціальністю 13.4 – дослідження, пов'язані з промисловими зразками.

«...Відносини, що виникають у зв'язку з набуттям і здійсненням права власності на промислові зразки в Україні» регулюються Законом України «Про охорону прав на промислові зразки» [3], згідно якого промисловий зразок може одержати правову охорону як зареєстрований так і незареєстрований, якщо його доведено до загального відома в порядку передбаченому Законом.

Як вказано у ст. 5 Закону [3] «Загальний строк чинності майнових прав на зареєстрований промисловий зразок не може становити більш як 25 років від дати подання заявки», а «строк правової охорони незареєстрованого промислового зразка становить три роки від дати його доведення до загального відома на території України». Сьогодні для захисту ПЗ підприємцями застосовуються обидва види правової охорони: довгострокова для зареєстрованих, короткострокова для незареєстрованих.

Але, якщо з зареєстрованим ПЗ не виникає труднощів з визначенням дати подання заявки та обсягом правової охорони, яка визначається його зображенням, внесеного до Реєстру, то з незареєстрованим ПЗ іноді виникають певні проблеми: по-перше, це встановлення/обґрунтування дати його доведення до загального відома; по-друге, це доведення обсягу його правової охорони.

«Незареєстрований промисловий зразок вважається доведеним до загального відома, якщо він був опублікований, експонований на виставці, використаний у торгівлі або в інший спосіб ...» п. 4. ст. 6 Закону [3].

Звісно, що судова експертиза ґрунтується на фактах, доказах і аргументах, які містяться у матеріалах справи, однак саме судовому експерту у своєму висновку слід доводити питання тотожності, ідентичності та загального враження «поінформованого користувача» [4, с. 199].

Але, документи, що надаються судовому експерту, іноді оформленні не належним чином або викликають недовіру. Звичайно, відповідно до процесуального законодавства судовий експерт має право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи, проте це тільки ускладнює цей процес.

Прикладами з практики підтверджується, що при проведенні експертизи об'єктів інтелектуальної власності у експерта можуть виникнути певні труднощі для визначення реальної ситуації щодо конкретного виробу або промислового зразку як зареєстрованого, так і незареєстрованого. «При вирішенні більшості експертних задач стосовно промислових зразків необхідно визначити, який саме об'єкт з числа досліджуваних був доведений до загального відома раніше» [5, с. 17].

Правова охорона незареєстрованих ПЗ надає їх володільцям більше можливостей у конкурентній боротьбі. Тому виробники легкої промисловості в Україні активно використовують той факт, що ПЗ можуть охоронятись як шляхом реєстрації так і без неї. Проте, це не означає що незареєстровані ПЗ не повинні відповідати критеріям охороноздатності, що призводить до збільшення кількості судових справ.

Як відомо, згідно ст. 5 Закону [3] «обсяг правової охорони, що надається на зареєстрований промисловий зразок, визначається зображенням промислового зразка, внесеного до Реєстру», а не переліком його суттєвих ознак. Судові спори у сфері інтелектуальної власності потребують залучення спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями. Проте, слід зазначити, що «важливою умовою того, щоб судові експерти приходили до однакових висновків у відповідь на однакові питання, є проведення досліджень та експертиз за відповідними методиками» [1, с. 117].

Таким чином, на основі аналізу [1–5] можна зробити наступні висновки:

- залежно від специфіки комерційної діяльності підприємців виправданим є застосування обох доступних видів правової охорони промислових зразків: 1) для незареєстрованих – короткострокова, 2) для зареєстрованих – довгострокова;
- для більш якісного проведення судової експертизи незареєстрованого промислового зразка, при визначенні об'єкта із числа наданих на експертизу з питанням «який об'єкт з числа досліджуваних був доведений до загального відома раніше?» потребує більш глибокої деталізації проведення цього процесу у відповідних методиках;
- на якість висновків судових експертів («щоб судові експерти приходили до однакових висновків у відповідь на однакові питання») значною мірою впливають методики, що застосовуються;
- щоб методики проведення судових експертиз максимально відповідали поставленим завданням та чинному законодавству України потрібна регулярна їх актуалізація з врахуванням відповідної світової практики.

Перелік використаних джерел:

1. Ковальова Н. М. Незареєстрований промисловий зразок як об'єкт експертного дослідження: питання судово-експертної теорії та практики. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 3 (21). С. 114–121.
2. Річний звіт Національного органу інтелектуальної власності за 2022 рік. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/rzvit> (дата звернення: 18.01.2024).
3. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 23.12.1993 № 3770-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (дата звернення: 18.01.2024).
4. Тарасенко Л. Л. Новації щодо правової охорони промислових зразків. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: ПРАВО*. 2022. Випуск 70. С. 196–202. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/31.pdf> (дата звернення 17.01.2024).
5. Дорошенко О. Ф., Работягова Л. І. Дослідження обставин доведення промислового зразка до загального відома. *Судова експертиза*

об'єктів інтелектуальної власності: теорія і практика : науково-практ. збірн. ; НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. Вип. 7. Київ : Інтерсервіс, 2021. С. 16–29.

УДК 342.85:658.14

Тетяна Гвозденко

консультант-експерт Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України
електронна адреса: visnovok_ict@ssu.gov.ua

ВИСНОВКИ ПОПЕРЕДНЬОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОВАРІВ У ГАЛУЗІ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ІСТЕ СБУ

З метою забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання нею міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, здійснюються заходи щодо недопущення використання товарів у терористичних та інших протиправних цілях. Діяльність, пов'язану з державним контролем за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання регулює Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [1].

Дія цього Закону поширюється на діяльність, пов'язану з міжнародними передачами товарів, включаючи надання посередницьких (брокерських) послуг, виробниче, науково-технічне та інше кооперування, демонстрування товарів як експонатів на міжнародних виставках та ярмарках з метою рекламування, проведення випробувань, торгівлю та операції з обміну ними.

Реалізацію державної політики в галузі державного експортного контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного

експортного контролю, яким є Державна служба експортного контролю України (далі – Держекспортконтроль).

Тимчасове ввезення або вивезення товарів чи їх транзит, проведення переговорів, пов'язаних з укладанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) про міжнародні передачі товарів військового призначення або про експорт товарів подвійного використання та інших товарів до держав, стосовно яких встановлено часткове ембарго на поставки таких товарів здійснюється відповідно до наданого висновку за результатом проведеної експертизи ДСЕСУ.

У разі коли суб'єкт має намір здійснювати експорт, імпорт, тимчасове вивезення чи ввезення технологій чи послуг, до документів, які подаються на експертизу додається висновок попередньої ідентифікації товарів у галузі державного експортного контролю щодо належності найменувань та описів товарів, до найменувань та описів товарів, внесених до відповідних списків товарів, що підлягають державному експортному контролю. Висновок попередньої ідентифікації товарів є недержавною експертизою та має рекомендаційний характер і може братися до уваги органами виконавчої влади поряд з висновками державної експертизи для прийняття відповідних рішень [2].

Держекспортконтролем надано повноваження (свідоцтво № 001-04/2025 від 19.04.2022) щодо проведення попередньої ідентифікації товарів Українському науково-дослідному інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (далі – ІСТЕ СБУ).

ІСТЕ СБУ проводить дослідження на договірних засадах та надає висновки попередньої ідентифікації товарів щодо відповідності найменуванням та описів товарів до позицій частини 1 розділу 5 «Зв'язок» (п. 5A001.a, 5A001.b, 5A001.c, 5A001.d, 5A001.e, 5A001.f, 5A001.g, 5A001.h, 5A001.j, 5B001, 5D001, 5E001, 5E901), частини 3 розділу 5 «Спеціальні технічні засоби» (всі позиції) та розділу 6 «Датчики і «Лазери» (п. 6A005.g, 6D001, 6E001, 6E901) Єдиного списку товарів подвійного використання, що підлягають експортному контролю [3].

Результати попередньої ідентифікації оформлюються у вигляді висновку попередньої ідентифікації у галузі державного експортного контролю [4].

Перелік та форми документів, довідкову інформацію можна отримати на офіційному сайті СБУ за посиланням <https://ssu.gov.ua/naukovo-doslidnytskyi-institut>.

Перелік використаних джерел:

1. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання».
2. Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю : затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 № 767.
3. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 86.
4. Інструкція про порядок надання юридичним особам повноважень на проведення недержавної експертизи товарів у галузі державного експортного контролю : затверджена наказом Державної служби експортного контролю України від 15.03.2006 № 82.

Ольга Герасименко

докторка філософії в галузі «Психологія», завідувачка сектору
психологічних досліджень лабораторії мистецтвознавчих,
лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: olga_gerasi993@ukr.net

Тетяна Харіна

старша судова експертка сектору психологічних досліджень лабораторії
мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: larinatationa111@gmail.com

**ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ЗА ЗЛОЧИНАМИ, УЧИНЕНИМИ ГРУПОЮ ОСІБ**

Одним з найактуальніших напрямів судово-експертної діяльності за часів збройної агресії РФ проти України стає експертна спеціальність 14.1 «Психологічні дослідження» як у частині досліджень колабораційної діяльності, так і в частині досліджень групових злочинів, оскільки воєнний час зумовлює збільшення кількості звернень до органів досудового слідства щодо злочинів, учинених групою осіб.

Аналіз наукової літератури свідчить, що в кримінальному праві групову злочинну діяльність вивчають з позицій вини й відповідальності осіб, що скоїли злочин у співучасті; кримінологію цікавлять причини групової злочинної діяльності з метою розробити заходи щодо її попередження та профілактики; криміналістику – можливість використати різні методи розкриття й розслідування групових злочинів. Юридична психологія вивчає процеси утворення злочинних груп, їх різновиди,

структуру, психологічну специфіку групової злочинної діяльності. У практичній діяльності працівників правоохоронних органів усі зазначені аспекти поєднано. Такий інтерес різних галузей науки і практики до злочинних груп не випадковий: він пояснюється, з одного боку, їхньою суспільною небезпечністю, з іншого – складністю науково-практичного дослідження [1].

У кримінально-правовій науці та слідчо-судовій практиці домінує позиція, згідно з якою злочини, скоєні у співучасті, є більш суспільно небезпечними, аніж ті самі діяння, скоєні одноосібно. Аналіз чинного кримінального законодавства (зокрема, Кримінального кодексу України) свідчить про те, що співучасть у злочині (її види та форми) має значення для кваліфікування діяння та призначення покарання [2]. Незважаючи на те що проблемам кваліфікації злочинів, скоєних у співучасті, присвячено чимало наукових праць, деякі питання їх кваліфікування до сьогодні залишаються дискусійними.

У процесі експертної оцінки під час проведення судово-психологічної експертизи за злочинами, скоєними групою осіб, важливе значення має аналіз структури злочинних груп. Класифікація злочинних груп будується за кількома ознаками, що характеризують різні аспекти їхньої протиправної діяльності. У юридичній психології виокремлюють такі види злочинних груп:

- *випадкова група*, що спочатку створилася з неантисупільною метою, але надалі в процесі спілкування, спільного вживання спиртних напоїв тощо, скоїла небезпечне громадське діяння за ситуаційно-випадковими механізмами. Така група не має внутрішньої соціально-психологічної структури, антисупільної мети та точного розподілу ролей. Її учасників пов'язують дружні, а не ділові відносини. Проте в такій групі є можливість проаналізувати розподіл ролей у конкретній ситуації інкримінованого діяння;

- *компанія*, на яку може перетворитися випадкова група за систематичних зустрічей. З'являється постійна тема для цих зустрічей в асоціальній спрямованості. Зазвичай у такій групі є стійкий лідер, а ролі інших ще не визначено;

- *злочинна група*, що характеризується стійкістю особового складу, наявністю в її членів злочинного досвіду (злочинний

досвід – це наявність судимості і перебування у виправно-трудовій установі), розподілом ролей. Взаємини набувають ділового характеру. Межі допустимої поведінки систематично свідомо різко розширюються, тобто виникає стійка антисоціальна спрямованість групи та кримінальний професіоналізм її членів;

– *злочинна організація*, до формування якої призводить подальший розвиток групи, де відносини набувають жорсткого формалізованого характеру, розподіл ролей добре усвідомлюється, існують суворі норми поведінки, жорстка дисципліна, добре розроблена система санкцій [3].

Реалізація правових принципів відповідальності й індивідуалізації покарання [4] зумовлює потребу у встановленні низки психологічних фактів для доведення судово-слідчими органами вини та її форми, мотиву й мети вчинення кримінального правопорушення, обставин, які впливають на ступінь його тяжкості, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, оцінки показань. Такими психологічними фактами є провідні мотиви особи, її система цінностей, інші індивідуально-психологічні особливості (характеру, темпераменту, когнітивної, емоційно-вольової сфери тощо), які виявилися у поведінці людини в юридично значущій ситуації.

У період досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів, скоєних групою осіб, доцільним є проведення судово-психологічної експертизи соціально-психологічних особливостей обвинувачених і визначення ролі кожного у вчиненні інкримінованого їм діяння.

Зазвичай судово-психологічну експертизу призначають із метою визначити лідера групи осіб, що скоїла злочин, конкретну роль кожного учасника у злочинних епізодах; ступеня впливу групи на окремого учасника; типових форм взаємодії між членами групи як під час скоєння злочинів, так і в процесі розслідування для індивідуалізації кримінальної відповідальності [5].

Психологічний аналіз емоційних зв'язків між членами групи також є дуже важливим і може дати додаткову інформацію

для слідства. Останнім часом дедалі більшої актуальності набуває діагностика взаємин у групі з метою виявлення мотивів окремих членів групи, їх соціально-психологічної ролі у спільній злочинній діяльності.

Під час психологічного аналізу групи осіб, що скоїли злочин, необхідно визначити соціально-психологічні складові згуртованості групи, цілі й мотивотворчі чинники поведінки, а також специфіку емоційних зв'язків між членами групи. Під час аналізу емоційних зв'язків необхідно ретельно вивчити індивідуально-психологічні характеристики кожного члена групи. До того ж дуже важливо виявити не тільки лідерські позиції серед підозрюваних, а й також позиції конформістів, які обов'язково присутні в будь-якій злочинній групі [6].

Під час оцінювання специфіки групової взаємодії важливе значення має аналізування стійких характерологічних особливостей кожного із членів групи. Правильне орієнтування в особливостях характеру підекспертного допомагає правильно оцінити специфіку його поведінки під час скоєння злочину.

Отже, за результатами проведення такої судово-психологічної експертизи експерт-психолог може дати висновок про те, яким є вплив групи на окремого учасника, визначити неформальних лідерів групи, розкрити найтипівіші форми взаємозв'язків між членами групи під час підготовки до злочину, у процесі його скоєння і в процесі розкриття, з'ясувати індивідуально-рольовий статус членів групи, що скоїла злочин (лідер, підвладний, ведений, тощо), а також визначити індивідуально-психологічні особливості кожного з учасників, які мають юридичне значення. У практичному аспекті врахування соціально-психологічних особливостей членів злочинної групи дає змогу правоохоронцям більш раціонально й ефективно визначати та нейтралізувати усталені системні зв'язки між учасниками організованих груп і злочинних об'єднань із зовнішнім середовищем.

Перелік використаних джерел:

1. Меркулова Ю. В., Матієнко Т. В. Психологічні особливості злочинних груп : лекц. для студент. ден. та слухач. заоч. форми навч. Одеса, 2017. 25 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lekc-12_2017-jur-psyhologija.pdf (дата звернення: 11.01.2024).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.01.2024).

3. Герасименко О. А., Харіна Т. Г., Савкіна Т. В. Судово-психологічна експертиза за злочинами, вчиненими групою осіб (*оглядова стаття*). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 443–455. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.035 (дата звернення: 11.01.2024).

4. Ющик О. І. Індивідуалізація покарання як кримінально-правовий принцип. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. № 27 (3). С. 85–88.

5. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 11.01.2024).

6. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология : учебник. Харьков, 2002. 596 с.

УДК 343.98

Лариса Гончар

головний судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
електронна адреса: Lorik2905@gmail.com

ПЕРЕДОВИЙ ДОСВІД ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРІВ КОСІВСЬКОЇ КЕРАМІКИ

Експертиза творів мистецтва є важливою складовою в справі збереження культурних цінностей України та невід'ємною частиною мистецтвознавчих експертних досліджень, методів атрибуції та експертного оцінювання. Хотілося б поділитися досвідом дослідження унікальних творів косівської кераміки.

Художня кераміка України як одне з найяскравіших явищ у народному мистецтві слов'янського світу XIX–XXI століть та не має собі рівних серед європейських народів.

Значну частину пам'яток декоративно-прикладного мистецтва складають твори з кераміки, які широко представлені в приватних і музейних колекціях.

Перед експертом-мистецтвознавцем, який досліджує твори кераміки, стоїть завдання з визначення їх автентичності, відповідності певному періоду створення, авторської приналежності, наявності реставраційних втручань, а також встановлення історико-культурного, художнього, музейного і колекційного статусу, орієнтовної вартості.

Перш за все, при дослідженні кераміки основна увага повинна бути зосереджена на зовнішній стороні твору та технології виготовлення. Головну роль в цьому відіграє встановлення атрибуції, проведення стилістичного опису, а саме сюжету твору, особливості колористичного рішення, стильові ознаки орнаменту, особливості виготовлення кераміки, наявність клейм.

Керамічні вироби це не тільки антикваріат, але й великий ринок імітацій та підробок. Велика кількість та різноманіття керамічних виробів зумовлює певну складність для дослідників і вимагає від експерта всебічної обізнаності і фундаментальних знань.

Керамічні вироби, що їх найчастіше знаходять археологи, містять у собі багатющі відомості про життя стародавніх народів. Кераміка дає уявлення про їхній господарчий і соціальний устрій, про рівень технічних досягнень і культури, вона допомагає відтворити картину торговельних зв'язків, характер харчування, розвиток будівельної техніки, знань про космос у давнину і дуже багато іншого.

Технологія гончарного виробництва, як і в попередні періоди, складалася зі спільних для більшості осередків України етапів: 1) добування сировини; 2) приготування глиняної маси, ангобів, полив; 3) формування виробів; 4) їхнє декорування; 5) покриття поливою; 6) випалювання. Кожний етап суттєво впливав на художні особливості виробів [2, с. 115–116].

Своєрідний, неповторним явищем української кераміки є косівська кераміка.

Мистецтво косівської кераміки, як унікальне явище в багатогранній народній творчості гуцулів, бере свій початок з кінця XVIII ст. і до наших днів дійшло у незліченному творчому багатстві форм, орнаменту, технологічних засобів, в оригінальній творчості митців, яка привела до утворення величної школи художнього розпису – однієї з найяскравіших перлин українського народного мистецтва.

На формування цієї традиції великий вплив мала наявність багатих місцевих глин, потреба у виготовленні посуду для щоденного вжитку. Ця традиція розвивалась з кінця XVIII ст. у трьох підгірських центрах: с. Пістинь, м. Косів (з селами Монастирське, Москалівка, Старий Косів, Сморне, Вербовець), селище Кути та Старі кути. Найбільшого свого розвитку косівська кераміка набула на початку XIX ст [2, с. 143].

Основою яскравої декоративної системи косівської кераміки на початку XIX століття став ритований розпис. За цією технікою виріб повністю вкривали тонким шаром білої глини, на підсушеному білому тлі писакон гравіювали контур орнаменту, заповнювали його площини коричневим ангобом та перший раз випалювали. Завдяки цьому на білому тлі проглядається сіра глина, утворюючи графічний малюнок. Контррельєфні лінії – рівчаки, які утворює писак, служать для того, щоб під час випалу фарби не розтікались по черепку. Після цього предмет розмальовували керамічними фарбами жовтого та зеленого кольорів, вкривали поливою і вдруге випалювали [3, с. 40].

Основні ознаки косівської кераміки:

- триколірна гама забарвлення виробів (жовтий, зелений, коричневий) пов'язана із сприйняттям природи: жовтий символізує сонце, зелений – карпатські гори, коричневий – землю (інколи додавали синього кольору);
- на керамічних виробах особливою ознакою «традиції» є відображення життя гуцулів, їх вірування, традиційний побут;
- застосування біблійних сюжетів та зображення святих, церков і дзвіниць;

– в оздобленні посуду використовували цікавий засіб – затіки: спрямовані в бік плями зеленої поливи, що надавали композиції динамізму.

Декоративні мальовані полив'яні вироби Косова мали найбільше декоративних рис у формотворенні та, особливо, в оздобленні. Вони містять такі роди: посуд (найчисельніший рід косівської кераміки, який має 12 типологічних груп, що складаються з типів: мископодібний (миска, полумисок, салатниця, тарілка, тая, сільничка, ваза для фруктів та печива), макітро-подібний (макітра), глекоподібний (дзбанок, «кувшин», сметанник, чайник, горнятко, кухоль), горщикоподібний (горщик, супниця, посуд для сипучих продуктів, масляниця), колоподібний (баклага, калач, куманець), бочкоподібний (барильце), фігурний (зооморфний, антропоморфний), пляшкоподібний (штоф), кошикоподібний (кошик), близнюки (двійнята, трійнята), чаркоподібний (чарка), ложкоподібний (ложка, ківш)), вироби для обладнання житла (ваза для квітів, вазон, свічник, кахлі), вироби особистого вжитку (прикраси, скарбнички, попільнички), обрядові вироби (свічник, ікона, хрест). Значне місце у косівських мальованих полив'яних виробах займало виготовлення сувенірів [1, с. 262].

Керамісти Косова, створили власний стиль авторського почерку у формотворенні, віртуозності орнаменту, сюжетів.

Не випадково, що й сьогодні кераміка Гуцульщини залишається впізнаваною у світі та служить своєрідною візитівкою народного мистецтва України.

Косівська кераміка є одним із найнеповторніших видів народного мистецтва Гуцульщини і невід'ємною частиною духовної культури українців, що збереглося до сьогоднішніх днів. Косівська кераміка як частина духовної етнічної культури гуцулів розвивається з давніх-давен і передається з покоління в покоління. Косівську мальовану кераміку внесено до Репрезентативного списку ЮНЕСКО нематеріальної культурної спадщини людства.

Отже, для експерта важливим є встановлення техніки та матеріалу виконання творів, особливостей стилістики виробу, для того, щоб вірно визначити їх автентичність та атрибуцію під час проведення досліджень.

Перелік використаних джерел:

1. Кушнір О. В. Типологія косівського глиняного посуду другої половини ХХ ст. *Історичні етюди* : збірник наукових праць / під ред. д-ра іст. наук, проф. С. І. Світленка. Дніпропетровськ : Літограф, 2011. Вип. 3. С. 214–219.
2. Лащук Ю. П. Косівська кераміка. Київ : Мистецтво, 1966. 98 с. : іл.
3. Лащук Ю. Гуцульська кераміка / за заг. ред. Н. Д. Манучарової. Київ : Держбудвидав УРСР, 1956. 82 с. : іл. (Українське народне декоративне мистецтво ; вип. 7).

УДК 343.98

Ірина Гордієнко

провідна судова експертка сектору економічних та товарознавчих досліджень Сумського відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: gordienko270970@ukr.net

Ольга Грек

старша судова експертка сектору економічних та товарознавчих досліджень Сумського відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: o.grek@ukr.net

НАСТАВНИЦТВО ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІКАЛЬНИХ МЕТОДІВ І МЕТОДИК ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

У контексті сучасних викликів, підвищення професійного рівня судових експертів, поглиблення раніше здобутих професійних знань, умінь і навичок, передавання практичного досвіду молодим спеціалістам, забезпечення їх швидкого адаптування до умов праці, навчання їх сучасним методам і впровадженням

методикам проведення судових експертиз є необхідною передумовою для досягнення високої якості експертної роботи та профілактики непрофесійного виконання поставлених перед судовою експертизою завдань. Оскільки кожна експертиза є унікальною, то потребує вдалого застосування певних методичних підходів і не має права на помилку, адже є доказом, який у багатьох випадках є вирішальним для ухвалення правильного рішення.

Наразі порядок підготовки та стажування фахівців, які мають намір здобути або підтвердити кваліфікацію судового експерта, визначено у розд. III Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів [1].

Утім, ані цим Положенням, ані іншими нормативно-правовими актами України, які регулюють судово-експертну діяльність, не запроваджено інститут наставництва. Отже, процес передавання накопиченого судовими експертами досвіду, зокрема практичне навчання молодих спеціалістів застосовувати унікальні методи й методики проведення судових експертиз, покладено на добру волю та бажання досвідчених судових експертів.

Необхідність та ефективність наставництва в будь-якій сфері діяльності підтверджено часом. Народна мудрість стверджує: «Майстром можна стати тільки поряд зі справжнім майстром».

Сучасна онлайн-енциклопедія Вікіпедія так розкриває дефініції «наставник» і «наставництво»:

*«**Наставництво** – це відносини, в яких досвідченіша чи більш обізнана особа допомагає менш досвідченій або менш обізнаній засвоїти певні компетенції. Досвід і знання, щодо яких будуються відносини наставництва, можуть стосуватися як особливої професійної тематики, так і широкого кола питань особистого розвитку. **Наставником** називають особу, яка передає знання та досвід. У західній традиції така особа називається **mentor**.*

***Менторство (mentoring)** є процесом неформальної передачі знання, соціального капіталу і психологічної підтримки, що сприймаються як значимі для праці, кар'єри чи професійного*

розвитку; менторство передбачає тривалу неформальну комунікацію між особою, що набула більшого досвіду та знань (**ментором**), і особою, що їх потребує (**протезже**)» [2].

Школи наставництва в судово-експертній діяльності започаткували видатні вчені М. С. Бокаріус, Л. Ю. Ароцкер, М. В. Салтевський та інші досвідчені судові експерти, про що свідчать спогади їхніх вдячних учнів.

Тема важливості запровадження наставництва в контексті сучасних викликів знайшла відображення у працях сучасних науковців.

Н. Гаврилів розглядає наставництво як «*підтримку та насадження молодій особистості на шляху розвитку власного потенціалу та власних навиків, а також вибору та становлення тим, ким вона прагне бути*» і зауважує, що «*наставник забезпечує підопічному провід, ділиться мудрістю, знаннями та підтримує підопічного в спосіб, який останній здатний найефективніше сприйняти і з якого зможе найбільше скористатися*» [3, с. 202].

М. Морозова узагальнює важливі якості наставника: корпоративність, здатність навчати, відповідальність, мотивація, впливовість, якості лідера [4, с. 9] і зауважує, що «*рівень оплати праці, як мінімум, повинен компенсувати матеріальні втрати наставника, які він несе, не займаючись своєю основною діяльністю*» [4, с. 10].

О. Оргієць звертає увагу на те, що «*формальний підхід до наставництва не може гарантувати позитивні результати, а в низці випадків, навпаки, [здатний] призвести до негативних результатів*» [5, с. 10].

На думку О. Курдеса, «*запровадження інституту наставництва в систему судово-експертних установ України сприятиме підвищенню ефективності роботи всіх його учасників на кожному зі щаблів:*

- *наставник підвищить свій статус і здобуде матеріальну винагороду;*
- *підшефний швидше навчиться й адаптується в новому колективі;*
- *установа отримає висококваліфікованого співробітника»* [6, с. 53].

Зважаючи на сучасні виклики, доцільно запровадити наставництво в систему підготовки судових експертів. І на початковому етапі впровадити це можливо, керуючись нормативно-правовими актами України, які сьогодні регулюють судово-експертну діяльність. Запровадження наставництва для виконання завдань кадрового забезпечення судово-експертних установ України можна передбачити в межах ст. 21 Закону України «Про судову експертизу» [7].

На практиці вже відбувається залучення досвідчених судових експертів, яким притаманні якості наставників, до навчання молодих спеціалістів на етапі їхнього стажування та рецензування проєктів висновків, відповідно до затвердженого порядку підготовки та стажування фахівців [1].

На початку роботи нещодавно атестованих судових експертів найбільш доцільним є проведення разом із наставниками комісійних експертиз, передбачених Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [8]. У цьому разі наставника призначає керівник експертної установи на етапі доручення проведення комісійної судової експертизи й визначення головою комісії найбільш досвідченого фахівця із важливими якостями наставника, який досконало знає методи та методики проведення судових експертиз.

Матеріальне заохочення наставників можна розглядати як один із аспектів складності та напруженості в роботі, який є підставою для призначення та виплати працівникові державної установи підвищеної надбавки в розмірах, передбачених у постанові Кабінету Міністрів України від 30.03.2011 р. № 314 «Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз» [9].

Запровадження інституту наставництва в систему судово-експертних установ України є запорукою збереження унікальних методів і методик проведення судових експертиз. Передавання практичного досвіду молодим спеціалістам є необхідною передумовою для досягнення високої якості експертної роботи та профілактики непрофесійного виконання поставлених перед судовою експертизою завдань – забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою

і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки.

Перелік використаних джерел:

1. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 08.01.2024).

2. Онлайн-енциклопедія Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 08.01.2024).

3. Гаврилів Н. Наставництво як інструмент сучасної освіти. *Гуманітарні та соціальні науки* : матеріали I Міжнар. конф. молод. вчен. HSS-2009 (Львів, 14–16.05.2009). Львів, 2009. С. 201–202.

4. Морозова М. Е. Наставництво як процес формування особистості молодого спеціаліста. *Науковий вісник УМО «Економіка та управління»*. 2016. Вип. 1. С. 1–12.

5. Оргієць О. М. Наставництво як засіб збереження інституційної пам'яті в органах державної влади. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 3. С. 84–90.

6. Курдес О. В. Щодо необхідності започаткування інституту наставництва в системі підготовки судових експертів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 52–54.

7. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.01.2024).

8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.01.2024).

9. Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз : постанова КМУ від 30.03.2011 р. № 314 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.01.2024).

Юлія Гресь

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
електронна адреса: julia.bayderina@gmail.com

ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ПРАВА: ЗА І ПРОТИ

Важливою складовою процесу розслідування усіх без винятку видів кримінальних правопорушень є застосування спеціальних знань. Інформаційно-пізнавальна природа розслідування з одного боку обумовлена самою сутністю злочинної події та закономірностями її відображення у навколишньому світі, а з іншого – об'єктивними інтелектуальними та фізичними можливостями суб'єкта розслідування і процесуальними межами його здійснення. Тобто жоден слідчий самотужки не може виявити, зібрати, дослідити та проаналізувати абсолютно усі сліди кримінального правопорушення. Більше того, дослідження матеріальних та цифрових слідів вимагає застосування знань, які виходять за межі загальних та потребують додаткової освіти чи практичних навичок з певної сфери, галузі науки і техніки чи ремесла. Тому відповідно до потреб практики закономірним є застосування так званих спеціальних знань, які дозволяють виявити, правильно вилучити, належним чином дослідити та оцінити певні сліди кримінального правопорушення, які мають значення для розслідування та в подальшому – судового розгляду кримінального провадження.

У науковій криміналістичній літературі наведено значну кількість визначень даного поняття, однак й досі точаться дискусії щодо розуміння його сутності, змісту та форм їх використання у розслідуванні. Не вдаючись до аналізу різних підходів до визначення поняття спеціальних знань зазначимо, що в межах кримінального судочинства їх можна розглядати як знання і навички, що одержані в результаті здобуття певної

освіти та/або здійснення практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, ремесла або мистецтва, які використовуються учасниками процесу в межах передбачених законом та процедур задля вирішення процесуальних завдань [1, с. 24].

О. М. Дуфенюк зазначає, що поняття «спеціальні знання» є базовим для функціонування інституту судових експертиз у кримінальному провадженні [2, с. 15]. Стаття 1 Закону України «Про судові експертизи» визначає судову експертизу як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [3]. По суті, судова експертиза є основою процесуальною формою використання спеціальних знань у розслідуванні, а висновок експерта виступає джерелом доказу у досудовому та судовому провадженні.

Одним із дискусійних питань, що піднімаються у наукових працях, є питання, яке стосується змісту і структури знань, які слід відносити до спеціальних. Традиційно сюди включають знання із різних галузей природничих (біологія, геологія, фізика, хімія тощо) та точних (математика, кібернетика, інформатика тощо) наук, технічних наук (будівництво, електротехніка, теплотехніка, гідротехніка, машинобудівництво тощо) ремесла (ткацтво, ковальство, іконопис, столярство тощо) або мистецтва (живопис, скульптура, архітектура, література тощо). Однак процеси євроінтеграції та глобалізації, що породжують постійні зміни вітчизняного законодавства та активну імплементацію норм міжнародного права, а також удосконалення злочинних технологій вчинення різноманітних злочинів економічної спрямованості, що стосуються діяльності суб'єктів господарювання, сфери будівництва, сфери оподаткування, вимагають переосмислення даного підходу в частині можливості віднесення певних правових знань до спеціальних.

В основу вирішення зазначеного питання може бути покладено підхід вузького розуміння поняття «спеціальні знання» у порівнянні з професійними правовими знаннями, якими володіє слідчий або детектив як суб'єкт здійснення розслідування конкретного кримінального провадження [4, с. 56].

Сферу професійних знань слідчого або детектива складають безпосередньо норми кримінального процесуального та кримінального права, а також базові криміналістичні знання, здобуті під час навчання та відпрацьовані на практиці. При цьому навіть наявність загальних криміналістичних знань вимагає від слідчого чи детектива звернення за допомогою до спеціалістів та експертів, які володіють глибокими професійними знаннями та практичними навичками, що пов'язані із вирішенням різних завдань розслідування. По суті, слідчий користується власними спеціальними криміналістичними знаннями, що стосуються тактичних положень проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і методичних рекомендацій зі здійснення розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Частково може застосовувати у своїй практичній діяльності знання, що входять до розділу криміналістичної техніки, однак проводити різні експертизи слідчий самостійно не може і не має права.

На нашу думку, подібний підхід має застосовуватися й визначення обсягу правових знань, якими на високому рівні може та мусить володіти слідчий чи детектив, та відмежування категорії тих юридичних знань, якими в силу специфіки своєї професійної діяльності слідчий на високому рівні володіти не може й не мусить. Зокрема, розслідування податкових злочинів потребує від слідчого вміння оцінити фактичні обставини кримінального провадження, виявлені та досліджені докази та правильно кваліфікувати протиправне діяння відповідно до норм Кримінального кодексу України. При цьому розслідування правопорушень, що вчиняються у сфері оподаткування, потребують чіткого та детального розуміння механізмів функціонування норм податкового законодавства. Навіть зараз, попри існування чіткої заборони проведення експертизи для з'ясування питань права у ч. 1 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України [5] та можливості застосування дисциплінарної відповідальності до експерта за вирішення питань, що стосуються права, відповідного до п. 5, ч. 3, ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» [6], серед питань, які можуть бути поставлені експертові при призначенні

та проведенні експертизи, законодавцем передбачені такі, що вимагають дослідження та аналізу положень відповідних галузей законодавства [7]. Наприклад, проведення експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності перед експертом можуть бути поставлені питання «Чи відповідають визначені та задекларовані підприємством доходи за певний період наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?», «Чи відповідають визначені та задекларовані витрати підприємством за певний період наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?», що вимагають від експерта знання та розуміння податкового законодавства.

З огляду на зазначене, видається важливим проведення подальших наукових досліджень питання сутності та змісту спеціальних знань, а також можливості внесення змін до законодавства України, які б створили можливість проведення експертиз з питань права, що є важливими для повного, об'єктивного та всебічного розслідування кримінальних правопорушень. Запровадження експертизи з питань права дозволило б вирішити питання, що існують у сфері права та вирішення яких не можливе за рахунок застосування аналогії права: міжнародно-правові норми, в тому числі – судові прецеденти, які не були ратифіковані Україною, але існує реальна необхідність їх застосування. Крім того, дозволить вирішити ситуацію у випадку існування конкуруючих норм права, що регламентують одні й ті ж самі суспільні відносини. Також за умови проведення такої експертизи щодо законопроекту, вона дозволить привести до норми норми проєктувальної техніки.

Тож проведення експертиз з питань права дозволить *розв'язати* важливі питання нормозастосування в межах досудового слідства і судового розгляду. Скасування заборони проведення експертиз з питань права дозволить здійснювати *процесуальне оформлення* отриманих від спеціалістів консультацій з певних правових питань, механізмів реалізації норм права та зловживання ними. Крім того, буде створено *реєстр* осіб за певними галузями права, які у якості сертифікованих експертів зможуть надавати допомогу слідству та будуть нести *відповідальність* за якість таких досліджень.

Перелік використаних джерел:

1. Гончаренко В. Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2. С. 22–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2007_2_5
2. Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#top> (дата звернення: 10.01.2024)
4. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів : монографія / кол. авт.: А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків : Курсор, 2009. 320 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення до ресурсу – 10.01.2024).
6. Про судову експертизу: закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#top> (дата звернення: 10.01.2024).
7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#> (дата звернення: 10.01.2024).

Катерина Дзюбак

кандидат економічних наук, головний судовий експерт лабораторії
економічних видів досліджень

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

електронна адреса: ekaterina.dzubak@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Закон України «Про судову експертизу» [1], прийнятий 25.02.1994 року, мав суттєвий позитивний вплив на розвиток інституту судової експертизи, оскільки він став першим законом в історії незалежної України, який об'єднав основні засади експертної діяльності. Проте об'єктивний аналіз чинного законодавчо-нормативного акту визначив його невідповідність сучасним напрямам розвитку інституту судової експертизи та потребам суспільства. Пробіли та прогалини пов'язані з тим, що Закон, як і практично всі нормативно-правові акти в галузі судової експертизи, регулює, по суті, лише процесуальну сторону проведення судових експертиз, залишаючи при цьому не вирішеними організаційно-тактичні питання процесу проведення судових експертиз.

Серед основних проблем, які необхідно врегулювати на законодавчому рівні у сфері судово-експертної діяльності, слід виокремити наступні:

1. Закон України «Про судову експертизу» [1] фактично не містить визначень термінів, особливо таких різно трактованих, як «експертна ініціатива», «кваліфікація судового експерта», «методика проведення судової експертизи», «судово-експертна діяльність» тощо, які напряму застосовуються в судово-експертній діяльності. Тому пропонується внести зміни у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», а саме перейменувати її на: «**Стаття 1. Визначення термінів**»

та надати безпосереднє визначення всіх основних термінів, що вживаються у судово-експертній діяльності у конкретному значенні (та навести їх значення).

2. Актуальною залишається потреба конкретизації положення закону щодо основ проведення судової експертизи та експертних досліджень. Суть даної прогалини полягає в тому, що як судова експертиза, так і експертне дослідження проводяться атестованим судовим експертом та за результатами проведення відповідних досліджень складається однаковий документ – висновок експерта. Також, відповідно до п. 4.22 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (далі – Інструкція № 53/5) [2], експертні дослідження виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз. Тобто фактично судова експертиза і експертне дослідження є одним і тим же явищем, але з різним процесуальним порядком призначення.

Крім того, критичний аналіз європейського правового регулювання судово-експертної діяльності засвідчив про відсутність у законодавстві таких провідних країн, як Великобританія, Німеччина, Чехія, Фінляндія, Швеція, Франція, Бельгія, Австрія та ін [3] поняття «експертних досліджень». В зазначених країнах судові експерти складають єдиний конкретний документ – *висновок експертизи*. Тому в межах гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу пропонується у вітчизняному законодавстві скасувати поняття експертного дослідження та п. 1.8 Інструкції № 53/5 викласти у можливій такій редакції:

«1.8. Підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи, реєстраційна картка або інший документ у випадках, передбачених законом, а також договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням (заявою) замовника (юридичної або фізичної особи)....».

Відповідно, виникає необхідність й у внесенні змін у процесуальне законодавство з питань призначення та проведення судових експертиз.

3. Існує потреба в законодавчому регулюванні процедури рецензування висновків, отриманих від судових експертів. Наразі вона має формалізований характер та полягає лише у встановленні візуальної та формальної відповідності (за формою та структурою), проте абсолютно ігнорується такий основоположний критерій, як *якість експертизи*. Якщо припустити, що відповідь на дане питання полягатиме у тому, що експерти та завідувачі лабораторій, директори НДУСЕ повинні бути відповідальними за якість проведених експертиз. Тоді впливає перше питання: а хто ж тоді відповідальний за якість проведених експертиз приватними судовими експертами, які не мають ані завідувача лабораторії, ані директора (у разі одноособового ведення діяльності). Друге питання: якщо експерта все ж таки притягли до дисциплінарної відповідальності, то до такої відповідальності, логічно, мають притягуватися і завідувачі лабораторій, і директори? Замкнуте коло. Варіантом усунення даної прогалини може виступати або ліквідування інституту рецензування висновків судових експертів як такого (оскільки в будь-якому випадку оцінку висновку проведеної експертизи надає суд), або повна реінновація процедури рецензування висновків судових експертів, яка має проводитись ще на етапі проведення досліджень та складання висновку експерта до моменту надсилання його органу (особі), який призначив експертизу. В такому разі всі подальші бажання «покарати недобросовісних експертів» з боку органу, що провадить належну організацію роботи з атестації судових експертів [4], зводиться до нуля.

4. В ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» [1] під судовою експертизою розуміється *«дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду»*. Тобто проведення експертизи ґрунтується, перш за все, на застосуванні експертом знань, здобутих під час навчання та здобуття

освіти, підвищення кваліфікації, участі у семінарах, симпозиумах, відвідування курсів, лекцій тощо. Розвиток сучасного суспільства і технологічні зміни вимагають від судових експертів постійного оновлення та поглиблення своїх знань. Судові експерти, працюючи в умовах мінливого інформаційного простору, повинні вміти адаптуватися до нових викликів. Це означає, що вони повинні не просто стежити за останніми технологічними досягненнями, методами дослідження та аналізу, але й активно застосовувати їх під час здійснення судово-експертної діяльності. Тому так важлива подальша професійна підготовка судових експертів, підвищення кваліфікації на постійній основі.

Проте змушені констатувати, що, якщо й відбувається підвищення кваліфікації експертів, то лише за власний кошт та за власної ініціативи саморозвиватися, самовдосконалюватися. На жаль, на даний час підготовка та стажування фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, зводиться до поверхневого виконання програм підготовки з відповідних експертних спеціальностей у НДУСЕ 1 раз на 3 роки. При цьому, експертна практика та досвід передових європейських країн показує про ефективність та більшу доцільність проводити підтвердження кваліфікації судового експерта не 1 раз на 3 роки, а 1 раз у 5 років, як було в Україні до 2017 року.

Ми вважаємо, що такий підхід є слушним, особливо в умовах воєнного стану в Україні, та перспективним при умові, якщо судові експерти в обов'язковому порядку 1 раз на рік будуть проходити підвищення кваліфікації у спеціалізованих освітніх закладах за рахунок бюджетних коштів (наприклад, у НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», «Національна академія внутрішніх справ» та «Львівська політехніка», в яких ліцензовано діяльність з підготовки магістрів за спеціальністю «Судова експертиза»).

5. Крім того, співробітництво з вищими освітніми закладами дозволить залучати наукову спільноту у розробку методик проведення судових експертиз, які на даний час проводяться лише співробітниками НДУСЕ, 90 % яких не мають наукового

ступеню, вченого звання тощо. При цьому, що вищі навчальні заклади України, в яких ліцензовано діяльність з підготовки магістрів за різними експертними спеціальностями, мають в своєму складі 95 % викладачів-лекторів, які мають наукові ступені і вчені звання [5]. В свою чергу, залучення науковців у розробку методик проведення судових експертиз надасть можливість вирішити наступне дискусійне питання – доступу до їх змісту, оскільки такі методики в такому разі набудуть статусу суспільної значущості, а не «хмарною» інформацією, якою в поодиноких випадках не володіють навіть практикуючі експерти. Іншими словами, Реєстр **методик проведення судових експертиз, а саме методики проведення судових експертиз** стануть доступними всім зацікавленим сторонам.

6. Нагальною потребою є внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» [1] щодо можливості проведення судових експертиз за електронними документами, якщо це не суперечить методології та принципам проведення судових експертиз, мається на увазі, спеціалізація судових експертиз в залежності від напрямку досліджень.

7. Болючою є проблема вартості судових експертиз, яка в сучасних умовах стає непосильним тягарем для замовників експертиз, в зв'язку з чим велика частка експертиз залишається без виконання. Тому вважаємо доцільним розробити єдиний для всіх НДУСЕ механізм встановлення вартості судової експертизи, враховуючи специфіку та складність проведення експертизи. Можливими шляхами у цьому напрямку можуть бути:

- * складання калькуляції вартості судової експертизи з детальним описом всіх етапів проведення експертизи;

- * розробка критеріїв для визначення складності проведення експертизи (за принципом – проста, середня, складна) та на їх підставі визначати вартість експертизи та виставлення рахунків на оплату;

- * поетапна оплата експертизи (в розрізі статей калькуляції її вартості);

- * прибрати поняття «перевиконання» робочих годин, тобто, якщо робочий час одного експерта складає 160 годин, то,

відповідно, 160 робочих годин має бути закритими виконанням експертиз. Однак кожний експерт має виконувати свій індивідуальний план по виконанню, який щомісяця корегуватиметься відповідно до навантаження експертів та залишків по невиконаним експертним завданням в межах лабораторії.

Даний підхід сприятиме виставленню «адекватних» рахунків за проведення експертиз, тим самим забезпечить більшу кількість надходжень експертиз до НДУСЕ, швидше їх виконання та активніше реагування на потреби замовників експертиз.

Виходячи з наведеного вище, вважаємо, що Закон України «Про судову експертизу» [1] необхідно комплексно допрацювати, або, що більш доцільно, замінити новим базовим законом, який би визначав правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності. Система судово-експертної діяльності на сучасному етапі її розвитку повинна будуватися й розвиватися, виходячи з потреб органів влади, судових органів та населення, що означає наявність єдиних засад експертної діяльності в плані її законодавчого регулювання. Прийняття нового закону є нагальною необхідністю, зумовленою оновленням регулювання сфери судово-експертної діяльності.

Перелік використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 03.02.2024).

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 03.02.2024).

3. Авдєєва Г. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7223/1/Avdeeva_634.pdf (дата звернення: 03.02.2024).

4. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію

судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 03.02.2024).

5. Лоза Т. Проблеми організації судово-експертної діяльності в Україні та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294910/287725> (дата звернення: 03.02.2024).

УДК 343.98

Олександр Євсюков

кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий
співробітник лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних
та психологічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: a.evsyukov1971@gmail.com

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Останніми роками ідея експертизи та різні форми її реалізації набули надзвичайного поширення як у науці, так і в багатьох галузях суспільного життя. Можна констатувати, що експертизі підлягає буквально все, а сама процедура експертування також може будуватися у найрізноманітніші способи.

Судово-психологічна експертиза – один із видів судових експертиз і, відповідно, один із засобів з'ясування істини в судочинстві, джерело доказів. Судово-психологічна експертиза спрямована на вивчення змісту та структури індивідуальної свідомості й адекватної поведінки людей у процесі вчинення конкретних діянь або відображення явищ навколишнього середовища. За допомогою судово-психологічної експертизи можна отримати дані, що дають змогу зрозуміти та правильно

оцінити особливості психічної діяльності й виявів людини, які мають значення для висновків правового характеру [1].

Завдання судово-психологічної експертизи розв'язують здебільшого завдяки зусиллям експертів-психологів. Однак на практиці часто виникає потреба розв'язати експертним шляхом завдання, які перебувають на перетині психології та іншої науки або практичної сфери. У таких випадках зазвичай призначають комплексну судову експертизу. Теоретичною підґрунтям комплексних психологічних експертиз є об'єктивний процес взаємодії наук, предмета й методу дослідження. Залежно від того, яка сфера наукового або практичного знання постає на перетині із психологією, призначають різні комплексні психологічні експертизи, однією з яких є психолого-педагогічна експертиза.

Об'єктом пізнання психолого-педагогічної експертизи є формування психологічних особливостей людини у процесі виховання та навчання. Найчастіше її призначають щодо неповнолітніх. Під час розгляду кримінальних справ зазначеної категорії може виникнути потреба у з'ясуванні особливостей формування конкретної особи, специфіки виховної дії на неї родини, найближчого соціального оточення, референтної групи тощо. У складі експертної комісії з проведення комплексної психолого-педагогічної експертизи, окрім психологів, мають обов'язково перебувати педагоги. Оскільки поняття «педагог» стосується доволі широкого кола вчителів і викладачів окремих дисциплін у закладах освіти, залучаючи їх до експертизи, необхідно враховувати їхній досвід навчально-виховної роботи.

Станом на сьогодні під час проведення психолого-педагогічної експертизи фахівцям можуть поставити такі запитання:

1. «Як на формування психологічних особливостей особи, що підлягає експертизі, вплинула ситуація в родині, закладі освіти, учнівському колективі, неформальному угрупованні, до якого вона належала?»; «Які психологічні риси властиві особі, що підлягає експертизі?».

2. «Чи могла атмосфера в родині, закладі освіти призвести до педагогічної та соціальної занедбаності обвинуваченого?»; «Як виявилася соціальна занедбаність у скоєнні злочину?».

3. «Яких способів виправлення та перевиховання необхідно вжити до неповнолітнього, що вчинив правопорушення?»; «Чи можна його виправити й перевиховати в родині?»; «Чи можливе вжиття заходів виховного характеру замість кримінальної відповідальності?» [1].

Від часів пандемії і до сьогодні, за умов збройного конфлікту й воєнного стану, освітній процес відбувається переважно в дистанційній формі. В учнів такі незавершені тривалі ситуації викликають напруженість і стрес.

Під час дистанційного навчання в дітей зростає відчуття внутрішньої тривоги, страху. Пандемія та збройний конфлікт похитнули базове відчуття безпеки, адже доводилось долати нову ситуацію, часто неконтрольовану. Оскільки діти є більш вразливими й чутливими, ніж дорослі, то важливо, як до таких ситуацій ставляться дорослі. Діти та батьки – дуже взаємозалежні. Діти в разі переходу на дистанційне навчання відчували розгубленість, деякі навіть агресію, а дехто часто сприймав онлайн-навчання як щось несерйозне, щось подібне до канікул або онлайн-гри.

Відомо, що діти потребують власного дитячого світу, де є спілкування з однолітками, ігри, власні правила, тенденції. Дистанційне навчання не може дати відчуття згуртованості, а для дітей і підлітків відчуття належності до групи є важливим. Водночас діти молодшого шкільного віку мають недостатні навички самоорганізації, тож учитель за умов звичайного навчання в закладі освіти здійснює контроль, який є підтримкою. Під час онлайн-навчання здійснити такий контроль складно, і дитина лишається сам на сам у ситуації, коли вона сама має себе контролювати й організовувати. Навіть попри допомогу батьків дитина залишається без учителя як об'єкта, що їй допомагав.

Діти відвідують заклад освіти не лише для того, щоб навчатися – там вони ще спілкуються, взаємодіють з іншими дітьми й дорослими, зустрічаються з труднощами та викликами. З іншими дітьми вони набувають соціальних компетенцій. Цей важливий досвід діти набувають поміж уроками.

Соціальний, емоційний інтелект потрібен для розвитку дитини. Тривалий період ізоляції забирає простір для напрацювання, підтримання та тренування цих навичок.

Ідеться, наприклад, про вміння попросити про допомогу або надати її тому, хто потребує. Це формується саме у живих взаєминах, а не онлайн.

Тому довга ізоляція впливає на побудову моделі взаємин надалі. У підлітків і молодих людей почастішали звернення про панічні атаки, депресивні стани, загострилося почуття самотності: це наслідки колективної травми, яку переживаємо всі ми, не лише діти – трансформації відбуваються не тільки в індивідуальній площині, а й у загальносвітовому масштабі. Ця колективна травма також передається наступним поколінням, і її наслідки будуть довготривалими [2].

Отже, питання, які сьогодні можуть поставити вітчизняним фахівцям під час проведення психолого-педагогічної експертизи щодо сформованості психологічних особливостей особи, яка підлягає експертизі, потрібно формулювати з урахуванням організації сучасного українського навчально-виховного процесу.

Перелік використаних джерел:

1. ПрУДКа Л. М. Лекція до теми «Психологічні та організаційно-правові засади судово-психологічної експертизи» для курсантів 2-го курсу денної форми навчання та слухачів заочної форми навчання за спеціальністю 081 «Право». Одеса, 2017. 36 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-13_2017-UP.pdf (дата звернення: 20.01.2022).

2. Бодняк О. Без меж. Як дистанційне навчання впливає на психіку дітей і підлітків. Медіа-хаб «Твоє Місто» [Електронний ресурс]. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/bez_mezh_yak_dystantsiyne_navchannya_vplyvaie_na_psyhiku_ditey_i_pidlitkiv_118338.html (дата звернення: 20.01.2022).

Егорова Тетяна

провідний судовий експерт сектору криміналістичних
та психологічних досліджень
Полтавського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
електронна адреса: expertegor@gmail.com

Браїлко Юлія

кандидат філологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник
сектору криміналістичних та психологічних досліджень
Полтавського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
електронна адреса: santie@ukr.net

Кисла Наталія

кандидат філологічних наук, старший судовий експерт сектору
криміналістичних та психологічних досліджень
Полтавського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
електронна адреса: kislaya_nataliya@ukr.net

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ
КОМУНІКАТИВНОГО АНАЛІЗУ ПІД ЧАС
ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ
ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ**

Від початку збройної агресії РФ проти України в Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса» та в його Полтавському відділенні значно збільшилася кількість запитів щодо проведення комплексних судових психолого-лінгвістичних експертиз (далі – *КСПЛЕ*), призначених у кримінальних провадженнях, що стосуються злочинів проти основ національної безпеки України (ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність

і недоторканність України», ст. 111¹ «Колабораційна діяльність» КК України тощо), а також кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. 436 «Пропаганда війни», ст. 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК України) [1–3].

Особливостями інформаційного матеріалу, який орган досудового розслідування або суд надає для проведення КСПЛЕ, є те, що цей матеріал уключений у юридично релевантну ситуацію й результатам цього дослідження буде надано правової оцінки. Однак через нерозробленість на сьогодні методології КСПЛЕ та відсутність єдиного підходу до його понятійного апарату спостерігаємо еклектичність експертних завдань, алогічність та неуніфікованість процесу інтегрованого дослідження.

З огляду на зазначене вище, зауважимо, що проведення КСПЛЕ насамперед базують на загальних принципах наукового пізнання, на принципах судово-експертної діяльності, визначених у ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» [4], на принципах судової експертології [5; 6] та на загальних принципах лінгвістичних і психологічних досліджень.

У процесі проведення КСПЛЕ експерт-лінгвіст та експерт-психолог застосовують низку методів, методик та методичних прийомів дослідження відповідно до предмета їхніх досліджень та меж компетенції. Одним із таких спільних методів лінгвіста й психолога є комунікативний аналіз, етапи проведення якого можуть бути динамічними, варіативними та застосованими залежно від науково-методичної позиції дослідника.

Виокремлюємо такі основні етапи проведення комунікативного аналізу:

1. *Аналіз комунікативної ситуації*, у якій трансльовано інформаційний матеріал певного змісту.

На цьому етапі аналізу підлягають особливості каналів трансляції інформації (інтернет-ресурси, виступ перед аудиторією, публікації і ЗМІ, листування тощо), динаміка комунікативної ситуації (якщо це відображено в досліджуваному інформаційному матеріалі), наявність комунікативного шуму

та його вплив на інформаційний обмін, зворотний зв'язок і засоби його підтримування (наприклад, обговорення певного питання в соціальних мережах із коментарями до основного інформаційного повідомлення та ін.).

2. *Аналіз комунікативної поведінки учасників спілкування:* установлення комунікативної мети мовця (у разі монологу) або кожного з учасників спілкування (у разі діалогу / полілогу); визначення розподілу комунікативних ролей та характеру ініціативи учасників комунікації (комунікативного статусу); установлення комунікативних стратегій та їхньої оцінки учасниками спілкування (за наявності); установлення оцінних висловлювань учасників спілкування стосовно один одного; виявлення наявності та типів комунікативних тактик; аналіз і виявлення прихованих (маніпулятивних) прийомів впливу на співрозмовників / реципієнтів / цільову аудиторію тощо.

Комунікативний аналіз передбачає вивчення не тільки окремих інформаційно навантажених висловлювань, а й усього дискурсу, який дає змогу встановити в досліджуваному матеріалі *комунікативну стратегію*. Слід зауважити, що визначення комунікативної стратегії потребує дослідження значного обсягу об'єктів, оскільки одиничні інформаційні висловлювання або короткі тексти не можуть мати достатнього обсягу ознак, здатних забезпечити опис дискурсу. Із обережністю варто говорити про те, що інтенційні висловлювання можуть свідчити про наявність у адресанта наміру / мети застосовувати комунікативну стратегію, оскільки намір або мета психологічно передбачають їхнє свідоме формування (на когнітивному рівні) й реалізацію. Тільки завдяки комунікативним актам-сигналам, які можуть мати або не мати характер порушення норм іллокутивного впливу «некооперативної поведінки», можна орієнтовно окреслити відповідну комунікативну стратегію мовця, яка реалізована в умовах недостатності інформації про дії адресата (власне, саме така ситуація має місце в більшості комунікативних актів, здійснюваних у процесі транслювання аудиторії інформаційних матеріалів).

Тактику комунікації реалізують у конкретному процесі спілкування за допомогою практичних ходів (засобів і прийомів),

що дають змогу досягти комунікативної мети. Комунікативні засоби й прийоми у процесі комплексного психолого-лінгвістичного дослідження інформаційного матеріалу вивчають на всіх мовних рівнях (компетенція експерта-лінгвіста) та в аспектах інтенцій, наявності або відсутності маніпулятивних засобів і прийомів комунікації (компетенція експерта-психолога).

3. *Аналіз вербального та невербального кодів у процесі комунікації*: типи мовленнєвих актів (наприклад, із дотриманням або недотриманням норм комунікативного етикету, риторичні звертання, уживання слів у переносному значенні тощо), виявлення інтенцій мовця / публікатора та прагма-лінгвістичних і психологічних особливостей його прийомів спілкування; установлення ролі невербальних засобів спілкування: у разі дослідження відеозапису – тональність інтонації мовця, темп його мовлення, специфіка міміки та пантоміміки тощо; у разі дослідження зображень із супутніми текстами – комбінаторика та кольорова палітра візуальних сигналів, їхнє смислове навантаження (основне, супутньоілюстративне); конгруентність між сенсом візуальних сигналів та текстового матеріалу.

Отже, з огляду на багатогранність наданого на комплексне психолого-лінгвістичне дослідження інформаційного матеріалу, результативність і об'єктивність цього інтегрованого дослідження залежить від уніфікованості алгоритмів комунікативного аналізу, у межах якого експерт-лінгвіст та експерт-психолог застосовують засоби й прийоми досліджень відповідно до завдань та меж компетенції.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (зі змін. та допов.).
3. Про Стратегію забезпечення державної безпеки : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 р., затв. указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022.
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.).

5. Сімакова-Єфремян Е. Б. *Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика* : монограф. Харків, 2016. 456 с.

6. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. *Фундаментальні принципи судово-експертної діяльності: теоретичні та практичні аспекти. Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2022. Вип. 67. С. 38–50.

УДК 343.98

Олександр Жеребко

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу економічних, товарознавчих та інших видів досліджень

Запорізького відділення

Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

електронна адреса: alexandrzhrebko@gmail.com

ОБ'ЄКТИ СУДОВО-БІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Нині світ сповнений жорстокості, люди вчиняють проти-правні дії, завдаючи шкоди здоров'ю та життю інших людей. На місці скоєння злочину часто можна виявити сліди біологічного об'єкта. Судово-біологічна експертиза – вид судової експертизи, предметом дослідження якої є об'єкти рослинного і тваринного походження, які потрапили до сфери розслідування різних категорій кримінальних та цивільних справ.

Характерними особливостями будь-якого біологічного (рослинного, тваринного) об'єкта є його складність, багатофункціональність, змінність у просторі та часі. Тому, попри те що завдання, які вирішуються судово-біологічною експертизою, багато в чому збігаються з традиційними.

Біологічна експертиза має два напрями експертних дослідження:

- дослідження об'єктів рослинного походження;
- дослідження об'єктів тваринного походження.

Які об'єкти належать до об'єктів рослинного і тваринного походження визначають ЗУ «Про рослинний світ»

від 9 квітня 1999 року № 591-XIV [1] та ЗУ «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року № 2894-III [2].

Рослинний світ – це сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. Тлумачний словник з екології містить наступне визначення рослинного світу: це сукупність усіх рослинних організмів на певній території або на земній кулі в цілому, що становлять флору й рослинність [3].

Відповідно до пп. 6 п. 1 ст. 3 ЗУ «Про рослинний світ» об'єктами рослинного світу є дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними природні угруповання. Таким чином, об'єктами судово-ботанічної експертизи виступають частки деревних, чагарникових і трав'янистих рослин (корені, кореневища, листя, стебла, квітки, насіння, плоди, кора, деревина, волокна), водорості, тирса, стружка, частки дерев'яних предметів, сіно, солома, мох, тютюн і тютюнові вироби, рослини, що містять наркотичні речовини, та інші об'єкти рослинного походження. Найбільш складним дослідженням вважається вивчення таких мікробіологічних об'єктів, як бактерії, мікроби, віруси та грибки. Крім того, що для цього потрібне спеціалізоване обладнання, часто для проведення таких досліджень потрібні підвищені заходи безпеки.

Тваринний світ – це компонент навколишнього природного середовища, який представляє собою сукупність всіх диких тварин, які постійно перебувають у стані природної волі та мешкають на території України або тимчасово її населяють, в тому числі дикі тварини, які утримуються у напіввільних умовах чи в неволі на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони [4, с. 66].

Об'єкти тваринного походження визначені в ст. 3 ЗУ «Про тваринний світ». Це, зокрема:

– дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому

і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі;

- частини диких тварин (роги, шкіра тощо);
- продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

Також до об'єктів тваринного походження відносять:

- похідні епідермісу шкіри тварин (волосся), птахів (пір'я і пух), риб (луска);
- тканини тварини, птахів і риб (шкіра, кістки, хрящі тощо);
- комахи та їх фрагменти;
- продукти життєдіяльності тварин, птахів і риб.

Ці об'єкти часто є елементами речової обставини події злочину, виявляються в комплексі з іншими матеріальними слідами правопорушень. Наприклад, волосся тварин при розслідуванні злочинів проти особи зустрічаються разом із текстильними волокнами одягу; при дорожньо-транспортній пригоді поряд із волоссям виявляються частки лакофарбових покриттів, скла, сліди пально-мастильних матеріалів тощо.

Таким чином, об'єктами судово-зоологічної експертизи виступають фрагменти органів, тканин ссавців, птахів, риб, продукти їх життєдіяльності, а також комахи.

Об'єкти судово-біологічної експертизи специфічні, їм притаманні відносна сталість, виключне розмаїття елементів зовнішньої та внутрішньої будови, серед яких є комплекс ознак, що постійні, стабільні, характерні для певних таксономічних градацій і можуть бути виявлені на частинках дуже малих розмірів. Крім того, цим об'єктам характерна відтворюваність ознак, здатність зберігати свою будову й після відділення від цілого організму. Зазначені особливості дозволяють вирішувати класифікаційні завдання.

Біологічні об'єкти здатні проявляти присутню їм мінливість залежно від умов життя, що були в процесі формування того, чи іншого організму, його життєдіяльності. Біологічні об'єкти можуть реагувати на вплив різних чинників, у тому числі пов'язаних з подією. Усе це дає можливість одержання інформації для вирішення ідентифікаційних, діагностичних і ситуаційних (ситуативних) завдань.

Перелік використаних джерел:

1. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року № 591-XIV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
2. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
3. Мусієнко М. М., Серебряков В. В., Брайон О. В. Екологія : тлумачний словник. URL: http://eduknigi.com/ekol_view.php?id=344 (дата звернення: 15.01.2024).
4. Волченко М. В. Поняття, види та особливості тваринного світу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6faebd0b-16e8-42da-8d35-7faa1f78e9cf/content> (дата звернення: 15.01.2024).

УДК 159.922.2:32(477.87)

Маргарита Журавльова

доктор філософії у галузі психології, заступник директора
з експертної роботи Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ УСПІХУ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Центром протидії дезінформації РНБО, неурядовою організацією «Інтерньюз» та групою українських експертів (психологів, лінгвістів тощо) проведено дослідження впливу російської пропаганди на військовослужбовців в межах проєкту «Медійна програма в Україні щодо розвитку медіа-сектору шляхом сприяння критичному споживанню медіа, задля допомоги громадянам у протистоянні медіа-маніпуляціям і пропаганді в Україні», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) через американську неурядову організацію «Інтерньюс». Розглянемо виявлені під час дослідження психологічні фактори успіху російської пропаганди проти України та передумови, які існували у російському суспільстві певний

час тому та стали плідним ґрунтом підданості росіян до впливу такої пропаганди.

У своєму дослідженні, опублікованому у 2004 році, Й. М. Дзялошинський та М. І. Дзялошинська за результатами опитування 586 росіян з різних регіонів держави та з залученням фокус-групи з 142 осіб, зробили висновок про те, що в масову свідомість росіян вкорінено безліч негативних стереотипів, які визначають ставлення значної кількості опитаних до певних груп людей, соціальних процесів тощо. За даними дослідників серед виявлених стереотипів чимало таких, які погано узгоджуються з доктриною толерантності. Так росіяни продемонстрували нетерпимість до «чужих» – певних етнічних груп, фашистів (понад 20 відсотків опитаних), сексуальних меншин, скінхедів тощо [1].

За результатами опитування, соціальними діями, до яких неможна проявляти толерантність, був тероризм (перше місце), злочинність, бандитизм, корупція тощо. Серед етнічних спільностей негативне ставлення виявилось до «осіб кавказької національності», циганів, чеченців, китайців. За великим переліком народів та етнічних груп ставлення до українців у більшості випадків було позитивним або нейтральним. Тобто у порівнянні з іншими народами, у 2004 році не було виявлено будь-якого особливого ставлення саме до українців. Такі результати дозволяють припустити, що негативне ставлення до українців, як до «хохлів», «укропів» тощо почало формуватися у суспільній свідомості росіян пізніше 2004 року. Водночас вже тоді виявилися найбільш дієві для формування агресивного ставлення росіян тригери – тероризм та фашизм [1].

Загалом дослідниками з'ясувалося, що в аудиторії перевага надавалася таким цінностям, як безпека сім'ї, стабільність та достаток. Турбота про власне матеріальне та духовне благополуччя виявилася важливішою за цінності економічного і духовного благополуччя суспільства. За думкою дослідників, така модель побудови російського суспільства була на той час показником кризової ситуації, коли всі ціннісні уподобання орієнтовані на виживання у ворожій атмосфері [1].

Подальша історія розвитку російського суспільства дозволяє зробити висновок, що кризовий стан з 2004 року дотепер в країні не завершений і цінності суспільства, скоріш за все, не змінилися. Орієнтація на особисте, на закриття «своїї» маленької системи (родини, сімейної групи, робочого колективу тощо) від усвідомленого соціального буття, зокрема політичного, тим паче геополітичного, підтверджується змістом інтерв'ю військовополонених.

Військово полонений М. описує зміст своєї свідомості до моменту отримання повістки у 2022 році в категоріях «не було часу, щоб думати», «час забивається» і підтверджує у своїй розповіді орієнтацію на свої особисті потреби й інтереси (працю, дім тощо) та автоматичне споживання загально розповсюджених пропагандистських ідей проти України [2]. Водночас психологічний аналіз інтерв'ю з М. дозволяє побачити, що розвінчування журналістом, що проводить інтерв'ю, пропагандистських ідей, котрі були озвучені самим військовополоненим, а саме про гостру небезпеку баз НАТО та біологічних лабораторій на території України, дійсно викликає у військовополоненого усвідомлення нікчемності таких ідей. Можливо однією з умов здатності сприймати іншу концепцію буття України у випадку М. є його особистий досвід «воєнного життя» на території України, досвід спілкування з місцевими жителями, ставлення до своїх військових з боку керівництва збройних сил російської федерації (про вказані фактори військовополонений заявляє під час інтерв'ю), а також вільний час для усвідомлення актуальних подій та, знов-таки, велика особистісна значущість цих подій, яка з'являється, вочевидь, у переважній більшості таких росіян після потрапляння до полону. Наприкінці відеозапису інтерв'ю з М. глядач бачить сльози на очах чоловіка, який говорить про усвідомлення невинності постраждалого громадського населення України від вторгнення на її територію російської федерації. Ці сльози є справжніми, вони є показником катарсиса. Тобто за 1,5 години інтерв'ю свідомість конкретної людини дійсно зазнала змін під впливом іншого, раніше недосяжного, інформаційного поля. Це дозволяє зробити висновки щодо факторів,

які є провідними у формуванні в суспільній свідомості росії образу ворожої України.

Вагомою передумовою існування своєрідності суспільної свідомості росіян є особливості функціонування сучасного мозку людини. Р. Чалдіні у своїй роботі «Психологія впливу» вказує на досвід різних дослідників та резюмує, що автоматична, стереотипна поведінка у сучасних людей превалює, оскільки в багатьох випадках вона найбільш доцільна, а в інших випадках взагалі необхідна [3]. Людина зараз існує в надзвичайно різноманітному оточенні. Для того, щоб поводитися в ньому адекватно, їй потрібні найкоротші шляхи. Мозок не може в сучасних умовах надшвидкого життя усвідомлювати та аналізувати всі аспекти кожної особи, події чи ситуації, з якими він стикається. У нього немає на це часу, енергії та потрібних здібностей. Тому дуже часто мозку доводиться користуватися стереотипами, зокрема виносячи свої повсякденні судження [3].

Численні лабораторні дослідження показали, що люди схильні усвідомлено реагувати на інформацію тоді, коли вони мають і бажання, і можливість ретельно її аналізувати. Людина починає боротьбу зі спокусою автоматично відреагувати на інформацію, коли проблема, що постає перед нею, є для неї важливою [3].

Аналіз інтерв'ю військовополонених дозволив дійти висновків про те, що основними факторами успіху російської пропаганди проти України є такі:

Внутрішні:

1) Фактор обмеженості часу та уваги, сконцентрованість росіян на своєму особистому, яке значно привалює над суспільним, що призводить до автоматичності сприйняття пропагандистської інформації у фоновому режимі, до стереотипного мислення.

2) Фактор бідності. Чим більш незабезпеченою є людина, тим менше її хвилює щось, існуюче за межами її конкретного побутового сьогодення, що, знов-таки, призводить до автоматичності сприйняття пропагандистської інформації.

3) Фактор неосвіченості. Загалом відсутність освіти, або її формальність, її низька якість, зокрема відсутність

сформованості філософського мислення та відсутність орієнтирів у світі політології, антропології, соціології тощо.

4) Фактор відсутності розуміння «правильної» журналістики. Звернення до Кодексу професійної етики російського журналіста, котрий був схвалений Конгресом журналістів Росії 23 червня 1994 (м. Москва), та ознайомлення з його певними положеннями вже дозволяє побачити яскраві ознаки порушення професійної етики головними пропагандистами росії та не використовувати матеріали їх журналістики, як джерела скільки-небудь достовірної інформації. Прочитуємо декілька головних положень Кодексу: «3. Журналіст розповсюджує та коментує лише ту інформацію, у достовірності якої він переконаний та джерело якої йому добре відоме. Він докладає всіх зусиль до того, щоб уникнути заподіяння шкоди будь-кому її неповнотою чи неточністю... Журналіст зобов'язаний чітко проводити у своїх повідомленнях різницю між фактами, про які розповідає, і тим, що складає думки, версії чи припущення... Він протидіє екстремізму та обмеженню громадянських прав за будь-якими ознаками, включаючи ознаки статі, раси, мови, релігії, політичних чи інших поглядів, як соціального і національного походження... Журналіст поважає честь та гідність людей, які стають об'єктами його професійної уваги. Він утримується від будь-яких зневажливих натяків чи коментарів щодо раси, національності, кольору шкіри, релігії, соціального походження...» [4].

Зовнішні:

5) Фактор насиченості інформаційного простору однотипними ідеями. Відсутність опозиційних ідей. Поява ідей, що не відповідають загальному курсу пропаганди не ховаються, а висвітлюються після чого негайно розвінчуються такими самими механізмами впливу, зокрема технікою софізму.

6) Відсутність законного регулювання ЗМІ, залежність російських ЗМІ від політичної влади країни.

7) Недотримання більшістю журналістів росії Кодексу журналістської етики. Відсутність громадського або професійного контролю за дотриманням положень Кодексу.

Вбачається, що ментальність сучасного пересічного росіянина формується під впливом складного поєднання різноманітних факторів, що міцним панциром стискають його розум, вивільнити який дуже складно поки існує чинна політична ситуація та брудна журналістика.

Перелік використаних джерел:

1. Дзялошинский И. М., Дзялошинская М. И. Российские СМИ: как создается образ врага. Статьи разных лет : монография. Чебоксары : ИД «Среда», 2007. 316 с.
2. Директор магазина из Москвы. Был за Навального. Поехал в Украину. @VolodymyrZolkin. URL: https://www.youtube.com/watch?v=mgW7F8_ofzQ
3. Тульчинський Г. Л. PR фірми: технологія і ефективність. СПб. : Алетейя, 2001. 294 с.
4. Чалдині Р. Психологія впливу. URL: <https://uabook.com.ua/book/psychologiya-vplyvu/>

УДК 656.34

Олександр Забуга

завідувач відділом автотехнічних та інших видів досліджень
лабораторії інженерно-транспортних видів досліджень
Дніпропетровського НДІСЕ Міністерства юстиції України
електронна адреса: mega_alviza@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ, ВИКОНАННЯ, УДОСКОНАЛЕННЯ АВТОТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ

Судово-автотехнічна експертиза має виключно важливе значення в експертній та судово-слідчій практиці при розгляді справ про дорожньо-транспортні пригоди.

Слідчі органи та суди, у більшості випадків, користуються спеціальними знаннями експертів автотехнічних лабораторій при розгляді та розслідуванні справ.

В свою чергу, експерти автотехнічних лабораторій надають значну допомогу слідчим органам та судам у встановленні істини по справам про дорожньо-транспортні пригоди, де за основу рішень органами слідства та судом, приймаються висновки судово-автотехнічної експертизи.

Об'єктивність розслідування та розгляд в суді кожної справи щодо дорожньо-транспортної пригоди, певним чином залежить від якості судово-автотехнічних експертиз, ступеню вірогідності висновку та наукової обґрунтованості.

Основними досягненнями автотехнічної експертизи на теперішній час є: підготовка та перепідготовка експертних та наукових кадрів (перевага надається спеціалістам, які мають вищу інженерно-технічну освіту); розробка та упровадження в експертну практику спеціально комп'ютерних програм для виконання різного роду розрахунків; зросла категоричність експертних висновків експертів; скорочення строків проведення експертиз за рахунок високої кваліфікації експертів; розробка та введення єдиних програм підготовки та перепідготовки експертів з метою більш глибокої та наукової обґрунтованості спеціалізації; підвищення якості автотехнічних експертиз; зменшення кількості повторних експертиз; з кожним роком збільшується складність та комплексність досліджень.

З метою попередження дорожньо-транспортних пригод та зниження важкості їх наслідків, експерти-автотехніки вносять, щодо конкретних дорожньо-транспортних ситуацій, пропозиції профілактичного характеру: зміни конструкцій деталей та вузлів автотранспортних засобів, покращення дорожнього покриття, установці дорожніх знаків, сприяють вилученню причин та умов, що сприяли здійсненню дорожньо-транспортної пригоди.

Для успішного вирішення багатьох питань та виконання значних об'ємів робіт по виконанню автотехнічних експертиз, потрібен високий рівень науково-теоретичної та технічної підготовки, використання досягнень точних наук, чіткість та злагодженість в роботі, постійне вдосконалення експертом своїх знань, повага і висока вимогливість до якості виконаних досліджень.

Організація та виконання автотехнічних експертиз має суттєві недоліки та труднощі, які перешкоджають подальшому розвитку і вдосконаленню експертиз даного виду. До цього відноситься, насамперед, середні величини технічних параметрів дорожньо-транспортної пригоди, питання встановлення технічної сторони причинного зв'язку між діями учасників та дорожньо-транспортною пригодою, виконання технічних вимог Правил дорожнього руху та експлуатації технічних засобів, встановлення моменту виникнення небезпеки для руху.

В дійсний час, необхідно постійно активізувати технічну базу автотехнічних лабораторій – проявляти наполегливість до оснащення автотехнічних лабораторій необхідними приладами та обладнанням.

Обмірковування практики при проведенні експертних досліджень, обмін досвідом застосування основних положень по виконанню автотехнічних експертиз всіма експертними закладами, необхідні для вироблення єдиного підходу до вирішення ряду питань, які поставлені перед експертами.

Для більш раціональної та ефективної роботи експертів в значному ступені повинно сприяти рішення наступних питань: упорядкування системи оплати праці експертів автотехнічних лабораторій та необхідність тісних стосунків не тільки з науково-дослідними і проєктними інститутами, а також з випробними полігонами, заводами по випуску автомобілів, великими експлуатаційними дільницями (автокомбінатами, автобазами), підприємствами по ремонту транспортних засобів, станціями технічного обслуговування, та інш.

Науково-технічний прогрес висуває нові вимоги та задачі по вдосконалюванню всього процесу експертного дослідження, підвищення якості та достовірності висновків, зменшення строків виконання експертиз.

Основні труднощі, з якими доводиться зустрічатися в практиці – вибір та використання величин – коефіцієнт зчеплення шин з дорожнім покриттям; коефіцієнт ефективності гальмування; коефіцієнт опору кочення; час запізнювання дії гальмівного приводу; час зростання сповільнення та інш.

Як один із прикладів наукових розробок по проблемам зіткнення, ведеться в країнах як ближнього так і дальнього зарубіжжя – проводяться випробування транспортних засобів у процесі зіткнення.

Дані, які виявлені в ході випробувань, дозволяють встановити залежність зміни швидкості від величини деформації при зіткненні.

Для першого кроку, насамперед, необхідно почати по запропонованій методиці та формі, облік в експертних установах всіх дорожньо-транспортних пригод, які супроводжуються зіткненням транспортних засобів та наїздом на пішоходів. Необхідно вести записи по пошкодженим транспортним засобам з фіксацією обставин місця та механізму дорожньо-транспортної пригоди, величини та характеру пошкоджень, швидкості руху до зіткнення, включаючи кольорові фотознімки пошкоджених транспортних засобів при застосуванні масштабною лінійки, з послідовним аналізом результатів для виявлення закономірностей і подальшому застосуванні їх при дослідженнях.

Дана комплексна задача потребує залучення, як експертів автотехників, так і трасологів та металографів.

В дійсний час за допомогою спеціально розроблених комп'ютерних програм, з урахуванням зміни поточних параметрів та характеристик транспортних засобів, можливо визначити траєкторію руху транспортного засобу, дослідити його стійкість, керованість, маневр.

Характерною рисою даних випробувань, являється моделювання всієї системи: водій – транспортний засіб – дорога – середовище. Тому, програмуючи відповідні коефіцієнти і характеристики дороги, шин, транспортного засобу, водія, можливо визначити траєкторію руху достатньо повно співпадаючою з реальною. Забезпечення автотехнічних лабораторій мобільними комп'ютерами – ноутбуками з відповідним програмним забезпеченням, мають можливість суттєво вплинути на ефективність як роботи експертів так і значно скоротили час виконання експертиз, наприклад, фіксація параметрів вихідних даних на місці дорожньо-транспортної пригоди, при проведенні

транспортно-трасологічних досліджень, які пов'язані з виїздом за межі робочого приміщення та багато іншого.

Важливою частиною експертної роботи є дослідження технічного стану транспортного засобу. Велика кількість типів, видів, модифікацій транспортних засобів потребує глибоких знань вузлів та деталей. Експерт повинен застосовувати їх при дослідженні причин та часу виникнення пошкоджень, можливості виявлення технічної несправності до моменту дорожньо-транспортної пригоди, при визначенні причинного зв'язку між виявленій технічній несправності транспортного засобу з фактом дорожньо-транспортної пригоди та інше.

Оскільки виникнення несправності має випадковий характер, для підтримки транспортного засобу в справному стані, як за кордоном так і в Україні, застосовуються діагностичні стенди та прилади.

Під діагностикою розуміють виявлення прихованих несправностей без їхнього розбору, встановлення параметрів, які впливають на безпеку руху транспортного засобу, встановлення технічного стану транспортного засобу, а також регулювання важливих механізмів. Досвід багатьох країн наглядно підтверджує значення діагностики, оскільки це єдиний надійний спосіб виявлення несправностей, що дає поштовх для широкого використання його на території України.

В експертній практиці, діагностика повинна стати основним теоретичним та методичним засобом при дослідженні технічного стану транспортного засобу.

В більшості випадків, матеріали по дорожньо-транспортним пригодам, які необхідні експерту, оформляються (в деяких випадках), недостатньо якісно. По наданим матеріалам важко, а під час і неможливо провести якісний аналіз механізму дорожньо-транспортної пригоди. На першому етапі необхідно більш тісно контактувати з правоохоронними органами, судами.

Для покращення виконання судових автотехнічних експертиз необхідні технічні засоби, приміщення, де розташовується необхідне обладнання (стенди, установки, прилади та інш.), виділення автодромів для проведення досліджень гальмувань транспортних засобів при визначенні коефіцієнта зчеплення

шин з дорожнім покриттям, що суттєво підвищило б вірогідність та наукову обґрунтованість висновків експертів.

З особливою увагою необхідно відмітити суттєву систему морального та матеріального заохочування, що в дійсний час ще не стало суттєвим стимулом науково-методичної діяльності експертів.

УДК 343.98

Ігор Загородній

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
електронна адреса: zagorodniyiv@ukr.net

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА

Діяльність з розслідування різних видів кримінальних правопорушень являє собою досить складний інформаційно-пошуковий процес, що передбачає залучення різних суб'єктів та здійснення взаємодії між ними. Це обумовлюється тим, що слідчий, як центральна фігура розслідування, повинен вживати усіх можливих в рамках закону засобів та заходів, які б дозволили йому повно, всебічно та об'єктивно дослідити, проаналізувати та встановити усі обставини злочинної події. Відповідно закономірним є звернення слідчого до осіб, які володіють спеціальними знаннями, в ситуаціях, коли вирішення окремих завдань розслідування потребує застосування знань, які виходять за межі загальних та передбачають необхідність здобуття певної освіти чи набуття спеціальних професійних навичок. Одним із перспективних напрямів використання таких спеціальних знань є проведення психологічної

експертизи із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.

У вітчизняній науковій літературі до дослідження питання використання поліграфа зверталися такі науковці, як: О. Ю. Бусол, А. Ф. Волобуєв, В. Я. Дідик, Н. С. Карпов, О. І. Клевцов, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, Д. В. Куценко, Т. А. Лешкович, Д. А. Мовчан, О. І. Мотлях, О. А. Назаров, М. А. Погорецький, О. О. Пунда, М. М. Ржевська, Д. Б. Сергєєва, А. О. Тодосієнко, І. П. Усіков та інші. Вчені розглядали питання, що стосуються «за» і «проти» проведення поліграфологічних досліджень у ході здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень, визначення статусу поліграфолога, можливостей визнання результатів поліграфологічних досліджень доказами у суді тощо. Зазначені питання, на нашу думку, є ключовими, проте й досі не отримали остаточного варіанту урегулювання у вітчизняному законодавстві, яке б не створювало умови до неоднозначного їх розуміння.

Аналіз судової практики останніх п'яти років показує, що у кримінальному судочинстві існують стійка тенденція незадоволення клопотань сторони захисту щодо проведення психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа. Виключення становлять, зазвичай, випадки, коли сторона обвинувачення не виступає проти задоволення такого заявленого клопотання, а особи, стосовно яких буде проводитися експертиза, дають добровільну згоду на її проведення [1; 2]. Вимога щодо добровільності проходження дослідження із застосуванням комп'ютерного поліграфа чітко передбачена у п. 6.8.2 Розділу VI Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3].

В інших випадках суд зазвичай обґрунтовує свою відмову у задоволенні клопотання щодо проведення психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа тим, що *«положеннями чинного кримінального процесуального законодавства не передбачена можливість перевірки правдивості показань учасників судового розгляду із застосуванням*

поліграфа («детектора брехні») або прийняття судом в якості доказу отриманих таким чином відомостей, які носять орієнтовний характер. Аналіз чинного законодавства дозволяє суду констатувати, що законодавець дозволяє використовувати поліграф у вузькому професійному колі (Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України, затверджена Наказом МВС України від 28.07.2004 № 842, Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затверджений постановою КМУ від 11.05.2017 № 449, Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 8.12.2016 № 1285 тощо). Крім того, суд звертає увагу на відсутність нормативно-правового акту, що врегульовує питання проведення судової експертизи (психофізіологічне дослідження з використанням поліграфу (детектору брехні) для цілей кримінального провадження, зокрема із визначенням основних принципів використання поліграфа, випадків, в яких це заборонено, кола осіб, які не можуть бути піддані такій перевірці, часових рамок, протягом яких особа може бути піддана такої перевірки. Результати перевірок на поліграфі мають в процесі доказування орієнтовне, а не доказове значення, а висновки мають ознаки вірогідності» [4]. Також, більшість проаналізованих судових ухвал, постановлених в рамках кримінальних проваджень, опираючись на правову позицію Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, висловлену у постанові від 6 березня 2018 року (справа № 686/12914/16-к, провадження № 51-173 км 18), містять вказівку, що висновки психофізіологічного дослідження не можуть бути взяті до уваги як доказ достовірності показань особи, у зв'язку з тим, що оцінку достовірності показань надає слідчий або суд, але аж ніяк не психолого-психофізіологічна експертиза [5].

Проте зазначений підхід суду, на нашу думку, значно обмежує можливість дослідження вже наявних у слідства та суду доказів, а також нівелює можливість отримання нової інформації, що може бути важливою для розслідування.

Принциповими в даній ситуації є питання, пов'язані із можливістю визнання результатів проведення психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа не лише орієнтуючими, але доказовими. При цьому, на нашу думку, проведення такого дослідження саме у вигляді експертизи дозволяє отримати висновок експерта, який відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України, є джерелом доказів [6] і фактично завжди стосується оцінки певних явищ. Розробка нової якісної методики проведення поліграфологічних досліджень дозволить уникнути спірних питань, що стосуються дискусійних положень оцінки правдивості та неправдивості показань за рахунок визначення переліку можливих питань, які можуть бути поставлені перед експертом-поліграфологом, та їх узгодження із врахуванням правової позиції Верховного Суду.

Перелік використаних джерел:

1. Ухвала Острозького районного суду Рівненської області від 9 серпня 2022 року у справі № 567/164/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105655410>
2. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 1 березня 2018 року у справі № 466/9314/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72544336>
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#>
4. Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 15 липня 2020 року у справі № 711/4855/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90402962>
5. Постанова Верховного Суду колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2018 року у справі № 686/12914/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73219595>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Оксана Заковирко

завідувач сектору досліджень матеріалів, речовин та виробів
і трасологічних досліджень лабораторії матеріалів, речовин,
виробів та біологічних досліджень

Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції України
електронна адреса: ozakovyrko@ukr.net

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛИНИСТИХ ҐРУНТІВ

На сьогодні, на експертне ґрунтознавче дослідження, досить часто надходять глинисті ґрунти, вилучені під час їх незаконного видобутку у кар'єрах. У даному випадку, постають питання щодо ототожнення глинистих ґрунтів на об'єктах-носіях (кузова вантажівок, ковші екскаваторів тощо), ділянках вивантаження до певного кар'єру, з якого вони не санкціоновано видобувалися (як один із видів корисних копалин). Для вирішення цього питання в першу чергу необхідно встановити різновид досліджуваних глинистих ґрунтів.

Глинисті ґрунти – зв'язні мінеральні ґрунти, що мають число пластичності $I_p > 1$. В свою чергу за числом пластичності (I_p) глинисті ґрунти підрозділяють на: супіски (при числі пластичності 1–7), суглинки (7–17) та глини (>17) [1].

Отже, метою проведення висвітленого дослідження є насамперед визначення різновидів досліджуваних ґрунтів та встановлення спільної (різної) родової і групової належності й ототожнення ділянки місцевості (кар'єру), з якого вони видобувалися.

У Дніпропетровському науково-дослідному інституті судових експертиз Міністерства юстиції України дослідження глинистих ґрунтів проводиться за наступною схемою:

1. Визначення природи досліджуваних об'єктів (мікроскопічні дослідження).
2. Встановлення морфологічних ознак (визначення кольору об'єктів, механічного складу та характеру карбонатності).

3. Визначення числа пластичності (граничі (межі) текучості, границі (межі) розкочування).

4. Мінералогічні дослідження та дослідження твердих домішок.

5. Дослідження елементного складу.

Колір об'єктів (у повітряно-сухому стані) визначають неозброєним оком при денному освітленні.

Карбонатність – за характером реакції з 10 % соляною кислотою.

В експертній практиці, найчастіше, для встановлення механічного складу використовується «польовий метод» або метод «скачування» М. А. Качинського за зовнішніми ознаками (краще визначати за допомогою лупи чи мікроскопів типу МБС) і на дотик як у сухому, так і у вологому стані, а також у суспензіях [2].

Для встановлення різновиду глинистих ґрунтів визначається число пластичності – це інтервал вологи, у межах якого ґрунт (порода) знаходиться в пластичному стані. Даний показник визначається як різниця між верхньою і нижньою межами пластичності (межею текучості та межею розкочування).

Визначення межі текучості (верхньої межі пластичності) об'єктів проводиться за допомогою конуса Васильєва.

Прилад являє собою конус, який через отвір всередині навішується на балансир з двома противагами по краях. Комплектується алюмінієвим бюксом з кришкою, для забору ґрунту та підставкою.

Методом квартування відбирають середні проби об'єктів дослідження, які були протерті через сито з діаметром отворів 1,0 мм та за допомогою додавання дистильованої води доведені до пастоподібного стану. Підготовлені проби витримуються у закритій посуді не менше 2 год.

Для подальшого дослідження частину підготовленої ґрунтової пасти ретельно перемішують шпателем. Невеликими порціями щільно (без повітряних порожнин) укладають у циліндричну чашку (бюкс), що входить в комплект до балансирного конусу. Поверхню пасти загладжують шпателем урівень із краями бюкса. Потім над центром поверхні досліджуваного

об'єкту встановлюється конус, змащений вазеліном, і повільно відпускається, дозволяючи конусу поринати в пасту під дією власної ваги. При цьому спостерігають за його відміткою (позначкою 10 мм). Якщо конус заглиблювався в ґрунт до цієї позначки протягом 5 секунд, то вологість останнього і є показником стану ґрунту на границі текучості.

При досягненні границі текучості ґрунту, ґрунтова паста виймається з циліндричної чашки і відбираються проби від 15 г до 20 г до попередньо зваженого з кришкою бюксу для визначення відсоткового вмісту вологості відповідно до [3].

Границя текучості – вологість ґрунту, при перевищенні якої ґрунт переходить із пластичної консистенції в текучу.

Для визначення границі розкочування (нижньої межі пластичності) для об'єктів дослідження попередньо проводиться пробопідготовка: середні проби досліджуваних об'єктів доводяться до ґрунтової пасти (як зазначено вище при визначенні границі текучості).

Границю розкочування (пластичності) визначають як вологість приготовленої з досліджуваного ґрунту пасти, коли паста, що розкочується в джгут діаметром 3 мм, починає розпадатися на шматочки завдовжки від 3 мм до 10 мм. Дослідження необхідно проводили до отримання наважок від 15 г до 20 г далі відсотковий вміст вологості визначається відповідно до [3].

Межа розкочування – нижня межа пластичності, яка є граничною вологістю між напівтвердим і пластичним станом ґрунту, вона характеризує мінімальну вологість, при якій частинки здатні переміщуватися одна відносно одної без порушення суцільності ґрунту.

Число пластичності – це інтервал вологи, у межах якого ґрунт знаходиться в пластичному стані. Даний показник визначається як різниця між верхньою і нижньою межами пластичності.

За визначеними показниками вологості на межі пластичності та на межі розкочування розраховується число пластичності для об'єктів дослідження, а відповідно встановлюється різновид глинистого ґрунту (супісок, суглинок чи глина).

Дослідження мінеральної частини ґрунтів починається з розподілу мінералів, що входять до складу ґрунту, за розміром

зерен. Методом відмучування мінеральну частину об'єктів розподіляють на піщану і глинисту фракції.

Глиниста фракція (розмір часток менше 0,01 мм) досліджується рентгенографічним, термічним, електронно-мікроскопічним методами [2].

Піщану фракцію досліджують за допомогою стереоскопічних мікроскопів типу МБС, в деяких випадках – за допомогою поляризаційних мікроскопів, по фізичним, хімічним та оптичним властивостям.

Дослідження твердих домішок проводиться у піщаних фракціях крупніше 0,1 мм, з використанням мікрохімічних якісних реакцій, які проводяться в полі зору стеромікроскопу на білому та темному фоні на предметному склі з лункою.

Дослідження елементного складу глинистих ґрунтів проводиться методом рентгенівського флуоресцентного аналізу на рентгенофлуоресцентному спектрометрі. Для проведення дослідження елементного складу береться по 0,5 г сухої наважки (фракція менше 0,1 мм) досліджуваних об'єктів. Відносний кількісний вміст елементів (у перерахунку на оксиди) розраховується за алгоритмом фундаментальних параметрів із використанням вбудованих констант калібрування. Усереднені результати визначення, що виявлені в досліджуваних пробах, у межах діапазону визначення та чутливості приладу, наводяться у протоколах досліджень.

Головними хімічними компонентами глинистих порід є: SiO_2 , Al_2O_3 , H_2O у підпорядкованих кількостях присутні TiO_2 , Fe_2O_3 (FeO), CaO , MgO , Na_2O , MnO , K_2O , SO і органічні речовини [4].

При проведенні оцінювання результатів експертних досліджень глинистих ґрунтів, слід зазначити, що більшість виявлених ознак можуть виступати як у ролі родових так і групових. Родовими ознаками є насамперед морфологічні властивості, якісний мінералогічний склад, присутність широко розповсюджених домішок неґрунтового походження.

У групу поєднуються глинисті ґрунти за присутністю домішок, що рідко в них зустрічаються, за кількісним вмістом гранулометричної фракції, кількісним вмістом порівнювальних хімічних елементів. Ототожнення порівнювальних об'єктів

між собою можливе у випадку їх збіжності за комплексом групових ознак, який є неповторним. Але у більшості випадків, навіть найбільш повна схема дослідження, не дозволяє виявити неповторний комплекс ознак.

Перелік використаних джерел:

1. ДСТУ Б В.2.1-2-96 Основи та підвалини будинків і споруд. Ґрунти. Класифікація (ГОСТ 25100-95) [Чинний від 1997-04-01]. Київ, 1997. 47 с. (Державний Стандарт України).
2. Судова експертиза об'єктів ґрунтово-мінерального походження: методичний посібник / Хлесткова О. О. та ін. Київ, 2007. 168 с.
3. ДСТУ Б В.2.1-17-2009 Основи та підвалини будинків і споруд. Методи лабораторного визначення фізичних властивостей [Чинний від 2010-10-01]. Київ, 2010. 32 с. (Державний Стандарт України).
4. Інструкція із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ глинистих порід : затв. наказом ДКЗ України від 02 груд. 2004 № 263: вебсайт. ZAKON ONLINE: https://zakononline.com.ua/documents/show/245960__246025 (дата звернення 05.01.2023).

УДК 343.98

Вадим Ільїн

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних
досліджень Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: ilin_vadim@ukr.net

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-АРХЕОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У пояснювальній записці до урядового Проекту Закону України № 6284 «Про судово-експертну діяльність»

(далі – *проект № 6284*) зазначено: «Актуальною проблемою, що потребує вирішення, є надання права судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих судово-експертних установ, на проведення експертиз, які сьогодні проводяться виключно державними спеціалізованими установами» [1]. Хоча історико-археологічна експертиза не належить до таких згідно з чинним законом, інші нормативно-правові акти опосередковано обмежують коло тих, хто може отримати дозвіл на проведення археологічних досліджень. Зокрема, ст. 10, 14 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [2] формально не забороняють здійснення археологічних досліджень приватним експертам, але містять вичерпний перелік установ, які мають право утворювати археологічні експедиції. Це Інститут археології (далі – *Інститут*) й наукові установи НАН України, у яких є археологічні відділи; вищі державної форми власності, що здійснюють підготовку фахівців не нижче другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Історія та археологія»; адміністрації історико-культурних заповідників, музеї державної і комунальної форм власності, які мають спеціальний структурний підрозділ із дослідження археологічної спадщини. Такий самий перелік організацій, співробітником яких має бути виконавець робіт із дослідження археологічної спадщини, містить ч. 3 п. 27 постанови Кабміну від 09.09.2020 р. № 809 [3], а саме кваліфікаційні вимоги для допуску до підготовки експертів-археологів. Спілка археологів України вважала, що постановою «нарешті врегульовано питання видачі кваліфікаційних документів на археологічні дослідження» і забезпечено «державницький підхід в питаннях надання права на археологічні дослідження на противагу тенденціям до приватизації та комерціалізації археологічної сфери» [4]. Але, ураховуючи спрямованість проекту № 6284 на «вирівнювання повноважень приватних і державних судових експертів та збільшення рівня конкуренції між ними» [1], а також внесення 2021 року історико-археологічної експертизи до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, вочевидь, потребує доповнення означене коло повноважних суб'єктів, з-поміж яких поки що немає не лише приватних, а й державних установ судових

експертиз. Оскільки експертизу не проводять через відсутність підготовлених кадрів, питання залишається відкритим.

Актуальність визначення в законодавстві того, кому буде надано право проведення історико-археологічної експертизи, обумовлена й самим її завданням – визначення наявності предмету охорони об'єкта археологічної спадщини в межах земельної ділянки, а відтак – порушення питання про власність на неї, адже, згідно з профільними законами, усі об'єкти археологічної спадщини є державною власністю [2; 5]. Збільшення кількості експертів-археологів, можливо, і за рахунок приватних є нагальною потребою з огляду на розширення чорного ринку археологічних предметів під час війни, із чим не в змозі впоратись науковці-археологи за значної кількості археологічної спадщини. Для прикладу, до війни в Україні працювало до 300 археологів, тоді як у менших за територією Польщі – 6 тис., Німеччині й Великій Британії – 10 тис [6].

Іншою прогалиною в законодавстві після появи історико-археологічної судової експертизи є, власне, професійна підготовка судових експертів-археологів: визначення відповідальних за виконання, її порядку й координації дій між держустановами. У проєкті № 6284 професійній підготовці судового експерта присвячено лише одну статтю, що не розв'язує або взагалі не розглядає ці питання.

Оскільки на сьогодні наукові кадри, які можуть бути допущені до підготовки експертів за спеціальністю 19.1 «Історико-археологічні дослідження земельних ділянок», зосереджені в структурах Інституту й він же видає дозволи на дослідження археологічної спадщини, логічною була б співпраця між Інститутом і принаймні державними науково-дослідними установами судових експертиз у кадровому забезпеченні й підготовці майбутніх експертів [7]. Натомість спостерігаємо відсутність будь-якої співпраці. Можна було б подумати, що причиною є небажання керівництва Інституту порушувати свою «монополію» на рятівні археологічні роботи, але насправді конкуренція вже давно існує в межах самого Інституту між державними установами Охоронною і Рятівною археологічною службами, які дублюють одна одну, до яких тепер додалися установи,

що планують здійснювати історико-археологічну експертизу. На наш погляд, хаос, непорозуміння й урешті решт вірогідні процедурні помилки, що позначаються на якості роботи експертів-археологів, передусім зумовлені не позицією якоїсь установи-«монополіста», а нормативно-правовим вакуумом. Виглядає так, що Міністерство юстиції обмежилось формальним створенням нової експертизи, окресленням її об'єкту й завдань, залишивши поза увагою питання практичної реалізації. Наслідком незавершеності законодавчих змін є абсурдна ситуація, коли окремі установи судових експертиз мають самостійно шукати можливості навчання кандидатів на посаду експерта-археолога без підтримки Інституту і його структур – головного надавача послуг у цій специфічній і складній галузі, де всі спеціалісти до того ж пов'язані організаційно.

Підсумуємо, що повне законодавче регулювання механізму підготовки судових експертів-археологів є нагальним як для уникнення юридичних ризиків у їхній роботі, так і для чіткого розмежування функцій між Охоронною археологічною службою, експертними установами та експертами, які не є працівниками державних установ, що усуне міжвідомчі непорозуміння щодо розмежування повноважень на здійснення археологічних досліджень. Ураховуючи, що ця проблема напряду стосується фінансових інтересів зацікавлених суб'єктів у виконанні експертиз і досліджень, розв'язати це питання шляхом низової ініціативи без участі й чіткої політики центральних органів влади неможливо.

Перелік використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність». *ЛІГА 360*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/GI06361A?an=10&ed=2021_11_04.
2. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>.
3. Порядок формування та діяльності кваліфікаційної ради з питань видачі кваліфікаційних документів : затв. пост. Кабміну України від 09.09.2020 р. № 809. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/809-2020-п#n23>.

4. Кабінет Міністрів України врегулював діяльність Кваліфікаційної ради з питань видачі кваліфікаційних документів на археологічні дослідження. *Спілка археологів України*. URL: <http://vgosau.kiev.ua/novyny/okhorona-arkheolohichnoi-spadshyny/1106-2020-09-09-19-40-19>.

5. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

6. Лелик М. Б. Основні проблеми збереження археологічної спадщини в Україні: до питання руйнування археологічних об'єктів та діяльності «чорних археологів» (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2018–2020 рр.). 2020. Вип. 12/3. 20 с. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2020/archeology.pdf.

7. Програма підготовки судових експертів № 1. Експертна спеціальність 19.1 «Історико-археологічні дослідження земельних ділянок» : затв. гол. ЦЕКК при Мін'юсті України 16.01.2023 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/01/24/20230124170438-70.pdf>.

Тетяна Кіпушева

наукова співробітниця лабораторії теоретичних досліджень
міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної
діяльності Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: kipushonoktv@gmail.com

Інна Копитіна

наукова співробітниця лабораторії теоретичних досліджень
міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної
діяльності Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: inna_190562@ukr.net

Дарина Духненко

наукова співробітниця лабораторії теоретичних досліджень
міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної
діяльності Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: droolyndo@gmail.com

ЩОДО ПОТРЕБИ В УКРАЇНІЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»

Свого часу ми вже зауважували, що Закон «Про мови в Українській РСР» проголосив українську мову рушійною силою «*національної самобутності українського народу*», обумовив її статус державної для «*гарантування <...> суверенної національно-державної майбутності*» [1] українського народу, а зміни до Конституції УРСР передбачали «*вільний розвиток і вживання*» [2] інших національних мов [3]. Водночас найсвіжішій із-поміж згаданих вище документів «*ухвалено ще 1989 р. Наступні потужні хвилі звільнення від зросійщення припали на 2016–2017 рр. у медіапросторі й освіті*» [3]. Ми також

зазначали, що *«позбавлення від кайданів русифікації потребують не тільки діловодство, освіта й культура: грамотною українською мовою слід викласти всю законодавчу та нормативно-правову бази нашої держави (зокрема, термінологічний апарат судової експертизи та криміналістики)»* [3].

Відзначаючи в лютому цього року 30-річчя набуття чинності Законом України «Про судову експертизу» [4] (далі – *базовий Закон*), час подумати про мовленнєву грамотність викладених у його статтях положень.

Ідеться навіть не про відповідність тексту базового Закону вимогам Українського правопису 2019 року, хоча час його адаптивного застосування збіг іще наприкінці травня 2022 року: сьогодні його правилами мають керуватися *«в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя»* [5].

Нас більшою мірою турбують відверті росіянізми (русизми), невдалі мовленнєві конструкції та неправильні словотвори в тексті базового Закону. На відміну від російської, українська мова більш точна та конкретна й не послуговується зайвими переносними значеннями.

Наведемо деякі приклади. Положення базового Закону активно оперують безособовою формою дієслова «встановити» – «встановлено» та дієприкметником «встановлений» у різному значенні: тут і *«якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, **встановлено** інші правила»* (ч. 2 ст. 2); і *«в порядку, **встановленому** Кабінетом Міністрів України»* (ч. 5 ст. 8), і *«якщо інше не **встановлено** законом»* (ч. 2 ст. 9); і *«з порушенням **встановленого** законодавством порядку»* (п. 3 і 9 ч. 3 ст. 14); і *«у **встановленому** законодавством порядку»* (п. 10 ч. 3 ст. 14); і *«складається з посадового окладу, надбавок, доплат до нього, премій та інших виплат, розмір і порядок **встановлення** яких»* (ч. 1 ст. 18); і *«посадові оклади **встановлюються** у розмірі не менше 10 розмірів прожиткового мінімуму, **встановленого** для працездатних осіб», «прожиткового мінімуму, **встановленого** для осіб», «особливості **встановлення** розмірів посадових окладів»* (ч. 2 і 3 ст. 18) [4] та ін. Набагато доречнішими у зазначених

контекстах ми вважаємо віддієслівні форми «обумовлено» і «передбачено» (якщо йдеться про законодавчо-нормативні акти й відповідні законодавчі органи) та «призначено», «визначено», «розраховано» і «обчислено» (щодо розмірів прожиткового мінімуму, матеріальної винагороди або штрафів). Погодьтеся, що словосполучення **«обумовлено (передбачено) інші правила», «у порядку, обумовленому (передбаченому) Кабінетом Міністрів України», «якщо інше не обумовлено (не передбачено) законом», «з порушенням обумовленого (передбаченого) законодавством порядку» «в обумовленому (передбаченому) законодавством порядку»** та «складається з посадового окладу, надбавок, доплат до нього, премій та інших виплат, розмір і порядок **обчислення** яких», «посадові оклади **призначають** у розмірі не менше 10 розмірів прожиткового мінімуму, **обумовленого (передбаченого)** для працевдатних осіб», «прожиткового мінімуму, **визначеного** для осіб», «особливості **розрахування** розмірів посадових окладів» у цьому змісті є більш конкретними та влучними.

Наступний приклад. У ст. 16 «Атестація судового експерта» базового Закону зазначено, що «метою атестації судового експерта є **оцінка** професійного рівня фахівців», «**оцінка** рівня їх спеціальних знань та відповідність **займаній** посаді» [4]. По перше, за правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. По-друге, для української мови стилістично кращим від «займана посада» є варіант «посада, яку обіймають». Отже, наведені вище фрази варто викласти в таких редакціях: «*Метою атестації судового експерта є **оцінювання** професійного рівня фахівців, «**оцінювання** рівня їхніх спеціальних знань і відповідність посаді, яку вони обіймають*».

Іще один приклад із базового Закону: «Залежно від спеціалізації їм **присвоюється** кваліфікація судового експерта» (ч. 1 ст. 16), «**присвоюються** кваліфікація судового експерта

і кваліфікаційний клас» (ч. 3 ст. 16), «Порядок проведення атестації та **присвоєння** чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта визначається міністерствами та іншими центральними органами» (ч. 4 ст. 16), «для **присвоєння** та позбавлення кваліфікації судового експерта» (ч. 1 ст. 17), «**присвоює** кваліфікацію судового експерта» (ч. 2 ст. 17), «**присвоєння** кваліфікації судового експерта» (ч. 3 і 4 ст. 17) [4]. Першим значенням слова «присвоювати» за 11-томним «Словником української мови» є таке: «1. Робити що-небудь чуже своєю власністю; привласнювати. <...> // Видавати що-небудь чуже за своє. // Захоплювати, брати на себе (владу, права, звання і т. ін.). <...> // заст. Сприймати, засвоювати. <...> // рідко. Робити що-небудь своєю постійною ознакою, властивістю» [6]. Щоправда, цей самий словник у другому значенні тлумачить дієслово «присвоювати» як: «2. Надавати комуні-небудь певні звання, права, повноваження і т. ін. <...> // у сполуч. зі сл. **ім'я**. Називати установу, підприємство і т. ін. на честь якої-небудь видатної особи, визначної події або організації; // розм. Призначати комусь що-небудь, нагороджувати чимсь» [6]. Водночас ми маємо пам'ятати, що цей словник (донині шанований у мовознавчих колах не тільки завдяки кількості описаних у ньому слів, а й тому, що це перший в історії великий тлумачний словник української мови) складено наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років, тобто (попри всі намагання його вельмишановних укладачів) він є відбитком так званої радянської української мови. Саме тому ми вважаємо доцільним позбутися негативної конотації слова «присвоїти» (у контексті здобуття судовими експертами кваліфікації) та пропонуємо замінити його дієсловом «надають» та іменником «надання» у відповідних словотворах ст. 16 і 17 базового Закону, виклавши їх у таких редакціях: «Залежно від спеціалізації їм **надають** кваліфікацію судового експерта», «**надають** кваліфікацію судового експерта і кваліфікаційний клас», «Порядок проведення атестації та **надання** або позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта визначають міністерства й інші центральні органи», «для **надання** та позбавлення кваліфікації судового експерта», «**надає** кваліфікацію судового експерта», «**надання** кваліфікації судового експерта».

На наше переконання, законодавчо-нормативна база нашої держави має бути взірцем грамотної української мови для своїх громадян. Відповідно, «українізація термінологічного апарату у сфері судової експертизи та криміналістики є важливим кроком для зміцнення національної ідентичності й забезпечення чіткості, прозорості та зрозумілості законодавства в Україні» [3].

Перелік використаних джерел:

1. Про мови в Українській РСР : Закон УРСР від 28.10.1989 р. № 8312-11 (утрат. чин.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8312-11#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
2. Конституція (Основний Закон) України : Закон УРСР від 20.04.1978 р. № 888-IV (утрат. чин.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09> (дата звернення: 22.01.2024).
3. Кіпушева Т., Духненко Д., Копитіна І. Оптимальні шляхи українізації термінологічного апарату судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ «ІСЕ ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 180–182. URL: <https://nncise.org.ua/diyalnist/naukova> (дата звернення: 22.01.2024).
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
5. Український правопис : схвалено постановою КМУ від 22.05.2019 р. № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
6. Присвоювати. Словник української мови. В 11 т. / за ред. акад. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. Т. 8. 1977. С. 15. URL: <https://sum.in.ua/s/prysvojuvaty> (дата звернення: 22.01.2024).

Євгенія Ковкіна

кандидат філологічних наук, в. о. завідувача лабораторії
ННЦ «ІСЕ ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8693-9868>,
e-mail: evkovkina@gmail.com

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБКИ НОВИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У МЕЖАХ КОМПЛЕКСНОГО ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна як суверенна, незалежна держава, у ХХІ сторіччі зазнає впливу нової форми російської агресії: гібридна війна, основною зброєю якої є деструктивні інформаційно-маніпулятивні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на ментальний розкол серед населення, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу або порушення суверенітету і територіальної цілісності України. Для відновлення свого впливу в Україні російська федерація, продовжуючи гібридну війну, «системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер-і воєнні засоби» [1].

У сучасних глобалізаційних процесах поняття «гібридна війна» й надалі зазнає доповнень та конкретизації свого значення. Одним із поширених є розуміння поняття «гібридна війна» як досягнення цілей завдяки застосуванню інформаційних, електронних, кібернетичних операцій у поєднанні з діями збройних сил, спеціальних служб та економічним тиском [2].

Сукупність інститутів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, задіяних у процесі формування і реалізації політики інформаційної безпеки, складає її інституціональний механізм.

Ієрархічна сукупність правових норм та принципів, що регулюють зміст та процес проведення політики інформаційної безпеки, а також специфічні ролі, форми і методи діяльності

суб'єктів проведення політики інформаційної безпеки складають правовий механізм інформаційної безпеки.

Сучасний розвиток інформаційних технологій, збільшення відкритості й можливості доступу до інформації, зростання залежності суспільства від зазначених технологій, а також вразливість української держави до гібридної загрози створює вигідні умови для авторитарного режиму російської федерації у здійсненні тиску на Україну та реалізації агресивних цілей політики. Однією із важливих сфер впливу, що використовуються в межах гібридної війни / гібридної агресії, є суспільство, захист якого від російської антиукраїнської пропаганди, дезінформації, ідеології є основним завданням влади України. Удосконалення особливостей захисту інформаційної безпеки держави, що одночасно виступає й об'єктом інформаційної безпеки, й суб'єктом інформаційних відносин, й головним суб'єктом управління інформаційною сферою, є пріоритетним завданням на всіх рівнях державної влади.

Актуальні заходи захисту масової свідомості громадян, їх особистих соціальних стереотипів, установок, емоційного стану, поведінки тощо, визначені у чинному законодавстві України що передбачає, насамперед, стратегічну протидію руйнівному інформаційному впливу з боку російської федерації в умовах ведення нею гібридної війни/агресії.

Основні засоби названої гібридної війни на сьогодні знаходять своє відображення через провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв у населення, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні, розповсюдження закликів до радикальних дій, пропаганду ізоляціоністських та автономістських концепцій співіснування регіонів. Наведені ознаки створюють потужний потенціал маніпулятивного деструктивного впливу на масову свідомість.

Інформаційна безпека на державному рівні передбачає забезпечення належного рівня інформаційної культури, теоретичну і практичну підготовку особистості, що забезпечує захист і реалізацію її життєво важливих інтересів і гармонійний розвиток в умовах інформаційного суспільства, задля здійснення опору інформаційним загрозам; здатність держави

створити умови для гармонійного розвитку та задоволення інформаційних потреб особи.

У Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України відбувається активне розроблення науково-технічного забезпечення протидії деструктивному інформаційному впливу, з метою захисту інформаційної безпеки України. Оскільки застосування комплексу спеціальних знань, як засіб протидії впливу маніпулятивних інформаційних технологій на масову свідомість, потребує іноваційних методів дослідження за їх цільовим призначенням.

Зокрема, фахівцями Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса» проводиться науково-дослідна робота «Розробка методичних рекомендацій з комплексного психолого-лінгвістичного дослідження у кримінальних провадженнях щодо спричинення шкоди інформаційній безпеці держави». Об'єктом комплексного психолого-лінгвістичного дослідження у визначеному аспекті є інформаційне повідомлення, розміщене в мережі Інтернет та зафіксоване на матеріальному носії, а також у цифрових та друкованих виданнях, ЗМІ, що спрямоване на певну організацію діяльності адресата. У контексті маніпуляції масовою свідомістю розглядаються комунікативний акт та знакова природа комунікативного впливу.

У сучасних умовах воєнного стану комплексна судова психолого-лінгвістична експертиза якнайшвидше реагує на новели законодавства, зокрема й вироблення уніфікованої методології дослідження зі встановлення в мовленнєвих об'єктах інформації щодо виправдовування, схвалення й підтримки, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, схвалення й підтримки, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікації осіб, які здійснюють збройну агресію російської федерації проти України.

Судово-експертне комплексне психолого-лінгвістичне дослідження є гносеологічним процесом пізнання об'єктивної

дійсності шляхом інтегрування спеціальних знань та взаємозалежних методів різних наук. Об'єктами комплексної психолого-лінгвістичної експертизи мовлення у кримінальних провадженнях за вказаними фактами кримінальної діяльності є мовленнєві акти, виражені в писемній або усній формі (висловлювання, фрази, виступи, звернення, промови, дописи, креалізовані та мультимодальні тексти та ін.), що містяться в засобах масової інформації. Зазначеним об'єктам притаманні звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, властивість розповсюдження необмеженому колу адресатів, що передусім має на меті вплив на масову аудиторію, яка з нею ознайомилась та сформував відповідне ставлення реципієнтів до збройної агресії російської федерації проти України, а також до осіб, які здійснюють збройну агресію російської федерації проти України та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів.

На сучасному етапі розробка новітніх науково-технічних інструментів забезпечення протидії інформаційному впливу країни-агресорки, розвиток наукової думки та запровадження дієвих алгоритмів дослідження інформації є одним із основних аспектів забезпечення інформаційної безпеки держави поряд із такими важливим чинниками як: ефективне правове регулювання обігу інформації, правовий та організаційний захист інформації та інформаційної інфраструктури, забезпечення швидких темпів інформатизації держави і суспільства й залучення її до світових інформаційних процесів.

Основні заходи у протидії України «гібридній війні», що здійснює РФ, мають становити єдиний комплекс, що забезпечить сфери життєдіяльності країни. Зазначене передбачає влучне об'єднання чіткого дотримання суверенного зовнішньополітичного курсу щодо захисту національних інтересів, ведення активної міжнародної співпраці з питань безпеки, удосконалення законодавчої бази з питань оборони держави, розвиток перспективних напрямків розроблення інноваційних засобів збройної/інформаційної боротьби та ін. Отже, головною спільною метою в боротьбі з агресором за незалежність і територіальну цілісність України, у здійсненні опору

«гібридній війні» як складника російської агресії є недопущення руйнування політичної системи України; захист її суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки країни.

Перелік використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року No 392/2020 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

2. Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України: монографія / колектив авторів; за заг. ред. А. М. Сиротенка. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с [Електронний ресурс]. URL: https://nuou.org.ua/assets/monography/mono_gibr_viin.pdf (дата звернення: 21.11.2023).

3. Доктрина інформаційної безпеки України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 14.11.2021).

Олександр Козлов

судовий експерт лабораторії криміналістичних
та інженерно-технічних видів досліджень
Науково-методичного центру судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України
електронна адреса: 1961.alex.kozlov@gmail.com

Роман Момот

кандидат технічних наук, судовий експерт лабораторії
криміналістичних та інженерно-технічних видів досліджень
Науково-методичного центру судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України
електронна адреса: mmmm@meta.ua

**ЩОДО ПИТАННЯ АКТУАЛІЗАЦІЇ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ
У РОЗДІЛІ «ВІЙСЬКОВА ЕКСПЕРТИЗА»
З УРАХУВАННЯМ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

З початком агресії Російської Федерації проти України, до державних науково-дослідних установ судової експертизи України розпочали надходити постанови (ухвали) про призначення судових військових експертиз, пов'язаних з дослідженням дій збройних сил Російської Федерації проти суверенітету та територіальної цілісності нашої Держави та порушення ними норм міжнародного гуманітарного права.

При організації проведення науково-дослідними установами таких експертиз визначаються унікальні для специфіки «Військової експертизи» об'єкти та предмети дослідження.

Це спонукає до протиріччя між поставленим завданням судовому експерту щодо вирішення завдання та відсутністю методик, методичних рекомендацій з проведення військових експертиз (досліджень) щодо встановлення обставин

застосування та дій збройних сил Російської Федерації як країни агресора.

Відповідно до [1], у IX розділі «Військова експертиза», **пункту 9.1. Основними завдання військової експертизи є:**

встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; **встановлення відповідності дій** (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків).

Таким чином, основним завданням військової експертизи на цей час є дослідження обставин застосування та дій військових формувань, які утворені у відповідності з законами України.

В той же час у IX розділі «Військова експертиза» [1], у пункті 9.2 **відсутній орієнтовний перелік питань** щодо **встановлення**, у відповідності до норм міжнародного гуманітарного права, **обставин застосування озброєння та військової техніки та дій** військових службових осіб **збройних сил Російської Федерації** під час агресії проти України.

Закон України [2] **визначає**, у тому числі, **правові основи судово-експертної діяльності** з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

З огляду на викладену інформацію виникає **необхідність щодо удосконалення нормативних актів, внесення змін та доповнень** до [1], у IX розділ «Військова експертиза»:

Пункт 9.1. (Основними завданнями військової експертизи) доповнити другим абзацом:

встановлення, у відповідності до норм міжнародного гуманітарного права, обставин застосування озброєння і військової техніки та дій військових службових осіб

збройних сил іншої держави під час агресії проти України, що призвели до загибелі та поранення громадян, руйнування об'єктів критичної та цивільної інфраструктури.

Пункт 9.2 (Орієнтованого переліку питань) доповнити питаннями:

якими договорами міжнародного гуманітарного права щодо обмеження засобів та методів ведення воєнних дій, визначено діяльність військових службових осіб збройних сил іншої держави під час ведення війни проти України?

на яких військових службових осіб збройних сил іншої держави було покладено планування операцій (бойових дій), підготовку та застосування з'єднань, військових частин (підрозділів), озброєння та військової техніки для виконання бойових завдань (розпоряджень) щодо нанесення ракетно-бомбових ударів, у тому числі з використанням безпілотних летальних апаратів, ракетних пусків та артилерійських обстрілів по об'єктам критичної та цивільної інфраструктури в Україні?

чи відповідали нормам договорів міжнародного гуманітарного права дії військових службових осіб збройних сил іншої держави під час ведення війни (бойових дій) проти України. Чи перебувають їх дії у причинно-наслідковому зв'язку з настанням наслідків, що призвели до загибелі та поранення громадян, руйнування об'єктів критичної та цивільної інфраструктури?

Акцентуємо увагу на тому, що доповнення основних завдань та питань військової експертизи викладено без конкретизації назви країни агресора (інша країна) з метою оптимізації подальшого використання [1] при проведенні військових експертиз (досліджень).

Слід зазначити, що **підготовка** судовими експертами обґрунтованих та об'єктивних **відповідей на поставлені питання у постанові слідчого (ухвалі суду) ускладнюється або унеможлиблюється через відсутність** у матеріалах кримінального провадження:

оригіналів чи завірених встановленим порядком копій (витягів) документів, які регламентують діяльність органів

військового управління збройних сил іншої держави, документів військового (бойового) управління;

достовірної та конкретної інформації про військових службових осіб збройних сил іншої держави, які здійснювали планування операцій (бойових дій), підготовку та застосування з'єднань, військових частин (підрозділів) щодо нанесення ракетно-бомбових ударів, у тому числі з використанням безпілотних літальних апаратів, ракетних пусків та артилерійських обстрілів по об'єктам критичної та цивільної інфраструктури в Україні, а саме: військове звання, посада, ПІБ, належність до оперативно-стратегічних, оперативних, оперативно-тактичних угруповань, з'єднань та військових частин (підрозділів), тощо.

Таким чином, проведення судової експертизи щодо агресії іншої держави проти України повинна базуватись на нормах міжнародного гуманітарного права. А основою доказової складової постанови (ухвали) має бути інформація про злочинну діяльність іншої держави проти України.

Це дозволяє судовому експерту скласти висновок, що є процесуальним джерелом доказу [3] для подання обвинувального акту до судової інстанції.

Перелік використаних джерел:

1. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (Із змінами).
2. Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII «Про судову експертизу» (Із змінами).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, КПКУ № 4651-VI від 13.04.2012 (Із змінами).

Анна Колодіна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

Наталія Чіпко

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ

Дуже стрімко та непомітно наше суспільство опинилось в абсолютно новій стадії розвитку – цифровізації та тотальній діджиталізації, що торкнулись майже усіх сфер, не винятком є і діяльність з розслідування та розкриття злочинів. Ми спостерігаємо як масове проникнення цифрових технологій, розповсюдження кіберзлочинності у повсякденну дійсність стала глобальним явищем. Зростання кількості людей, що використовують цифрові інформації та сучасні злочинні технології, відкрила нові можливості та механізми здійснення для злочинної діяльності у кіберпросторі. Ці випадки поширюються у всьому світі та в нашій країні також, підтвердженням чого є зростаюча кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки та сучасних цифрових технологій.

Вирізняє такі кримінальні правопорушення здебільшого латентний характер, вони не залишають видимої слідової картини на місці вчинення, є складними для виявлення й розкриття, що зумовлено, зокрема, як застосуванням засобів віддаленого доступу, так і специфічним, нематеріальним, у традиційному криміналістичному значенні, місцем учинення злочину – кібернетичним простором [1].

Питання судової комп'ютерно-технічної експертизи торкались багато вчених в галузі криміналістики та судово-експертної діяльності, а саме: Е. Б. Сімакова-Ефремян, В. А. Коршенко, М. В. Шепітько, Д. М. Цехан, О. Дуфенюк та багато ін.

Тому, дослідження теоретичних питань судової комп'ютерно-технічної експертизи та її значення для практичної діяльності є над високим та актуальним сьогодні. Адже саме експертиза забезпечуючи отримання органами досудового розслідування особливої розшукової інформації, спроможна створити визначене ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальне джерело доказів – висновок експерта [2].

Аналізуючи дослідження розвитку цифрової криміналістики (Digital forensic), яка відображається у трьох напрямках: 1) формування як окремої наукової теорії /галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань, досліджуючи цифрові докази; 3) проведення судових експертиз, в даному випадку нас цікавить комп'ютерно-технічна експертиза.

Як відомо, різновидами судової комп'ютерно-технічної експертизи є:

- програмно-комп'ютерна експертиза;
- інформаційно-комп'ютерна експертиза;
- апаратно-комп'ютерна експертиза;
- комп'ютерно-мережева експертиза.

Відповідно до п.п. 13.1 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень основними завданнями експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів належать: установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку [3].

Аналізуючи значення судової комп'ютерно-технічної експертизи, не можна не звернути увагу на експертне дослідження цифрової інформації в умовах війни, а саме під час розслідування воєнних злочинів, адже саме під час воєнного

стану правосуддя потребує належного ефективного рівня експертного забезпечення. Виникають випадки у проведенні специфічних судово – експертних досліджень, а саме: ідентифікації (ототожнення) тіл загиблих (експертиза ДНК), дослідження об'єктів, вилучених на розмінованих територіях, які зазнали артобстрілів і бомбардувань, розв'язання питань з обрахування матеріальної шкоди та збитків, пов'язаних із масштабними руйнуваннями інфраструктури та цивільних об'єктів [4].

Як ми бачимо, об'єктами комп'ютерно – технічної експертизи з прогресом та постійним розвитком інформаційних технологій, стають ті, яких раніше не існувало, так як змінюються злочинні технології, види злочинів та механізми їх вчинення, тому при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи слід приділяти особливу увагу збору об'єктів дослідження. Як показує практика, щонайменше некваліфіковані дії з комп'ютерною системою та некомпетентність спеціаліста в цій галузі, можуть закінчитися втратою доказової інформації. Тому основне завдання судової комп'ютерно-технічної експертизи – є отримання достовірної інформації, яка стосується обставин злочину.

Перелік використаних джерел:

1. Теплицький Б. Б. Завдання, об'єкти та питання комп'ютерно-технічної судової експертизи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 18. 2 вер. С. 24.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. No 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.
3. Наказ про «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
4. Ключев о. (2022). Наука під час війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1. (26). С. 6, 7.

Наталія Косигіна

завідувач лабораторії почеркознавчих досліджень та технічної
експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: expert_odukr@ukr.net

Віта Сакалюк

старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: vitalina_2493@ukr.net

**ЕФЕКТИВНІСТЬ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПІДПИСІВ
У СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗІ**

Почеркознавча експертиза проводиться з метою встановлення оригінальності підпису та рукописного тексту для виявлення факту підробки документів. Шляхом проведення експертизи підпису, достовірно можна встановити, чи належить він саме тій особі, від імені якої поставлений. Теж саме можна встановити і щодо приналежності рукописного тексту.

Дослідженню та вивченню у судово-почеркознавчій експертизі – експериментальних зразків підпису приділяли такі вчені, як Н. В. Воробйова, А. І. Вінберг, В. В. Ліповський, А. А. Купріянова, А. І. Манцвєтова, А. І. Мельникова, З. С. Мелєнєвська, А. П. Моїсєєв, С. А. Ципєнюк та ін.

Допущені помилки при відборі зразків, можуть спричинити експертну помилку та спрямувати суд чи слідство по невірному шляху. Основна умова, яка ставиться до зразків, що направляються для експертного дослідження – достовірність, тобто безперечна та безсумнівна належність рукописів (підписів) саме тій особі, чийми зразками вони являються.

Якість зразків розуміється їх порівнянність із досліджуваним об'єктом по ряду своїх характеристик.

Достатня кількість зразків означає такий їхній об'єм, який би забезпечував можливість повного та всебічного співставлення усіх ознак, які містяться у рукописах та підписах.

Для вирішення судово-почеркознавчих завдань існує три види зразків почерку та підписів:

- вільні;
- умовно вільні;
- експериментальні.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами.

Умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи, або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи [1].

Експериментальні зразки почерку (підписів) – тексти, записи (підписи), що виконуються спеціально для використання в якості порівняльного матеріалу для проведення почеркознавчої експертизи, в умовах, максимально наближених до тих (як передбачається), в яких виконувалися досліджувані рукописи (підписи).

Необхідність надання експериментальних зразків підписів обумовлена тим, що вони дозволяють:

- провести додаткову перевірку достовірності вільних зразків;
- заповнити прогалини в обсязі та якості вільних зразків (відсутність серед останніх відповідних досліджуваним різних варіантів підписів). В окремих випадках це зумовлено

потребою провести експертне дослідження за відсутності вільних зразків у разі неможливості їх отримання [2].

Слідчий, який призначає дослідження (суддя), повинен особисто керувати процесом відбирання експериментального порівняльного матеріалу, що гарантує достовірність і доброякісність останнього. За можливості, з цією метою варто запросити для надання допомоги у відборі зразків спеціаліста. При підготовці до відбору експериментальних зразків слід визначити:

- мету відбору; умови відбору (поза, звичність приладу, яким виконується написання, наприклад, використання окулярів, якщо особа ними користується);
- характер необхідних зразків (тексти буквені чи цифрові, підписи); обсяг відібраних зразків (кількість аркушів з текстом, підписами);
- матеріал письма (бланки, папір з лініюванням або без нього, папір розграфлений та розлінований від руки), вид приладу письма.

У випадку коли підписи виконувались на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка [1].

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу. Бажано після нанесення 10–15 експериментальних підписів аркуші паперу треба міняти.

Експериментальні зразки підписів повинні виконуватися на окремих аркушах і в кілька прийомів, з розривом у часі, щоб уникнути наслідування, навмисного спотворення, змалювання, тощо.

Проведені результати аналізу серед матеріалів цивільних, адміністративних, господарських справ та матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що упродовж останнього року лише 28 % випадків визначено: стан пишучого, мету відбору; спосіб та умови відбору (поза, звичність приладу, яким виконується написання), характер необхідних зразків (підписи);

обсяг відібраних зразків (кількість аркушів з підписами); матеріал письма (бланки, папір з лініюванням або без нього, папір розграфлений та розлінований від руки), вид приладу письма, посвідчені органом, який призначив експертизу та ін.

Викладене вище свідчить про необхідність органом, який призначає експертизу, особисто керувати процесом відбирання експериментального порівняльного матеріалу, що гарантує достовірність і доброякісність останнього. Помилки допущені при отриманні зразків (вільних, умовно-вільних, експериментальних), можуть стати як причиною порушення процесуальних строків, так і привести до того, що у ході проведення дослідження експерт дійде до висновку, що вирішити поставлене питання не надається можливим.

Перелік використаних джерел:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у чинній редакції).
2. Воробйова Н. В. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Харків, 2017.

Артем Кошкарів

старший науковий співробітник лабораторії інженерно-транспортних та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: art602@ukr.net

РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕСПРАВНОСТЯМИ ГАЛЬМОВОЇ СИСТЕМИ ВАНТАЖНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Судово-слідча практика свідчить, що кількість дорожньо-транспортних пригод, які виникли внаслідок несправностей гальмових систем, посідає значне місце в загальній кількості дорожньо-транспортних пригод [1].

Гальмова система – це сукупність пристроїв, призначених для створення та зміни штучного опору руху. У процесі діагностики гальмівної системи необхідно оцінити їх відповідність конструкції, вимогам заводу-виробника, а також працездатність та ефективність дії [2].

Загальною ознакою несправності гальмової системи автомобіля є збільшення шляху гальмування порівняно із нормальним і схильність автомобіля до занесення під час гальмування.

Під несправністю гальмової системи автомобіля розуміють втрату окремими її вузлами й деталями попередніх властивостей і розмірів у процесі експлуатації, аварійні пошкодження, відсутність повної комплектності робочих деталей і матеріалів (колодок в гальмовому механізмі, рідини в гальмовому приводі).

Порушення роботи гальмової системи автомобіля відбувається внаслідок несправності гальмового механізму або гальмового привода.

Несправності переважно виникають у результаті експлуатаційного спрацювання деталей. Приховані дефекти,

які викликають аварійний вихід із ладу гальмової системи, здебільшого властиві деталям гальмового привода.

Більшість вантажних транспортних засобів обладнано гальмами із пневматичним приводом. Пневматичний привод за будовою складніший, ніж механічний або гідравлічний. Тому виявлення несправності гальмової системи автомобіля із пневматичним приводом пов'язане з певними труднощами.

Дуже часто технічний стан вантажних транспортних засобів, що брали участь у дорожньо-транспортній пригоді, такий, що перевірити в дії їх гальмові системи неможливо. У таких випадках технічний стан гальм доводиться визначати шляхом візуального огляду та дослідження окремих деталей чи вузлів гальмівної системи.

Несправності гальмових систем мають завжди чітко виражені зовнішні ознаки. Одна категорія несправностей є лише першоджерелом, що викликає подальші істотні відхилення в роботі гальмівної системи автомобіля. Інші несправності виникають окремо та відіграють вирішальну роль у настанні аварій.

Пневматична система гальм автомобіля містить такі механізми й обладнання: 1) компресор; 2) гальмовий кран; 3) гальмові камери гальма; 4) повітряні балони; 5) колісні колодкові гальма; 6) систему трубопроводу й манометр; 7) педаль і тягу привода гальмового крана.

Несправності зазначених вище механізмів і обладнання негативно впливають на нормальну роботу гальм та призводять до виходу їх із ладу [3].

Основною проблемою пневматичних гальмівних систем вантажних автомобілів є витік повітря із пневмомагістралі через негерметичність з'єднань та тріщин шлангів, які виникають під час експлуатації. Інформацію про це подають сигнальні лампи, розміщені на торпеді приладів кабіни водія. Щойно тиск повітря у системних контурах досягає більше 0,55 МПа, світло від ламп і попереджувальний звуковий сигнал зникають. Що стосується перевірки пневмоприводу, то цей процес проводять за номінального тиску, коли двигун не працює, та увімкнених споживачах повітря. Найбільші витоки повітря

визначають на слух, незначні – за допомогою нанесення на такі місця мильної води [4].

Успіх розслідування та попередження виникнення дорожньо-транспортних пригод, пов'язаних із несправністю гальмової системи вантажних транспортних засобів, значною мірою залежать від ефективності взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом). У зв'язку з цим особливого значення набуває питання організації тактично правильної та психологічно виваженої взаємодії між ними. Узгоджена діяльність процесуально незалежних учасників попереднього розслідування – це доцільне поєднання їх ділових і особистих якостей, спрямованих на ефективне розслідування злочинів. Така взаємодія має ґрунтуватися на законі або підзаконних актах [5].

Призначаючи експертизу, мета якої – установлення технічного стану гальмової системи вантажних транспортних засобів, слідчий має подати на дослідження самі транспортні засоби (протоколу огляду транспортних засобів та фотографій для розв'язання поставлених завдань у більшості випадків недостатньо). До того ж має бути забезпечена повна збереженість транспортних засобів до моменту, коли їх буде надано в судово-експертну установу, або до прибуття експерта до місця зберігання транспортних засобів. Не допускається проводити регулювання гальмових механізмів, заміну вузлів, доливання гальмівної рідини та будь-які інші ремонтно-відновлювальні роботи.

Причинового зв'язку між діями водія, який експлуатує транспортний засіб із технічно несправною гальмовою системою, і подією може не бути й тоді, коли водій мав можливість запобігти події і за наявності несправності. Причиною може бути несвоєчасне прийняття водієм інших заходів для запобігання події.

Визначення можливості виявлення несправності гальмової системи вантажних транспортних засобів під час перевірки технічного стану або керування транспортним засобом проводять на підставі часу її виникнення, характеру прояву, місця ушкодження (прихований або відкритий дефект деталей), даних трасологічних і металографічних досліджень,

а також урахувуючи перелік операцій з перевірки технічного стану пневматичної гальмової системи вантажних транспортних засобів, передбачених інструкціями для водіїв і інших посадових осіб. До того ж установлення причиново-наслідкового зв'язку виявлених несправностей пневматичної гальмової системи вантажного транспортного засобу й дорожньо-транспортної пригоди можливо за допомогою спеціальних знань у галузі автотехніки, а саме призначенням автотехнічних експертиз, під час яких установлюють, чи мав змогу водій виявити несправності пневматичної гальмової системи та чи були виявлені несправності причиною дорожньо-транспортної пригоди.

Перелік використаних джерел:

1. Бровко Б. М. О единой методике решения вопросов, связанных с исследованием неисправностей тормозных систем автотранспортных средств с пневматическим приводом : материалы респуб. совещ. по вопр. судеб. автотех. экспертизы. Киев, 1964. С. 39–45.
2. Жилинский Г. В. Экспресс-диагностика систем автомобилей и автобусов на местах дорожно-транспортных происшествий : метод. рекоменд. Киев, 1986. 56 с.
3. Бровко Б. М., Лошманов В. П. Типові несправності гальмових систем вітчизняних автомобілів з гідравлічним і пневматичним приводами. Київ, 1967.
4. Дослідження модернізованої пневмогальмівної системи вантажного автомобіля : наук. робота. Дубляни, 2019. 29 с. URL: https://www.khadi.kharkov.ua/fileadmin/P_vcheniy_secretar/ABTOM_TRANSP/AT/R_pidvshennia_yakosti.pdf (дата звернення: 15.01.2023).
5. Шерстюк В. М., Попова Н. А. Взаємодія слідчого і експерта. Питання організації, тактики, нормативно-правового регулювання. *Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні* : мат-ли наук.-практ. конф. Сімферополь, 2000. С. 117–123.

Дмитро КУЧЕРОВ

аспірант кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Система кримінальних правопорушень у сфері оподаткування складається із сукупності неоднорідних протиправних посягань на суспільні та державні інтереси. У криміналістичній науці, як і в науці кримінального права, відсутній єдиний підхід до класифікації кримінально караних діянь, які відносяться до податкових кримінальних правопорушень. Зазвичай окрім такого виду кримінальних правопорушень, як передбачене ст. 212 КК України ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), до злочинних діянь, що завдають значної шкоди фіскальним правовідносинам як важливій складовій економічної безпеки держави, відносять контрабанду товарів (ст. 201-3 КК України), контрабанду підакцизних товарів (ст. 201-4 КК України), незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 209-1 КК України), ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 212-1 КК України), порушення порядку здійснення заготівлі металобрухту та операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України), доведення

до банкрутства (ст. 219 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) [1] тощо.

Дані кримінально карані діяння прямо або опосередковано завдають значної шкоди економічній системі України та зумовлюють ненадходження коштів до державного та місцевого бюджетів або державних цільових фондів. Аналіз санкцій зазначених статей КК України, в тому числі – на підставі наявності такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення даних протиправних діянь за попередньою змовою групою осіб, передбачає можливість віднесення їх за таких умов до тяжких чи особливо тяжких злочинів. Тобто кримінально-правова кваліфікація даних проявів злочинної діяльності у сфері оподаткування виступає правовою підставою можливості застосування усього комплексу процесуальних засобів здійснення розслідування за рахунок проведення не лише слідчих (розшукових) дій, але й негласних слідчих (розшукових) дій. Фактичною ж підставою необхідності використання можливостей негласних слідчих (розшукових) дій при здійсненні розслідування податкових кримінальних правопорушень виступають складні злочинні технології, які досить часто використовують злочинці підчас вчинення означених кримінальних правопорушень. Крім того, для злочинності у сфері оподаткування характерною є багаторазовість вчинення злочинних дій, залучення декількох осіб до їх реалізації, використання корупційних зв'язків та як наслідок злочинних дій – неотримання державою у вигляді обов'язкових платежів та зборів значних фінансових ресурсів, які можуть використовуватися у подальшому як для особистого збагачення злочинців, так і для фінансування інших протиправних діянь. Тому надзвичайно важливим є розуміння потенціалу проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні податкових кримінальних правопорушень, а також доказової та орієнтуючої інформації, яка може здобута за результатами їх проведення.

Перш за все слід відзначити, що законодавець передбачив можливість використання можливостей деяких негласних слідчих (розшукових) дій не залежно від ступеня суспільної тяжкості кримінальних правопорушень. Зокрема у порядку

ч. 2 ст. 264 КПК України не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту, і відповідно згідно з ч. 2 ст. 246 КПК України проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії не обмежується розслідуванням лише тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень [2]. Дане положення є досить важливим у контексті розслідування податкових злочинів, адже дозволяє слідству збирати і використовувати інформацію із сайтів суб'єктів господарювання, причетних до злочинності у сфері оподаткування, сторінок у соціальних мережах, які належать фігурантам кримінального провадження та можуть містити інформацію про їх перебування, знайомства та потенційні корупційні контакти.

Також законодавець не обмежує слідство лише тяжкими та особливо тяжкими кримінальними правопорушеннями у можливості здійснення установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) у випадку існування реальної потреби проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії. Вона дозволяє встановити потенційне місце перебування особи, причетної до податкових кримінальних правопорушень у ситуаціях, коли така особа переховується від слідства, визначити місце перебування особи у певний час, якщо слідство має підстави вважати, що особа знаходиться поряд із предметом злочинного посягання тощо.

Проведення спостереження за особою, річчю або місцем, здійснення аудіо-, відеоконтролю особи або місця у комплексі із обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, а також зняття інформації з електронних комунікаційних мереж дозволяють зафіксувати дії та розмови, пов'язані із плануванням та підготовкою до вчинення податкових правопорушень, місце зберігання предметів злочинного посягання, які підлягають оподаткуванню, налагоджування та використання корупційних зв'язків, час та місце безпосереднього вчинення податкових правопорушень, учасників злочинної події тощо.

Контроль за вчиненням злочину є досить важливим та результативним, особливо при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201-3, 201-4, 204 КК України, так як дозволяє зафіксувати безпосередні злочинні дії осіб та затримати їх «на гарячому».

Досить перспективним та важливим є здійснення моніторингу банківських рахунків при розслідуванні податкової злочинності. Проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії можливе лише в рамках розслідування кримінальних проваджень, віднесених ст. 216 КПК України до підслідності Бюро економічної безпеки України (зокрема в межах даного дослідження – це статті 201-3, 201-4, 204, 212, 212-1, 219, 222 КК України) та Національного антикорупційного бюро України (в межах даного дослідження – це ст. 209 КК України та деякі службові злочини, які опосередковано пов'язані із податковою злочинністю). Дана негласна слідча (розшукова) дія спрямована на виявлення грошових коштів та майна, що були набуті особою безпосередньо за результатами вчинення податкових кримінальних правопорушень, або за рахунок яких за рішенням суду може бути здійснення відшкодування завданої державі шкоди у вигляді несплачених податків та зборів. Крім того, здійснення банком моніторингу у поточному режимі та інформування співробітників НАБУ або БЕБ України про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках, дозволяє зафіксувати фінансовий слід грошових коштів та призупинити злочинні дії.

Тож при розслідуванні податкових кримінальних правопорушень негласні слідчі (розшукові) дії дозволяють доповнити доказову інформацію, зібрану гласним шляхом, а також відкривають нові можливості для співробітників правоохоронних органів, пов'язані із контролем злочинної діяльності, детальною фіксацією підготовчих дій та етапу безпосередньої реалізації злочинного умислу, встановленням усіх причетних осіб та злочинних технологій.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 00.00.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 00.00.2024).

УДК 531.1

Олег Кучерявенко

головний судовий експерт

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛЬМІВНОЇ ДИНАМІКИ АВТОМОБІЛЯ

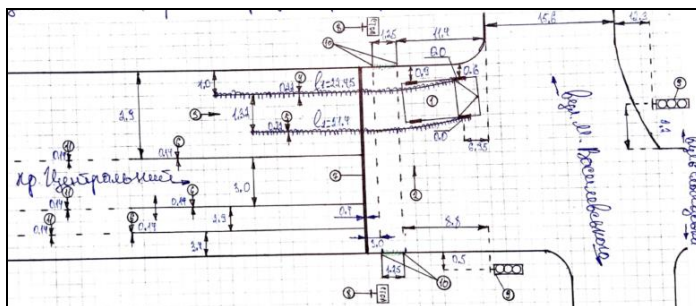
Відповідно до методичних рекомендацій з виконання авто-технічної експертизи окрім вихідних даних, що приймаються на підставі постанови ініціатора призначення експертизи та матеріалів справи, експерт використовує технічні величини (параметри), які визначаються ним відповідно до встановлених вихідних даних. До них відносяться: час реакції водія, час запізнення спрацьовування гальмівного приводу, час зростання уповільнення при екстремому гальмуванні, коефіцієнт зчеплення шин з дорогою, коефіцієнт опору руху при коченні коліс або ковзанні тіла поверхнею та ін.

Однією з основних величин, необхідних при проведенні розрахунків, є уповільнення. Воно потрібне для дослідження механізму події та вирішення питання про технічну можливість запобігти пригоді шляхом гальмування. Величина максимального уповільнення, що встановилося, при екстремому гальмуванні залежить від багатьох факторів. З найбільшою точністю вона може бути встановлена в результаті експерименту на місці події. Якщо зробити це неможливо, цю величину

Але у деяких випадках визначення уповільнення навіть по таблицях може супроводжуватися ускладненнями. Так у постанові слідчого, який призначив комплексну експертизу звуко- та відеозапису, фототехнічну та автотехнічну експертизу за фактом наїзду автомобіля на пішоходів, був заданий стан асфальтобетонного дорожнього покриття як вологий.

У зв'язку з цим дуже важливого значення набули результати комплексного дослідження механізму дорожньо-транспортної пригоди, що зафіксований у файлі відеограми з камери автомобільного відеореєстратора.

Наданим на дослідження відеозаписом зафіксований рух автомобіля Opel Vectra до наїзду на пішоходів та до наступної його зупинки. Наїзд відбувся у стані гальмування, на що вказували стоп-сигнали задніх ліхтарів, а також сліди гальмування, зафіксовані під час огляду місця події (рис. 1).

145

З наданого на дослідження відеозапису можливо встановити швидкість руху автомобіля Opel Vectra перед початком гальмування через визначення часу, протягом якого він долає заздалегідь відому відстань [3, с. 70]. Для цього показовим переглядом файлу відеограни було встановлено, що на 1090-му кадрі та 36.370-й секунді загального лічильника, автомобіль Opel Vectra, передньою частиною рамки скла передніх правих дверей, перебуває на рівні встановленої маркерної лінії (рис. 2). На 1095-му кадрі та 36.537-й секунді загального лічильника, автомобіль Opel Vectra перебуває на рівні встановленої маркерної лінії заднім ліхтарем (рис. 3).

Рис. 2. Розмітка зображення для визначення швидкості руху автомобіля Opel Vectra

Рис. 3. Розмітка зображення для визначення швидкості руху автомобіля Opel Vectra

Відстань від передньої частини рамки скла передніх правих дверей до заднього ліхтаря автомобіля Opel Vectra дорівнює 2.83 м (рис 4).

На підставі вищенаведеного була визначена швидкість руху автомобіля Opel Vectra, яка дорівнювала 61 км/год.

Окрім швидкості руху автомобіля Opel Vectra слід встановити час, що минув від моменту застосування водієм гальмування до зупинки автомобіля.

Наданим на дослідження відеозаписом зафіксований момент застосування гальмування водієм (за увімкненим стоп-сигналом) на 1098-му кадрі та 36.637-й секунді загального лічильника. Зупинка автомобіля відбулася на 1183-му кадрі та 39.473-й секунді загального лічильника.

Отже час, що минув від моменту застосування водієм гальмування до зупинки автомобіля Opel Vectra, дорівнював 2.836 с.

На підставі формули, за якою визначається швидкість руху автомобіля перед початком гальмування [1, с. 85; 2, с. 35], була вирішена зворотна задача, тобто виведене рівняння для розрахунку сповільнення автомобіля Opel Vectra, виходячи з довжини його слідів гальмування та швидкості руху, що встановлена з наданого відеозапису.

За допомогою розрахунків було визначене сповільнення під час гальмування автомобіля Opel Vectra, яке дорівнювало 5.92 м/с^2 .+Таким чином було вираховане одне значення сповільнення на асфальтобетонному, вологому покритті, використання якого у подальших розрахунках, замість двох, або навіть трьох табличних, дозволило уникнути отриманню протилежних висновків за результатами проведеного дослідження.

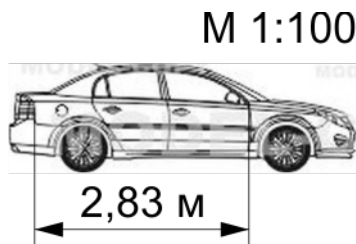

Рис. 4. Вигляд автомобіля Opel Vectra з правого боку

Отже надання у розпорядження експертів придатних матеріалів відеозапису дозволило провести комплексне дослідження руху автомобіля та дати обґрунтовані висновки з поставлених органом досудового розслідування запитань.

Перелік використаних джерел:

1. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод : посібник / П.В Галаса та ін. ; за заг. ред. П. В. Галаси. Київ : Експерт-сервіс, 1995. 192 с.
2. Туренко А. Н., Клименко В. И., Сараев А. В. Автотехническая экспертиза : учебное пособие. Харьков : ХНАДУ, 2007. 156 с.
3. Методика проведення комплексної автотехнічної, фототехнічної і відеотехнічної експертизи з метою встановлення обставин ДТП : звіт про науково-дослідну роботу / К. А. Любарський та ін. Київ : КНДІСЕ, 2014. 99 с.

Микита Лебідь

судовий експерт лабораторії інженерно-транспортних
та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна
електронна адреса: lebed.mykyta@nncise.org.ua

Артем Король

судовий експерт лабораторії інженерно-транспортних
та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна
електронна адреса: 0952435100korol@gmail.com

Станіслав Павлюк

судовий експерт лабораторії інженерно-транспортних
та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна
електронна адреса: pavliuk.stanislav@nncise.org.ua

МЕТОДИ ВІДБОРУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ АСФАЛЬТОБЕТОННОГО ПОКРИТТЯ

Правильність процесу відбору кернів – є критично важливим для проведення судових дорожньо-технічних експертизи, оскільки правильно вибрані та представлені зразки можуть надати об'єктивну інформацію про якість влаштованого покриття та технічний стан асфальтобетонного покриття.

Відбір кернів зазвичай проводиться з різних ділянок дороги, з урахуванням різноманітних умов експлуатації відповідно до вимог «ДСТУ Б В.2.7-119:2011 Суміші асфальтобетонні і асфальтобетон дорожній. Технічні умови».

Важливим є правильний відбір глибини та кількості кернів, адже це впливає на репрезентативність дослідження. Керни, відібрані до аналізу, повинні представляти собою один або декілька шарів асфальтобетону.

Контроль якості асфальтобетону перевіряється за наступними вимогами:

«Для контролю якості асфальтобетону, з конструктивних шарів дорожнього одягу відбирають проби у вигляді циліндричних кернів або вирубок прямокутної форми відповідно до ДБН В.2.3-4.

Для відбирання проб з конструктивних шарів дорожнього одягу визначають ділянку не менше ніж 1,0 м від крайки покриття та не менше ніж 0,2 м від стика. Відбір проб виконують на всю товщину шарів з бітумним в'язучим, які контролюють. Вирубки прямокутної форми розміром не менше ніж 0,25 м × 0,25 м та не більше ніж 0,5 м × 0,5 м вирізають за допомогою наріжчика швів або мотоблоків з алмазним кругом. Циліндричні керни діаметром не менше ніж 100 мм висвердлюють за допомогою керновідбірника. Розміри вирубки і кількість кернів, які висвердлюють з одного місця, встановлюють, виходячи з кількості зразків, які потрібні для випробувань. Маса вирубки або кернів, відібраних на відстані не більш ніж 1 м один від одного паралельно осі дороги, повинна бути не менше ніж:

- для асфальтобетону – 9 кг;
- для асфальтополімербетону – 9 кг;
- для щебенево-мастикового асфальтобетону – 15 кг;
- для литого асфальтобетону – 9 кг.

Відібрану пробу упаковують в тару, яка запобігає її деформуванню та руйнуванню під час транспортування. Товщину кожного шару проби і загальну товщину кожної проби вимірюють з точністю до 1 мм за допомогою штангенциркуля або металевої лінійки відповідно до ДСТУ ГОСТ 427. Вимірювання товщини вирубки проводять на чотирьох протилежно розташованих торцевих поверхнях між верхньою і нижньою поверхнями проби або між межами шарів, якщо проба містить більше одного шару. Вимірювання висоти керна виконують на чотирьох протилежно розташованих бічних поверхнях циліндра, паралельних осі симетрії. Вимірювання виконують у площині,

перпендикулярній до верхньої площини проби. Для цього вирубку або kern встановлюють верхньою частиною на горизонтальну поверхню. За результат визначення товщини шару приймають середнє з чотирьох вимірювань протилежно розташованих торців проби. Після розділення вирубок або kernів на шари асфальтобетону кожен шар випробовують окремо» [1].

Аналіз якості асфальтобетону проводиться у спеціалізованих лабораторіях. У цих лабораторіях проводять ряд тестів і вимірювань для оцінки фізико-механічних властивостей асфальтобетону таких, як:

- визначення гранулометричного складу;
- визначення водонасичення;
- визначення залишкової пористості;
- визначення границі міцності при стиску за температурою 20° та 50°.

Визначення фізико-механічних властивостей відібраних kernів дозволяє експертам розуміти, як було проведено виробництво асфальтобетону та які компоненти були використані. Фракційний склад вказує на розміри зерен та їхнє розташування, що важливо для оцінки щільності та стійкості покриття. Визначення границі міцності при стиску за температурою 20° та 50°, водонасичення та залишкової пористості дозволяє зрозуміти ефективність та якість проведених робіт.

При проведенні судових дорожньо-технічних експертиз також необхідно враховувати вплив зовнішніх факторів, таких як кліматичні умови та інтенсивність транспортного руху. Експерти можуть оцінити, як ці фактори впливають на структуру та властивості влаштованого асфальтобетону.

Підсумовуюче вище викладене можна сказати, що ігноруючи наведені методи відбору kernів та контролю визначення якості влаштованого асфальтобетонного покриття можуть в подальшому негативно впливати, на якість і не виконання в повній мірі функціональних призначень асфальтобетонного покриття.

Перелік використаних джерел:

Згідно з вимогами:

1. ДСТУ Б В.2.7-119:2011 Суміші асфальтобетонні і асфальтобетон дорожній. Технічні умови.

Андрій Лубенцов

кандидат юридичних наук, заступник директора з експертної роботи
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Лариса Дереча

кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

**ТЕСТУВАННЯ ЯК МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ
ОСІБ, ЯКІ ВИЯВИЛИ НАМІР ОТРИМАТИ
АБО ПІДТВЕРДИТИ КВАЛІФІКАЦІЮ
СУДОВОГО ЕКСПЕРТА**

Процес європейської інтеграції все помітніше впливає на всі сфери життя України, активізація якого передбачає забезпечення ефективності та прозорості оцінювання знань осіб засобами сучасних інформаційних технологій. Однією з інноваційних форм інформатизованої системи підготовки є тестування.

Тестування є зручним та оперативним методом контролю та оцінки якості підготовки осіб, які виявили намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта.

Наказом Міністерства юстиції України від 28.04.2020 р. № 1540/5 «Про затвердження Змін до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» передбачено створення електронної системи для проведення автоматизованого анонімного тестування осіб, які виявили намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта (далі – Система тестування), облаштування нею комп'ютерного обладнання Мін'юсту України, призначеного для проведення кваліфікаційного іспиту, та її наповнення тестовими завданнями [1].

Варто зауважити, що цей наказ набирає чинності через один рік із дати припинення чи скасування воєнного стану, запровадженого Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [2].

Наказом Міністерства юстиції України від 02.06.2023 № 2111/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності» у Положенні про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 27 березня 2012 року № 470/5, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 28 березня 2012 року за № 460/20773 у розділі 4 пункт 4.1 щодо повноважень секцій науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи було доповнено новим абзацом такого змісту: «підготовка пропозицій до тестових завдань з метою формування тестових питань з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, питань в межах експертних спеціальностей, а також формування ситуаційних завдань для кваліфікаційного іспиту з атестації судових експертів» [1].

Із метою запровадження Системи тестування (що є новітнім методом у процесі складання кваліфікаційного іспиту у системі Міністерства юстиції України), науково-дослідну роботу «Розробка тестових завдань для електронної системи проведення автоматизованого тестування осіб, які виявили намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта» (далі – НДР) виконано працівниками Науково-дослідного центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса», Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз, Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз, Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз, Науково-дослідного центру судових експертиз у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності, Всеукраїнської громадської організації «Союз експертів України».

Результатом НДР є методичні рекомендації та тестові завдання з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, а також за експертними спеціальностями (згідно з Додатками 5, 6 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів [3]).

Тестовий контроль ставить всіх осіб, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, в однакові умови; виключає суб'єктивізм викладача (екзаменатора), що сприяє зменшенню вірогідності стресу від контрольних заходів. У зв'язку з цим тестовий контроль інтенсивно розвивається та поширюється у навчальному процесі, посідаючи особливе місце у розробленні та запровадженні нових підходів до оцінювання досягнень фахівців та виявлення рівня знань, вмінь і навичок.

Широке впровадження тестування зумовлене:

- високою технологічністю перевірки результатів тестування;
- незалежністю результатів тестування від суб'єктивної думки тих, хто перевіряє.

Тестування – це спосіб визначення рівня знань, умінь і осіб за допомогою спеціальних тестових завдань, як правило, у вигляді запитань та/або завдань.

Перевагами тестування як одного з інноваційних форм інформатизованої системи освіти, що має пріоритет над іншими методами контролю, є такі: відсутність психологічного впливу; забезпечення можливості одночасного контролю знань, вмінь і навичок у великої кількості осіб упродовж досить обмеженого часу; можливість контролю знань, вмінь і навичок осіб на необхідному, заздалегідь запланованому рівні; забезпечення прозорості та гласності контролю знань, вмінь і навичок осіб; гарантія об'єктивності та справедливості оцінки знань, вмінь і навичок осіб; значне скорочення часу очікування особами своїх результатів (оцінок).

Тест – це сукупність тестових завдань, за результатами виконання яких можна визначити рівень знань, вмінь і навичок осіб, які виявили намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, з певної експертної спеціальності.

Основними критеріями, які визначають якість тесту, є валідність: тестування повинно мати чітку мету; тест має стосуватися конкретної навчальної дисципліни (модуля, блоку тем чи однієї теми), тобто для виконання тесту здобувач має використовувати знання саме того навчального матеріалу, засвоєння якого перевіряється за його допомогою; кожний дистрактор (відволікаюча відповідь) тестового завдання повинен бути обґрунтованим, тобто являти собою реальні помилки та хибні сприйняття; інформація, отримана у процесі аналізу результатів тестування, має містити достовірні дані для визначення змісту та прогнозування результатів наступної роботи зі здобувачами [4].

Класичним у педагогіці є визначення К. Інгенкампа: «Тестування – це метод педагогічної діагностики, за допомогою якого вибір поведінки, що презентує передумови чи результати навчального процесу, повинен максимально відповідати принципам зіставлення, об'єктивності, надійності та валідності вимірів, повинен пройти обробку й інтерпретацію та бути прийнятним для застосування в педагогічній практиці» [5].

Надійність – це критерій, який відображає те, що тест розроблено за єдиними вимогами, з урахуванням єдиних цілей і передбачає єдині для всіх здобувачів вищої освіти критерії оцінювання. Об'єктивність – це критерій, який вказує на те, що у тесті мінімізовано вплив суб'єктивних факторів на визначення результату виконання тесту; заздалегідь розроблено якісну систему оцінювання правильно виконаних тестових завдань. Ефективність – це критерій, який дозволяє порівняти тестові завдання та визначити, за допомогою якого саме тесту якісніше вимірюється рівень знань, вмінь і навичок у здобувачів. Прийнятність – це критерій, який вказує на те, що тест є валідним; у тестових завданнях відсутні контроверсійні питання (гострі політичні, моральні, релігійні, етичні); у тесті відсутні заплутані тестові завдання.

Уперше в системі Міністерства юстиції України буде запроваджено електронну систему для проведення автоматизованого анонімного тестування осіб, які виявили намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, для чого

розроблено тестові завдання, які використовуватимуть для оцінки знань цих фахівців.

Станом на сьогодні працівниками науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та Всеукраїнської громадської організації «Союз експертів України» розроблено тестові завдання з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, а також за 93 експертними спеціальностями.

Оптимізація контролю рівня знань шляхом комп'ютерного тестування сприятиме вдосконаленню системи підготовки фахівців та отриманню об'єктивної картини результатів атестації.

Таким чином, тестування є зручним та оперативним методом контролю та оцінки якості підготовки фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта.

Перелік використаних джерел:

1. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності : Наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2023 № 2111/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0933-23#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 07.11.2023).

3. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 07.11.2023).

4. Конструювання тестів. Курс лекцій : навч. посіб. / уклад. Л. О. Кухар, В. П. Сергієнко. Луцьк : 2010. 182 с.

26. Педагогическая диагностика / под ред. К. Ингенкампа. Перевод с нем. 1991. 525 с.

Юрій Мазниченко

кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник

Віктор Колонюк

кандидат юридичних наук, доцент

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ВИХІДНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Проблемні питання інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля шляхом проведення судово-екологічної експертизи були досліджені в окремих роботах таких вітчизняних криміналістів як Л. Г. Бордюгов, І. В. Гора, В. Н. Карагодіна, С. О. Книженко, В. В. Лаврищева, О. В. Одерій, О. В. Ринкова, М. В. Руденко, А. М. Шульга та ін. Але глибокого системного аналізу процесу збирання вихідних даних для проведення судово-екологічної експертизи, зокрема у ході огляду місця екологічної (техногенної) катастрофи та напрацювання єдиної методології щодо оцінки інформативної значимості отриманих вихідних даних, на нашу думку, не було зроблено як через об'єктивні чинники (відсутність єдиного координуючого органу у цій сфері, недостатня розробленість методик проведення судово-екологічної експертизи), так і суб'єктивні (відсутність досвіду документування таких подій у органів досудового розслідування, шляхом залучення профільних спеціалістів та експертів спеціалізованих експертних установ).

На сьогодні необхідність удосконалення інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля шляхом проведення відповідних судово-екологічних експертиз, перш за все, обумовлена такими об'єктивними чинниками, що тісно пов'язані з режимом воєнного стану, а саме:

- ускладнення проведення огляду через значні масштаби місця події (у нашому випадку – екологічної катастрофи);
- обмеженість доступу до територій, які знаходяться у зоні бойових дій, «сірій зоні» чи тимчасово окуповані ворогом;
- відсутність чи обмеженість застосування відповідних до специфіки екологічних об'єктів техніко-криміналістичних засобів;
- організаційні труднощі, пов'язані з координацією зусиль спеціалістів різних підрозділів силових відомств з уповноваженими державними органами екологічного нагляду (контролю) за довіллям у частині отримання та документування вихідних даних, отриманих у ході огляду;
- недостатньо чітка процесуальна регламентація участі експерта-еколога у проведенні слідчих дій з метою отримання додаткових вихідних даних для забезпечення експертного провадження.

Зазвичай, вихідні дані, необхідні для проведення судово-екологічної експертизи у кримінальному провадженні, надходять від органів державного екологічного нагляду (контролю) до центрального (територіального) органу управління Національної поліції України або Центрального (територіального) управління Служби безпеки України як додатки до письмового повідомлення (не пізніше трьох робочих днів з часу оформлення матеріалів) щодо ймовірного кримінального правопорушення. У згаданих матеріалах містяться дані, що мають значення для з'ясування фактів та обставин у ході досудового розслідування кримінального правопорушення, зокрема, це:

- засвідчені в установленому порядку копії документів, які підтверджують факт вчинення правопорушення, у тому числі *акти перевірки*, які складаються за результатами заходу державного нагляду (контролю), або *акти огляду* місця вчинення правопорушення, або інші акти (документи), із засвідченими належним чином копіями додатків (у тому числі заперечень);
- орієнтовний розрахунок заподіяної природному середовищу шкоди (збитків);
- *матеріали фотозйомки, звуко-, відеозапису* та інші носії інформації, у тому числі електронні;

- *акти інструментально-лабораторних досліджень, експертиз (у разі їх проведення);*
- *інші матеріали, які мають значення у провадженні.*

Очевидно й те, що, під час воєнного стану, на тлі загроз у цій сфері через збройну агресію рф, одних лише заходів органів державного нагляду (контролю) по документуванню правопорушень проти довкілля недостатньо для ефективного розслідування. Тому, через чотири місяці після повномасштабного вторгнення рф, міжвідомчим наказом було розроблено «Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, СБУ, уповноваженими органами державного нагляду (контролю) та державними спеціалізованими експертними установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля» (далі – Порядок), що дещо поліпшило ситуацію [1; 2].

У п.п. 2.1.1–2.1.3 Порядку зазначено, що коли у ході заходу державного нагляду (контролю) вилучено зразки (проби або інші об'єкти), про них уповноважений орган вказує у повідомленні окремо. За необхідності ці зразки (проби або інші об'єкти) можуть бути отримані прокурором, слідчим або дізнавачем за письмовим запитом у порядку ст. 93 КПК України або в інший спосіб, визначений кримінальним процесуальним законодавством.

Однак, на нашу думку, ефективне розслідування злочинів проти довкілля напряму пов'язане з оглядом місць скоєння «екологічних» злочинів. Саме у ході слідчих оглядів вилучається переважна більшість речових доказів, слідів злочинної діяльності, які потім стануть вихідними даними при призначенні тих чи інших судово-екологічних експертиз, які встановлять причини та умови скоєння цих правопорушень, конкретних винуватців та їх співучасників, оцінять збитки нанесені довкіллю тощо.

Особливо це стосується можливості отримання вихідних даних у ході огляду масштабних екологічних (техногенних) катастроф. Наприклад, таке надзвичайно складне завдання щодо документування екологічної катастрофи, викликаной техногенним чинником, постало перед правоохоронцями

після підриву греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 року. Такого масштабного лиха Європа не знала з часів II світової війни. Неконтрольований скид води з підвищенням її рівня у нижній частині Дніпра до 12 м спричинив підтоплення 26 населених пунктів деокупованої частини Херсонської області. У цій зоні проживає понад 42 тисячі громадян. Водночас, точна інформація про стан техногенної катастрофи на окупованій частині Херсонщини до цього часу відсутня, через величезні масштаби лиха, які об'єктивно може засвідчити лише тривале розслідування шляхом численних оглядів місця події та кропіткого документування усіх епізодів злочину.

На початковій стадії розслідування для документування цієї катастрофи була створена спеціально міжвідомча та міжрегіональна група зі слідчих СБУ та Національної поліції. Для огляду постраждалих територій було залучено 10 слідчо-оперативних груп. Про обсяг робіт, який постав перед правоохоронцями, говорить той факт, що лише за добу після скоєння цього злочину було оглянуто за допомогою квадрокоптера 5 місць підтоплення і 4 об'єкти критичної інфраструктури у Херсоні, що пов'язані з водопостачанням та водовідведенням та складено 40 протоколів огляду місця події. Також направлено ряд запитів до державних наглядових (контрольних) органів та служб.

Цікава з цього приводу думка провідного фахівця у сфері екологічної експертизи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса» професора І. П. Крайнова, який у якості спеціаліста, а також судового експерта, приймав участь у низці оглядів місць екологічної катастрофи у нижній течії Дніпра після підриву Каховської ГЕС, який стверджує, що задокументувати таку масштабну екологічну катастрофу, спричинену техногенним фактором – умисним підривом окупантами такого штучно створеного об'єкту як гребля ГЕС, надзвичайно складно через різний техногенний вплив як на прилеглі до русла Дніпра території, так і на окремі ділянки басейну від Каховського моря до плавнів Дніпра та Дунаю. Тому, у ході огляду експерт (спеціаліст)-еколог, у своїй пізнавальній діяльності більше покладається

на власний досвід і набуті за час професійної діяльності спеціальні знання, обираючи методи та засоби збирання інформації про екологічні порушення, керується, перш за все, внутрішнім переконанням.

Особливо це проявляється у виборі пріоритетних для дослідження тих чи інших характерних природних локацій, при обстеженні яких експерт міг би отримати вибіркові вихідні дані про стан навколишнього середовища (ступінь ураження водних та лісних ресурсів, ґрунтів; негативний вплив на тваринну популяцію; порушення умов для господарської діяльності). Також, у ході огляду спеціалістом (експертом) обмеженої території, що піддалася техногенному впливу, головна увага акцентується на тих важливих чинниках, які б можна було потім екстраполювати при оцінці збитків завданих всій екосистемі у зоні підтоплення. Хоча, така екстраполяція при проведенні судово-екологічної експертизи стосовно оцінки загальних збитків, у певній мірі матиме деякі похибки, враховуючи специфіку та різноманіття екосистем акваторії нижнього Дніпра. Але такі похибки не матимуть системний характер і прийнятні, з огляду на масштаби екологічної катастрофи та оціночний характер екологічної експертизи, особливо в умовах воєнного стану, коли розміри збитків довшістю увесь час зростають по мірі надходження додаткової інформації від уповноважених органів по нагляду (контролю) за природним довкіллям.

Також, не менш важливою складовою забезпечення проведення судово-екологічної експертизи вихідними даними є нормативно-правове врегулювання питань, пов'язаних з процедурою визначенням розміру збитків, та пред'явлення їх агресору з метою стягнення у подальшому компенсації. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2022 р. затверджено «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації», а наказом Міндовкілля від 04.04.2022 р. запроваджено «Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» [3; 4].

У підсумку слід зазначити, що запорукою повного та об'єктивного проведення судово-екологічних експертиз у кримінальному провадженні щодо правопорушень проти довкілля є скоординована взаємодія органів досудового розслідування з органами державного нагляду (контролю) та державними спеціалізованими експертними установами з метою отримання достовірних вихідних даних. Перш за все, це стосується збирання доказової інформації у ході огляду місця екологічної (техногенної) катастрофи за участі спеціалістів-екологів державного нагляду (контролю) та спеціалістів (експертів) державних спеціалізованих експертних установ з використанням інноваційних техніко-криміналістичних засобів (БПЛА, аерокосмічна фотозйомка, LiDAR-сканування тощо). Також не менш важливою компонентою у збиранні документальних вихідних даних є нормативно-правове врегулювання питань, пов'язаних з процедурою визначенням збитків, завданих довкіллю військовими діями агресора.

Перелік використаних джерел:

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

2. Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, СБУ, уповноваженими органами державного нагляду (контролю) та державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля : наказ ОГП, МВС України, СБУ, Мін. захисту довк. та прир. ресурсів України, Мін. аграр. політики та продов. України від 16.06.2022 р. № 94/363/150/226/356. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GP22011>.

3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.

4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>.

Вікторія Маруніч

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень та обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Закарпатського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України
електронна адреса: vikismail@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ» В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна, яка триває в Україні, має значний вплив на всі сфери життя в країні, включаючи правосуддя та застосування законів, зокрема закону про судову експертизу. Оскільки умовах російської агресії збільшилася кількість кримінальних, цивільних та інших справ, що вимагають проведення судових експертиз для визначення фактів, обставин та інших аспектів, що мають значення для судових рішень.

Закон України «Про судову експертизу» [1] визначає мету судової експертизи як забезпечення об'єктивності та надійності доказів у кримінальному, цивільному, адміністративному та інших справах. Також визначення обставин, які мають юридичне значення. Закон визначає основні терміни, пов'язані із судовою експертизою, і надає їм юридичні визначення. У вищезазначеному законі визначено порядок утворення та функціонування органів судової експертизи, які забезпечують проведення експертиз та видачу висновків.

Законом регулюється порядок залучення експертів до участі у справах, визначаються їх права та обов'язки, а також забезпечується їх незалежність та об'єктивність; визначає процедуру та методи проведення судової експертизи, зокрема, встановлення кваліфікації експертів, визначення об'єму експертного дослідження та інші аспекти; регулює видачу висновків експертів, їх структуру та форму, а також порядок представлення їх судовим органам та сторонам у справі; визначає

правила використання судових експертних висновків у судовому процесі та їхню роль у прийнятті судових рішень [2, с. 34].

Однак, сучасні суспільно-політичні та військові конфлікти ставлять перед правовою системою великі виклики, зокрема в сфері судової експертизи. В Україні, де військові події протягом останніх років стали неодмінною частиною щоденності, застосування Закону України «Про судову експертизу» набуває особливого значення.

Як зазначається у чинному законодавстві однією з основних функцій судової експертизи є надання незалежних та об'єктивних висновків, що ґрунтуються на наукових методах та дослідженнях, у судових справах [2, с. 35]. А особливо у військовий час, коли порушення закону та прав людини стають більш загостреними, роль судової експертизи визначається важливістю її внеску в забезпечення правосуддя та правопорядку.

Так як Закон України «Про судову експертизу» визначає процедуру та принципи проведення експертизи в різних сферах, таких як кримінальна, цивільна, сімейна, адміністративна та інші. У воєнних умовах цей закон має застосовуватися з урахуванням специфічних умов та викликів, які виникають у наслідок конфлікту.

Найпоширенішою проблемою є обмежений доступ до місць подій через військові дії. Це може вимагати розробки спеціальних процедур та заходів безпеки. Експерти повинні враховувати небезпеку та вживати додаткових заходів безпеки для проведення досліджень. Крім того, варто враховувати можливість втрати чи пошкодження матеріальних доказів через військові дії, що може вплинути на об'єктивність експертного висновку.

Закон також має передбачати спеціальні процедури для експертів, які працюють в умовах війни. Це може включати швидше проведення експертизи в силу терміновості справи або залучення експертів з високою кваліфікацією для вирішення надскладних завдань [2, с. 40].

Важливо враховувати і міжнародні стандарти та зобов'язання в галузі судової експертизи, які Україна взяла на себе. Співпраця з міжнародними експертами та організаціями

може забезпечити об'єктивність та високий ступінь довіри до експертних висновків.

Варто звернути увагу на те, що законодавство у цій сфері зазнало змін. Так 14 березня 2022 року набрав чинності наказ Міністерства юстиції України, яким передбачено низку змін, що стосується здійснення судових експертиз в умовах воєнного стану. А саме: зупинено проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів та перевірок відповідності робочого місця. Також перенесено проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, які мали розпочатися у період з 24 лютого 2022 р. Продовжено строк дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України з метою продовження строку дії свідоцтв, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану, або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану [3].

Отже, застосування Закону України «Про судову експертизу» в умовах війни вимагає гнучкості, швидкості та високого ступеня відповідальності. Враховуючи усі труднощі та виклики, правильне застосування цього закону в гармонії з міжнародними стандартами може забезпечити важливий внесок в забезпечення правосуддя та правопорядку в умовах війни.

Перелік використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 28. Ст. 232.
2. Шевчук В. М. Методологічні проблеми вдосконалення законодавчого забезпечення судово-експертної діяльності. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 року). Харків : ХНДІСЕ, 2020. С. 34–41.

3. Сайт: LEXINFORM: Особливості судової-експертизи в умовах воєнного стану [Електронний ресурс]. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/osoblyvosti-sudovoyi-ekspertyzy-v-umovah-voyennogo-stanu/>.

УДК 698:658.562

Наталія Мацак

старша наукова співробітниця лабораторії інженерно-транспортних
та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: nata120175@ukr.net

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ РОБІТ ІЗ ТЕПЛОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ БУДІВЕЛЬ

Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» законодавчо *«визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях»* [1, с. 1], а також регулює основні положення технічного характеру щодо показників зі скорочення витрат на енергетично-паливні ресурси.

Будівельними нормами врегульовано мінімальні кількісні характеристики теплоізоляційного шару, необхідного для підвищення енергоефективності будівель. Теплоізоляційні матеріали, які застосовують для теплоізоляції огорожувальних конструкцій будівель, мають різну теплопровідність, тому під час їх вибору зважають на кліматичні умови розташування об'єкта, а також на огорожувальні конструкції самої будівлі. Якщо говорити про основні теплоізоляційні матеріали, які застосовуються в нашій країні, то це пінополістирол, мінераловатні та скловатні вироби.

Для розроблення проектної документації з нового будівництва, капітального ремонту або реконструкції будівель

необхідно проводити розрахунки енерговитрат паливно-енергетичних ресурсів на опалення будівель у зимовий період і на їх охолодження літньої пору року. Такі розрахунки проводять із метою мінімізувати енерговитрати. Завдяки якісно проведеним роботам із термомодернізації будівель досягають максимального збереження енергоресурсів.

У разі проектування нового будівництва або розроблення проектною документацією на капітальний ремонт і реконструкцію проектна документація обов'язково містить розділ «Енергоефективність», у якому наведено основні показники, проектні рішення та розрахунки з обґрунтуванням. Завдяки дотриманню цих вимог і правил досягають нормативів з енергетичної ефективності будівель, теплотехніки огорожувальних конструкцій (теплоізоляційної оболонки будівель), енергетичної ефективності інженерного обладнання. Варто також зауважити, що збалансованість енергетичної ефективності будівлі не тільки є критерієм для заощадження енергетичних ресурсів і сприяє більш довговічній службі огорожувальних конструкцій, а й забезпечує сприятливий для людей санітарно-гігієнічний мікроклімат у приміщеннях.

Будівельні матеріали й конструкції, які використовують під час проведення таких робіт, неодмінно повинні відповідати нормативним вимогам, чинним на території України в галузі будівництва. Термін ефективної експлуатації застосованих теплоізоляційних матеріалів під час виконання робіт із теплоізоляції оболонки будівель визначають відповідно до ДСТУ Б В.2.7-182:2009 [2]. У цьому стандарті наведено показники довговічності будівельних ізоляційних матеріалів у розрахункових і стандартних умовах, що свідчать про оптимальний термін ефективної експлуатації та теплопровідності.

Загальні підходи до вибору теплоізоляційного матеріалу для утеплення будівель передбачено в ДСТУ Б В.2.6-189:2013 «Методи вибору теплоізоляційного матеріалу для утеплення фасадів» [3]. Цим стандартом передбачено методика визначення теплотехнічних показників, який поширюється на непрозорі огорожувальні конструкції з утеплення житлових, громадських та промислових будівель: згідно з його п. 4.5 [3, с. 7] для конструкцій

з опорядженням цеглою термін ефективної експлуатації таких виробів (матеріалів) у разі виконання робіт з утеплення фасадної частини будівлі повинен складати не менше ніж 50 років. Строк ефективної експлуатації для інших конструктивів будівель повинен дорівнювати розрахунковому строку служби збірної конструкції, але не меншим ніж 25 років.

Розроблення технічних рішень конструкцій зовнішніх стін будівлі також залежить від температурної зони, у якій вона розташована. У додатку А до ДБН В.2.6-31:2021 «Теплова ізоляція та енергоефективність будівель», який є обов'язковим до застосування [4, с. 16], наведено мапу-схему температурних зон України. Відповідно до неї добирають теплоізоляційний матеріал і розраховують мінімальну товщину утеплювача, за якої настає відчутний ефект від проведених робіт із теплоізоляційної оболонки будівлі.

Насправді теплова ізоляція будівель є дуже важливим заходом удосконалення, оскільки завдяки їй досягають не тільки правильного санітарно-гігієнічного мікроклімату у приміщеннях, а й зменшують втрати тепла, тобто теплова ізоляція будівель сприяє раціональному використанню енергоресурсів.

Перелік використаних джерел:

1. Про енергетичну ефективність будівель : Закон України від 22.06.2017 р. № 2118-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> (дата звернення: 20.01.2024).
2. ДСТУ Б В.2.7-182:2009 Будівельні матеріали. Методи визначення терміну ефективної експлуатації та теплопровідності будівельних ізоляційних матеріалів у розрахункових та стандартних умовах [Чинний від 2010-08-01]. Київ, 2010. 17 с.
3. ДСТУ Б В.2.6-189:2013 Методи вибору теплоізоляційного матеріалу для утеплення фасадів [Чинний від 2014-01-01]. Київ, 2014. С. 51.
4. ДБН В.2.6-31:2016 Конструкції будинків і споруд. Теплова ізоляція та енергоефективність будівель [Чинний від 2022-09-01]. Київ, 2022. С. 23.

Анатолій Міняйло

кандидат сільськогосподарських наук, доцент, судовий експерт
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз СБУ
електронна адреса: ma.anatoliy@gmail.com

Людмила Дмитренко

судовий експерт
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз СБУ

**ШКОДА, ЗАВДАНА
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ
ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ**

Сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, навколишнє природне середовище нашої держави зазнає колосальних втрат. Питання відшкодування шкоди українському довкіллю наразі стоїть дуже гостро як на загальнонаціональному, так і на міжнародному рівнях. Експерти, фахівці, екологи та міжнародна спільнота стурбовані об'ємом та масштабами збитків атмосферному повітрю, лісам, водним та земельним ресурсам загалом. Проблема є набагато глибшою та більшою. Знищене та пошкоджене українське довкілля впливає безпосередньо і на довкілля як Європи, так і цілого континенту.

Київщина однією з перших зазнала атак російських військ. Столичний регіон був головною ціллю держави-окупанта. Відтак, згідно даних Державної екологічної інспекції України Столичного округу (Київська область та місто Київ) протягом 10 місяців повномасштабного вторгнення завдано збитків на понад 669 мільйонів гривень внаслідок засмічення та забруднення через руйнування, спричинені військовою агресією РФ.

З перших днів повномасштабної війни Чорнобильська зона стала плацдармом для злочинів та ядерного шантажу

російських окупантів. Вони вивезли й знищили значну частину спецтехніки та обладнання, зруйнували низку будівель, де працював персонал Зони відчуження, викрали паливно-мастильні матеріали. Військова агресія російської федерації стала безпрецедентним випадком силового втручання на ядерні об'єкти іншої держави, та пов'язаного з цим свідомого нехтування нормами радіаційної безпеки, що не може залишатися без уваги світової спільноти.

Станом на 1.08.2016 року в Київській області нараховується 196 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 340421,39 га.

Серед них 171 територія та об'єктів місцевого значення, загальною площею 31986,77 га, та 23 території загальнодержавного значення, загальною площею 308434,62 га. З них 1 біосферний заповідник, 2 національні природні парки, 2 регіональні ландшафтні парки, 97 заказників, 61 пам'ятка природи, 14 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та 17 заповідних урочищ [2].

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації, Україна стикнулася з масштабною проблемою знищення цінних видів рослин і тварин які знаходяться під охороною держави. Відтак, командами Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів та Державної екологічної інспекції України розроблено Методику визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії російської федерації, яка набула чинності 22 квітня 2022 року [3].

Варто зазначити, що з метою визначення розмірів та обсягів шкоди та збитків, завданих ПЗФ збройною агресією Російської Федерації, наразі здійснюється:

- прогнозування загальнодержавних та секторальних витрат на відновлення;
- визначення обсягів компенсації державі за шкоду, заподіяну довкіллю, а також національному надбанню держави, до якого належить ПЗФ;
- подання на цих підставах відповідних позовів на компенсацію до судових інстанцій, у тому числі – міжнародних.

Основним показником, який оцінюється, є збитки, завдані природним територіям та об'єктам внаслідок їх пошкодження чи знищення.

Відповідно до положень методики, факти заподіяння шкоди та збитків ПЗФ, а також їх масштаби встановлюються комісіями, створеними місцевими державними адміністраціями (на період воєнного стану – військовими адміністраціями), шляхом огляду територій ПЗФ, даних дистанційного зондування Землі, опрацювань висновків експертиз, експертів, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих, з офіційних джерел інформації, повідомлень фізичних та юридичних осіб [1; 3].

До складу комісій включаються представники місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, адміністрації територій та об'єктів ПЗФ, яким заподіяні збитки, представники територіальних органів Держгеокадастру, представники Держекоінспекції та її територіальних органів, місцевих фінансових органів, органів з питань містобудування та архітектури, правоохоронних органів. Водночас, головою комісії визначається представник військової адміністрації. Своєю чергою, результати роботи комісій оформлюються актом та підписуються всіма членами комісії. До акту комісійного обстеження обов'язково додаються результати фотофіксації об'єкта, що свідчать про характер та обсяг руйнувань.

Варто зазначити, що Методика застосовується для визначення збитків, завданих територіям та об'єктам ПЗФ внаслідок пошкодження чи знищення природних комплексів та об'єктів у їх межах [1; 3].

Наслідки знищення цінних видів рослин і тварин спостерігатися ще багато років та вимагатимуть потребувати їх охорони та відновлення, хоча частина з них вже не можливо відновити до належного стану, що в свою чергу потребуватиме значних людських ресурсів та коштів. Тому, дуже важливо вже сьогодні забезпечити проведення інженерно-екологічних експертиз і збору доказів та дослідження територій які зазнали шкоди (збитків, втрат) для отримання максимальних репарацій від країни-терориста.

Перелік використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державної екологічної інспекції Столичного округу. URL: www.stolreg.dei.gov.ua. (дата звернення: 05.02.2023).
2. Природно-заповідний фонд Київської області. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Природно-заповідний_фонд_Київської_області (дата звернення: 05.02.2023).
3. Спеціальні такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

УДК 343.98

Анастасія Мурашко

аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»
електронна адреса: anastasiamurashko999@gmail.com

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СПЕЦІАЛІСТА-ПРОФАЙЛЕРА З УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Криміналістика як динамічна наука перебуває у постійному пошуку новітніх та дієвих методів/способів розслідування злочинної діяльності, не оминуло це у свою чергу і питання ідентифікації невідомої особи злочинця. Під час здійснення такої пошукової діяльності доволі велике значення має залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями: спеціалістів та експертів, кожна з окресленої категорії володіє специфічними знаннями та навичками, які у сукупності створюють злагоджену систему, необхідну для розслідування протиправного діяння. У межах нашої роботи пропонуємо зупинитися саме на окремих питаннях застосування спеціальних знань під час ідентифікації невідомої особи з використання методології профайлінгу.

Пошукова робота органів досудового розслідування, починаючи з початкового етапу, потребує залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, до функціональної спрямованості яких належить, по-перше, належне збирання доказової інформації задля правильного транспортування, зберігання передачі для подальшого експертного дослідження тощо, по-друге, дослідження та аналіз зібраних першими зразків. Зважаючи на те, що у попередніх наших дослідженнях [див: 1] ми в цілому розглядали взаємодію спеціаліста-профайлера з:

- слідчими та працівниками оперативних підрозділів;
- свідками, жертвами;

– підозрюваними, проте доволі нерозкритим залишилося питання взаємодії спеціаліста-профайлера з судово-медичними експертами та медичними працівниками. Важливість вказаної взаємодії полягає насамперед в тому, що незважаючи на те, що спеціаліст-профайлер, по суті, це особа, яка володіє спеціальними знаннями, зокрема має вищу освіту в галузі поведінкових наук, знається на фізіології людини, тощо, характер комунікації між вищеокресленими суб'єктами носить вже не консультативний характер, наприклад, як у випадку спілкування, наприклад, зі слідчим чи працівником оперативного підрозділу, а на рівні суб'єктів, обізнаних у вузькоспеціалізованій галузі, проте, все ж таки, спеціаліст-профайлер неспроможний повноцінно провести огляд та дослідження наявних ушкоджень, а здебільшого проводить зовнішній огляд на характер наявності яскраво виражених слідів задля аналітичного опрацювання, вказане водночас підкріплюється і процесуальним статусом окреслених осіб, оскільки, наприклад, висновки експертів носять самостійний доказовий характер та слугують джерелом доказів у кримінальному провадженні, тому пропонуємо зупинитися на моделях взаємодії спеціаліста-профайлера з судово-медичними експертами та медичними працівниками та надати коротку характеристику останнім (звертаємо увагу, що в межах нашої роботи ми розглядаємо саме протиправні діяння, для яких характерною є ознака серійності/повторюваності):

Модель 1. Було знайдено тіло з ознаками насильницької смерті без специфічних зовнішніх характеристик. У даному випадку після виявлення трупа його направляють для проведення судово-медичної експертизи, яка складається з двох частин: зовнішнього дослідження та безпосереднього розтину. Під час першої стадії експерт докладно ознайомлюється та описує сліди, наявні на тілі жертви: характер уражень, зважаючи на наявність пошкоджених м'яких тканин тіла, зовнішніх уражень, розташування трупних п'ятен (які утворюються після моменту настання смерті та можуть слугувати орієнтиром щодо того, що тіло після смерті підлягало транспортуванню, а місце скоєння злочину не співпадає з місцем виявлення тіла). Після зовнішнього огляду, експерт починає «внутрішній» огляд (проведення розтину) з зібранням зразків для подальшого дослідження. На цьому етапі можливе виявлення застосування злочинцем отруйних речовин, отрут під час реалізації злочинного умислу, що може свідчити про характерний «почерк» та приналежність злочинця до використання певних отруйних речовин під час здійснення протиправних діянь, слідів згвалтування тощо, що в подальшому може «звузити» коло підозрюваних. Водночас у разі невстановлення особи потерпілого, зважаючи на наявність хронічних захворювань та/або операційних втручань, можна встановити його особу, провівши консультації з медичними працівниками.

Модель 2. Було виявлено тіло зі специфічними ознаками насильницької смерті. У даному випадку жертв злочинів об'єднує яскраво виражений (повторюваний) спосіб заподіяння смерті.

Модель 3. Жертва залишилася живою. У даному випадку спеціаліст-профайлер має можливість провести опитування особи, постраждалої від кримінального посягання, брати участь під час проведення допитів тощо. За таких умов проводиться обстеження постраждалої особи лікарською комісією.

Перелік використаних джерел:

1. Мурашко А. С. Спеціаліст-профайлер як суб'єкт забезпечення розслідування: компетенція та функціональна спрямованість. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 201–207.

Ірина Невмержицька

завідувач відділу технічного дослідження документів та давнини
їх виготовлення лабораторії почеркознавчих досліджень, технічного
дослідження документів та давнини їх виготовлення
ДНДЕКЦ МВС України
електронна адреса: NevmerzhyckajaIN@dndek.mvs.gov.ua

Анфіса Венгрус

завідувач сектору дослідження давнини виготовлення документів
відділу технічного дослідження документів та давнини
їх виготовлення лабораторії почеркознавчих досліджень, технічного
дослідження документів та давнини їх виготовлення
ДНДЕКЦ МВС України
електронна адреса: VenhrusAY@dndek.mvs.gov.ua

**МОЖЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗМІН ДО ПЕРВИННОГО ЗМІСТУ ДОКУМЕНТУ,
УНЕСЕНИХ ШЛЯХОМ ДОПИСКИ**

У процесі розслідування кримінальних правопорушень нерідко доводиться мати справу з документами, що піддавались частковій підробці. Серед різноманітних способів такої підробки однією з поширених на практиці є дописка.

Як відомо, дописка являє собою такий спосіб змін до первинного змісту документа, за якого нові записи або окремі штрихи (елементи літер, цифр та інших позначок) вносять у вільні місця документа (поміж рядками, словами та знаками) [1, с. 163]. Найефективнішим напрямом отримання достовірної інформації про змінення первинного змісту документа є призначення судової технічної експертизи документів, а в деяких випадках – комплексної експертизи, коли крім експертів-криміналістів до проведення експертизи можуть залучати експертів з дослідження матеріалів документів [2, с. 78]. Одним з прикладів такого комплексного дослідження наведемо матеріали з експертизи, яку провели співробітники відділу технічного дослідження документів та давнини їх виготовлення

лабораторії почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та давнини їх виготовлення ДНДЕКЦ МВС. Перед експертами були поставлені питання щодо того, чи було внесено зміни до первинного змісту в графах наданого документу; чи дописувався знак \$ (долара) до сум, зазначених в графах наданого документу; чи одним пишущим приладом було виконано запис сум та знаку \$ (долара) в графах наданого документу; чи мають спільну родову (групову) належність барвники, якими нанесені написи цифр та знаку \$ (долара) в графах наданого документу.

Технічне дослідження наданого документу проводилось візуально при природному та штучному освітленні в прохідних, навіскісних та розсіяних променях, з використанням криміналістичної лупи, в полі зору мікроскопа "OLYMPUS SZX12» (за різних режимів збільшення) та приладу відеоспектрального компаратору "Video Spectral Comparator foster+freeman VSC 8000» в УФ та ІЧ ділянках спектра. При цьому було встановлено, що досліджувані записи було виконано рукописним способом за допомогою паст кулькових ручок синіх відтінків. Також під час технічного дослідження було встановлено, що досліджувані записи між собою розміщені по різному, мають розходження в розгоні почерку, різний відтінок та іншу люмінесценцію барвної речовини (див. рис. 1–4).

Установлені ознаки свідчать про те, що в досліджуваних записах мало місце зміна первинного змісту, а саме дописки рукописних (цифрових) записів та знаку \$ (долара) до сум.

Під час порівняльного дослідження штрихів рукописних (цифрових) записів в графах наданого документу, між собою, візуальними та мікроскопічними методами, способом зіставлення, за допомогою вище зазначених приладів, було встановлено збіг за загальними та окремими ознаками кулькової ручки у штрихах рукописних (цифрових) записів та знаку \$ (долара) в сумах за: кольором і відтінком; інтенсивністю забарвлення штрихів; ступенем рівномірності покриття барвної речовини всієї поверхні штриха; характером розподілу барвника по довжині штриха; мікроструктурою штрихів (див. рис. 5, 6).

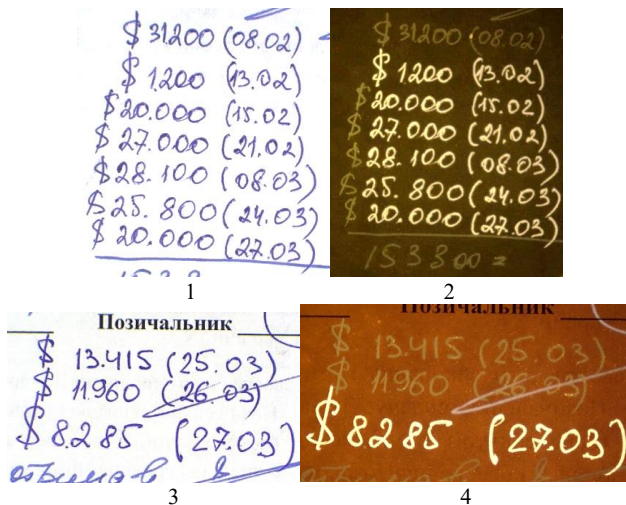

Рис. 1–4. Збільшений вигляд досліджуваних рукописних (цифрових) записів у наданому договорі позики в штучному освітленні та в ІЧ-променях

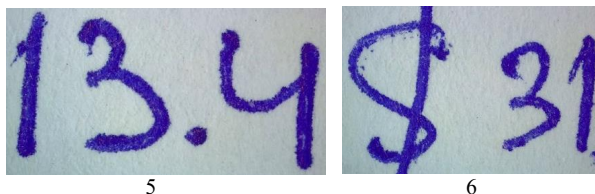

Рис. 5–6. Збільшений вигляд штрихів досліджуваних рукописних (цифрових) записів та знаку «\$»

Установлені ознаки свідчать про те, що досліджувані записи виконано з використанням одного типу пишучого приладу – пасти кулькових ручок синіх відтінків.

Під час дослідження матеріалів документу проводилось морфологічне дослідження записів при денному освітленні та в полі зору цифрового мікроскопу “Leica DVM6” (за різних режимів збільшення). В ході дослідження встановлено, що морфологічні ознаки досліджуваних фарбових матеріалів є характерними для паст кулькових ручок.

Далі проводилось дослідження розчинності фарбових матеріалів. Вивченню підлягала здатність фарбових матеріалів до копіювання. Дослідження проводилось за допомогою фільтрувального паперу, змоченого розчинниками: вода, етанол, диметилформамід. Було встановлено, що фарбові матеріали об'єктів добре копіюються диметилформамідом та етанолом, не копіюються водою.

Наступним було застосовано метод хроматографії в тонкому шарі сорбенту (ТШХ) з метою порівняльного дослідження барвників фарбових матеріалів досліджуваних об'єктів. Екстрагування барвників досліджуваних об'єктів та контрольних зразків проводили органічним розчинником диметилформамідом (ДМФА). Проби отриманих екстрактів досліджуваних об'єктів та пробу чистого розчинника ДМФА (контрольний зразок розчинника) за допомогою капілярів наносили на стартові лінії хроматографічних пластин. Сукупність отриманих результатів дозволила експертам зробити висновок, що фарбові матеріали, якими виконано окремі рукописні (цифрові) записи у представленому на експертизу документі мають між собою спільну родову належність та відрізняються від фарбових матеріалів, якими виконані всі інші записи у документі.

У результаті проведеного комплексного дослідження наданого документу було встановлено: у записах досліджуваного документу мала місце зміна первинного змісту, а саме дописка знаку «\$» та рукописних (цифрових) записів (див. рис. 1–4). Фарбові матеріали, якими виконано рукописні записи (цифрові) записи у досліджуваному документі мають між собою спільну родову належність та відрізняються від фарбових матеріалів, якими виконані всі інші записи у документі (див. рис. 2, 4).

Таким чином, комплексне дослідження з використанням методів та сучасних технічних засобів дозволило встановити факт унесення змін до первинного змісту записів шляхом дописки, а також виявити первинний зміст.

Перелік використаних джерел:

1. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навчальний посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2011. 312 с.
2. Юдіна, І. В. Актуальні питання криміналістичного дослідження документів зі зміненим первинним змістом. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 78–91.
3. Криміналістичне документознавство : практ. посіб. / Бірюков В. В., Коваленко В. В., Бірюкова Т. П., Ковальов К. М. ; за заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2007. 332 с.
4. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / уклад: Ковальов К. М., Давидова О. О., Коваленко В. В., Тимофєєва Т. В. ; ДНДЕКЦ МВС України. Київ : 2007. 34 с. (Реєстраційний код 2.1.13 у Реєстрі методик проведення експертиз).
5. ДСТУ 7811:2015 Реактиви. Метод тонкошарової хроматографії.
6. Методичні рекомендації щодо аналізу складу паст для кулькових ручок і чорнила / ВНДІСЕ Міністерства юстиції України. Київ, 2009 (Реєстр методик провед. суд. експертиз; 2.2.20).

УДК 343.98

Владислав Негребецький

кандидат юридичних наук, науковий співробітник лабораторії
«Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі
зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
доцент кафедри криміналістики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
електронна адреса: vladislavnegrebetsky@gmail.com

БІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У зв'язку війною на Україні особлива роль відводиться роботі правоохоронних органів щодо попередження та документування фактів порушення норм та звичаїв війни, норм міжнародного права. Воєнні злочини під час війни проти

України мали місце від самого початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року. Станом на 09 лютого 2024 року Офісом Генеральної прокуратури зареєстровано понад 124 900 випадків воєнних злочинів та широкомасштабної агресії проти України. Зафіксовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства.

У зв'язку з цими трагічними подіями вельми актуальним стало питання забезпечення безпеки через застосування інноваційних автоматизованих систем ідентифікації осіб за допомогою біометричних технологій. При цьому в роботі розглядається діапазон використання біометрії: як в правоохоронній діяльності взагалі, так і під час проведення окремих видів судових експертиз з метою розширення можливостей ідентифікаційних досліджень. Вельми витребуваним на цей час є необхідність ідентифікації особи за фото або відео зображенням.

Головна ідея впровадження біометричних документів – це суттєве підвищення захищеності суспільства від проявів злочинності та міжнародного тероризму. Ідея перевірки й підтвердження особи людини при перетинанні державного кордону, контрольно-пропускного пункту, вже більше і більше стає привабливою і асоціюється з безпекою. Біометричні паспорти набувають все більшого поширення у світі [1]. На Україні 20.11.2012 р. було прийнято Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 5492-VI, відповідно до якого передбачено введення документів з електронним носієм, на якому передбачається розміщення біометричних даних про особу [2]. У 2017 році Уряд України затвердив Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства [3]. Документом визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення

контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави.

Державна прикордонна служба у грудні 2017 р. презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства [4]. Демонстрація роботи системи відбулася в столичному аеропорту «Київ». Ця система фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства було розгорнуто на виконання Указу Президента України від 30 серпня 2017 р. № 256 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України» [5]. Вона є однією з підсистем відомчої автоматизованої системи прикордонного контролю. Держприкордонслужба активно працює над вдосконаленням безпекової складової на кордонах України. Сьогодні технічні засоби Держприкордонслужби дозволяють зчитувати виготовлені за міжнародними стандартами ІКАО закордонні паспорти, в тому числі з вбудованим чіпом, ID-картки та водійські посвідчення. При цьому постійно вивчається досвід передових країн світу, європейських та американських партнерів щодо побудови систем автоматизації паспортного контролю.

Під час паспортного контролю інспектори Держприкордонслужби здійснюють перевірку паспортних документів іноземців, в тому числі за базами Інтерполу. Також відбуватиметься зчитування інформації (відбитки пальців) за допомогою рідерів, яка надходитиме до підсистеми обробки біометричних даних відомства. Крім того, через міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему «Аркан» вона надходитиме до Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби. При повторному перетині особою кордону здійснюватиметься процес ідентифікації особи. При цьому інспектор бачитиме чи здавала людина свої біометричні дані і здійснюватиме їх перевірку. У разі не співпадіння даних особу буде направлено на додатковий контроль для з'ясування обставин.

З метою розшуку підозрюваних осіб поліцейськими за кордоном використовуються вельми інноваційні біометричні системи. Так, у 2018 р. співробітники поліції в Чжэнчжоу, Китай одержали для роботи незвичайні сонцезахисні окуляри, оснащені програмним забезпеченням для розпізнавання осіб [6]. Ці пристрої поліція Китаю досить успішно застосовує для піймання розшукуваних злочинців.

Використання автоматизованих систем реєстрації біометричних характеристик людини в зоні бойових дій надає можливості контролювати та запобігати кримінальні правопорушення. Так, в Іраку і Афганістані для збору даних американські військові використовували системи BAT (Biometrics Automated Toolset) або HIIDE (Handheld Interagency Identity Detection Equipment) [7].

Комплект БАТ складається з чотирьох частин-ноутбука, цифрової фотокамери, сканера відбитків пальців і сканера райдужної оболонки. Зібрані дані перевіряються по базі даних, яку містить ноутбук [8]. База періодично синхронізується з центральним сервером групи біометричних технологій. HIIDE – це мобільний термінал, який дозволяє фіксувати відбитки пальців, фотографії, зображення сітківки та біографічні дані, отримані в результаті опитування. Для збору даних про екіпажі морських суден і човнів застосовується спеціальний комплект, захищений від впливу води і підвищеного вібраційного впливу. Система HIIDES була розроблена для того, щоб Збройні сили США могли легко ідентифікувати людей в польових умовах і відрізнити друга від ворога.

В судово-експертній діяльності існує перспектива розширення використання біометричних технологій з метою ідентифікації особи. Так, матеріали відеозапису, де зафіксовані ознаки ходи особи, можуть потрапляти до сфери кримінального провадження із численних камер спостереження, відеореєстраторів, камери мобільних телефонів. Ходу визначають через ознаки (темп ходи, особливості, положення рук і тулуба під час ходьби). При цьому зважають на її швидкість, визначають довжину та ширину кроку, положення та ступінь підймання стоп. Хода у кожній особи – унікальна. Вивчення ходи разом з іншими ознаками дає змогу ідентифікувати особу за матеріалами відеозапису з високим ступенем імовірності.

Криміналістичний аналіз ходи людини з використанням біометричних технологій використовувався як доказ у кримінальних провадженнях, приміром, у Великій Британії (Birch, Gwinnett, & Walker, 2016; Nirenberg, Vernon, & Birch, 2018), Данії (Larsen, Simonsen, & Lynnerup, 2008), Нідерландах. Розробки в цій сфері здійснюють у США та Японії [9].

Перелік використаних джерел:

1. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentovala-sistemu-fiksacii-biometrichnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>
2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5492-17>
3. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства : постанова КМУ від 27.12.2017 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-п#Text>
4. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentovala-sistemu-fiksacii-biometrichnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>
5. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України» : указ Президента України від 30 серпня 2017 р. № 256. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2562017-22506>
6. Китайська поліція знаходить підозрюваних через окуляри. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42979942>.
7. Kelsey Atherton. The enduring risks posed by biometric identification systems (09.02.2022). URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-enduring-risks-posed-by-biometric-identification-systems/>
8. Biometric Automated Toolset (BAT) and Handheld Interagency Identity Detection Equipment (HIIDE). URL: https://www.nist.gov/system/files/documents/2021/03/23/ansi-nist_archived_vermury-bat-hiide.pdf.
9. Хахановський В. Г. Ідентифікація особи за ходом, зафіксованою в матеріалах відеозапису. *Криміналістичний вісник* 2020. Вип. 1 (33). С. 72–80. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnuk/article/view/103/69>

Наталя Нічік

провідний судовий експерт Херсонського відділення
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: apex95@ukr.net

ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ОСОБЛИВОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ В УКРАЇНІ, ЩО ВИНИКЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до частини III «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень» [1], одним з основних завдань економічної експертизи є визначення документальної обґрунтованості розрахунків пенсійних виплат громадянам, проведених установами Пенсійного фонду України.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV [2] (далі по тексту – Закон № 1058) визначено, що одним із видів пенсійних виплат в солідарній системі є пенсія за віком.

Розмір пенсії за віком кожного пенсіонера визначається індивідуально залежно від набутого ним страхового стажу та отриманої заробітної плати, з якої сплачувалися страхові внески. При цьому, призначення пенсії може здійснюватися за зверненням особи або автоматично (без звернення особи) у випадках, передбачених цим Законом.

Відповідно до статті 44 Закону № 1058 [2], призначення пенсії за віком здійснюється автоматично (без звернення особи) у разі набуття застрахованою особою права на призначення пенсії за віком при досягненні пенсійного віку, передбаченого статтею 26 цього Закону, на підставі відомостей, наявних у системі персоніфікованого обліку.

За зверненням особи пенсія призначається на підставі заяви з усіма необхідними документами, поданої до будь-якого органу Пенсійного фонду, незалежно від місця проживання.

Призначення і виплата пенсій громадянам України, які проживали і працювали за її межами, здійснюється згідно із пенсійним законодавством України, а також міжнародних договорів (угод), що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення.

Однією з таких угод є Угода про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних держав у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року (далі – Угода) [3]. Її підписантами свого часу стали, в тому числі, Україна і російська федерація.

Так, відповідно до статті 6 Угоди [3], незалежно від того, в якій із цих країн працювала особа, призначення пенсій громадянам держав – учасниць Угоди проводиться за місцем проживання. Для встановлення права на пенсію враховується трудовий стаж, набутий на території будь-якої з цих держав, а також на території колишнього СРСР за час до набуття чинності цією Угодою.

Але війна внесла свої «корективи» в усі можливі сфери життєдіяльності України, у тому числі і в відносини у сфері пенсійного забезпечення.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про вихід з Угоди про гарантії прав громадян держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення» від 29.11.2022 № 1328 [4] постановлено вийти з Угоди про гарантії прав громадян держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення, вчиненої 13 березня 1992 р. у м. Москві. Вказана постанова набрала чинності 02.12.2022 року.

Нажаль, на підставі цього органи Пенсійного фонду України при нарахування пенсії за віком перестали зараховувати до трудового стажу певні періоди роботи людини на території РФ та інших країн СНД, починаючи з 01.01.1992 р. Що в деяких випадках приводить до втрати людиною права на пенсію при досягненні пенсійного віку, так як «не хватає» трудового стажу.

І людина змушена звертатися за захистом свого порушеного права до суду. Наразі, судова практика по таких спорах складається на користь людини. Оскільки, згідно статті 58 Конституції України [5], закони та інші нормативно-правові

акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Крім того, відповідно до статті 13 Угоди [3], при виході учасника з цієї Угоди, дія Угоди стосовно цього учасника припиняється після закінчення шести місяців з дня отримання депозитарієм такого повідомлення. При цьому, пенсійні права громадян держав-учасниць Співдружності, що виникли відповідно до положень цієї Угоди, не втрачають своєї сили і в разі виходу із Угоди держави-учасниці, на території якої вони проживають.

Наряду з проблемою врахування трудового стажу, набутого за період роботи в російській федерації, постає проблема врахування для розрахунку пенсії заробітної плати, яку людина отримувала, працюючи в росії. Навіть при наявності відповідної довідки про отримані доходи. Так, згідно зі статтею 6 Угоди [3] обчислення пенсій проводиться з заробітку (доходу) за періоди роботи, які зараховуються до трудового стажу. Але, наразі відсутня можливість підтвердити довідки про доходи, отримані в росії, оскільки у зв'язку з російською агресією відсутня співпраця між пенсійними органами держав – учасниць Угоди, яка була передбачена статтею 8 Угоди [3].

24.08.2023 Верховна Рада проголосувала у першому читанні законопроект «Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України» від 03.07.2023 № 9453 [6], який має вирішити питання про зарахування стажу, набутого за періоди роботи в державах, що входили до СРСР. Але наразі, даний законопроект не прийнятий.

Отже, у 2023–2024 роках багато українців, які досягли пенсійного віку, та які у свій час працювали на території російської федерації у періоді починаючи з 01.01.1992 р., зіткнулися з проблемою «нехватки» трудового стажу для отримання права на призначення пенсії. Навіть, якщо робота за кордоном відображена в трудовій книжці відповідно до вимог порядку ведення трудових книжок працівників. І людина вимушена вирішувати це питання у судовому порядку, несучи при цьому зайві фінансові витрати на судові збори та юридичну підтримку.

Тому, при проведені судово-економічних експертиз документального обґрунтування розрахунків територіальними органами Пенсійного фонду України пенсійних виплат громадянам, які в свій час працювали на території російської федерації, слід звертати увагу на можливу наявність судових рішень щодо зарахування для обчислення пенсії трудового стажу, набутого за кордоном.

Перелік використаних джерел:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 31.01.2024).
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15?find=1&text#Text> (дата звернення: 31.01.2024).
3. Угода про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення: Міжнародна угода від 13 березня 1992 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/33505-ugoda-pro-garantiyi-prav-gromadyan-derzhav-uchasnyts-spivdruzhnosti-nezaleznyh-derzhav-u-galuzi-pensijnogo-zabezpechennya-vid-13-bereznia-1992-roku>; <https://ips.ligazakon.net/document/MU92248S?an=34531> (дата звернення: 31.01.2024).
4. Про вихід з Угоди про гарантії прав громадян держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення : постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1328. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1328-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.01.2024).
5. Конституції України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 31.01.2024).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України» : проект Закону від 03.07.2023 № 9453. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42235> (дата звернення: 31.01.2024).

Богдан Орловський

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
електронна адреса: b.orlovskiy@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Одним із актуальних різновидів експертиз з точки зору юридичної практики у кримінальних та цивільних справах є почеркознавча експертиза. Зазначений різновид криміналістичної експертизи спрямований на встановлення приналежності почерку рукопису й підпису конкретній людині [2], що є дуже важливим з точки зору доказування у кримінальних та цивільних справах і саме від результату почеркознавчої експертизи – фактично залежить і результат судового вирішення відповідної справи. Адже недоведення факту приналежності почерку або підпису людині у підроблених документах або у боргових розписках чи кредитних договорах – тягне за собою спростування обвинувачення у кримінальному провадженні або ж відмову у позові про стягнення заборгованості в цивільних справах. Тому дослідження проблемних практичних питань підготовки і проведення почеркознавчої експертизи у кримінальних та цивільних справах є актуальним та важливим як з теоретичного так і практичного боку.

Почеркознавча експертиза здійснюється для ідентифікації виконавця рукописного тексту або підпису і зазвичай відповідає на такі основні питання: Чи виконано рукописний текст певною особою? Чи виконано підпис від імені особи у документі тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою [2]? Проведення такої експертизи як різновиду криміналістичної, згідно до ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» здійснюється на підставі ухвали суду чи рішення

органу досудового розслідування [1]. В той же час вона має свої особливості підготовки.

Перше на що варто звернути увагу – це неможливість здійснення експертом дослідження за відсутності відібрання належної кількості зразків підпису або почерку для порівняння із оригінальним підписом або почерком. Зазначене має особливе значення у сучасних умовах діджиталізації держави, коли більшість офіційних документів (паспорт, закордонний паспорт, водійське посвідчення тощо) формуються у електронному вигляді і громадяни часто користуються своїми офіційними документами у відповідних мобільних додатках. В результаті особа, що вчинила кримінальне правопорушення і, наприклад, виїхала за кордон, може уповільнювати хід кримінального провадження про підробку документів, службову підробку, шахрайські дії тощо за рахунок відсутності належної кількості зразків її підпису або почерку, що не дає можливість провести експертизу у кримінальному провадженні і кримінальне провадження «буксує» ще на стадії досудового розслідування, в результаті чого з часом втрачаються інші важливі докази.

По-друге потрібно звернути увагу на час перевірки підпису або почерку, що має не менш важливе значення з точки зору можливості проведення почеркознавчої експертизи. Адже досить часто службові чи комерційні злочини, що пов'язані із присвоєнням певних матеріальних благ за рахунок підроблених документів виявляють через тривалий час після їх скоєння, який може рахуватися роками. Перевірка діяльності державного підприємства чи роботи державного органу, перевірка комерційних структур (банків, товариств тощо) не здійснюється відразу після скоєння кримінального правопорушення, а може виникнути через тривалий час після нього. Це буває зумовлено об'єктивними обставинами – пандемією, військовим станом, періодичністю перевірок тощо. В результаті виникає ситуація, коли підпис або почерк було зроблено декілька років назад і перед слідчим, а потім і перед експертом, стає питання про отримання аналогічних за часом зразків для порівняння. Якщо почерк має більш-менш сталу тенденцію на протязі життя людини щодо особливостей написання

і нахилу літер, то підпис людини може змінюватися по декілька разів на життя і відрізнятися від попереднього.

Наприклад, виникає ситуація коли необхідно проаналізувати справжність підпису керівника (начальника) на протиправному (злочинному) наказі, чи підпис директора або відповідальної особи державного підприємства на організаційно-господарських документах (накладних, актах списання тощо). Часто, в таких ситуаціях, на момент проведення експертизи керівник (директор) або інша відповідальна особа вже звільнилася із державного органу (підприємства) і працює у іншій структурі або взагалі виїхала з країни. І для порівняння справжності підпису є один вихід – отримання зразків підпису людини з інших офіційних документів, що датовані відповідним роком або наближеними до нього роками.

В якості зразків «минулого варіанту підпису» особи із документів минулих років можна спробувати відшукати: заяви на отримання паспорту у органах Державної міграційної служби; заяви на отримання РНОКПП у органах податкової служби; заяви на відкриття банківських рахунків та підписи на кредитних договорах за їх наявності у відповідних банках; заяви в органах РАЦС, пов'язані із отриманням документів (витягів) про укладення чи розірвання шлюбу тощо.

Зазначене питання є актуальним і у цивільних справах, особливо це стосується справ про стягнення певних грошових коштів з особи за борговими розписками, за фіктивними договорами оренди, за кредитними договорами у питанні справжності підписів на заявах про видачу готівки тощо. Відсутність доведення справжності підпису, що був дійсно зроблений особою – тягне за собою відмову у позові про стягнення фіктивної заборгованості. Наприклад, у справі № 522/14204/16-ц Приморським районним суд м. Одеси було винесено рішення про стягнення з особи 139 600 дол. США начебто як несплату орендної плати за оренду трьох квартир на протязі трьох років. Єдиним доказом у справі слугував Договір оренди від 01.01.2013 року, де із 11 аркушів договору підпис орендаря містився лише на останньому аркуші. В апеляційному розгляді цієї справи, що тривав із 2019 по 2023 рік проводилася

експертиза зазначеного підпису на предмет його достовірності [3], задля чого, крім отримання вільних зразків підпису, витребувалися документи минулих років, що були підписані орендарем у близькості до 2013 року (заяви на видачу офіційних документів, різні кредитні договори). В результаті експертиза підпису, що був вчинений у 2013 році, змогла бути проведеною і підтвердила несправжність підпису. Саме за рахунок такої експертизи як важливого доказу у справі, Постановою Одеського апеляційного суду від 28.02.2023 р. рішення Приморського районного суду м. Одеси по справі № 522/14204/16-ц було скасоване, у позові відмовлено [4].

Тому витребування документів минулих років є важливим практичним аспектом у питанні підтвердження справжності одного з варіантів підпису особи та й взагалі у питанні встановлення «давності складання» документу, що також може свідчити про підробку документа. Адже, наприклад, складання документа значно пізніше написаної на ньому дати теж вимагає складної процедури доведення, під час якої необхідно порівнювати «сумнівний» документ із іншими документами, що за датою дійсно були створені у відповідний рік. Це також вимагає на практиці пошуку «минулих» документів, датованих приблизно одним періодом часу із спірним «сумнівним» документом.

Висновки. Отже на підставі проведеного дослідження можна прийти до висновку, що почеркознавча експертиза є складним різновидом експертизи, що потребує певних підготовчих матеріалів та підготовчих дій для її успішного проведення. Отримання достатньої кількості зразків відповідного часового проміжку для порівняння із різних джерел є ключовим моментом для проведення такої експертизи, що є запорукою досягнення цілей кримінального провадження та об'єктивного і неупередженого вирішення цивільної справи.

Перелік використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України № 4038-XII від 25.02.1994 року із змінами та доповненнями станом на 03.11.202 р. за № 2716-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. С. 11. Ст. 194.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. із змінами та доповненнями станом на 12.10.2023 р. за № 3604/5. *Офіційний вісник України*. 2023. № 95. С. 182. Ст. 5685.

3. Ухвала про проведення почеркознавчої експертизи від 23.02.2021 р. по справі № 522/14204/16-ц. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95159093>

4. Постанова Одеського апеляційного суду від 28.02.2023 р. по справі № 522/14204/16-ц. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109391952>

УДК 340.6:343.985(477)

Ірина Пишненко

аспірант кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
електронна адреса: irinapysnenko986@gmail.com

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У СТРУКТУРІ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ «ПОШУК І ВСТАНОВЛЕННЯ НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ АБО ПРЕДМЕТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗЛОЧИНОМ»

У період становлення демократичного суспільства зміцнення законності та правопорядку є одним із першочергових завдань держави. Його вирішення вимагає постійної та активної діяльності слідчих органів. Ефективність вітчизняного судочинства багато в чому залежить від рівня застосування потенціалу сучасних судових експертиз, своєчасного їх проведення та вмілого використання. Володіючи спеціальними знаннями, що являють собою акумуляцію пристосованих для цілей доказування у кримінальному провадженні досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні зробити неоціненний

внесок у діяльність зі встановлення обставин розслідуваних злочинних подій.

Проведення судових експертиз тісно взаємопов'язане з іншими слідчими (розшуковими) діями, організаційними і оперативно-розшуковими заходами, спрямованими на вирішення завдань розслідування. У криміналістиці вказаний комплекс дій та заходів називається «тактичною операцією».

На початковому етапі розслідування різних видів кримінальних правопорушень можна виділити таку типову тактичну операцію, як «Пошук і встановлення невідомого злочинця або предметів, пов'язаних зі злочином», що проводиться для вирішення типових тактичних завдань. Зазначена тактична операція поводить у ситуації, що характеризується наявністю певних відомостей про подію злочину та відсутністю або незначною кількістю інформації щодо особи злочинця [1, с. 182].

На нашу думку, в сучасних умовах криміналізації суспільства саме матеріальні сліди злочинів, встановлення з їх допомогою доказових фактів та отримання необхідної орієнтуючої пошукової інформації набувають все більшого значення в процесі повного та швидкого розслідування злочинів, вчинених в умовах неочевидності. Реалізується така можливість значною мірою за допомогою експертиз. Увесь комплекс дій щодо пошуку невідомої особи, яка вчинила злочин, та предметів з ним пов'язаних, умовно можна розбити на три етапи: а) збирання слідів злочину, отримання інформації про ознаки і властивості невідомого злочинця та предметів; б) використання орієнтуючої інформації під час проведення пошукових заходів; в) встановлення обмеженої сукупності осіб (предметів), що перевіряються; г) ідентифікація особи, яка вчинила злочин (предметів). З тактичного боку пошук злочинця ґрунтується на інформації щодо ознак і властивостей його особистості, яка в свою чергу, може містити або не містити конкретно індивідуальні відомості про нього.

Алгоритм пошуку невідомого злочинця та предметів включає послідовне вирішення таких завдань шляхом проведення відповідних дій:

1. Проведення оглядів, обшуків, освідчування потерпілого для виявлення слідів-джерел інформації про ознаки шуканого злочинця та предмету. Виявлення матеріальних джерел інформації про злочин, злочинця є основою для вирішення ідентифікаційно-пошукових завдань. Сліди шуканого злочинця та предметів, що відображають їх властивості, служать для отримання первинної орієнтуючої інформації про особу та предмети, які пов'язані з розслідуваною подією. Виявлення слідів відноситься до слідчого пошуку і здійснюється шляхом застосування слідчих (розшукових) дій.

2. Проведення експертиз щодо виявлених слідів злочину. Провадження експертиз спрямоване на отримання орієнтуючої інформації для встановлення ознак злочинця та предметів [2, с. 114].

Діагностичному дослідженню підлягають: а) сліди, що безпосередньо відбивають властивості особи (відбитки пальців, почерк, голос, усна та письмова мова, біологічні виділення та ін.); б) сліди одягу, взуття, інших речей злочинця; в) сліди знарядь злочину, транспортних засобів, пов'язаних з шуканою особою; г) інші сліди на елементах обстановки місця злочину. На підставі результатів експертизи з урахуванням іншої інформації з кримінального провадження будується гіпотетична модель, «пошуковий портрет» невідомого злочинця (шуканої особи), предмету та встановлення їх належності до: а) широкої сукупності (класу) осіб, речей за загальними ознаками; б) вузької сукупності (групи) осіб, речей за окремими ознаками [3].

Моделювання шуканої особи з урахуванням ситуації вчинення злочину дозволяє установити напрямок відображення її властивостей, їх характер і природу. Воно дає змогу попередньо визначити об'єкт, що ідентифікується, а також зміст роботи з одержання зразків для експертного дослідження. При цьому використовується ефект так званих зустрічних ідентифікаційних зв'язків, комплексне використання яких є необхідною умовою встановлення тотожності шуканого об'єкта. Так, під час пошуку особи, яка здійснила злом, виходячи зі способу злому й особливостей ушкодженої перешкоди,

висувається версія про наявність слідів і мікрочастинок, які можуть бути виявлені на тілі, одязі та інших речах злочинця, які він носив або мав при собі. З урахуванням цього здійснюється відбір зразків на місці злочину, а також в подальшому – під час огляду осіб, які перевіряються.

Експертне моделювання шуканого злочинця та предмету має різне функціональне призначення. По-перше, воно забезпечує, одержання зразків для порівняльного дослідження. Так, експериментальні зразки почерку, вузлів, інших об'єктів є не що інше, як моделі відображень шуканої особи з урахуванням умов і обставин розслідуваної події. По-друге, модель шуканого об'єкта, розглянута в динамічній системі інших елементів розслідуваної події, дозволяє відокремлювати пов'язану зі злочиним кримінально-релевантну інформацію від іншої нейтральної інформації. По-третє, моделювання шуканого об'єкта допомагає також вирішити важливе для слідчої і судової практики питання про характер відомостей про обставини злочину, що мають значення для проведення експертизи, і тому повинні повідомлятися експерту слідчим. Як впливає зі сказаного раніше, характер зазначених відомостей обумовлений інформаційним змістом моделі з урахуванням її функціонування в обставинах розслідуваної події. Відомості, що повідомляються експерту під час призначення експертизи, дозволяють не тільки правильно усвідомити поставлене завдання, але й оцінити результати дослідження. Інформація про збереження або зміну властивостей об'єкта після вчинення злочину обумовлює, в остаточному підсумку, правильне рішення питання про тотожність. По-четверте, моделювання шуканого злочинця, предмета з урахуванням слідчої ситуації полегшує перевірку й оцінку результатів ідентифікації під час сукупної оцінки зібраних доказів. Таким чином, встановлення особи та предмету, що перевіряється, як інформаційної і предметної моделі шуканого об'єкту, є важливим інструментом доказування. Експертна модель шуканого злочинця або предмету забезпечує правильне орієнтування слідчого в обставинах кримінального провадження, цілеспрямований пошук злочинця або предмета, пов'язаного зі злочиним, ефективне одержання зразків для порівняльного дослідження. На основі властивостей невідомого

злочинця, шуканого предмету, що встановлені експертним дослідженням за залишеними слідами, початкове завдання їх пошуку визначається як перехід від установлення невизначено широких сукупностей (класів) об'єктів до встановлення їхніх вузьких якісно визначених сукупностей (груп), тобто вихідної сукупності. Установити належність невстановленої особи до класу або групи – означає скласти уявлення про те, до якої спільноти, соціальної категорії, верстви населення він відноситься (вікової, статеві, расові, національної, професійної і т. ін.). Вирішення цього завдання навіть на рівні побудови гіпотетичної моделі злочинця дозволяє окреслити коло осіб, серед яких він може перебувати. Вихідну сукупність можна визначити як мінімальну множину, коло шуканих осіб, виділених на основі вихідної орієнтуючої інформації, що встановлена експертним дослідженням слідів злочину. Сформований комплекс пошукових ознак може бути комбінованим і включати достовірні й імовірні ознаки. Звичайно, загальні ознаки дозволяють скласти уявлення про досить велике коло людей, що підлягають перевірці. Завдання експерта полягає у забезпеченні конкретизації вихідної множини осіб, які перевіряються. З цією метою проводиться класифікація, поділ зазначеної множини на групи, підгрупи за іншими встановленими ознаками злочинця. Так, поняття «особа чоловічої статі, середнього зросту» характеризує невизначено широку сукупність (клас) осіб, непридатну для організації пошукових дій. Виділення ж у матеріальних слідах додаткової інформації про зовнішні (колір волосся) й інші (група крові) окремі властивості шуканої особи означає перехід до більш визначеної і вузької класифікаційної групи. Такі ж процедури стосуються предмету, чий слід або залишені на місці події частини піддаються експертному дослідженню. Експертом на підставі дослідження субстанціональних та сигналітичних властивостей слідів встановлюється спочатку широка множина (рід) однорідних об'єктів за субстратом матеріалу предмету, його призначенням як виробу, галуззю застосування та ін., яка поступово зменшується до більш вузьких груп. Установлення роду здійснюється на основі технічних, природничо-наукових стаціонарних класифікацій, створених поза зв'язком із розслідуваною подією.

Перелік використаних джерел:

1. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / Одеська національна юридична академія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
2. Саїнчин О. С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практика : монографія. Одеса : СПД Бровкін О. В. 408 с.
3. Експертна версія – задокументоване ініціативне інформування суб'єктів розслідування / С. І. Перлін, С. О. Шевцов, А. І. Тимошенко, Т. П. Матюшкова. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Луганськ, 2014. Спец. випуск. № 1. С. 225–231.

УДК 343.985:355.271 (477)

Вадим Пожар

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ ОГЛЯДІВ

Слідчі огляди є одними з основних процесуальних засобів збирання доказів у кримінальному провадженні. Діючий КПК України передбачає досить широке розмаїття слідчих оглядів, а саме: огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України); огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України); огляд трупа та огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст.ст. 238, 239 КПК України); огляд місцевості (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд приміщень (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд документів (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд речей (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд комп'ютерних даних (а. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України); огляд на місці під час судового розгляду (ст. 361 КПК України); освідування особи (ч. 1 ст. 241 КПК України).

Ефективність слідчих оглядів, особливо на початкових етапах досудового розслідування, коли проведення

оглядів пов'язано із об'єктивними складнощами, адже вони часто проводяться в умовах неочевидності та невідкладності, нерідко залежить від залучення якісних спеціалістів при проведенні цих оглядів, які володіють необхідним обсягом спеціальних знань, навичок та технікою, що значною мірою може визначати результативність всього провадження.

Діючий КПК України передбачає, що однією з основних форм використання спеціальних знань у розслідуванні є участь спеціаліста у проведенні слідчих дій (ч. 3 ст. 237 КПК України). При цьому залучення спеціаліста до огляду місця події в деяких випадках має імперативний характер, наприклад відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, і для проведення такого огляду обов'язково залучається судово-медичний експерт, який має статус спеціаліста. Порядок залучення інспектора-криміналіста або техника-криміналіста, здійснюється відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події [1].

Якщо прямої вказівки в законодавстві немає, слідчому у будь-якому випадку доцільно залучити спеціаліста для використання ним спеціальних знань під час зняття слідів кримінального правопорушення або експертної оцінки місця події. В сучасних умовах швидкого науково-технічного прогресу участь спеціаліста створює певну умовну гарантію одержання належних доказів у випадках, які вимагають застосування спеціальних знань, сприяє виявленню доказів, що можуть бути упущені слідчим через об'єктивну відсутність в нього спеціальних знань.

Серед сучасних тенденцій використання спеціальних знань при проведенні оглядів, слід згадати запровадження в КПК України огляду комп'ютерних даних[2], що обумовлено цифровізацією майже усіх сфер нашого життя та розповсюдженням комп'ютерної техніки. Все частіше постає потреба в межах кримінального провадження дослідити зміст інформації, що міститься в пам'яті таких комп'ютерних пристроїв

чи обробляється ними. Огляд комп'ютерних даних є одним з основних засобів збирання та дослідження електронних (цифрових) доказів, зокрема електронних документів під час досудового розслідування. Він проводиться з використанням комп'ютерної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіовізуального виразу комп'ютерних даних із метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження.

Саме специфіка об'єкта огляду – нематеріальні комп'ютерні дані, часто вимагають залучення слідчим спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями у цій сфері, задля ефективного його проведення. Зокрема, до огляду комп'ютерних даних як спеціалістів доцільно залучати судових експертів, уповноважених на проведення комп'ютерно-технічних експертиз, а за їх відсутності – особи, які мають комп'ютерно-технічну, комп'ютер-но-інженерну освіту та досвід роботи в цій сфері. Якщо огляд комп'ютерних даних поєднаний з оглядом комп'ютерної техніки, до його проведення доцільно також залучити спеціаліста-криміналіста з метою виявлення та фіксування матеріально-фіксованих слідів кримінального правопорушення на таких пристроях.

До технічних засобів, необхідних для проведення огляду комп'ютерної техніки й огляду комп'ютерних даних, дослідники відносять портативний комп'ютер з автономним джерелом живлення; комплекти запасних батарей; привод CD-ROM (DVD-ROM); диски з операційними системами й іншими програмними засобами, накопичувачі інформації, зокрема носії ємністю, більшою від ємності накопичувача, який підлягає огляду; блокувач жорсткого диска та/або набір дублікаторів; викрутки й інші інструменти; польовий комплект спеціаліста-криміналіста, тощо [3, с. 103–104].

Як зазначає Коваленко А. В., коли досліджуваний носій комп'ютерних даних захищений чи зашифрований і в разі, якщо в залученого спеціаліста відсутні технічні можливості дослідити його вміст, носій може бути направлений для дослідження в межах судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів [4, с. 55]. Дані, що не можуть бути

скопійовані, оглядаються з використанням пристрою, у пам'яті якого вони містяться. Для фіксування таких даних доцільно здійснювати безперервну відеофіксацію екрана пристрою. Прилади, що можуть під'єднуватися до телекомунікаційних та інтернет-мереж (мобільні телефони, смартфони, ноутбуки, мережеве обладнання тощо), мають оглядатися в умовах, що унеможливають підключення та віддалений доступ до них (наприклад, після переведення пристрою в режим «польоту»). Окрім того, особа, яка проводить огляд (або залучений спеціаліст), має вжити заходів для недопущення внесення змін до комп'ютерних даних під час їх дослідження.

Виявлення електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення під час огляду комп'ютерних даних, що містяться на носіїві, може здійснюватися шляхом пошуку необхідних даних шляхом суцільного дослідження файлів, за реквізитами (контекстом) засобами операційної системи чи сторонніх програм, зокрема з використанням програмного забезпечення з елементами штучного інтелекту – ШІ (англ. – AI), які набувають сьогодні швидкого розповсюдження і значно підвищують можливості пошуку та ідентифікації даних пошуку.

Деякі файли можуть бути прихованими, для їх виявлення потрібно увімкнути відображення прихованих файлів у налаштуваннях програми-файлового менеджера, деякі могли бути нещодавно видалені, тому за допомогою спеціаліста з відповідним програмним забезпеченням варто спробувати виявити їх та відновити у межах оперативного дослідження комп'ютерних даних під час їх огляду.

Ще однією тенденцією в напрямку розширення використання спеціальних знань при проведенні слідчий оглядів є залучення спеціалістів з дронами при проведенні наприклад, огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів, при розслідуванні авіакатастроф тощо. У вітчизняній криміналістичній науці досить активно розвивається напрямок, пов'язаний із дослідженням використання таких технічних засобів під час огляду місця події [5, с. 861–865].

Дрони дозволяють слідчому проводити динамічну оцінку ризику на відстані, а також фіксувати необхідні докази

за допомогою відео та фотографій. Особливість проведення даних оглядів полягає у безпечному та дистанційному оцінюванні наслідків, які були спричинені під час вибуху або пожежі до початку проведення спеціальних (рятувальних, евакуаційних та вибухотехнічних) робіт та проведення огляду місця події з подальшою фіксацією місця виявлення та вилучення речових доказів. Враховуючи специфіку таких місць подій, застосування квадрокоптерів для аеро фото- відеозйомки деталей місця події може бути не тільки додатковим до традиційних техніко-криміналістичних засобів фіксації місця події, а й єдиним сучасним, самостійним засобом в конкретній ситуації, здатним виконувати традиційні види фотозйомки, що застосовуються при огляді місця події [6, с. 236].

Залучення спеціалістів з використання безпілотників може забезпечити можливість якісного та швидкого фото- та відеозапису обстановки місця події. У подальшому такі документи можуть стати додатками до протоколу.

Наступною формою розширення використання спеціальних знань є можливість застосування лазерних 3-D сканерів під час огляду місця події, які довели свою ефективність в багатьох країнах світу. За допомогою такого сканування охоплюються тисячі точок певного реального середовища, завдяки чому створюється його реальна модель, яка містить повне, детальне і об'єктивне відображення слідової картини й обстановки злочину високої точності. Це фіксування відбувається відносно швидко, а створення завдяки програмному забезпеченню 3-D моделі місця події дає змогу детально його вивчати на будь-якому етапі кримінального провадження, використовувати отримані дані при проведенні експертиз (адже розміри, розташування об'єктів, так звані прив'язки, вимірюються з найменшою похибкою, що виключає «людський» фактор) та інших слідчих розшукових дій [7, с. 14]. Проте застосування такої технології вимагає і відповідної нормативної регламентації, і напрацювання застосованої методики.

Перелік використаних джерел:

1. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>
2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» № 2137-IX від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>
3. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій : навчальний курс / А. В. Вінаков та ін. Київ, 2017. 148 с.
4. Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. № 4. С. 53–58. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/393/361>
5. Морозовський Д., Данець С. Використання квадрокоптерів (дронів) при проведенні огляду місця ДТП. *Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал*. 2021. № 5. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/tehnicheskije-nauki/2021/5/13-5/>
6. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право й суспільство*. 2022. № 3. С. 233–239. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/3_2022/36.pdf
7. Дуфенюк О. М., Ковальська М. Ю. Новітні технології у практиці досудового розслідування на прикладі використання 3D-сканерів та смартфонів під час огляду місця події. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 303–305.

Олександр Посашков

кандидат юридичних наук, завідувач сектору
дорожньо-технічних досліджень лабораторії інженерно-
транспортних та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: zvukovik@ukr.net

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА ВИДИ ДЕФЕКТІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС МОНТАЖУ МЕТАЛОПЛАСТИКОВИХ ВІКОННИХ БЛОКІВ

Із року в рік зростає кількість будівельно-технічних експертиз, які призначають через неякісний монтаж металопластикових вікон. Останніми роками спостерігаємо загальне погіршення ситуації із монтажем світлопрозорих конструкцій. Ця ситуація характеризується послідовним посиленням незахищеності споживчого ринку, на якому правила поведінки нині визначає прибуток, отриманий за будь-яку ціну.

Узагалі початок будівельних робіт можливий після розроблення й затвердження проекту, а самі оздоблювальні роботи слід виконувати згідно з проектом; якщо ж у проекті не зазначено вимог із оздоблення, то ці роботи виконують за еталоном. У разі коли в процесі роботи необхідно замінити один матеріал на інший, таку заміну слід узгодити як із проектною організацією, так і з замовником робіт.

У договорі підряду сторони можуть окремо передбачити підвищені вимоги до якості виконаних робіт порівняно з нормативними, для того щоб надалі якість виконаних будівельних робіт відповідала вимогам, викладеним у договорі. Отже, саме договір підряду визначатиме умови контролю якості, обумовлені за згодою сторін.

Якщо вимоги до якості виконаних робіт чітко прописано в договорі підряду, надалі (за потреби, у разі суперечки) сторони матимуть змогу ідентифікувати виконання цих робіт.

У будівельній термінології немає чіткого визначення терміна «*якість будівельних робіт*». Натомість у будівництві існує таке поняття, як відповідність конкретним вимогам, нормам і правилам.

Обстеження будівельних конструкцій, будівель і споруд передбачає такі методи контролю:

- наявний стан (можливо, який негативно змінився в процесі експлуатації);
- якість виготовлення та монтажу елементів будівельних конструкцій.

Такий контроль забезпечує відповідність об'єкта проєктній вартості й відображає фактичний стан його конструктивних елементів.

На тлі глибокої кризи системи технормування та відчутного зниження кваліфікації інженерно-технічних кадрів, віконний ринок дедалі більше зумовлюють нерегульована конкуренція і закулісні відносини. Ці негативні явища призводять до невинновданого зниження цін на віконні конструкції за рахунок зниження їхньої якості й неякісного монтажу, які передбачено чинними нормативними документами.

Якісне вікно має задовольняти таким вимогам:

- забезпечувати приміщення необхідною кількістю природного освітлення;
- мати повітронепроникні конструкції;
- захищати від впливу атмосферних чинників зовні та запобігати витоку теплого внутрішнього повітря зсередини;
- відсутність помітної зміни форми вікна та його руйнування через силові напруги, що виникають у віконній конструкції (внаслідок вітрового впливу, температурних коливань).

Питання відповідності монтажу металопластикових віконних блоків нормативним будівельним вимогам розв'язують із метою виявити недоліки монтажу й можливості їх усунення. Експертне дослідження із цього питання проводиться за такою схемою:

- 1) обстеження об'єкта в натурі;
- 2) проведення замірів світлового отвору;
- 3) проведення замірів віконного блоку;

4) вивчення необхідних нормативних актів.

Дефект – це відхилення якості або фактичних розмірів елементів конструкцій від вимог нормативно-технічної або проєктної документації.

Найпомітніші дефекти пластикових вікон, які найчастіше трапляються, виникають через неякісний монтаж вікна і його низькоякісні складові (герметики, ущільнювачі, монтажну піну). Замінюючи старі дерев'яні вікна, ми хочемо бачити якість нових склопакетів, але, женучись за дешевизною, ми ризикуємо придбати неякісний матеріал.

Основні види дефектів, що виникають під час монтажу металопластикових віконних блоків:

1) утворення конденсату на вікнах і цвілі на укосах (через порушення технології монтажу вікна; порушення герметичності стулки вікна до рами; відсутність вентиляції або недостатню вентиляцію приміщення). Обмерзання вікон холодної пори року;

2) утворення дефектів на укосах (через порушення технології монтажу вікон та оздоблювальних робіт);

3) продування або підтікання з вікна (через недостатньо щільне прилягання ущільнювачів; порушення технології монтажу вікна);

4) поломка москітних сіток (через зношування і/або неправильне встановлення кріплень москітних сіток);

5) виникнення подряпин, тріщин, сколів та інших пошкоджень на профілі вікна (через неакуратне поводження з виробом під час його транспортування або монтажу; неправильно дібрану довжину штапика);

6) неправильний замір отвору вікна (через неточні виміри отвору вікна й розрахунок відповідної величини монтажного шва);

7) некрасивий стик із віконними конструкціями (підвіконням, укосами, відливками) – через неакуратно виконані роботи з монтажу вікна;

8) неестетичний вигляд вікна із зовнішнього боку (через неакуратно виконаний монтаж вікна);

9) порушення герметичності склопакета (через механічні пошкодження склопакета внаслідок неправильного встановлення замка з натискним гарнітуром);

10) засмічення і забруднення дренажних отворів вікна (через невиконання рекомендацій із догляду й експлуатації пластикових вікон);

11) помилки у проєктуванні вікна (через непрофесійне проєктування віконної конструкції: наприклад, не враховано особливості отвору тощо);

12) ускладнене відчинення та зачинення вікна (через зношування деталей і механізмів вікна);

13) провисання стулок вікна (через порушення технології виробництва віконних конструкцій);

14) поломка елементів фурнітури вікна (через зношування елементів фурнітури вікна і/або порушення рекомендацій з експлуатації фурнітури вікон);

15) поява тріщин на склопакеті (через порушення технології виробництва склопакета і/або механічний вплив на склопакет).

Отже, узагальнення та систематизація основних дефектів монтажу металопластикових віконних блоків і причини їх виникнення мають практичний інтерес, тому для застосування в експертній практиці необхідно виробити єдиний підхід до визначення якості проведених робіт, визначення невідповідності виконаних робіт нормативним показникам.

Сергій Роголін

старший науковий співробітник

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1934-8977>

електронна адреса: rohalin@i.ua

ВИКРАДЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ: ЕКСПЕРТ ТА СПЕЦІАЛІСТ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Стаття 188¹ Кримінального кодексу України (ККУ) [3] зокрема передбачає відповідальність у кримінальному правопорушенні щодо викрадення електричної енергії. Кримінальна відповідальність за вчинення такого виду правопорушення (в залежності від кваліфікації) визначається відповідно для кримінального проступку або злочину. Класифікація кримінальних правопорушень нормується статтею 12 ККУ [3]. Відповідно до класифікаційних положень статті 12 ККУ, згідно частини першої статті 188¹ ККУ, коли викрадення електричної енергії здійснене вперше, одноосібно та не призвело до завдання шкоди у великих розмірах, – визначається як кримінальний проступок, що не пов'язано з позбавленням волі, а покарання за його вчинення передбачене в основному у вигляді штрафу:

«1. Викрадення гарячої або питної води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку, результати вимірювання яких використовуються для здійснення комерційних розрахунків (якщо використання приладів обліку обов'язкове), або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди, – карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років» [3]. Важливим

у випадках, що розглядаються, з огляду на специфічність предмету злочинного посягання – електричної енергії, визначення розміру крадіжки може бути встановлено виключно із застосуванням спеціальних знань в галузі електротехніки, при цьому необхідно керуватись відповідною частиною статті 185 КК України «Крадіжка» [3] для можливості подальшого застосування органами досудового розслідування або судом другої частини статті 188¹ ККУ. В перехідних положеннях Податкового Кодексу України (Глава XX) зазначено, що *«якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року»* [5], що в свою чергу та разом дає підстави для залучення спеціаліста та/або експерта у досудовому розгляді кримінального проступку. На 01 січня 2024 року розмір податкової соціальної пільги становить – 1514,00 грн, що згідно ст. 188¹ ККУ обумовлює розмір покарання у вигляді штрафу від 151 400,00 грн до 302 800,00 грн.

Слід зазначити, що Правила роздрібного ринку електричної енергії (ПРРЕЕ) передбачають споживання електричної енергії виключно на підставі умов відповідного договору: *«На роздрібному ринку не допускається споживання (використання) електричної енергії споживачем без укладення відповідно до цих Правил договору з електропостачальником та інших договорів, передбачених цими Правилами»; «Споживання електричної енергії без укладення відповідних договорів на роздрібному ринку не допускається»* [6]. Кодекс комерційного обліку електричної енергії (у подальшому – ККО) щодо обліку електричної енергії зокрема зазначає: *«Підключення електроустановок до електричних мереж, а також виробництво, передача, розподіл, відпуск та відбір (споживання) електричної енергії не допускається без організації приладового комерційного обліку*

електричної енергії та реєстрації відповідних ТКО в реєстрі АКО, а також організації приладового комерційного обліку електричної енергії (крім випадків, передбачених цим Кодексом)» [2].

Порушення вимог ПРРЕЕ та ККО в частині організації передачі, розподілу електричної енергії, улаштування приладового обліку, умов експлуатації вузлів обліку та втручання в їх роботу призводять до необлікованого використання електричної енергії. ПРРЕЕ надає наступне визначення необлікованої електричної енергії як *«обсяг електричної енергії, використаний споживачем або переданий транзитом в електромережі, що належать іншим власникам електричних мереж, але не врахований розрахунковими засобами комерційного обліку або врахований неправильно»* [6].

Правила роздрібного ринку електричної енергії, Кодекс комерційного обліку електричної енергії та інші нормативно-правові акти, що визначають правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії, регулюють відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею–продажем електричної енергії для забезпечення надійного та безпечного постачання електричної енергії споживачам, – не мають чіткого визначення поняття «крадіжка електричної енергії». Порушення нормативних вимог цих документів стосуються зокрема і таких випадків, що пов'язані з використанням необлікованої електричної енергії. Проте розкрадання електричної енергії та необліковане споживання електричної енергії не є тотожними поняттями. Роголіним С. В. у статті «Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо викрадення електричної енергії» було розглянуто відмінність поняття необлікованого споживання електричної енергії та поняття викрадення електричної енергії [7]. Правила роздрібного ринку електричної енергії зокрема встановлюють порядок визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення певних вимог цих Правил *«для оплати необлікованої електричної енергії та/або збитків»* на підставі акту про порушення [6]. Тобто, необліковане споживання в ПРРЕЕ не кваліфікується як крадіжка та спрямоване на визначення обсягу

електричної енергії спожитої необліковано для проведення відшкодування, що виконується шляхом оплати споживачем її вартості. Разом з цим статтею 77 Розділу XVI «Відповідальність учасників ринку» Закону України Про ринок електричної енергії [1] передбачена відповідальність за порушення законодавства, що регулює функціонування ринку електричної енергії у випадку саме «крадіжки електричної енергії», а статтею 188¹ Кримінального Кодексу України встановлена відповідальність за викрадення електричної енергії.

Наведене ускладнює встановлення обсягу викраденої електричної енергії у кримінальному провадженні з наступних причин:

1) існуюче нормативне визначення обсягу необлікованої електричної енергії методично не дозволяє надати відповідь на питання щодо кількості викраденої електричної енергії, оскільки розрахунок необлікованого обсягу за положеннями п. 8.4.7 ПРРЕЕ здійснюється виходячи з величини добового обсягу споживання електричної енергії та величини кількості днів, які окремо та разом не відображають обставини вчинення кримінального проступку, щодо якого проводиться досудове слідство, а лише спрямовані на визначення максимального значення величини електричної енергії, що не може розглядатись як фактичний розмір збитку, бо це лише максимально арифметично-можлива величина електричної енергії спожитої безобліково;

2) визначення обсягу викраденої електричної енергії спеціалістом у досудовому розслідуванні є неможливим з причин обмеження покладених на нього процесуальних повноважень. Оскільки встановлення обсягу викраденої електричної енергії потребує визначення обставин кримінального проступку, надання висновку за цим питанням можливо лише у результаті виконання експертом (не спеціалістом) дослідження за ситуаційними завданнями судової експертизи. Повноваження спеціаліста у відповідності до вимог статті 71 КПК України [4] є обмеженими виконанням допоміжних функцій у досудовому розслідуванні, який «може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи

тощо)», що в зазначених межах процесуальних повноважень не дозволяє встановити обсяг викраденої електричної енергії спеціалістом. Тобто, використання спеціальних знань спеціаліста має бути спрямовано у досудовому розслідуванні лише на встановлення окремих обставин вчинення викрадення електричної енергії.

Отже, необхідність визначення обсягу викраденої електричної енергії потребує законодавчого вдосконалення поняття, методичного вдосконалення, а також обумовлює існування потреби у проведенні дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення та визначення обсягу викраденої електричної енергії, що можливо лише за результатами проведення експертом повного дослідження у судовій електротехнічній експертизі.

Перелік використаних джерел:

1. Закон України про ринок електричної енергії. Internet-ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (дата звернення: 22.01.2024).
2. Кодекс комерційного обліку електричної енергії : затверджений Постановою НКРЕКП 14.03.2018 № 311. Internet-ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18> (дата звернення: 22.01.2024).
3. Кримінальний Кодекс України [Чинний від 01.09.2001] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
4. Кримінально процесуальний кодекс України [Чинний від 19.11.2012] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
5. Податковий Кодекс України [Чинний від 01.01.2011] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
6. Правила роздрібного ринку електричної енергії : затверджений Постановою НКРЕКП 14.03.2018 № 312 [Чинні від 27.07.2019] Internet-ресурс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18> (дата звернення: 22.01.2024).
7. Рогалін С. В. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо викрадення електричної енергії / *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. № 1 (39). 169 с. : іл. С. 85–99. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-39-1-85.

Михайло Роговик

перший заступник директора

Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України

30 РОКІВ ЧИННОСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»: ЕВОЛЮЦІЙНІ ПОСТУПИ ТА КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ

Аналіз практичних результатів і теоретичного підґрунтя судово-експертної діяльності за кілька останніх десятиліть дозволяє стверджувати, що запровадження Закону України «Про судову експертизу» [1] здійснило позитивний вплив на вирішення цілого комплексу проблемних питань у зазначеній сфері – ефективність застосування законодавства, напрями розвитку судової експертизи, підвищення професійного рівня судових експертів, вдосконалення методології експертних досліджень і рівень якості їх результатів, обмін досвідом між експертами і науковцями в Україні й за кордоном, співпрацю з судовими і правоохоронними органами тощо. Зокрема, лише у Львівському НДЕКЦ МВС на виконання окремих положень цього закону за останні два роки були започатковані та проводяться наукові дослідження, за результатами яких здійснено десятки наукових публікацій [2].

У контексті мети даної конференції актуально додатково наголосити на важливості реалізації окремих положень зазначеного Закону України [1]:

а) Стаття 7¹. Підстави проведення судової експертизи (обстеження і дослідження).

Важливість внесення даної статті у Закон України «Про судову експертизу» полягає у тому, що її еволюція об'єктивно відображає еволюцію усього вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, оскільки практично до 2020 року, на зважаючи на наявність зазначеного Закону України, підстави для проведення судової експертизи визначали виключно чинні Кодекси.

б) Стаття 8. Науково-методичне та організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності.

Сучасна практика судово-експертної діяльності та процеси євроінтеграції вітчизняної системи державних спеціалізованих установ судової експертизи дедалі нагальніше потребують чіткої однозначності і максимальної концентрації процесу реєстрації науково-методичного забезпечення зазначеної діяльності. Тому є доцільним доповнити зміст даної статті положенням про те, що Міністерство юстиції України є єдиним держателем Реєстру методик, які забезпечують судово-експертну діяльність.

с) Стаття 18. Оплата праці та соціальний захист судових експертів.

Тривале невиконання вимог зазначеної статті у частині оплати праці судових експертів у державних спеціалізованих установах судової експертизи [4] спричиняє щонайменше два негативні явища. З одного боку – це породжує небезпечний приклад правового нігілізму (заперечення усталених суспільством норм, принципів, законів), оскільки нелогічно вимагати виконання судовим експертом усіх чинних нормативно-правових і нормативних актів, зокрема Закону України «Про судову експертизу», у той час як стосовно самого судового експерта окреме положення зазначеного Закону не виконується. З іншого боку – це сприяє проявам вкрай небезпечного явища, яке має сучасну назву «корупційні ризики» [5].

Отже, за час дії Закон України «Про судову експертизу», серед іншого, сприяв еволюції вітчизняного законодавства, отримав шанс остаточно впорядкувати процес реєстрації науково-методичного і організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності, однак його невиконання в повному обсязі залишає потенційну небезпеку правового нігілізму і корупційних ризиків.

Перелік використаних джерел:

1. Про судову експертизу. Закон України. Документ 4038-XII, *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 29.01.2024).

2. Роман Заяць. Наукові публікації працівників судово-експертних установ як джерело набуття досвіду вирішення проблем судово-експертної діяльності. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко – Львів : Растр-7, 2023. С. 9–12. DOI: 10.32782/28-09-2023-328

3. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз. Документ 595-2008-п. Кабінет Міністрів України : постанова від 2 липня 2008 р. N 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 29.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.01.2024).

4. Сташевська І. В., Мартинова Л. В. Реалізація гарантії незалежності судового експерта в контексті його матеріального і соціального забезпечення: сучасний стан. *Кримінально-процесуальне право та криміналістика*. 2022. № 1. С. 195–205. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.1.28/>

5. НАЗК. Каталог корупційних ризиків. URL: <https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/> (дата звернення: 29.01.2024).

УДК 343.98

Олександр Саєнко

судовий експерт сектору трасологічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень НДЕКЦ МВС України

ДОСЯГНЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ОРІЄНТУВАННЯ В СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРИУМФАХ

Вступ: Судова експертиза відіграє ключову роль у системі правосуддя, допомагаючи в розслідуванні та розкритті злочинів. У міру того, як ми орієнтуємося в складності сучасної епохи, сфера судової експертизи також розвивається, щоб відповідати новим викликам і використовувати технологічні досягнення. Автором зроблена спроба дослідити різноманітні напрямки розвитку судової експертизи.

Досягнення судової експертизи. Значною мірою досягнення у розвитку судової експертизи пов'язані з впровадженням сучасних технологій. Генетичний аналіз, комп'ютерна томографія, використання штучного інтелекту та аналітичні програми – це лише кілька із технічних інструментів, які сприяють підвищенню точності та ефективності судових досліджень.

Одним із найважливіших досягнень є впровадження автоматизованих систем та штучного інтелекту. Це не лише прискорює процес судових досліджень, але і дозволяє виявляти зв'язки та шаблони, недоступні для людського розуму. Автоматизація сприяє ефективнішій роботі, зменшує ймовірність помилок та підвищує довіру до результатів експертизи.

Зростання обсягу цифрових доказів, потреба у висококваліфікованих експертах та управління великими обсягами даних – це лише частина викликів, що стоять перед сучасною судовою експертизою. Необхідно вирішувати питання ефективності, конфіденційності та етики використання новітніх технологій.

З огляду на глобалізацію кримінальних справ, важливою стає міжнародна співпраця у сфері судової експертизи. Обмін знаннями та досвідом дозволяє створювати єдині стандарти та підвищує об'єктивність досліджень.

Цифрова криміналістика: розкриття кіберзлочинів. Цифровий ландшафт змінив природу злочинності, породивши кіберзагрози та цифрові злочини. Зараз судові експерти заглиблюються в сферу цифрової криміналістики, зосереджуючись на дослідженні комп'ютерних систем, мереж і електронних пристроїв. Аналіз цифрових доказів став вирішальним у справах, пов'язаних із кіберзлочинністю, крадіжкою інтелектуальної власності та онлайн-шахрайством. Оскільки технології продовжують розвиватися, експерти-криміналісти повинні бути попереду, щоб боротися зі світом цифрової злочинної діяльності, що постійно розвивається [1].

Аналіз ДНК: точність і ефективність. Аналіз ДНК залишається наріжним каменем криміналістики, але останні технологічні досягнення підвищили його точність і ефективність. Секвенування наступного покоління та передові методи профілювання ДНК дозволяють експертам-криміналістам

аналізувати менші та деградовані зразки, розширюючи сферу випадків, коли можна використовувати докази ДНК. Ці досягнення не тільки підвищують надійність результатів судово експертизи, але й сприяють вирішенню нерозкритих випадків, які колись вважалися нерозв'язними [2].

Судова антропологія: за могилою. Судова антропологія досягла значних успіхів у ідентифікації людських останків і реконструкції подій навколо таємничих смертей. Такі технологічні інструменти, як 3D-зображення, віртуальні розтини та програмне забезпечення для реконструкції обличчя, революціонізували підхід судових антропологів до своєї роботи. Ці нововведення не тільки допомагають встановити особи невідомих, але й сприяють розумінню обставин, що призвели до їх загибелі [3].

Токсикологія: розкриття нових загроз. З появою нових наркотиків і токсинів судові токсикологи стикаються з проблемою ідентифікації та аналізу речовин з обмеженими попередніми знаннями. Мас-спектрометрія та високоефективна рідинна хроматографія стали незамінними інструментами в цій галузі, дозволяючи виявляти широкий спектр речовин у все нижчих концентраціях. Щоб судово-токсикологи надавали точну та своєчасну інформацію під час судових проваджень, вкрай важливо йти в ногу зі стрімко мінливим ландшафтом заборонених речовин.

Судова одонтологія: сліди від укусів і не тільки. Досягнення судово-медичної одонтології розширили її застосування за межі традиційного аналізу слідів прикусів. Зображення високої роздільної здатності, 3D-друк і стоматологічні бази даних сприяють точнішій ідентифікації осіб на основі стоматологічних свідчень. Крім того, галузь дедалі активніше залучається до ідентифікації жертв катастроф, використовуючи стоматологічні записи, щоб забезпечити життя сімей після масових жертв.

Висновки. Розвиток судової експертизи є динамічним процесом, який обумовлений як викликами сучасності, так і технологічними досягненнями. Оскільки ми стикаємося зі злочинністю, яка постійно змінюється, криміналісти повинні

використовувати потужність нових технологій, щоб розкрити правду та відновити справедливість. Залишаючись на передньому краї інновацій, експерти-криміналісти роблять внесок не лише у вирішення поточних справ, але й у постійне вдосконалення галузі, гарантуючи, що вона залишається надійною опорою системи кримінального правосуддя.

Перелік використаних джерел:

1. Maras, M.-H. Computer forensics: cybercriminals, laws, and evidence, Jones & Bartlett Learning; 2 edition. (2014).
2. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості : навч. посіб. / М-во внутр. справ України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. н.-д. експерт.-криміналіст. центр ; Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Харків, 2022. 120 с.
3. Bioarchaeology and Forensic Anthropology by Beth Shook, Katie Nelson, Kelsie Aguilera, & Lara Braff, Eds. is licensed CC BY-NC 4.0. URL: <https://explorations.americananthro.org>.

УДК 343.929:004.056.5

Олена Самойленко

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
електронна адреса: samoilenko_elena@ukr.net

ЩОДО ОЦІНКИ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ КРИТИЧНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ІНФРАСТРУКТУРИ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Сьогодні актуальними виглядають питання запровадження в діяльність правоохоронних органів України найкращих існуючих практик аналітичної роботи, зокрема щодо оцінки сучасних загроз критичній інформаційній інфраструктурі. Адже специфіка правоохоронної діяльності зумовлює об'єктивну потребу створення прогнозів та побудови схем розвитку нових моделей злочинності.

В криміналістичній науці теоретичними проблемами кримінального аналізу займалися С. Албул, Д. Никифорчук, В. Тищенко, О. Шеремета, В. Хахановський, Д. Цехана, С. Чернявського та інших науковці, практична сторона реалізації кримінального аналізу знаходила відображення у формі рекомендацій, які адресувались узькому колу спеціалістів підрозділів кримінального аналізу. Акцентуємо, що не всі такі рекомендації містять опис сучасних можливостей інших суб'єктів розвідувального співтовариства України, особливо з позицій забезпечення національної безпеки держави.

Традиційною одиницею вимірювання сучасного стану кіберзлочинності у певній сфері є кількість учинених правопорушень. Однак, в офіційних статистичних формах звітності Офісу Генерального прокурора взагалі не міститься інформації стосовно категорії «критична інфраструктура». При цьому ранжування підприємств, установ, організації за видами економічної діяльності у Формі № 5 (місячна), що затверджена Наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 299 за погодженням з Держстатом «Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності» не містить інформації щодо об'єктів критичної інформаційної інфраструктури або критичної інфраструктури загалом. В звітних позиціях цієї Форми вказані показники за категорією «Інформація та телекомунікація». Загалом за 12 місяців 2021 року щодо підприємств, установ та організацій у сферах «Інформація та телекомунікація» було обліковано 1861 кримінальне правопорушення, 12 місяців 2022 року – 1139 кримінальних правопорушень, 10 місяців 2023 року – 1220 кримінальних правопорушень. Тому можемо визнати стабільно високий рівень злочинності у інформаційній сфері держави, але без акценту на сфері інформаційної критичної інфраструктури.

Як і будь-який розвідувальний продукт, оцінка загрози повинна починатися з об'єктивного викладу питання щодо загрози, яку необхідно оцінити, та аналізу сучасного її стану. І в цьому сенсі складно переоцінити результати роботи інформаційних систем та технологій, що застосовуються

в інших державних органах України, зокрема в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку) як основного секторального органу в сфері захисту критичної інфраструктури. В Оперативному центрі реагування на кіберінциденти Держспецзв'язку сьогодні ефективно діє Система виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки. Це сукупність програмних та програмно-апаратних засобів, які забезпечують проведення цілодобового моніторингу, аналізу та передачі телеметричної інформації про кіберінциденти та кібератаки, які відбулися або відбуваються на об'єктах кіберзахисту і можуть мати негативний вплив на їх стале функціонування [1]. Система дозволяє отримати такий обсяг інформації, що є достатнім для оцінки стану, потенційної структури та динаміки кіберзлочинності в сфері критичної інфраструктури, відповідно відомості, отримані в результаті роботи вказаної Системи можуть бути використані в межах кримінального аналізу. Наведено важливі в цьому сенсі показники сучасного стану кіберзагроз. Так, за даними Аналітичного звіту протягом I кварталу 2023 року за допомогою засобів Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки було:

- загалом опрацьовано 9 мільярдів подій, отриманих за допомогою засобів моніторингу, аналізу та передачі телеметричної інформації про кіберінциденти та кібератаки;
- детектовано 7 мільйонів підозрілих подій інформаційної безпеки (при первинному аналізі);
- опрацьовано 34 тисячі критичних подій інформаційної безпеки (потенційні кіберінциденти, виявлені шляхом фільтрації підозрілих подій ІБ та вторинного аналізу);
- зафіксовано та оброблено безпосередньо аналітиками безпеки 202 кіберінциденти підвищеної небезпеки [1].

Також з початку 2023 року станом на 1 липня було зафіксовано понад 80 000 спроб мережевого вторгнення та 600 вихідних з'єднань з унікальними командно-контрольними серверами (C2) (ідентифікованими як такі згідно з даними, отриманими з платформи Recorded Future). При цьому на початок 2023 року помітно (з різницею у 1.5–2.9 разів для різних

секторів) знизилась кількість атак, організованих проросійськими угрупованнями хактивістів, націлених на комерційний, фінансовий сектор, уряд та місцеві органи влади, сектор безпеки та оборони (порівняно з IV кварталом 2022 року), аналогічно й кількість критичних інцидентів, тим самим покращилося співвідношення між інцидентами високого та критичного рівнів [2]. Інтенсивність атак на сектор енергетики та ЗМІ залишається на тому ж рівні. HakNet, NoName057 (16), RussianHackersTeam, RaHDit та Free Civillian є найактивнішими проросійськими угрупованнями хактивістів, кількість атак, організованих якими протягом I кварталу 2023 року, складає 90 % від загальної кількості зафіксованих атак, організованих аналогічними угрупованнями протягом звітного періоду [2].

Тож, вважаємо, що одиницею вимірювання сучасного стану кіберзагроз інформаційної критичної інфраструктури та рівня злочинності в цій сфері можна вважати кількість кіберінцидентів, кількість підозрілих подій в інформаційній системі об'єктів критичної інфраструктури та інші показники, що можна аналізувати за допомогою Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератак Держспецзв'язку, важливі в контексті подальшого здійснення кримінального аналізу відповідної сфери злочинності.

Перелік використаних джерел:

1. Звіт про роботу системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки за 2023 рік. Q1<https://cip.gov.ua/ua/news/the-amount-of-information-operations-with-the-cyber-component-has-grown>
2. Огляд подій у сфері кібербезпеки 2023 "Cyber Digest". URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2023_YEAR/CYBERCENTER/october/Cyber%20digest_September_2023_UA.pdf?fbclid=IwAR3CPhQfanNx-s6rqpzbnwDioIw0UJxs9IkbkcGr_8RucPQrjbB9_dHwUvE

Наталія Сапун

завідувач лабораторії товарознавчих досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
ORCID: <http://orcid.org/>
електронна адреса: n.p.sapun@ukr.net

Володимир Комаров

судовий експерт лабораторії товарознавчих досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3410-9053>
електронна адреса: komarov93@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВВЕЗЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законодавство України про гуманітарну допомогу складається з Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV (із змінами і доповненнями), Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI (із змінами і доповненнями), інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Визначання поняття «гуманітарної допомоги» та інших термінів наводиться у Законі України «Про гуманітарну допомогу», згідно якого [1]:

гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим

становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»;

безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) – надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам;

донори (іноземні, вітчизняні) – юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами;

отримувачі гуманітарної допомоги – такі юридичні особи, яких зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги;

набувачі гуманітарної допомоги – фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається.

Відповідальність за порушення законодавства про гуманітарну допомогу [1]:

Особи, винні у порушенні законодавства про гуманітарну допомогу, несуть відповідальність згідно із законами України.

Порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу, що тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність згідно з законом, є:

- використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням;
- використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку;
- нерозміщення та/або несвоєчасне розміщення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної

допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою на своєму офіційному веб-сайті;

- ненаправлення та/або несвоєчасне направлення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою до митних органів, податкових органів та інших державних органів;

- порушення органами, які безпосередньо проводять заходи офіційного контролю щодо товарів (предметів) гуманітарної допомоги, строків проведення відповідних видів контролю товарів (предметів) гуманітарної допомоги.

Товари (предмети) гуманітарної допомоги, які продаються за грошові кошти або передаються за інші види компенсації, та (або) виручка, отримана за такий продаж, вилучаються або конфіскуються у встановленому законом порядку.

Отримувачі гуманітарної допомоги, які допустили порушення законодавства про гуманітарну допомогу, за рішенням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, виключаються з Єдиного реєстру отримувачів гуманітарної допомоги.

03.04.2022 набрав чинності Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», яким доповнено Кримінальний кодекс України статтею 201-2.

Вимоги до строків придатності та якості товарів гуманітарної допомоги [2]:

Товари гуманітарної допомоги ввозяться на митну територію України тільки за наявності документального підтвердження якості, безпеки та можливості їх споживання.

Товари гуманітарної допомоги, термін придатності яких на момент перетину державного кордону закінчився та щодо яких відсутнє документальне підтвердження можливості їх споживання, на митну територію України не допускаються. Харчові продукти та інші товари гуманітарної допомоги, що мають обмежений термін споживання, ввозяться

на митну територію України за умови, що на момент перетинання державного кордону термін їх придатності становить не менш як 1/3 терміну, визначеного виробником, а медичних та ветеринарних препаратів – не менш як 1/2 строку, визначеного виробником, якщо такий строк становить менш як один рік та не менш як 6 місяців, якщо такий строк становить один рік і більше.

Одяг, взуття, білизна, що були в ужитку, допускаються до ввезення на митну територію України, якщо їх зношення не перевищує 30 відсотків.

За наявності висновку про непридатність до споживання товарів гуманітарної допомоги у повному обсязі або їх частини весь вантаж на митну територію України не допускається і підлягає вивезенню за межі України. Копія висновку про непридатність до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги залишається в митних органах у пункті пропуску на державному кордоні.

Якщо під час здійснення контролю товарів гуманітарної допомоги явних ознак непридатності до споживання та загрози життю і здоров'ю населення, а також довіллю не виявлено, вантаж пропускається до місця призначення для остаточного встановлення якості та придатності до споживання.

При ввезенні (пересиланні) на митну територію України товари, визначені відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу» Комісією з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України як гуманітарна допомога, звільняються від оподаткування ввізним митом (стаття 287 Митного кодексу України) [3].

Звільняються від оподаткування ввезення на митну територію України підакцизних товарів (продукції) (крім алкогольних напоїв і тютюнових виробів) як міжнародної технічної допомоги, яка надається відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або як гуманітарної допомоги, наданої згідно з нормами Закону України «Про гуманітарну допомогу» (підпункт 213.3.9 пункту 213.3 статті 213 Податкового кодексу України) [4].

Звільняються від оподаткування операції із ввезення на митну територію України майна як гуманітарної допомоги, наданої згідно з нормами Закону України «Про гуманітарну допомогу» (пункт 197.11 статті 197 Податкового кодексу України) [4].

На період воєнного стану пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги (у тому числі таких товарів гуманітарної допомоги, як спеціальні засоби індивідуального захисту (каска, виготовлені відповідно до військових стандартів або технічних умов, чи їх еквіваленти та спеціально призначені для них компоненти (тобто підшоломи, амортизатори), що класифікуються у товарній підкатегорії згідно з УКТЗЕД 6506 10 80 00; бронежилети, що класифікуються у товарній підкатегорії згідно з УКТЗЕД 6211 43 90 00), виготовлені відповідно до військових стандартів, зокрема стандартів НАТО, або військових умов для потреб правоохоронних органів, Збройних Сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, інших суб'єктів, що здійснюють боротьбу з тероризмом відповідно до закону; нитки для виготовлення бронежилетів, що класифікуються у товарних підкатегоріях згідно з УКТЗЕД 5402 11 00 00 та 5407 10 00 00; тканини (матеріали) для виготовлення бронежилетів, що класифікуються у товарних підкатегоріях згідно з УКТЗЕД 3920 10 89 90, 3921 90 60 00, 5603 14 10 00, 6914 90 00 00), безпілотні літальні апарати та їх частини цивільного призначення та подвійного використання від донорів (у значенні Закону України «Про гуманітарну допомогу») здійснюється за місцем перетину митного кордону України шляхом подання в паперовій або електронній формі декларації, заповненої особою, що перевозить відповідний товар, за формою згідно з додатком 1 без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та без оформлення гарантійних листів, зазначених у абзаці п'ятому цього пункту [5].

Ввезення товарів гуманітарної допомоги, які не визначені цією постановою і додатком 2 (пластини для бронежилетів, переносні радіостанції військового призначення, безпілотні

літальні апарати (квадрокоптери) військового призначення, біноклі, монокуляри та інші оптичні труби, магніфери (збільшувачі) військового призначення, коліматорні приціли, оптичні приціли військового призначення, тепловізори, прилади нічного бачення) та які належать до товарів подвійного використання, внесених до Єдиного списку товарів подвійного використання згідно з додатком до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 86 – із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2018 р. № 974, товарів, не внесених до зазначеного Єдиного списку, у випадках, визначених статтею 10 Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання», здійснюється відповідно до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 86 [5].

Ввезення товарів військового призначення, визнаних гуманітарною допомогою, крім товарів військового призначення, зазначених у додатку 2, здійснюється відповідно Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2003 р. № 1807 [5].

Перелік використаних джерел:

1. Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2000 № 728 (із змінами) «Про затвердження Порядку вивезення за межі України або знищення неякісних та непридатних до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
3. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

4. Податковий кодекс України від 04.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 № 174 (із змінами і доповненнями) «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp220174?an=1> (дата звернення: 20.09.2023).

УДК 343.98

Віктор Сезонов

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача відділу криміналістичного дослідження
транспортних засобів та ведення реєстру
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України
електронна адреса: sv26031985@gmail.com

СУДОВЕ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Кримінальний процес нерозривно та безпосередньо пов'язаний зі створенням, дослідженням різноманітних документів та використанням інформації, що в них міститься, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Тобто, досліджуючи під кримінальним процесуальним кутом зору, необхідно зауважити, що документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ст. 99 КПК України).

Під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень законодавець передбачає складання

процесуальних документів, які, незалежно від повноти регламентації їх змісту та форми, повинні відповідати окремим загальним вимогам КПК України, у зв'язку з тим, що вони фіксують кримінальне провадження, а саме: хід слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень, судовий розгляд тощо. Крім того, що документ є процесуальним джерелом доказів, його роль у здійсненні кримінального провадження полягає в тому, що він є засобом реалізації учасниками кримінального провадження своїх прав та обов'язків, тобто виступає гарантією прав, свобод і законних інтересів таких учасників.

Кожен кримінальний процесуальний документ складається уповноваженою особою (слідчим, прокурором, слідчим суддею) в письмовій формі та має свою структуру, зміст і значення, а також породжують виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин. Зокрема, в документах, складених під час досудового розслідування можуть вирішуватись не тільки кримінальні процесуальні (постанова, протокол, повідомлення, клопотання, повістка про виклик, ухвала) та кримінально-правові питання (повідомлення про підозру, обвинувальний акт), а і цивільно-процесуальні (постанова про притягнення як цивільного відповідача) та цивільно-правові (цивільний позов).

Всі процесуальні документи у кримінальному провадженні поділяються на два види: протоколи та процесуальні рішення. Протоколи процесуальних дій як різновиди документів розглядаються законом як одне з джерел доказів у кримінальному процесі (ч. 2 ст. 99 КПК), а процесуальні рішення це прийняті у встановленому порядку акти, що спрямовані на настання певних юридичних наслідків [1, с. 7].

Вказані документи є об'єктом перевірок, вивчення та оцінювання задля встановлення їх належності, достовірності, достатності та допустимості. Саме тому особливо увагу під час кримінального провадження необхідно звертати на складання процесуальних документів відповідними особами та органами. Правильне складання таких документів попереджає виникненню можливих звинувачень стороною захисту щодо спростування отриманих під час досудового розслідування

кримінального провадження доказів внаслідок їх неналежності, недостовірності, недостатності або недопустимості, а також тягне за собою порушення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Так, на практиці часто зустрічаються приклади визнання судом недопустимості доказів, а саме в результаті:

- недотримання належної правової процедури застосування ч. 5 ст. 36 КПК та порушення вимог статей 214, 216 КПК у разі доручення Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування без встановлення неефективності досудового розслідування органом досудового розслідування, визначеним ст. 216 КПК. Наслідком недотримання належної правової процедури як складового елементу принципу верховенства права є визнання доказів, одержаних в ході досудового розслідування недопустимими на підставі ст. 86, п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК як таких, що зібрані (отримані) неуповноваженими особами (органом) у конкретному кримінальному провадженні (Постанова ОП від 24.05.2021 у справі № 640/5023/19 (провадження № 51-2917кмо20), постанова ВС від 10.06.2021 у справі № 532/1240/16-к (провадження № 51-1304км21) [2, с. 17–21];

- не зазначення у протоколі слідчої (розшукової) дії опису всіх осіб, які пред'являлись для впізнання, та відсутність відомостей про особу, яку свідок впізнав на відповідних фото, становлять підстави для визнання протоколу про пред'явлення особи для впізнання недопустимим доказом (постанова ВС від 21.07.2020 у справі № 331/2390/17 (провадження № 51-1230км20), постанова ВС від 24.09.2020 у справі № 306/2629/17 (провадження № 51-2353км20) [2, с. 61];

- порушення права на захист неповнолітнього у зв'язку з відсутністю під час проведення слідчої (розшукової) дії за його участю законного представника та захисника, участь якого у такому кримінальному провадженні є обов'язковою;

- порушення презумпції невинуватості шляхом зазначення органами досудового розслідування у клопотаннях про

тимчасовий доступ до речей і документів, про проведення обшуку або накладення арешту та ін. про те, що особа «вчинила злочин», «вина підтверджується», «своїми злочинними діями». Задовольняючи клопотання з таким змістом, слідчі судді порушують презумпцію невинуватості, що є підставою для визнання доказів недопустимими [3].

Крім того, якщо будь який долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду документ викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа (ст. 358 КПК України) [4].

Отже, з огляду на проблемні прикладні питання, що виникають в результаті оцінки кримінальних процесуальних документів та визнання їх недопустимими, дослідження та наголошення на необхідності належного складання процесуальних документів є наразі актуальним та потребує уваги як з боку науковців, так і практиків.

Перелік використаних джерел:

1. Алєнін Ю. П., Пожар В. Г., Торбас О. О. Складання процесуальних документів у досудовому розслідуванні : навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 79 с.

2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду щодо визнання доказів недопустимими. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 2018 року по червень 2021 року. 77 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_2021_07_19.pdf

3. Рогатинська Н., Лісецька Л. Визнання доказів недопустимими внаслідок порушення засад кримінального провадження. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2 (26). С. 180–185. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42733/1/Рогатинська.pdf>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Іван Старенький

судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій, телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

ДОСЛІДЖЕННЯ RAID-МАСИВІВ РІВНЯ RAID 0

Виходячи з назви експертної спеціальності 10.9 – «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», стає зрозумілим, що об'єктами дослідження в експертизах даної спеціальності є комп'ютерна техніка та програмні продукти (ПП). Іноді трапляються випадки, коли на дослідження експертів надаються персональні комп'ютери (ПК), системні блоки персональних комп'ютерів (СБПК), оснащені накопичувачами інформації (НІ) на жорстких магнітних дисках (НЖМД) або мікросхемах пам'яті (SSD – Solid State Drive).

Іноколи користувачі комп'ютерної техніки, з метою збільшення швидкості обробки даних або з метою збільшення надійності збереження інформації, об'єднують НІ (від двох і більше) своїх електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) в загальний інформаційний простір, який представляються в робочому середовищі операційної системи (ОС), як один накопичувач інформації, який за потреби може бути розбитий на декілька розділів. Такий інформаційний простір об'єднаних НІ називається RAID (Redundant Array of Independent Disks) – масивом [1]. Таким чином RAID використовується для захисту від втрати даних через відмову НІ, або для забезпечення більш високої продуктивності зчитування/запису даних.

Існує кілька різновидів RAID-масивів, кожен з яких має свої характеристики. Нижче наведено основні рівні RAID-масивів:

1) RAID 0 – інформація розділяється між двома або більше НІ (див. рис. 1). Це збільшує швидкість читання/запису, але не забезпечує надійності, оскільки виведення одного НІ з ладу, призводить до втрати всієї інформації. Такий RAID-масив

дозволяє розширити обсяг логічного НІ, сформованого з двох і більше фізичних НІ однієї марки та моделі.

2) RAID 1 – дані дублюються на двох або більше НІ, що забезпечує високу надійність збереження інформації, але в даному випадку обсяг логічного НІ не розширюється за рахунок фізичних НІ (див. рис 2).

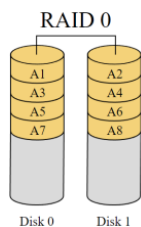

Рис. 1. Схема розподілу інформації між двома НІ в RAID 0

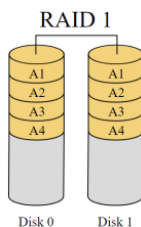

Рис. 2. Схема розподілу інформації між двома НІ в RAID 1

3) RAID 5 – дані розділяються між трьома або більше НІ, і один з них зберігає значення контрольної суми, що забезпечує як високу швидкість опрацювання інформації, так і надійність, оскільки система може відновлювати дані в разі відмови одного з НІ (див. рис. 3).

4) RAID 10 (або 1+0) – комбінує якості RAID 1 та RAID 0. Даний масив надає можливість дублювати та розділяти інформацію між НІ, що забезпечує високий рівень надійності та продуктивності (див. рис. 4).

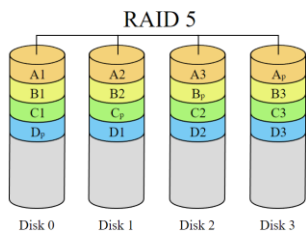

Рис. 3. Схема розподілу інформації між НІ в RAID 5

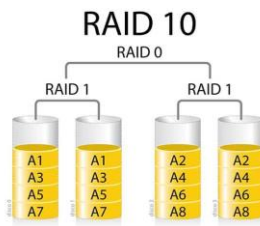

Рис. 4. Схема розподілу інформації між НІ в RAID 10

Кожен рівень RAID має свої переваги та обмеження, і вибір конкретного рівня залежить від конкретних потреб користувача.

RAID-масиви можна розділити на дві основні категорії: програмні (software RAID) та апаратні (hardware RAID), що мають свої переваги та недоліки, і вибір між ними залежить від конкретних потреб і вимог користувача. Таким чином, у випадку, якщо на дослідження експерту надходять НІ, що формують RAID-масив, в першу чергу необхідно визначити, який саме рівень масиву вони формують, і до якого типу, апаратного чи програмного, відноситься даний масив, адже від цього залежить спроможність відтворити даний RAID на робочій станції експерта.

В переважній більшості випадків, працювати з RAID-масивами краще всього на «рідній» ЕОМ, з використанням спеціалізованих Linux- дистрибутивів [2], так як окреме дослідження одного з НІ, що формують масив не має ніякого сенсу, див. рис. 5. Також, як показує практика, ЕОМ на базі НІ якої організовують RAID-масив, працюють на ОС сімейства “Windows”.

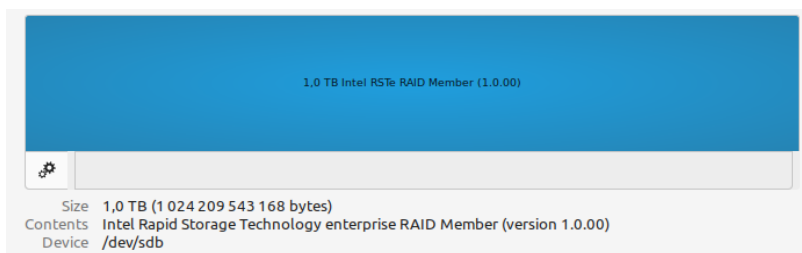

Рис. 5. Кількість та файлові системи розділів НІ

Як видно з рис. 5, даний НІ є елементом програмного RAID-масиву “Intel RSTe RAID Member” [3], ініціалізація якого здійснюється через BIOS ЕОМ, приклад якої наведено на рис. 6–8.

Рис. 6

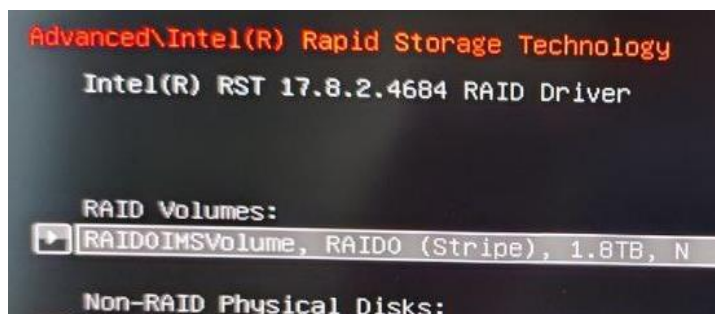

Рис. 7

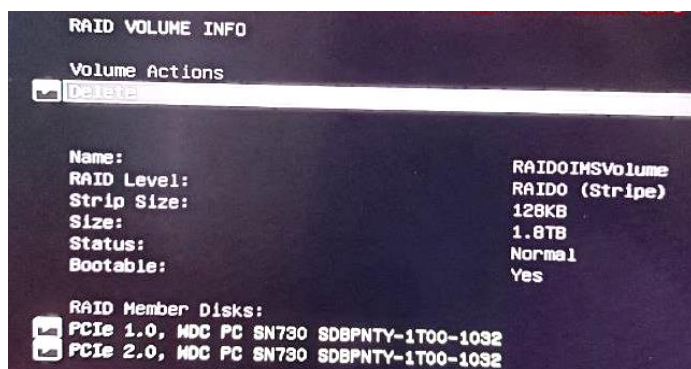

Рис. 8

Рисунок 6-8 – Інформація щодо RAID-масиву, утвореного з двох НІ, в середовищі BIOS EOM

Далі в середовищі Linux-системи потрібно визначити та активувати RAID-масив, використовуючи “dmraid” [4] або “mdadm” [5].

В даній роботі розглянуто шляхи вирішення проблем, які можуть виникнути у експерта під час дослідження RAID-масивів, рівня RAID 0, у випадку, якщо фізичні НІ, не визначаються Linux-дистрибутивом, і коли незважаючи на всі спроби активувати RAID-масив, зробити останнє, не вдається. Як приклад такої невдалої спроби наведено на рис. 9.

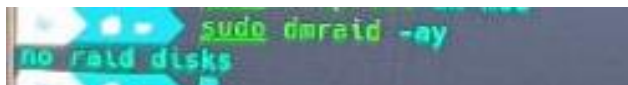

Рис. 9. Результат виконання команди “dmraid-ay”

Щоб вирішити цю проблему, можна оновити в середовищі ОС Linux програмне забезпечення апаратних компонентів ЕОМ, що може дати можливість інтерпретувати фізичні НІ, та в подальшому активувати RAID-масив.

Ще одним більш радикальним методом, є використання спеціалізованого ПЗ, яке надає можливість створити побітову копію логічного розділу RAID-масиву, що дасть можливість надалі працювати саме з побітовою копією RAID-масиву. В переважній більшості випадків, таке ПЗ не безкоштовне, але деякі екземпляри мають trial-версії, що дозволяють на безоплатній основі використовувати функціонал такого ПЗ, до таких ПП відносяться “R-Drive Image” [6]. Радикальність такого методу передбачає увімкнення ЕОМ, що є об’єктом дослідження, тому в такому випадку обов’язково мати дозвіл на внесення змін щодо первинного стану об’єктів дослідження, в рамках, передбачених методами проведення експертного дослідження.

Після створення побітової копії RAID-масиву на зовнішній НІ, на ЕОМ експерта за допомогою того ж самого “R-Drive Image” можна підключити побітову копію як віртуальний логічний диск, і використовуючи ПЗ “FTK Imager” [7], створити побітову копію підключеного віртуального логічного диску, з таким розширенням, з яким можуть працювати криміналістичні ПП, на кшталт, “Autopsy” [8], таким розширенням побітової копії може бути – «*.E01».

Описані маніпуляції з переконвертацією побітової копії є необхідними заходами, так як побітові копії створені за допомогою ПЗ “R-Drive Image” мають розширення «*.rdr», з яким не взаємодіють криміналістичні ПП.

Деякі криміналістичні ПП також дозволяють працювати напряму з логічними дисками, але це може збільшити процес обробки інформації, і у випадку, якщо щось трапиться з плином

часу, процедуру доведеться повторювати знову, тому процес створення побітової копії з розширенням «*.E01» з примонтованого логічного диску, є більш доцільним.

Перелік використаних джерел:

1. RAID. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/RAID> (дата звернення: 29.01.2024).
2. Linux Distribution. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Linux_distribution (дата звернення: 29.01.2024).
3. RAID Interactive Tutorial for Intel® Rapid Storage Technology Enterprise. URL: <https://www.intel.com/content/www/us/en/download/18102/raid-interactive-tutorial-for-intel-rapid-storage-technology-enterprise-intel-rste.html> (дата звернення: 06.09.2023).
4. dmraid. URL: <https://github.com/Distrotech/dmraid> (дата звернення: 29.01.2024).
5. mdadm. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Mdadm> (дата звернення: 29.01.2024).
6. R-Drive Image. URL: https://www.drive-image.com/Drive_Image_Download.shtml (дата звернення: 29.01.2024).
7. FTK Imager. URL: <https://cybermarket.com.ua/product/ad-ftk-imager/> (дата звернення: 29.01.2024).
8. Autopsy. URL: <https://www.autopsy.com/> (дата звернення: 29.01.2024).

УДК 656.08

Євгеній Старіков

судовий експерт сектору автотехнічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ТЕХНІЧНА НЕСПРОМОЖНІСТЬ ВИХІДНИХ ДАНИХ» В АВТОТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Згідно з Кримінально-процесуальним кодексом України одним з доказів у кримінальному провадженні є судова експертиза [1]. Практично у всіх кримінальних провадженнях про порушення

правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, суди або органи досудового розслідування призначають автотехнічні експертизи за експертною спеціальністю 10.1 «Дослідження обставин та механізму дорожньо-транспортних пригод». Досить часто при дослідженні обставин дорожньо-транспортної пригоди судовий експерт приходять до висновку про те, що ті чи інші вихідні дані про обставини дорожньо-транспортної пригоди є неспроможними з технічної точки зору. При цьому в методичній літературі щодо провадження автотехнічних експертиз за експертною спеціальністю 10.1 «Дослідження обставин та механізму дорожньо-транспортних пригод» відсутнє визначення терміну «технічна неспроможність вихідних даних».

Механізм розвитку дорожньо-транспортної пригоди поділяється на три стадії – зближення учасників дорожньо-транспортної пригоди, їх взаємодія під час контактування та їх переміщення після взаємодії [2].

Джерелом інформації щодо механізму розвитку дорожньо-транспортної ситуації на стадії зближення учасників дорожньо-транспортної пригоди зазвичай є тільки протоколи слідчих дій з учасниками дорожньо-транспортної пригоди та її свідками. Вихідні дані, що характеризують саме цю стадію механізму розвитку дорожньо-транспортної ситуації, є найбільш суб'єктивними та, як наслідок, найчастіше бувають неспроможними з технічної точки зору.

Для кращого розуміння, що ж є технічною неспроможністю вихідних даних, розглянемо декілька прикладів:

1) згідно з вихідними даними перед дорожньо-транспортною пригодою технічно справний автомобіль ЗАЗ-968М «Запорожець» рухався по прямолінійній горизонтальній ділянці дороги зі швидкістю 150 км/год. У цьому випадку швидкість руху автомобіля ЗАЗ-968М, яка вказана у вихідних даних значно перевищує максимальну швидкість руху, яка вказана заводом-виробником в технічних характеристиках цього автомобіля (120 км/год) [3];

2) згідно з вихідними даними автомобіль під керуванням водія К. скоїв наїзд на пішохода, який вийшов на смугу

руху цього автомобіля із-за задньої зустрічного автомобіля: задані швидкість, траєкторія та характер руху автомобіля, що скоїв наїзд на пішохода, зустрічного автомобіля та пішохода, а також відстань від задньої частини зустрічного автомобіля до лінії руху пішохода в момент, коли водій К. виявив пішохода, який виходив із-за задньої частини зустрічного автомобіля (рис. 1).

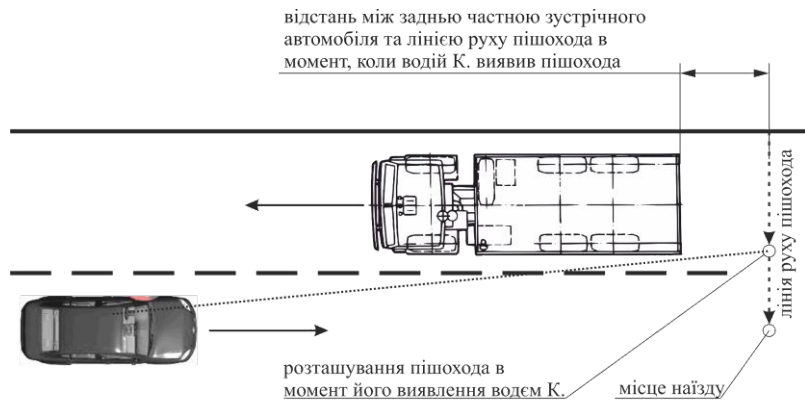

Рис. 1. Взаємне розташування учасників ДТП в момент, коли водій К. виявив пішохода, який вийшов із-за задньої частини зустрічного автомобіля

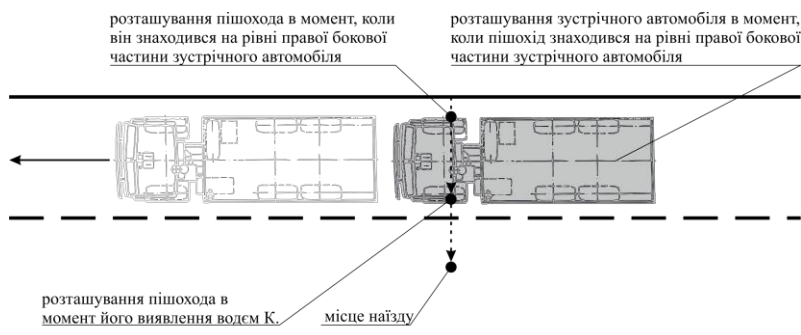

Рис. 2. Взаємне розташування зустрічного автомобіля та пішохода в момент, коли останній знаходився на рівні правої бокової частини зустрічного автомобіля

Після проведення відповідних розрахунків при одночасному переміщенні учасників дорожньо-транспортної пригоди назад на відстані, які кожен з них подолає за один і той же час, встановлено, що при заданих вихідних даних наїзд на пішохода повинен був здійснити зустрічний автомобіль, а не автомобіль під керуванням водія К. (рис. 2).

Як видно з першого прикладу, швидкість руху автомобіля ЗАЗ-968М (150 км/год), яка вказана у вихідних даних значно перевищує максимальну швидкість руху, яка вказана заводом-виробником в технічних характеристиках цього автомобіля (120 км/год). Ця обставина свідчить про те, що або швидкість руху автомобіля ЗАЗ-968М була меншою за 150 км/год, або ділянка дороги не була горизонтальною (автомобіль ЗАЗ-968М рухався на спуск), або технічний стан автомобіля ЗАЗ-968М не відповідав вимогам заводу-виробника (конструкція його двигуна або трансмісії змінені або взагалі замінені на інші), або ж декілька з цих вихідних даних були іншими.

Як видно з другого прикладу, при заданих вихідних даних наїзд на пішохода повинен був здійснити зустрічний автомобіль, а не автомобіль під керуванням водія К., що суперечить фактичним даним про те, що наїзд на пішохода здійснений автомобілем під керуванням водія К. Ці обставини свідчать про те, що або швидкість, траєкторія та характер руху автомобіля, що скоїв наїзд на пішохода, або швидкість, траєкторія та характер руху зустрічного автомобіля, або швидкість, траєкторія та характер руху пішохода, або відстань від задньої частини зустрічного автомобіля до лінії руху пішохода в момент, коли водій К. виявив пішохода, який виходив із-за задньої частини зустрічного автомобіля, або декілька з цих вихідних даних були іншими.

Враховуючи обставини, що вказані вище, технічною неспроможністю вихідних даних в автотехнічній експертизі слід вважати невідповідність вихідних даних технічним характеристикам транспортних засобів або невідповідність одних вихідних даних іншим при взаємозалежності цих даних.

Слід зауважити, що в прикладах, які наведені вище, неможливо експертним шляхом визначити, які саме вихідні дані

є неспроможними з технічної точки зору, оскільки вони є взаємозалежними. Судовий експерт не може використати одні вихідні дані, не взявши до уваги інші, оскільки оцінка доказів, якими є вихідні дані, виходить за межі компетенції судового експерта. З зв'язку з цим при провадженні автотехнічних експертиз використанням судовим експертом вихідних даних, які є неспроможними з технічної точки зору, може призвести до отримання завідомо неправдивих висновків.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 09.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.12.2023).
2. Судебная автотехническая экспертиза / ред. В. А. Илларионов. Москва : ВНИИСЭ, 1980. Ч. 2. 166 с.
3. Краткий автомобильный справочник / А. Н. Понизовкин и др. Москва : Трансконсалтинг. 1994. 779 с.

УДК 342.1

Ярослав Столяров

завідувач лабораторії інженерно-транспортних видів досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції України

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Заходи відповідно до стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху України [1] і законодавство України, зокрема кодекси та Закон України «Про судову експертизу» [2], передбачають міжнародне співробітництво судово-експертних установ. Так, в Законі України «Про судову експертизу» є розділ IV. «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи» де розглядається порядок проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави,

де у разі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво, застосовується законодавство України, якщо інше не передбачено зазначеною угодою. При цьому оплата вартості судової експертизи здійснюється за домовленістю між замовником і виконавцем судової експертизи (ст. 22, [2]). У разі залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України, при цьому плата іноземним фахівцям за участь у судовій експертизі та відшкодування інших витрат, пов'язаних з її проведенням, здійснюється за домовленістю сторін (ст. 23, [2]). Щодо міжнародного наукового співробітництва, то державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики (ст. 24, [2]). Міжнародна судова експертиза не може існувати в межах окремої держави, оскільки не буде активно виконувати свої функції забезпечення своєї діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою. Тому необхідне міжнародне співробітництво експертних установ з метою обміну досвідом врахування сучасних досягнень науки і техніки, розподілу задач між судово-експертними установами, створення профільних експертних напрямів. Судово-експертна діяльність держав повинна відповідати національним принципам і міжнародним правовим і професійним стандартам. Висновок, складений експертами однієї держави, повинен мати силу доказів для судів іншої держави.

Останніми роками активізувалося міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи низки європейських країн та не тільки. Європейська мережа судово-експертних установ (далі – ENFSI) існує з 1993 року. ENFSI успішно розвивався з самого початку, кількість членів постійно зростала протягом багатьох років, з 11 лабораторій-членів у 1993 році до 72 у 2023 році. Ці лабораторії охоплюють широкий спектр галузей судової експертизи та походять з 39 країн, географічно розкиданих по всій Європі: Австрія, Вірменія, Азербайджан, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Республіка Північна Македонія, Мальта, Республіка Молдова, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сербія, Словенія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Україна та Великобританія [3].

Основний напрям діяльності ENFSI є намагання досягти високої організації в галузі судово-експертної діяльності в Європі та світі шляхом розвитку якості послуг з проведення судової експертизи на всіх етапах судочинства, від місця події до суду, що забезпечується наступними умовами: – членство в ENFSI об'єднує виробничі, наукові та методичні можливості судово-експертних установ; – розширення членства в ENFSI закріплює довіру до цієї організації з боку правоохоронних структур і судів; – організовано встановлюються та підтримуються ділові відносини з іншими організаціями, діяльність яких пов'язана з криміналістикою й судовою експертизою; – всіляко заохочується діяльність усіх установ-членів ENFSI, які впроваджують в експертну практику сучасні методики дослідження, міжнародні стандарти та забезпечують компетентність експертів в окремих видах експертизи. Судова експертиза охоплює велику кількість наукових галузей, і багато актуальних проблем експертної науки важко вирішити, використовуючи ресурси однієї лабораторії в одній державі. Тому міжнародна співпраця надає явні переваги. Мети вдосконалення методик експертних досліджень слугують і конференції експертів, що проводились в містах різних країн.

Отже у майбутньому пропонується використати науковий потенціал експертних об'єднань, навчальних інститутів і дослідницьких установ Європи, які займаються передовими дослідженнями. Об'єднати співробітництво не лише на договірній основі а й подалі розвивати та пристосовувати законодавство України у галузі судової експертизи до міжнародного. На мій погляд це має перспективи для підвищення конкурентоздатності і покращення розслідування різних злочинів за рахунок проведення наукових досліджень і науково-методичних розробок у різних галузях. Реалізація інтеграції судово-експертної діяльності матиме наслідком гармонізацію та удосконалення експертного національного законодавства і теоретичних наукових основ за для вироблення єдиних методичних рекомендацій для різних видів досліджень, отримання міжнародного визнання експертних висновків в цілому, удосконалення експертної діяльності, підвищення професійної майстерності працівників судово-експертних установ.

Перелік використаних джерел:

1. «Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху України на період до 2024 року» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.01.2024).
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII : Редакція від 01.01.2024. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 29.01.2024).
3. Інтернет ресурс. URL: <https://enfsi.eu/about-enfsi/members/> (дата звернення: 29.01.2024).

Геннадій Строкаліс

старший судовий експерт сектору економічних
та товарознавчих досліджень
Сумського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: strokalis@gmail.com

Наталія Панченко

завідувачка сектору економічних та товарознавчих досліджень
Сумського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: senp@meta.ua

**АКТУАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ
ДО ВИКОРИСТАННЯ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АВТОТОВАРОЗНАВЧИХ
ЕКСПЕРТИЗ ІЗ ОЦІНКИ КОЛІСНИХ
ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

Одним із найважливіших сегментів світової економічної системи є автомобільна галузь і конкурентоспроможний автомобільний ринок. Під час купівлі-продажу колісних транспортних засобів (далі – КТЗ) актуальними залишаються питання визначення їхньої ринкової вартості, що належить до предмета автотоварознавчої експертизи. Під час проведення таких видів досліджень, відповідно до загальноприйнятих методичних підходів, експерт опрацьовує та використовує значний обсяг інформації, у чому суттєво допомагає спеціалізована довідкова література, а також програмне забезпечення для оперативного оброблення інформації про стан і характеристики досліджуваного автомобіля.

Актуальні методичні підходи до використання довідкової літератури під час проведення автотоварознавчих експертиз та оцінки КТЗ постійно змінюються і вдосконалюються

залежно від розвитку технологій і нових досліджень в автомобільній індустрії.

Одним із перспективних методичних підходів є використання електронних баз даних і онлайн-ресурсів, які зберігають широкий спектр інформації про технічні характеристики КТЗ, їхню історію, ринкові ціни й інші важливі параметри. У цій довідковій літературі експерти мають змогу швидко та ефективно знайти необхідну інформацію для проведення аналізу й оцінки КТЗ.

Новітні досягнення в автомобільній галузі, останні наукові дослідження й експертний досвід дають змогу успішно застосовувати сучасні методи та моделі для проведення автотоварознавчих експертиз та оцінки КТЗ.

Під час визначення вартості КТЗ експерти враховують, зокрема, дані вітчизняного довідника «Бюлетень автотоварознавця», рекомендованого до використання Методикою товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів (далі – *Методика*) [1].

Проведення повторних автотоварознавчих експертиз довело, що використання лише статистичних даних періодичних довідників (без дослідження інших джерел інформації) нерідко спричиняє неправильне визначення ринкових цін КТЗ і, як наслідок, призначення повторних автотоварознавчих експертиз, які не підтверджують висновки первинних експертиз.

Докладний аналіз згаданих розбіжностей свідчить, що неправильне визначення ринкової вартості стається через наявність у періодичних довідниках хибних даних або технічних описок, які можна виявити тільки шляхом порівняння з даними інших інформаційних джерел.

Згідно з п. 7.3 Методики *«коригування ринкової вартості КТЗ, отриманої із застосуванням порівняльного підходу, здійснюється за загальною формулою:*

$$C = C_{\text{ср}} (1 \pm (Гк/100) \pm (Дз/100)) \pm C_{\text{дод}},$$

<...>

Визначення C_{cp} базується на довідкових цінових даних продажу c_p на ідентичне (аналогічне) КТЗ.

C_{cp} для КТЗ визначається на базі середньої ціни продажу (пропозиції) ідентичного КТЗ за такою формулою:

$$C_{cp} = C_d \cdot K + M,$$

де C_d – ціна КТЗ, який був у користуванні, з урахуванням строку його експлуатації, за інформацією з довідкової літератури, зокрема наведеної у переліку рекомендованих нормативно-правових актів, методичної, довідкової літератури та комп'ютерних баз даних з програмним забезпеченням (додаток 6)» [1].

У первинних експертизах експерти цілком дотримали методології оцінки КТЗ. Беззаперечним джерелом інформації про значення C_d для експертів став довідник «Бюлетень авто-товарознавця» № 130 (далі – БА № 130) [2]. Зорієнтуватися у правильності цін за довідниковою літературою без самостійного порівняння із цінами на вторинному ринку доволі складно, навіть досвідченим експертам (через значну кількість пропозицій продажу на вторинному ринку та значну кількість комплектацій і різних років виготовлення автомобілів різних марок і моделей).

Під час проведення повторних експертиз фахівці опрацювали більший обсяг інформації цін за оголошеннями про продаж конкретних транспортних засобів, розміщеними в інтернет-виданнях, і визначили розбіжність між середньою вартістю пропозицій до продажу в інтернет-виданнях та середньою вартістю пропозицій до продажу в періодичних довідниках, що зазначено в наведених далі прикладах:

– *приклад 1.* На інтернет-ресурсах станом на серпень 2023 р. розміщено дві пропозиції до продажу ідентичної досліджуваному КТЗ марки (моделі) – MAN 8.224, 1999 р. випуску, вартість пропозиції до продажу 12 500 USD і 10 000 USD, середня вартість $(12\,500 + 10\,000) / 2 = 11\,250$ USD. Визначена середня ринкова вартість перебувала в одному ціновому діапазоні на аналогічні досліджуваному КТЗ. Порівняльне дослідження

за даними БА № 130 (станом на серпень 2023 р.) [2] засвідчило, що вартість пропозиції до продажу на автомобіль марки (моделі) *MAN 8.224*, 1999 р. випуску, дорівнює 1930 *USD*. Дані про вартість пропозицій до продажу на досліджуваний КТЗ у довіднику менше у 5,82 рази ($11\,250 / 1930 = 5,82$) за пропозиції до продажу на вторинному ринку (згідно з інтернет-пропозиціями на відповідних сайтах);

– *приклад 2.* Сср – середню ринкову вартість продажу ідентичного досліджуваному КТЗ – автомобіля *SUZUKI VITARA*, 2021 р. випуску, визначено за статистичними даними БА № 130 [2]; вона становить 758 000,00 грн, що вище за ринкову вартість нового КТЗ, ідентичного досліджуваному, яка дорівнює 724 000,00 грн (за значеннями розділу «Нові ТЗ» БА № 130 і даними офіційного дилера);

– *приклад 3.* Згідно з періодичним довідником *PKW-Spezial (DAT Marktspiegel, Німеччина)* [3] середня ринкова вартість продажу автомобіля марки (моделі) *VOLKSWAGEN TIGUAN*, 2018 р. випуску, автоматична коробка зміни передач, передній привід, об'єм двигуна 1968 см куб., дизельне паливо з пробігом 200 000 км, становить 12 500 *EUR*. Водночас за пропозиціями до продажу інтернет-ресурсу <https://www.mobile.de/> та інших середня ринкова вартість продажу ідентичних зазначеному вище КТЗ дорівнює 17 000 *EUR*. Дані про вартість пропозицій до продажу на досліджуваний КТЗ у довіднику менше у 1,36 рази ($17\,000 / 12\,500 = 1,36$) за пропозиції до продажу на вторинному ринку (згідно з інтернет-пропозиціями).

Наведені вище невідповідності у довідниках можна пояснити технічною помилкою у складанні статистичних даних за вартостями КТЗ розробниками довідників.

Проведення експертом самостійного маркетингового дослідження із визначення середньої ринкової вартості ідентичних досліджуваному КТЗ згідно з пропозиціями до продажу на інтернет-ресурсах не тільки в окремих випадках (у разі відсутності цінових даних у довіднику або різкого коливання цін під час кризи), а й завжди найчастіше виключає використання хибних вихідних даних у дослідженні. Окрім того, у разі визначення розбіжностей у статистичних даних довідкової

літератури (шляхом зворотного зв'язку з розробниками довідників) сприятиме поліпшенню якості статистичних даних періодичних видань.

Застосування запропонованих методичних підходів розширить повноту проведеного автотоварознавчого дослідження відповідно до вимог ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» [4] та запобігне наданню необ'єктивних висновків.

Перелік використаних джерел:

1. Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів : затв. наказом Мін'юсту України, Фонду держмайна України від 24.11.2003 р. № 142/5/2092 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text> (дата звернення: 20.01.2024).
2. Бюлетень автотоварознавця № 130 : офіц. період. дод. до Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів. URL: http://ivc.in.ua/?page_id=22 (дата звернення: 20.01.2024).
3. Періодичний довідник *PKW-Spezial. DAT Marktspiegel*, Німеччина.
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 20.01.2024).

В'ячеслав Сушко

кандидат медичних наук, доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

Віктор Сушко

кандидат медичних наук, доцент мед. центр «Академмарін»
Національного університету «Одеська морська академія»
електронна адреса: viacheslavsushko@yahoo.com

**МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕВІРКИ ЗАМКНЕНИХ
ПРОСТОРІВ НА ЗНАХОДЖЕННЯ
ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН
ЗА ДОПОМОГОЮ ГАЗОАНАЛІЗАТОРА N₂ ТА O₂**

Вибухонебезпечні речовини – можуть спеціально розміщувати у будь якому замкненому просторі житлове та нежитлове приміщення, салон автомобіля, контейнер. Тому правильно і ретельно проведена перевірка є важливим заходом безпеки. Вона також необхідна для оцінки ризику входу в замкнутий простір.

Повітря складається на 80 об.% з азоту та на 20 об.% з кисню. Для міського повітря нормальним вважається вміст кисню на рівні 20,8 об.%. Так, під землею (у метро, у переходах та підземних торгових центрах) концентрація кисню в повітрі становить 20,4 об.%, у висотних будівлях – 20,3 об.%, а в забитому вагоні наземного транспорту – всього лише 20,2 об.%. Якщо в цю суміш надходить інертний газ, то за рахунок витіснення зменшується не тільки вміст кисню, вміст азоту також зменшиться, причому вчетверо. Якщо надійде, наприклад, 10 об.% гелію, концентрація кисню зменшиться на 2 об.%, а азоту – на 8 об.%. Припустимо, що вимір за допомогою детектор газу показує, що вміст кисню у контейнері становить 20,5 об.%. Надійшов газ не тільки витіснив 0,4 об.% кисню, а й 1,6 об.% азоту. Таким чином, в атмосфері знаходиться загалом 2,0 об.% небажаної речовини.

Для вимірювання вмісту кисню та азоту в повітрі ми використовували багатофункціональний газоаналізатор ГАММА-1000. Газоаналізатор ГАММА-1000 призначений для безперервного автоматичного виміру N_2 та O_2 . Спосіб забору проби – примусовий. Принцип роботи – оптико-абсорбційний, термомагнітний. У ГАММА-1000 введено термо- та вологокомпенсацію, що значно підвищує стабільність показань. При зміні концентрації газів видаються звукові сигнали і показання відображаються на цифровому дисплеї. Газоаналізатор ГАММА-1000 є одноблоковим приладом з вбудованими в корпус вимірювальними датчиками. На лицьову панель виведено: РК-дисплей, на якому відображається вимірювальна інформація, клавіатура керування, індикація витрати контрольованої проби. Гамма-100 оснащений інтерфейсами RS 232, RS 485, за допомогою яких дані можуть передаватися на персональний комп'ютер. Газоаналізатор ГАММА-1000 здійснює цифрову індикацію концентрації вимірюваного компонента та видачу уніфікованого вихідного сигналу, пропорційного концентрації N_2 та O_2 .

Також газоаналізатор ГАММА-1000 має світлову червоного кольору та звукову сигналізацію зміни концентрації N_2 та O_2 в порівнянні з нормою та з концентрацією в інших приміщеннях будівлі. Комутація зовнішніх ланцюгів двома групами контактів, що перемикаються реле («сухий контакт») для автоматичного включення (відключення) виконавчих пристроїв при спрацьовуванні сигналізації. Спосіб вимірювання концентрації кисню термомагнітний. А спосіб вимірювання концентрації азоту термокондуктометричний.

Вибухова перетворення, як правило, носить короткочасний характер та супроводжується виділенням величезної кількості високотемпературних газів і тепла. Вибухова реакція не вимагає наявності в навколишньому повітрі окислювача (кисню), оскільки він міститься в хімічно пов'язаному вигляді в інгредієнтах вибухівки.

Наприклад оксиліквіт – бризантна вибухова речовина, що отримується просоченням рідким киснем горючих пористих матеріалів (вугілля, торф, мох, солома, деревина). Оксиліквіт відносять до вибухових речовин Шпренгеля.

Відразу після просочення окислків є вибуховою речовиною підвищеної потужності, проте випаровування рідкого кисню призводить до постійного зниження його вибухових властивостей аж до повного зникнення. Ця властивість окислків може вважатися його недоліком – окислків необхідно готувати безпосередньо на місці вибухових робіт, а після приготування вибух повинен бути здійснений у найкоротший термін. Життєздатністю окислків називають час, протягом якого зберігаються його розрахункові вибухові характеристики; воно залежить від виду та розміру використовуваного наповнювача, його теплотворної та поглинальної здатності, щільності, вологості та вмісту кисню і може становити від кількох хвилин до кількох годин. Протягом цього часу окислків небезпечні у використанні, високочутливі до вогню, чутливі до тертя. І в приміщенні в якому вони знаходяться концентрація кисню в повітрі суттєво зростає в залежності від об'єму закладених в них окислків та розмірів приміщення.

Інші бризантні речовини у своєму складі мають інші окислювачі які також змінюють склад повітря та концентрацію N_2 та O_2 у приміщеннях де вони знаходяться. Для хлоратитів окислювачем є хлорат калію, для перхлоратитів перхлорат калію, перхлорат аммонію, для аммонітів нітрат аммонію. Кисень у них знаходиться у зв'язаному стані з азотом та хлором. Ці окислювачі починають активно розкладатися при температурі 200–400 °C з виділенням кисню. Та вони повільно розкладаються при звичайних умовах теж з виділенням кисню та зміною вмісту кисню в приміщенні де вони знаходяться.

Ірина Третякова

наукова співробітниця сектору психологічних досліджень лабораторії
мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: irynalykhoida@gmail.com

Валерія Онацька

наукова співробітниця сектору психологічних досліджень
лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних
досліджень Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: valeri44447@gmail.com

Анна Лиманська

судова експертка сектору психологічних досліджень лабораторії
мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: as5950177@gmail.com

**ВПЛИВ СТИЛЮ ВИХОВАННЯ
БАТЬКАМИ НА ФОРМУВАННЯ
ПСИХОПАТИЧНИХ РИС У ДІТЕЙ**

Фахівці в галузі науки про патологічні зміни психіки людини зазвичай розглядають психопатію як комбінацію генетичних факторів і впливу навколишнього оточення, включно зі стилем виховання.

Більшість науковців виокремлюють в етіології психопатій такі складові: спадковість (у 2/3 випадків батьки також психопати); пошкодження ембріона, що спричинили дисфункцію ЦНС; ланцюжок соматичних захворювань, особливо в перші 3 роки життя; неправильне виховання, неповна або деформована родина, асоціальна родина.

Генетичні фактори можуть створювати базову схильність до цього розладу, але взаємодія зі стилем виховання батьків та оточенням дитини може вплинути на розвиток психопатичних характеристик. Розуміння цієї взаємодії є складним завданням, і дослідження в цій галузі тривають для кращого розуміння цих процесів. Дослідження впливу стилю виховання батьків на формування психопатичних рис характеру в дітей є актуальним для судової психологічної експертизи, оскільки може розкрити фактори, що сприяють або запобігають розвитку таких рис у психологічному становленні особистості, зумовлюють особливості психічного розвитку та психічну діяльність дитини в ситуації порушення системно-функціональних і емоційно-близьких сімейних відносин.

До психопатичних рис характеру в дітей належать асоціальність, яка виявляється через відсутність соціальних норм і взаємодій, та безвідповідальність, що виявляється в нестабільній та нерегульованій поведінці й через низьку емпатію. Водночас це свідчить про відсутність співчуття та розуміння почуттів оточення. Літературні дані [1] деталізують психопатичні характеристики, підкреслюючи їхню важливість для розуміння психологічного розвитку дітей і відокремлюючи фактори, що можуть сприяти або запобігати формуванню психопатичних акцентуацій характеру.

Виховання в сім'ї має визначальний вплив на формування характеру та психічного стану дитини. Спосіб взаємодії батьків зі своїми дітьми зумовлено батьківським стилем виховання. Цей стиль може мати значний вплив на психічне здоров'я дитини, стимулюючи або стримуючи розвиток різних аспектів особистості. На особливу увагу заслуговує вивчення впливу стилю виховання батьків на ризик виникнення психопатичних рис у дітей.

Дослідження американського психолога [1] свідчать про те, що психопатичні риси зазвичай частково формуються внаслідок виховання, особливо це стосується авторитарного стилю, який може підштовхувати дітей до агресивності.

Психолог Діана Баумрінд у своїх наукових працях виокремлює такі стилі виховання:

1) *авторитарний* – із характерним для нього високим рівнем контролю та низьким рівнем емоційної підтримки може викликати в дитини стрес і внутрішній конфлікт. Вимоги, накладені батьками, без можливості обговорення, можуть створювати атмосферу, у якій дитина вчиться підкорятися, але не розвиває навичок самостійного прийняття рішень [2];

2) *авторитетний* – поєднує вимоги із підтримкою, сприяє створенню емоційно стабільного середовища. Діти, які виростають у таких умовах, часто демонструють вищий рівень соціальної компетентності та власної впевненості [3];

3) *партнерський* – передбачає взаємодію та співпрацю між батьками й дітьми. Такий стиль сприяє розвитку в дитини відчуття власної цінності та навичок співпраці. Однак невинуватене використання цього підходу може призвести до відсутності необхідного контролю та відповідальності [4].

Дослідження Д. Баумрінд розкривають основні концепції стилів виховання та їхній вплив на розвиток дітей, надаючи більш глибоке розуміння цих підходів.

Авторитарний стиль виховання, відзначений високим контролем і низькою підтримкою, може негативно впливати на психічне здоров'я дітей. Дослідження [5] свідчать про те, що високий рівень контролю та вимог, характерний для авторитарного стилю, може бути пов'язаний зі збільшеним ризиком розвитку психопатичних акцентуацій характеру в дітей, створювати внутрішнє напруження, сприяти формуванню агресивних та антисоціальних реакцій.

Отже, можна стверджувати, що один із найбільш важливих аспектів стилю виховання – це рівень контролю, який батьки встановлюють над своєю дитиною. Авторитарний підхід, із його високим рівнем контролю та низьким рівнем емоційної підтримки, може призвести до розвитку агресивності й невротичних реакцій у дітей. Стриманість у виявленні емоцій і невинуватені правила можуть породжувати внутрішнє напруження, яке згодом може втілитися в психопатичних особливостях. З іншого боку, перевага партнерського стилю виховання, коли батьки надають велику свободу дітям, але не встановлюють чітких меж, може призвести до виникнення проблем

із самоконтролем і формування антисоціальної поведінки. Недостатня увага вихованню відповідальності й норм соціальної поведінки може створити підґрунтя для розвитку психопатичних рис.

Розуміння важливості емоційного зв'язку між батьками та дітьми також відіграє провідну роль у формуванні психологічного здоров'я дитини. Тепло та взаємин, взаєморозуміння та підтримка створюють безпечне середовище, що сприяє позитивному розвитку особистості. Отже, стиль виховання батьків може позначитися не лише на багатогранності характеру дитини, а й вплинути на ризик формування психопатичних рис. Баланс між контролем і емоційною підтримкою, визнанням потреб дитини та встановленням чітких меж може сприяти стабільному і здоровому психічному розвитку нового покоління.

Отже, розуміння й усвідомлення батьками їхнього стилю виховання має важливе значення для психічного здоров'я дітей, а вдосконалення цього аспекту може покращити їхнє загальне благополуччя та надалі запобігатиме виникненню негативних психопатичних рис.

Дослідження впливу стилю виховання батьків на формування психопатичних акцентуацій характеру в дітей є одним із завдань, які фахівці розв'язують під час проведення судової психологічної експертизи, – сприйняття дитиною сімейної ситуації. Дослідження літератури із цієї теми розкриває вплив батьківського виховання, що відіграє провідну роль у формуванні психічного стану дитини, і на це важливо зважати під час проведення судово-психологічних досліджень. Вивчення літератури підтвердило, що певні аспекти стилю виховання можуть або сприяти, або стримувати розвиток психопатичних рис у дітей. Ці відкриття свідчать про необхідність інтегрувати психосоціальні фактори в судову експертизу для забезпечення більш повного й об'єктивного аналізу психологічного стану особистості. Розуміння ролі виховання батьків з метою формування психологічного здоров'я має важливе значення для створення системи запобігання та втручання в ранньому віці заради забезпечення гармонійного психологічного розвитку особистості дитини.

Перелік використаних джерел:

1. Smith J. Parenting and Psychopathy: A Review of Empirical Studies. 2018.
2. Baumrind D. Effects of Authoritative Control on Child Behavior. *Child Development*. 1966. Vol. 37 (4). Pp. 887–907.
3. Maccoby E. E., Martin J. A. Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction / In P. H. Mussen & E. M. Hetherington (Eds.). *Handbook of Child Psychology*. 1983. Vol. 4. Socialization, Personality, and Social Development. 4th ed. Pp. 1–101.
4. Darling N., Steinberg L. Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*. 1993. Vol. 113 (3). Pp. 487–496.
5. Miller J. et al. Family Environment and the Development of Psychopathic Traits. *Child Development*. 2019. Vol. 90 (4). Pp. 469–485.

УДК 159.9

Анна Тульвінська

старший судовий експерт відділу досліджень
у сфері інформаційних технологій
Черкаського НДЕКЦ МВС
електронна адреса: anetk@ukr.net

Юлія Халявка

головний судовий експерт
відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Черкаського НДЕКЦ МВС
електронна адреса: zajka0711@ukr.net

МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЕКСПЕРТА-ПСИХОЛОГА У СПРАВАХ ПО СПІРНИХ ПИТАННЯХ ВИХОВАННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Коли розпадається шлюб, дуже часто подружжя не можуть розійтися мирно. Розлучення супроводжується конфліктами, сварками, скандалами і в таких ситуаціях страждають діти.

Законодавчо обидва із батьків мають рівні права і обов'язки і не має значення, чи в шлюбі вони чи ні. При розлученні виникає питання визначення місця проживання дітей, порядок та графік зустрічей з неповнолітніми дітьми. Якщо мирним шляхом домовитися не виходить, тоді вирішення цих питань перекладається на рішення органу опіки та піклування чи суду.

При вирішенні спору відносно визначення місця проживання неповнолітньої дитини приймаються до уваги відношення батьків до виконання своїх батьківських зобов'язань, особисте ставлення дитини до кожного із батьків, вік дитини, стан здоров'я як батьків так і дитини, матеріальне становище батьків, можливість забезпечення належних житлових умов, та інші обставини, які мають суттєве значення. Орган опіки та піклування або суд не може передати дитину для проживання з тим із батьків, хто зловживає спиртним або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може завдати шкоду розвитку дитини.

Сімейним кодексом передбачено право батьків визначити з ким із них проживатиме дитина. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном [2]. Варто зазначити, що дитина також має право обирати з ким із батьків вона хоче проживати. Але чи буде думка дитини її особистим волевиявленням, чи результатом впливу батьків або страхом? У таких випадках не обійтися без спеціальних знань експерта-психолога.

З метою захисту інтересів дитини та надання комфортних умов для її проживання проводиться дослідження відносин між батьками та дітьми. Серед найпоширеніших випадків, коли варто проводити експертизу виділяють наступні:

- у випадку позбавлення одного з батьків батьківських прав;
- при необхідності оцінити можливість батьків виховувати дитину;
- для встановлення інтелектуального розвитку дитини;
- у випадку суперечок при визначенні, ким буде виховуватись дитина;

– при встановленні, з ким із батьків дитина залишиться жити після розлучення батьків.

Експерт у процесі дослідження батьківсько-дитячих відносин зможе визначити:

- які відношення склалися між батьками та дитиною;
- чи має один із батьків негативний вплив на виховання дитини;
- чи сприятливий для виховання дитини мікроклімат в сім'ї;
- до кого з батьків дитина більше прив'язана;
- яке відношення матері та батька до дитини;
- які індивідуально-психологічні особливості дитини;
- які індивідуально-психологічні особливості батьків та їх вплив на стан дитини і її психологічний розвиток.

Визначаючи особливості проведення психологічної експертизи у справах про спори між батьками щодо виховання та місця проживання дитини варто виділити такі етапи:

- проведення психологічного обстеження кожного з батьків окремо;
- проведення психологічного обстеження дитини без присутності дорослих, щоб уникнути стороннього впливу;
- проведення психологічного дослідження особливостей взаємодії дитини з кожним дорослим окремо.

Експерт досліджує ставлення батьків до дитини та ставлення дитини до батьків. Вдаючись до спеціальних методик – різноманітних проєктів та творчих завдань визначає рівень інтелектуального розвитку та оцінює окремі аспекти батьківського виховання. Такі завдання змушують поглянути на ситуацію з іншого боку та встановити правдивий хід подій.

При визначенні ставлення дитини до батьків проводиться бесіда та відповідні тести. В ході проведення дослідження аналізується поведінка дитини, поза, жести, міміка, коментарі впродовж виконання завдання, ставляться уточнювальні питання. Розмова проходить у комфортній та звичній обстановці для того, щоб дитина звільнилася від страхів, які можуть виникати в повсякденних умовах.

Досить часто один з батьків, який прагне сумісного проживання дитини поряд з ним, отримує висновок ради опіки

та піклування, який він вважає несправедливим. Наприклад, існує практика применшення важливості батька у вихованні дітей та огульне залишення дитини з матір'ю без досконалого дослідження психологічних умов кожного окремого випадку. На практиці ми вже довгі роки маємо пріоритет жінок в правозастосуванні у спорах про визначення місця проживання дитини; по-справедливому зауваженню, фактично має місце «дискримінація чоловіків» в цьому питанні. Цей факт є загальновідомим, і в навчальній літературі зазначається, що такі рішення нерідко «належним чином не мотивовані і приймаються на користь матері» [3, с. 56]. Непоодинокими є висновки невідомих психологів-фахівців, які рекомендують і зовсім виключити одного з батьків із процесу виховання дитини, знов-таки без наявності відповідного обґрунтування. Стаття 51 Конституції України гарантує кожному із подружжя рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї [1, с. 141]. При цьому, обмеження дитини у спілкуванні з будь-ким з батьків може використовуватися тільки за наявності їх вкрай негативних характеристик (наркотична, чи інша залежність, фізична агресія тощо).

Зокрема, помилкою є перевищення компетенції експерта, зачіпання правових питань. Наприклад, у дослідженні про визначення місця проживання дитини експерт дійшов висновку про доцільність проживання дитини з матір'ю (батьком), визначив порядок здійснення батьківських прав одним із батьків, які проживають окремо від дитини, хоча вирішення цих питань цілком належить до компетенції суду.

Отже, під час виконання зазначених експертиз головним пріоритетом для експертів-психологів повинні бути найкращі інтереси дитини, які встановлюються завдяки повному та всебічному аналізу психологічних умов її життя.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

3. Шелютто М. Л. Реализация конституционных принципов семейного права в российском законодательстве. *Журнал российского права*. 2013. № 12. С. 57.

УДК 629.36

Владислав Федорченко

науковий співробітник лабораторії інженерно-транспортних
та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: fedorchenko94@ukr.net

Андрій Фролов

доктор філософії, провідний науковий співробітник лабораторії
інженерно-транспортних та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: frolov.andrey.5120@gmail.com

Валерій Ольхов

завідувач сектору лабораторії інженерно-транспортних
та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: olhov_81@ukr.net

**ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ДВИГУНІВ
ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ
З МЕТОЮ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЧИН
ВИНИКНЕННЯ НЕСПРАВНОСТЕЙ**

У процесі експлуатації двигунів внутрішнього згоряння трапляються різні несправності деталей циліндро-поршневої групи (далі – ЦПГ). Якщо у двигуні виникла несправність ЦПГ, актуальним завданням є встановлення причини,

що її викликала. Якщо причину виникнення несправності ЦПГ вдається встановити, це дає змогу знизити ймовірність її повторного виникнення та покращити ефективність технічної експлуатації автомобільного транспорту.

Необхідність проведення експертизи може також бути обумовлена виникненням конфліктної ситуації між продавцем та покупцем автомобіля (двигуна) у гарантійний період експлуатації, між власником автомобіля (двигуна) та авторемонтним підприємством у післягарантійний період.

Експертні дослідження поєднують логічний аналіз та інженерні розрахунки. Залежно від виду несправності ЦПГ, її складності та питань, поставлених на розв'язання, дослідження можуть мати різний характер. Найчастіше процес експертного дослідження можна поділити на такі етапи:

- 1) вивчення технічної характеристики двигуна, його конструктивних, діагностичних параметрів та умов складання, особливостей конструкції двигуна;

- 2) з'ясування обставин, за яких виникла несправність, а також умов експлуатації двигуна, що передують виникненню несправності;

- 3) підбір діагностичного обладнання та засобів вимірювання;

- 4) діагностування двигуна та вимірювання значень його конструктивних параметрів;

- 5) формулювання висновків;

- 6) складання та оформлення експертного висновку.

Причини виникнення несправностей можна класифікувати так [1]:

- конструктивні, що виникають через недосконалість конструкції;

- виробничі, із порушенням технології виробництва чи ремонту;

- експлуатаційні, які утворюються через порушення правил експлуатації (перевантаження, застосування невідповідних сортів олій, палива тощо).

Якщо двигун не зазнав суттєвих руйнувань ЦПГ (запуск двигуна можливий), необхідно оцінити значення його діагностичних параметрів [2]:

- тягову силу на провідних колесах;
- токсичність відпрацьованих газів;
- герметичність ЦПГ;
- якість моторної олії.

Значення діагностичних параметрів оцінюють із застосуванням такого обладнання:

- комп'ютер;
- стенд тягових якостей;
- газоаналізатор та димомір;
- контрольні датчики;
- компресометри, прилади для перевірки герметичності

ЦПГ за витоком стисненого повітря.

Значення параметрів, отримані в результаті процесу діагностування, заносять у таблицю, у якій також указують нормативні значення цих параметрів.

Порівняння вимірних значень діагностичних параметрів із нормативними дає змогу зробити висновок про технічний стан ЦПГ: двигун неушкоджений або потребує проведення подальших досліджень.

Якщо двигун зазнав суттєвих руйнувань ЦПГ (запуск двигуна неможливий) або значення діагностичних параметрів не відповідають нормативним значенням, двигун необхідно розібрати [3].

У процесі розбирання несправного двигуна необхідно визначити наявність механічних ушкоджень і вести контроль дотримання технології збирання:

- візуально встановити відсутність зовнішніх механічних пошкоджень двигуна;
- виміряти моменти затягування різьбових з'єднань, що обов'язково для гайок (болтів) кріплення головки блоку циліндрів, кришок шатунів;
- зважити поршні, поршневі пальці та кільця, стопорні кільця для кожного з циліндрів двигуна;
- проконтролювати деформацію площини головки блоку, прилеглої до блоку циліндрів;
- візуально встановити наявність механічні пошкодження на жаровій поверхні головки, сідел та тарілок клапанів, розпилювачів форсунок; стан прокладки головки циліндрів;

- візуально визначити стан циліндрів, поршнів, поршневих кілець;
- виміряти діаметри циліндрів (для контролю овальності та зносу), діаметри поршнів (для контролю форми та зносу);
- виміряти проміжки між поршнями та циліндрами, між кільцями та поверхнями кільцевих канавок, у стику поршневих кілець;
- виміряти діаметри поршневих пальців і отворів під поршневі пальці в бобишках поршнів.

Несправності деталей ЦПГ, виявлені в результаті розбирання двигуна, контролю дотримання технології складання й огляду, піддаються подальшому дослідженню для з'ясування причин їх виникнення.

Конструктивні причини виникнення несправностей трапляються вкрай рідко, оскільки, як правило, у процесі конструювання двигунів внутрішнього згоряння такі несправності усуваються на етапі випробування двигуна.

Виробничі причини виникнення несправностей:

- застосування неякісних або невідповідних технічним умовам матеріалів;
- порушення технології виготовлення деталей, невідповідність геометричних форм і розмірів вимогам технічної документації: неприпустима овальність і конусність циліндрів, поршнів, поршневих пальців, а також недостатня пружність поршневих кілець і невідповідність їх геометричних розмірів вимогам технічної документації;
- порушення технології складання, недотримання проміжків у сполученнях поршень – циліндр, поршковий палець – отвори в бобишках поршня, поршкові кільця – канавки поршневих кілець, проміжок у стику поршневих кілець, неприпустима відмінність ваги поршнів у зборі з кільцями.

Експлуатаційні причини виникнення несправностей:

- застосування неякісних або невідповідних технічним умовам експлуатаційних матеріалів (моторна олія, паливо, охолоджувальна рідина);
- порушення рекомендованих у технічній документації швидкісних і навантажувальних режимів у процесі обкатки;

- відхилення теплового режиму роботи двигуна (перегрів);
- порушення режимів технічного обслуговування, несвоєчасне виконання ремонтних робіт.

Проведення експертизи двигунів внутрішнього згоряння дає змогу виявити справжні причини несправностей, що знижує ймовірність їх повторення, шляхом коригування режимів технічного обслуговування; технології ремонтних робіт; правил експлуатації рухомого складу автомобільного транспорту.

Перелік використаних джерел:

1. Марченко А. П., Шеховцов А. Ф. Двигуни внутрішнього згоряння : серія підруч. у 6 т. Т. 1. Розробка конструкцій форсованих двигунів наземних транспортних машин. Харків, 2004. 493 с.
2. Гутаревич Ю. Ф., Корпач А. О. Випробування двигунів внутрішнього згоряння : навч. посіб. Київ, 2002. 191 с.
3. Абрамчук Ф. І., Гутаревич Ю. Ф., Долганов К. Є., Тимченко І. І. Автомобільні двигуни : підруч. 3-тє видання. Київ, 2006. 476 с.

Андрій Фролов

доктор філософії, провідний науковий співробітник лабораторії
інженерно-транспортних та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: frolov.andrey.5120@gmail.com

Олександр Свідерський

кандидат юридичних наук, завідувач лабораторії теоретичних
досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої
та науково-методичної діяльності
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: sviderskiy.a@ukr.net

Владислав Федорченко

науковий співробітник лабораторії інженерно-транспортних
та дорожньо-технічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
електронна адреса: fedorchenko94@ukr.net

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ГАЛЬМУВАННЯ
ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ КАТЕГОРІЇ М1
З ЕЛЕКТРИЧНОЮ СИЛОВОЮ УСТАНОВКОЮ**

В умовах дефіциту енергоресурсів, інтенсивного забруднення навколишнього середовища та світових економічних кризових явищ, інноваційні транспортні засоби такі, як електромоби та електротранспорт загалом є одними з найбільш перспективних видів транспортних засобів. На сьогодні в Україні все більше транспортних засобів з електричною установкою у великих містах потрапляють у різні дорожньо-транспортні пригоди. Тому під час розслідування та судового розгляду кримінальних,

адміністративних та цивільних справ виникає потреба в дослідженні параметрів гальмування транспортних засобів категорії M_1 з електричною силовою установкою. У довідково-нормативній літературі з питань теорії та практики судової автотехнічної експертизи взагалі немає будь-яких робіт щодо значень параметрів гальмування транспортних засобів категорії M_1 з електричною силовою установкою. Дорожньо-транспортні пригоди за участю таких транспортних засобів можуть траплятися за різних обставинах. У зв'язку з цим необхідно проводити дослідження параметрів гальмування транспортних засобів категорії M_1 з електричною силовою установкою.

Мета дослідження – визначення експериментальним шляхом величини сталого сповільнення та часу наростання сповільнення транспортного засобу категорії M_1 з електричною силовою установкою за екстреного гальмування. Дослідження проводили на рівній горизонтальній асфальтобетонній ділянці дороги. До того ж, експериментальне визначення сталого сповільнення та часу наростання сповільнення транспортного засобу було проведено на сухому та мокрому дорожньому покритті.

Дорожня ділянка відповідала стандартним умовам експлуатації (прямолінійна, горизонтальна з асфальтобетонним покриттям) і умовам проведення експерименту. Поздовжні ухили – не більше 0,05 %, поперечні ухили – не більше 1 %. Дорожні ділянки мали довжину, достатню для розгону та подальшого безпечного загальмовування транспортних засобів.

Маса ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ, який брав участь в експерименті під час визначення сталого сповільнення та часу наростання сповільнення, відповідала даним, указаним в експлуатаційно-технічній документації з урахуванням маси водія, наявності паливно-мастильних матеріалів, вимірювальної апаратури та одного пасажера.

Одним із найбільш поширених приладів для дорожніх випробувань ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, виконаних на основі акселерометра, є деселерометр *VZM-300* компанії «МАНА» [1] (рис. 1), який отримав відповідну державну метрологічну атестацію. Деселерометр *VZM-300* відповідає вимогам *German Traffic Regulatory Statutes (StVZO)*.

Рис. 1. Деселерометр VZM-300 компанії «МАНА»

На момент проведення експериментального гальмування транспортний засіб був технічно справним та працездатним: електромобіль Tesla Model 3 Dual Motor 82kWh Performance (рис. 2), характеристики якого наведено в табл. 1.

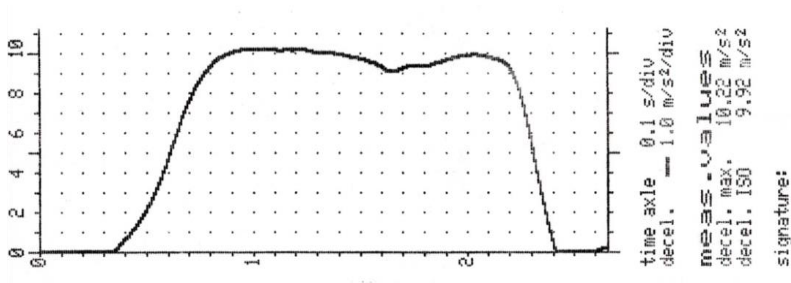
Рис. 2. Загальний вигляд автомобіля Tesla Model 3 Performance

Технічні характеристики електромобіля Tesla Model 3 Dual Motor Performance

Повна маса, т	1,931
Довжина, мм	4694
Ширина, мм	1850
Висота, мм	1443
Колісна база, мм	2875
Розмірність шин коліс	235/35 R19/20
Привід	Повний (4×4)
Потужність, к.с.	486
Крутний момент, Нм	660
Батарея, кВт/год	82,0 (AWD)
Запас ходу, км	315 миль/470–504 км

Tesla Model 3 Dual Motor Performance 2022 – електричний п'ятимісцевий седан виробництва компанії Tesla. Модель було представлено 31 березня 2016 року. Tesla Model 3 розроблено на новій платформі, яка відрізняється від тієї, що використовують у Tesla Model S і Tesla Model X. Автомобіль спочатку виробляли у Фрімонті, штат Каліфорнія, акумулятори та електромотори постачав завод Gigafactory. Потім автомобіль почали виробляти також у Шанхаї.

Як ділянку для проведення експериментального гальмування використовували асфальтобетонну горизонтальну

**Рис. 3. Деселорограма гальмування електромобіля
Tesla Model 3 Performance**

ділянку в сухому стані [3]. Гальмову діаграму транспортного засобу на сухому асфальтобетонному покритті горизонтального профілю зображено на рис. 3.

Отримані результати параметрів гальмування транспортних засобів категорії M_1 з електричною силовою установкою дадуть змогу з більшою точністю розраховувати гальмівний шлях таких транспортних засобів на сухому та мокрому асфальтобетонному дорожньому покритті горизонтального профілю та розв'язувати інші питання й формувати висновки експертиз та експертних досліджень.

Перелік використаних джерел:

1. Деселерометр VZM 300: інструкція з експлуатації та технічного обслуговування. Київ, 2002. 58 с.
2. Колісні транспортні засоби. Вимоги щодо безпечності технічного стану та методи контролювання. ДСТУ 3649:2010. Київ, 2011. 30 с.
3. Галаса П. В., Кисельов В. Б., Куйбіда А. С. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод : посіб. для спец-тів та водіїв-аматорів. Київ, 1995. 190 с.

Дмитро Хамула

кандидат культурології, старший науковий співробітник лабораторії
психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: 0957487542dh@gmail.com

Сергій Платовський

судовий експерт лабораторії психологічних, мистецтвознавчих
та інших видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
електронна адреса: rabotaondise@gmail.com

**ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-ХУДОЖНІХ ЦИТАТ
У СУЧАСНОМУ ЖИВОПИСІ В КОНТЕКСТІ
СКАНДАЛЬНОГО КОНТЕНТУ ІЗ ЕЛЕМЕНТАМИ
ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ, ЯК ШЛЯХ
ДО УТИЛІТАРИЗАЦІЇ МИСТЕЦТВА**

Основною рисою мистецтва є запрошення глядача до діалогу. Воно часто веде діалог з часом, використовуючи історико-художні цитати. У проблемі відокремлення порнографії від еротики гостро постає питання контексту тих чи інших сюжетів, образів та загалом творів, що репрезентуються, оскільки багато культурних і звичних для нас кодів, які увійшли до нашої свідомості разом із культурним контекстом, при його умовному знятті можуть здатися нам вже не цілком прийнятними і навіть почасти навіть «вульгарними» [2, с. 163]. Ми вже мали нагоду говорити про «фізіологічність» мистецтва, коли наводили приклад із змодельованою ситуацією неможливості адекватного прочитання семантичного змісту, наприклад, біблійних сюжетів, особливо із зображенням оголеного немовляти Христа, якби ми втратили християнські джерела, як основний християнський наратив [1, с. 306].

Так, у якості яскравого прикладу культурної дихотомії, скандальності у сучасному мистецтві є сенс розглянути творчість італійського живописця Марко Батальджині, яка являє собою напрямок, що використовує прямі історико-художні цитати, які майстер переносить у сучасний художній простір та створює композиції на основі класичних живописних творів за для своїх цілей, які межують із різними натяками, у тому числі й вульгарними. Майстер це робить за допомогою певного тла (із написами, символами), на якому він розміщує свої образи. Він також дає авторські назви картинам, за якими простежується скандальний контекст.

Це напрямок Art-pop-classic (реконтекстуалізація). Він характеризується переміщенням ідей, образів попередніх часів у новий контекст. Тут класичні картини поєднуються з елементами поп-культури та міського мистецтва. Цей “oppositorum”, як внутрішній аспект міфотворчості, де зустрічаються різні полюси, створює ігровий простір для спілкування із глядачем та переосмислення реальності. Контраст, який відразу впадає у вічі, розкриває протиріччя сучасності.

У цьому новітньому жанрі не має традиційного захисту глядача, характерного для класичного мистецтва, де все, у тому числі й певна еротизація образів, ніби прибрана від очей. Цей жанр запрошує глядача протиставити свою традиційно сформовану естетичну парадигму амбівалентній точці зору.

Одним із ключових інструментів художнього напрямку Батальджині є *анпропріаціонізм*, що означає пряме використання у творі мистецтва реальних предметів чи інших, давно існуючих творів мистецтва. Тобто, Батальджині використовує не просто історико-художні цитати, а йде далі, використовуючи та пристосовуючи для своїх потреб у донесенні інформації до глядача, цілі композиції інших художників. Цей прийом розчитано на шокуjące враження, коли у глядача спрацьовують прояви когнитивного дисонансу: «я бачу з дитинства знайому картину, знайому композицію, проте вона одночасно зовсім інша».

Сюжети Батальджині оповиті сучасними мотивами графіті, індустріальними пейзажами, ззовні схожі на поп-арт та домінуючий стиль споживання. Цей ефект провокує, але водночас підвищує рівень інклюзивності. Таким чином Батальджині

конструює альтернативну реальність на вже міцно закладених класичних засадах. Його композиції поєднують у собі повагу до традицій із відтінком революції.

Його мистецтво є іронічним «ківком» загальновідомому з метою зруйнувати очікуване. Тут ми бачимо, як крах лінійної парадигми мистецтва дається взнаки. Височинь класицизму на мить розкривається, щоб сховатися у сферах повсякденного життя. Батальджині вважає мистецтво долею людини, місія якої – це виняткова здатність трансформувати ідеї. Він розуміє це, як високий рівень інтелегібельного спілкування, що розкриває вразливість пуританських структур та моделей культури. У світі, де більшість соціокультурних парадигм зайшли в глухий кут, його картини є певним розривом шаблонів. Таким чином, стає ясно, що канони є лише побічним ефектом культурного середовища, яке їх і сформувало. І тоді будь-яка інтерпретація – це спостереження лише однієї зі сторін, що становлять призму буття.

Композиції майстра – це енергійні кадри, в яких може бути все: від давньогрецьких колон, від ню епохи Відродження до сучасних брендів. Вони плавно поєднуються із повагою до традиції та тенденцією до бунту. Краса класичного порядку та форми поєднується з дикістю та незалежним самовираженням, поєднаннями божественного та витонченого з вульгарним.

Сам художник зазначає: «Я хотів би залучити громадськість і вивести її за межі того, що очевидно. Це нормально судити неокласичний твір, як щось «шляхетне», «витончене», «елегантне» та «красиве», а графіті на стіні, як щось «незначне», «непристойне», «вульгарне» і «потворне»... Я хочу бути засобом розширення сприйняття речей. Через конфронтацію-об'єднання різних часів, місць, культур, мов, способів бачення, реальності. Множинність прочитань, що поєднують у собі графіті, символи, пов'язані із західною культурою, та елементи поп-арту у гармонійному поєднанні змушує нас переосмислити цінності, пов'язані з реальністю, в якій ми живемо, показує вплив суспільства споживання на наш спосіб життя та мислення. Ми не тільки споживачі продуктів, але також споживачі зображень, знаків та символів, які є частиною нашої культури. Моя робота є запрошенням побачити реальність «без шор», ніби звершини, не занурюючись

в детальний аналіз. Я хочу створити культурне та смислове зіткнення із серією контрастів, які спонукають глядача усвідомити його суть... і розкрити свою потенціальну можливість зазирнути у нескінченність».

Художник яскраво висловлюється відносно споживання мистецтва, яке нині почало «вживатися» утилітарно, говорить про те, що воно почало сприйматися без духовної складової. Це призводить до того, що мистецтво уходить в рекламу, або у вульгарно-еротичний контент художніх колаборацій.

Роботи Батальджині відбивають тривогу, властиву західному суспільству у ХХІ ст. Твори викликають у нас естетичний шок, стиль, сповнений еклектики та нотками гумору, що ставить питання про догму, що лежить в основі сучасного художнього та соціального життя.

Заслугує на увагу твір за мотивами картини В. Бугро «Сон весни» (рис. 1) (свою картину Батальджині назвав «Не прислуховуйся до зовнішніх подразників») (рис. 2). У композиції, серед іншого, на пандусі, на якому сидить жінка, як алегорія Весни або прообраз Венери в оточенні амурів, чітко помітне зображення жовтого трилисника, який має значення ірландського символу християнства. Таким чином, художник як би натякає на причетність даного образу до християнського, а саме апелює до образу Богоматері. Зображуючи тут трьох немовлят-амурів, він виставляє на сміх саму ідею непорочного зачаття, єдиного народження Христа.

**Рис. 1. Батальджині.
Не слухай, що кажуть ззовні**

**Рис. 2. Бугро. Сон весни
(1901 р.)**

Батальджині полюбляє творчість В. Бугро та змальовує майже всі його картини, де фігурують «Венери» та амури. Так, «Народження Венери» (1879 р.) він бере за основу для свого полотна, яке називає «Не забувай завжди бути сміливим», де ми бачимо зображення амурів та інших міфологічних персоналій, проте, які завдяки їх перенесенню в сучасний контекст, зчитуються інакше. Вони ніби набувають певного еротичного змісту, про що красномовно засвідчує і назва картини. Це напряду підкреслюється, наприклад, тим, що художник вдягає на чресла Венери білизну сучасного бренду. Інша картина «Наважтеся на щось гідне» є певного роду алюзією на картину Бугро «Запрошення (Гніздо купідонів)» (1892 р.). У композиції, окрім традиційних для майстра графіті замість лона природи, щеї додано сучасне сміття, дитячі іграшки, а також ленту, на якій містяться написи: "police line do not cross". На тілі багатьох персонажів наявні написи, татування.

За допомогою вибухових зіставлень художник Батальджині протистоїть принципам ідеалістичної краси, персоніфікованої в живописі епохи Відродження, із сучасною анархічною ідеологією графіті, яка захищає силу потворності. З великим візуальним ефектом деталі творів його мистецтва оголюють розбіжність між цими двома стилістичними тенденціями, щоб підкреслити поверховість сучасної культури та крах концепції генези мистецтва та культури, як лінійного процесу. Водночас митець намагається застерегти людей від «закату» європейської ідентичності та тотального переходу мистецтва у площину утилітарного споживання мистецтва, як реклами, мистецтва, як порнографії.

Перелік використаних джерел:

1. Хамула Д. В. До проблеми походження фізіологічності у сучасному мистецтві. *Ароцкерівські читання та 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського* : зб. мат. Міжнар. н.-пр. конф., Харків, 19 травня 2023 року. Харків, 2023. С. 306–308.
2. Хамула Д. В. До проблеми осмислення і виявлення елементів порнографії у культурі та мистецтві: моменти «до» і «після». *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : зб. мат. № 6-ї Міжнар. наук.-пр. конф., 12 жовтня 2023 року. Кропивницький, 2023. С. 163–165.

3. Marco Battaglini Artwoks / Saatchi-Art. URL: <https://www.saatchiart.com/account/artworks/28818> (дата звернення: 06.02.2024).

УДК 343.98

Світлана Ходосевич

науковий співробітник сектору трасологічних досліджень
та технічних досліджень документів лабораторії
криміналістичних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
e-mail: hodosovichsvetlana07@gmail.com

Таїса Колесник

науковий співробітник сектору трасологічних досліджень
та технічних досліджень документів лабораторії
криміналістичних
досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
e-mail: 0986376690maks@gmail.com

**РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКПЕРТИЗИ В МЕХАНІЗМІ
ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ**

Стаття 3 Конституції України проголошує людину, її права й свободи найвищою цінністю «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Також, вищенаведена стаття Конституції України наголошує «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

В Україні при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22 Конституції). В той же час, відповідно до ч. 5 ст. 55 «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань». Більш того, кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

– Конституція України містить також пряму вказівку на судовий захист кожному громадянину його прав й свобод, можливість оскарження у суді рішень чи дій (або бездіяльності) органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань і службових осіб [1]. При цьому кожному гарантується право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги (ч. 1 ст. 48), у тому числі у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно (ст. 59), а також на відшкодування державою шкоди, заподіяної протиправними діями (чи бездіяльністю) органів державної влади та їх посадових осіб (ст. 56). Таким чином, на основі Конституції України, серед внутрішньодержавних гарантій захисту прав і свобод людини можна виділити наступні структурні елементи: судовий захист (правосуддя) як найбільш ефективна і головна гарантія прав і свобод людини і громадянина; державні інститути несудового захисту; неурядові правозахисні організації; самозахист своїх прав.

Як показує практика, важливу роль у діяльності по захисту прав та інтересів громадян у внутрішньодержавній системі їх захисту грає експертиза, а саме, судова експертиза.

Судова експертиза (від лат. *expertus*– той, що знає з досвіду, досвідчений) [2] – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [3]. Правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності визначає Закон України «Про судову експертизу». Судова експертиза

здійснюється в процесі судочинства державними спеціалізованими установами, їх територіальними філіями, експертними установами комунальної форми власності, а також судовими експертами, які не є працівниками зазначених установ, та іншими фахівцями (експертами) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом «Про судову експертизу» (ст. 7) та здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності, всебічності і повноти дослідження (ст. 3).

Законність – основний принцип права, який визначає інші його положення і принципи. У сучасному розумінні законність – це режим громадського життя, метод державного управління, що полягає в організації суспільних відносин шляхом видання і неухильного здійснення законів та інших правових актів. Принцип законності в судово-експертній діяльності має декілька аспектів. Це забезпечення та захист прав і свобод громадян під час здійснення державної судово-експертної діяльності як з боку самих судово-експертних закладів, так і посадових осіб – судових експертів, які працюють у цих закладах. В організаційному плані режим законності означає сувору регламентацію діяльності судово-експертних закладів.

Незалежність – цей принцип слід розуміти як відсутність залежності експерта від суб'єкта, який призначив судову експертизу в кримінальній, цивільній справі і справі про адміністративне правопорушення. Цей принцип підкріплюється можливістю самовідводу експерта у випадках, коли встановлено його зацікавленість у цій справі.

Об'єктивність експерта і, відповідно, об'єктивність його висновку можлива лише за умови його процесуальної та особистісної незалежності.

Всебічність і повнота дослідження пов'язані з необхідністю вирішення питань, поставлених експерту, з дослідженням усіх об'єктів, поданих на експертизу, з використанням усіх існуючих, апробованих, рекомендованих для практичного застосування методик експертного дослідження речових доказів.

Саме тому, дотримання прав і свобод людини і громадянина, юридичних осіб, повинно бути головною умовою судово-експертної діяльності [8].

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні здійснюється шляхом участі спеціалістів [4], тому, доречним є ствердження, згідно з яким загалом судовий експерт, експерт (фахівець, спеціаліст) – це не зацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, вміннями та практичними навиками [5]. Судовий експерт (фахівець, спеціаліст), як суб'єкт процесуальних відносин, що немає і не повинен мати зацікавленості, залучається до участі у справі, щоб сприяти суду в об'єктивному дослідженні обставин справи і тим самим забезпечувати здійснення судом своєї основної мети – захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав або інтересів осіб [5, с. 219–221].

Відповідно до процесуального законодавства, для вирішення спеціальних питань, судовий експерт (експерт, фахівець, спеціаліст) може залучатися слідчим, прокурором чи судом. Тобто, спеціальні знання використовуються у різних формах (при експертизі, консультації, участі спеціаліста (фахівця) у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Рішення слідчого, прокурора чи суду, а равно не згода з ним повинно бути мотивованим. У випадку недостатньої ясності чи повноти висновку експерта, може бути призначена додаткова експертиза, а якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що викликає сумнів в його правильності – повторна експертиза, яка доручається іншому експерту.

Таким чином, залучення спеціаліста при проведенні процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження [6, с. 285]. Також, слід звернути увагу на те, що здійснюючи судово-експертну діяльність судово-експертні установи, їх відповідні підрозділи, окремі фахівці (спеціалісти) з відповідних галузей знань наділені й певними повноваженнями у сфері протидії злочинності та захисту законних прав і свобод людини, які заключаються у тому, що вищенаведеними суб'єктами може здійснюватися вплив на прояви

протиправних посягань на стадії формування умислу, готування чи замаху. Іншими словами, вищевказані суб'єкти під час здійснення судово-експертної діяльності можуть здійснювати діяльність, пов'язану з попередженням злочинності – як однієї з можливих сфер протидії злочинності у цілому [7].

В заключення, слід зауважити, що механізм захисту законних прав і свобод людини і громадянина є достатньо складним. Він постійно розвивається, модернізується, але, на жаль, все ще залишається далеким від досконалості і у цьому механізмі, судовій експертизі належить важлива роль. Тому, здійснюючи судово-експертну діяльність, експерти мають дотримуватися нормативно-правової бази, удосконалювати свої професійні навички і впроваджувати нові методи і методики дослідження, які будуть відповідати сучасності та допомагати проводити більш повні, всебічні дослідження.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Бараняк В. Несімко О. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 218–222.
6. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 08.11.2017р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 284–286.
7. Філіпенко Н. Є. Поняття, сутність та значення експертної превенції. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 172–185.
8. Юнацький О. В. Конспект лекцій з дисципліни «Експертологія» / МВС України / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. С. 45–46.

Ольга Холодова

кандидат технічних наук, доцент, судовий експерт,
який не є працівником державних спеціалізованих установ
електронна адреса: kholodova1984@ukr.net

КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-ТОВАРОЗНАВЦЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

Насамперед, доцільно зазначити, що процесуальне законодавство України не регламентує міст поняття «спеціальні знання», через що виникає багато дискусій у наукових колах. Теоретичні аспекти та форми застосування спеціальних знань у правовій площині при виконанні судових експертиз досліджувалися вітчизняними та іноземними науковцями, серед яких Д. П. Гуріна [1], І. В. Петрова [2], Сімакова-Єфремян [3], Г. О. Спіцина [4], В. Ю. Шепітько [5], М. Г. Щербаковський [6], А. А. Ейсман [7] та ін.

ЗУ ст. 1 «Про судову експертизу» [8] визначено, що дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду, є судовою експертизою. Ст. 69 КПК [9] передбачено, що використання наукових, технічних або інших спеціальних знань, зумовлене потребою вирішення певних питань за допомогою експертизи. У частині 1 ст. 81 КАСУ [10] зазначено, що для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд може призначити експертизу. Ст. 41 ГПК [11] регламентовано, що для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу. У ч. 1 ст. 143 ЦПК [12] зазначено, що для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують

спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі. У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [13] судам вказується на неприпустимість призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, при цьому відсутній зміст поняття спеціальних знань.

До процесуального визначення спеціальних знань обов'язково має включатись їх загальнонаукове поняття як невідмінна теоретико-методологічна основа, тобто знання і навички, одержані в результаті фахової освіти та практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань. Таке визначення спеціальних знань максимально точно відповідає теоретичним положенням наукознавства, законодавства і практики залучення спеціальних знань до відправлення правосуддя.

Таким чином, слід зазначити, що відповідно до сучасної юридичної доктрини, спеціальні знання – це знання, які не є загальновідомими, не мають масового поширення і якими володіє обмежено коло фахівців.

Основні положення ISO 9000:2015, IDT [14] визначають компетентність як доведену спроможність застосовувати знання і уміння в професійній діяльності. Експертна практика дозволяє сформулювати перелік компетентностей, які формуються в процесі набуття вищої освіти, і є ключовими для судового експерта-товарознавця, серед яких вагоме значення мають спеціальні компетентності.

Спеціальні компетентності судового експерта-товарознавця:

- критичне осмислення теоретичних засад експертної, підприємницької, торговельної, виробничої, брокерської та біржової діяльності;

- здатність дослідження споживчих властивостей усіх груп товарів, сировини та послуг, змін, які відбуваються в товарі на всіх етапах його руху;

- здатність систематизації асортименту товарів на основі сучасних методів класифікації і кодування;
- здатність дослідження властивостей і показників асортименту сировини, товарів та послуг;
- здатність визначення засадничих характеристик товарів, номенклатури споживчих властивостей і показників якості товарів (послуг);
- здатність оцінювання якості товарів, у тому числі біржових, нових вітчизняних та імпортованих;
- здатність виявлення градацій якості і дефектів товарів, причин їх виникнення і заходів з попередження реалізації неякісних товарів;
- здатність виявлення факторів, визначальних і таких, що забезпечують збереження якості товарів на різних етапах їх технологічного циклу;
- здатність оцінювання факторів, що впливають на збереження властивостей товарів, і факторів, що впливають на якість товарів (послуг);
- здатність здійснювати ідентифікацію і класифікацію товарів;
- вміння аналізувати вимоги, що регламентуються чинною нормативно-технічною документацією;
- здатність оцінювати конкурентоспроможність товарів;
- здатність визначення термінів, способів і умов зберігання, споживання і транспортування товарів;
- здатність виявлення фальсифікованого, контрафактного та контрабандного товару, товарів-імітаторів та товарів-сурогатів;
- здатність застосовувати знання правил і порядку сертифікації і стандартизації товарів та послуг;
- здатність обирати та використовувати відповідні методи, інструментарії для обґрунтування рішень;
- вміння застосовувати у практичній діяльності сучасні принципи, теорії, методи і практичні прийоми маркетингу;
- здатність адаптувати і застосовувати нові досягнення в теорії та практиці маркетингу для вирішення задач дослідження ринку;

– вміння досліджувати систему маркетингу ринку, розуміти сутність та особливості застосування маркетингових інструментів, обробляти і аналізувати результати товарознавчих досліджень із застосуванням сучасних методів та спеціалізованого програмного забезпечення;

– здатність виокремлювати науково-практичні задачі дослідження та вирішувати їх із використанням положень теорій та методології товарознавства, а також загальнонаукових та спеціальних методів дослідження;

– вміння оприлюднити результати власних наукових досліджень у фаховому середовищі та презентувати їх із застосуванням сучасних технічних засобів.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що компетентність судового експерта-товарознавця є особливою формою використання спеціальних знань.

Перелік використаних джерел:

1. Гуріна Д. П., Калініна І. В. До питання щодо компетенції та компетентності судового експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63 (1). С. 195–203 (дата звернення: 03.02.2024).

2. Петрова І. А., Чекін Д. О., Силенок К. П. Процесуальні та непроцесуальні форми застосування спеціальних знань у цивільному та господарському процесах. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 22. С. 146–161. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.11 (дата звернення: 03.02.2024).

3. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 20. С. 110–120. DOI: 10.32353/khrife.2.2019.07 (дата звернення: 03.02.2024).

4. Спіцина Г. О., Бідняк Г. С. Форми використання спеціальних знань. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 240–248. DOI: 10.32353/khrife.2018.26 (дата звернення: 03.02.2024).

5. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18 (дата звернення: 03.02.2024).

6. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015.

С. 37–67 ; Його ж. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань у судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. 2018. Вип. 18. С. 184–193. DOI: 10.32353/khrife.2018.20 (дата звернення: 03.02.2024).

7. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). М. : Юрид. лит., 1967. 152 с. 2 (дата звернення: 03.02.2024).

8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12> (дата звернення: 03.02.2024).

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 03.02.2024).

10. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15> (дата звернення: 03.02.2024).

11. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1798-12> (дата звернення: 03.02.2024).

12. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 03.02.2024).

13. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Верховного суду України від 30.05.1997 № 8. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0008700-97> (дата звернення: 03.02.2024).

14. ДСТУ ISO 9000:2015 Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2015, IDT). Київ : Науково-дослідний інститут метрології вимірювальних і управляючих систем (ДП «НДІ «Система»). 01.07.2016. 32 с. (дата звернення: 03.02.2024).

Віра Хомутенко

кандидат економічних наук, професор, судовий експерт
електронна адреса: homutenko-vera@ukr.net

Ірина Луценко

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Одеського національного економічного університету
електронна адреса: irina_finance2014@ukr.net

Дмитро Мотигін

завідувач відділу товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних,
земельних досліджень та оціночної діяльності
Одеського НДЕКЦ МВС
електронна адреса: motigindmitriy@ukr.net

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ**

Публічні закупівлі набули особливої уваги в час війни і визивають не аби який суспільний резонанс. Нерідко господарські операції суб'єктів державного сектору економіки у сфері публічних закупівель стають об'єктом кримінальних проваджень через нецільове використання бюджетних коштів; неефективне використання бюджетних коштів в наслідок завищення очікуваної вартості закупівлі та необґрунтованої зміни ціни договору про закупівлю, шляхом укладення додаткових угод; втрати активів від недопостачання товарів (робіт/послуг); приймання продукції, яка не відповідає умовам договору; штучне розділення предмету закупівлі для уникнення конкурентних процедур та інших випадків, пов'язаних з корупційними ризиками. Для підтвердження/спростування певних обставин учинення кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель, визначення розміру матеріальних збитків тощо, з урахуванням вимог ч. 1 ст. 242 КПК [1], призначається судова економічна експертиза.

Питаннями проведення судової економічної експертизи закупівельних операцій приділялось достатньо уваги як науковцями так і практиками. Зокрема, це наукові праці: І. Басанцова, В. Василичука, П. Зінова, Д. Лазарева, В. Коряка, А. Меденцева, О. Мельникова, Н. Панченко, О. Хомутенко та багато ін. Однак, питання експертного дослідження розміру збитків від неефективного використання бюджетних коштів, в наслідок перевищення очікуваної або договірної вартості предмету закупівлі над їх ринковою вартістю, залишається дискусійним в силу ряду причин.

По-перше, незважаючи на встановлений ст. 7 Бюджетного кодексу України [2] принципу «ефективності та результативності» при використанні бюджетних коштів, якого повинні дотримуватись усі учасники бюджетного процесу та принципу «максимальної економії, ефективності та пропорційності» бюджетних коштів, яким слід керуватись при здійсненні публічних закупівель (ст. 5 ЗУ), ні бюджетним, ні закупівельним законодавством не визначено поняття «ефективність», «результативність», «максимальна економія, ефективність та пропорційність» при використанні бюджетних коштів при здійсненні публічних закупівель. При здійсненні закупівельних операцій відсутні нормативно визначені критерії оцінки ефективного використання бюджетних коштів та показники максимальної економії, ефективності та результативності публічних закупівель.

По-друге, факт правопорушення в закупівельних відносинах встановлюється відповідно до видів порушень закупівельного законодавства. Однак, ні Закон України «Про публічні закупівлі» та ні діюча на сьогодні Постанова КМУ № 1178, не містять вимог щодо відповідності очікуваної або договірної вартості предмету закупівлі їх ринковій вартості.

По-третє, нормативно-правовими актами, якими визначені повноваження органів державного фінансового контролю, що забезпечують контроль у сфері публічних закупівель, не передбачена перевірка обґрунтованості розміру очікуваної вартості предмету закупівель, договірної ціни предмету закупівлі [3, ст. 7-8; 4].

В-четверте, як у бюджетному (ст. 116 Бюджетного кодексу України), так і закупівельному законодавстві, непередбачена відповідальність за правопорушення у вигляді неефективного використання бюджетних коштів, в тому числі на публічні закупівлі товарів, робіт та послуг (ст. 44 Закону України «Про публічні закупівлі»). Не передбачена ця відповідальність ні нормами ст. 164⁻¹⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення, ні ст. 210 Кримінального кодексу України.

Разом з тим, зважаючи норму ст. 22 ЦКУ [5], під збитками розуміються втрати та упущена вигода, яких суб'єкт державного сектору економіки зазнав внаслідок недотримання вимог бюджетного та/або законодавства про публічні закупівлі.

Усе вище перераховане унеможливорює нормативного та документального підтвердження розміру збитків від неефективного використання бюджетних коштів, в наслідок перевищення очікуваної або договірної вартості предмету закупівлі над їх ринковою вартістю.

Разом з тим, на сьогодні випадків застосування в державних закупівельних операціях необґрунтовано високих договірних цін предметів закупівель стає усе більше [4; 22], що призводить до невиправданих витрат бюджетних коштів.

Тому, на нашу думку, є слушним прийняття до розгляду Верховною радою трьох законопроектів: «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо посилення відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів при здійсненні публічних закупівель за № 10149-1 від 13.10.2023 [6]; «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення інструментів протидії порушенням у сфері закупівель» за № 10090-1 від 12.10.2023 [7]; «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо встановлення відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів» за № 10150 від 13.10.2023 [8].

Однак, запропоноване у законопроекті № 10150 доповнення до Бюджетного кодексу, поняття «ефективне використання бюджетних коштів» – це сукупність дій учасника бюджетного процесу відповідно до його повноважень, спрямована

на досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки при виконанні бюджетів та отримання максимального результату визначеного розрахунками витрат бюджету відповідно до затверджених законодавством методик та правил, при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів», має дещо абстрактний характер, які вочевидь буде складно виміряти у експертній практиці зокрема, щодо показника не досягнення «цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки» по окремій господарській операції замовника з публічних закупівель.

Законопроектом № 10150 від 13.10.2023 пропонується встановити, що неефективне використання бюджетних коштів є порушенням бюджетного законодавства (доповнення до п.25 ч. 1 до ст. 116 БК), яке тягне за собою встановлену законом відповідальність; закріплення на законодавчому рівні визначення такого виду порушення бюджетного законодавства, як неефективне використання бюджетних коштів (доповнення до ч. 2 до ст. 119 БК). Крім того, п. 3 Прикінцевих та перехідних положень законопроекту пропонується доручити Міністерству фінансів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом, зокрема, розробити механізм оцінки ефективності та неефективного використання бюджетних коштів та затвердити відповідні нормативно-правові акти.

Прийняття цих законодавчих актів та внесення відповідних змін до нормативно-правових актів стане підґрунтям правового забезпечення протидії неефективного використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель.

Разом з тим, потребує вдосконалення і методичне забезпечення проведення судової економічної експертизи публічних закупівель за бюджетні кошти, що створить об'єктивні засади для отримання достовірних та обґрунтованих висновків за результатами проведеного дослідження та оптимізує експертні помилки і, як наслідок, ухвалення помилкових судових рішень.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Про публічні закупівлі : Закон України 25 грудня 2015 року № 922-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
4. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо посилення відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів при здійсненні публічних закупівель : проєкт до Закону України від 13.10.2023 № 10149-1. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=76986
7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення інструментів протидії порушенням у сфері закупівель» від 12.10.2023 № 10090-1. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42985>
8. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо встановлення відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів» : проєкт до Закону України від 13.10.2023 № 10150. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42976>

Ana-Maria V. Cisleanu

Judicial expert, National Center of Judicial Expertise
of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova
anamariacisleanu@yahoo.com

Olga S. Cataraga

PhD in Law, Doctor of Legal Sciences, judicial expert
Director of the National Centre for Judicial Expertise Ministry
of Justice of the Republic of Moldova
olga.cataraga@justice.gov.md

EFFECTS OF HEAVY METALS IN A POLLUTED AQUATIC ECOSYSTEM

Introduction.

Metals continuously enter aquatic systems through both natural processes and human activities, including industrial and domestic sewage discharges, mining, agriculture, electronic waste disposal, accidents caused by human activities, navigation traffic, and climate change-related events like floods. These metals readily dissolve in water and are subsequently absorbed by aquatic organisms, including fish and invertebrates, leading to a broad spectrum of biological effects. These effects range from being essential for the survival of living organisms, at low concentrations, to becoming lethal at higher concentrations. Some metals, such as micronutrients (Cu, Zn, Fe, Mn, Co, Mo, Cr, and Se) and macronutrients (Ca, Mg, Na, P, and S), are necessary for living organisms in small amounts. However, at elevated concentrations, these metals can induce toxic effects that disrupt the growth, metabolism, or reproduction of organisms, ultimately affecting the entire trophic chain, including humans [1].

Furthermore, non-essential metals like Pb, Cd, Ni, As, and Hg contribute to the overall toxic impact on organisms even at extremely low concentrations. Elevated levels of metals in the environment pose a threat to the functioning of natural ecosystems and human health due to their toxic effects, prolonged persistence, bioaccumulative properties, and biomagnification within the

food chain. This global issue of metal pollution has prompted international regulations that stipulate water quality standards for both surface water and groundwater, as well as for biota [2].

Currently, the European Water Framework Directive (EU-WFD, 2000/60/EC) guides the assessment of the ecological status of water bodies. This assessment involves considering five biological indicators—phytoplankton, macrophytes, phytobenthos, benthic invertebrates, and fish—in conjunction with chemical and hydromorphological quality elements. Biota, given its capacity to accumulate various chemicals, is widely employed to gauge the impact of metals on aquatic organisms and serves as a crucial indicator of water quality. Mollusks and fish are particularly popular organisms for assessing metal pollution in water or sediment as bioindicators [3].

Sources of heavy metals

Heavy metals can emanate from both natural and anthropogenic processes and end up in different environmental compartments (soil, water, air and their interface).

Natural processes

Many studies have documented different natural sources of heavy metals. Under different and certain environmental conditions,

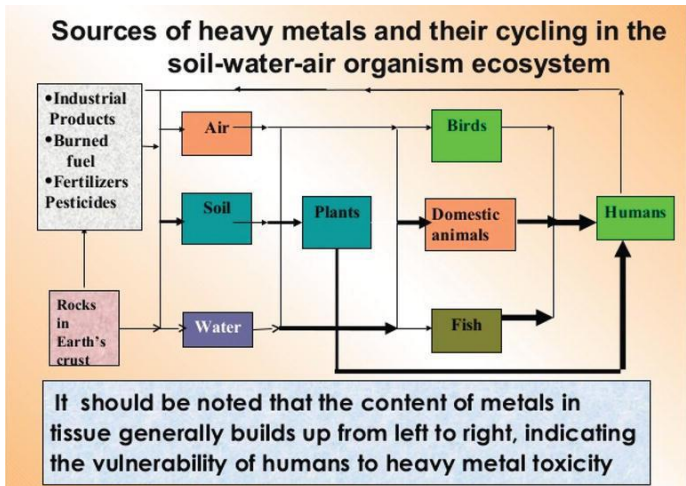

Fig. 1. Sources of heavy metals and their cycle in the environment

natural emissions of heavy metals occur. Such emissions include volcanic eruptions, sea-salt sprays, forest fires, rock weathering, biogenic sources, and wind-borne soil particles. Natural weathering processes can lead to the release of metals from their endemic spheres into different environmental compartments. Heavy metals can be found in the form of hydroxides, oxides, sulphides, sulphates, phosphates, silicates, and organic compounds. The most common heavy metals are lead (Pb), nickel (Ni), chromium (Cr), cadmium (Cd), arsenic (As), mercury (Hg), zinc (Zn), and copper (Cu). Although the aforementioned heavy metals can be found in traces, they still cause serious health problems for humans and other mammals [2].

Anthropogenic processes

Industries, agriculture, wastewater, mining and metallurgical processes, and runoffs also lead to the release of pollutants into different environmental compartments. Anthropogenic processes for heavy metals have been noted to go beyond the natural fluxes for some metals. Metals naturally emitted in wind-blown dust are mostly from industrial areas. Some important anthropogenic sources that significantly contribute to heavy metal contamination in the environment include automobile exhaust, which releases lead; smelting, which releases arsenic, copper, and zinc; insecticides, which release arsenic; and the burning of fossil fuels, which release nickel, vanadium, mercury, selenium, and tin. Human activities have been found to contribute more to environmental pollution due to the everyday manufacturing of goods to meet the demands of the large population [4].

Effects on water

Although there are many sources of water contamination, industrialization and urbanisation are two of the culprits for the increased level of heavy metal water contamination. Heavy metals are transported by runoff from industries, municipalities, and urban areas. Most of these metals end up accumulating in the soil and sediments of water bodies [5].

Heavy metals can be found in traces in water sources and still be very toxic and impose serious health problems on humans and other ecosystems. This is because the toxicity level of a metal depends on factors such as the organisms that are exposed to it,

its nature, its biological role, and the period during which the organisms are exposed to the metal. Food chains and food webs symbolise the relationships amongst organisms. Therefore, the contamination of water by heavy metals actually affects all organisms. Humans, an example of organisms feeding at the highest level, are more susceptible to serious health problems because the concentrations of heavy metals increase in the food chain [5].

Bioaccumulation of metals in living organisms

The extent to which metals bioaccumulate depends on factors such as the total amount of the metal present, its bioavailability in the environmental medium, and the pathway of uptake, storage, and excretion within organisms. Different organisms have varying requirements for essential metals, but these metals typically have narrow optimal concentration ranges that are tightly regulated through homeostatic mechanisms. When excess metal concentrations occur in an organism, they must be actively excreted, stored within cells or tissues, or metabolically immobilized. However, some metals evade these processes, leading to toxic and other adverse effects.

In aquatic environments, organisms accumulate metals either passively from the water or through facilitated uptake mechanisms. Essential metals are often bound to organic molecules at various biochemical sites, where they primarily act as catalysts to stimulate or enhance enzymatic activity. However, high concentrations of essential metals can cause sublethal toxicity effects in some organisms or lethal consequences in others. Conversely, deficiencies in essential metals can also have adverse health effects. Therefore, essential metals can exhibit a dual “toxic” threshold, where both excess and deficient concentrations can lead to harmful outcomes [6].

Living organisms exposed environmentally to high metal concentrations follow various mechanisms to counter potential toxicity. They reduce intake and enhance excretion and sequestration of metals within tissues, rendering them non-toxic. Metals can be sequestered through storage by metal-binding proteins, such as metallothioneins, in cellular vesicles and granules. Some storage mechanisms can be related in some organisms to providing essential metals for future needs.

Aquatic organisms vary in their physiology as to maintaining internal metal concentrations from those that cannot. This is achieved by reducing uptake and enhancing excretion. Mussels, for example, can regulate internal metal levels more effectively than oysters, although both species have similar feeding preferences.²¹ Decapod crustaceans are among the strongest tissue regulators of Cu, Mn, and Zn. Certain species, including fish, polychaete worms, and bivalve mollusks, are also able to regulate the concentrations of essential metals in their tissues [7].

Evaluation of metal concentrations in biological systems must take into account certain other factors, such as temperature, redox conditions (dissolved oxygen concentration), ionic strength, organic complexation, concentrations of metal and ligand species that compete for uptake sites, pH, general physiologic behaviour, life cycle, and life history [8].

Specification of heavy metals in aquatic environments

The chemical composition of seawater and freshwater largely influences the speciation of heavy metals. In river water (which is mostly turbid), a large proportion of metals are bound to organic and inorganic particles. Other factors influencing speciation are pH, hardness and dissolved organic matter.⁴² Large amounts of dissolved organic complexes and heavy metal particles are transported long distances to reach estuarine sediments. Some metals, such as Cd, can be released from their organic complexes by increasing concentrations of Cl (chlorine), which form chloride complexes.

Some metals are available for uptake into organisms from solutions only as free ions, whereas others are transported over biological membranes as inorganic complexes. In experiments with Cu and Cd, their toxicity (and their bioavailability) are correlated with the concentration of free metals. Sediments have a more complex chemical environment than water, and there are not reliable methods for assessing the bioavailability of metals in such media [9].

It has been shown that heavy metals in soils are associated with several distinct geochemical phases, such as clay minerals, organic matter, carbonates, and sulphates. ⁴⁸ The types of reactions

that are likely to control the partitioning of metals in soils are: adsorption and desorption, precipitation and solubilization, surface complex formation, ion exchange, and biological mobilization or immobilization [10].

Effects of heavy metals on fishes

The presence of heavy metals has detrimental effects on fishes, impacting various aspects such as individual growth rates, physiological functions, mortality, and reproduction. Fish can absorb heavy metals through three main pathways: gills, the digestive tract, and the body surface. Gills are particularly significant for the direct uptake of metals from the water, while the body surface generally plays a minor role in metal absorption. Additionally, heavy metal accumulation in fish can result from their food sources, potentially leading to bio-magnification, where toxins increase up the food chain.

Analysis of data collected over two consecutive years from a fish farm revealed seasonal variations in heavy metal concentrations, with the following pattern: summer > autumn > winter > spring. Fish are valued as a human food source, providing essential nutrients such as polyunsaturated fatty acids (especially omega-3 fatty acids), protein, zinc, iron, and calcium [11]. Considering the increasing importance of seafood for protein and fatty acid intake, as well as products from aquaculture, it is crucial to address the impact of heavy metals on fish.

Various factors, including size, developmental stage, and salinity, are recognized as critical in understanding the toxicity of heavy metals to marine and estuarine organisms. Organisms affected by heavy metals respond by either accumulating these substances in their bodies or by shifting to the next trophic level in the food chain. As a result, there is a need to monitor and mitigate the effects of heavy metal contamination in aquatic ecosystems to ensure the safety of fish as a food source and maintain the health of these environments [12].

Metal toxicity effects

Following the ingestion of metals, they are specifically transported by lipoproteins to various body compartments, including organs, blood, or other physiological structures. Once in these compartments, metals are directed to different centers:

(I) action centers, where the toxic metal interacts with endogenous macromolecules (proteins or DNA) or specific cellular structures, leading to toxic effects for the entire body; (II) metabolism centers, where the metal is processed by detoxifying enzymes; (III) storage centers, where metals are accumulated in a toxic inactive state; and (IV) excretion centers, where metals are eliminated.

The overload of heavy metals exerts inhibitory effects on the development of aquatic organisms such as phytoplankton, zooplankton, and fish. Metallic compounds can disrupt oxygen levels, mollusk development, byssus formation, and reproductive processes. Fish and crustaceans may experience various histological changes, including gill necrosis or fatty degeneration of the liver. Assessing the cellular level allows us to comprehend the impact of toxic metals on the enzymatic metabolism and physiology of aquatic organisms [13].

Conclusions.

Toxic metals are the most frequently detected pollutants in aquatic environments, and their identification is essential to protecting ecosystem integrity as well as human health. Metal pollution is a global problem; thus, international regulations with regard to water quality demand compliance with the quality standards in surface water, groundwater, and biota. The pollution of waterways by anthropogenic activities is the major cause of aquatic loss and an imbalanced food chain. To eliminate and avoid aquatic life loss, there is a need to use advanced technologies that generate less heavy metal pollution in the environment.

Bibliography:

1. Stankovic S., Kalaba P., Stankovic R. A. Biota as toxic metal indicators. *Environ Chem Lett*, 2014.
2. Commission Regulation (EC) No 629/2008 of 2 July 2008 amending Regulation (EC) № 1881/2006 setting maximum levels for certain contaminants in foodstuffs (Text with EEA relevance).
3. Stankovic S., Jovic M. Native and invasive mussels. In: Nowak J., Kozlowski M. (eds). *Mussels: ecology, life habits and control*. Chapter 1. NOVA Publisher : NY; 2013.
4. El-Moselhy Kh. M., Othman A. I., Abd El-Azem H., El-Metwally M. E. A. Bioaccumulation of heavy metals in some tissues of fish in the Red Sea, Egypt. *Egypt J Basic Appl Sci*. 2014.

5. Musilova J., Arvay J., Vollmannova A., Toth T., Tomas J. Environmental contamination by heavy metals in region with previous mining activity. *Bulletin of Environmental Contamination and Toxicology*. 2016.
6. Rainbow P. S. Trace metal bioaccumulation: Models, metabolic availability and toxicity. Review. *Environ Int*. 2007. № 33. P. 576–582.
7. Bryan G. W., Langston W. J. Bioavailability, accumulation and effects of heavy metals in sediments with special reference to United Kingdom estuaries: a review. *Enviro Pollut*. 1991. № 76. P. 89–131.
8. Bryan G. W. The effect of heavy metals (other than mercury) on marine and estuarine organisms. *Progr R Soc London Ser B*. 1971. № 177. P. 389–410.
9. Elbay-Poulichet F., Martin J. M., Huang W. W., Zhu I. X. Dissolved Cd behaviour in some selected French and Chinese estuaries. Consequences on Cd supply to the ocean. 1987.
10. Chao T. T. Use of partial dissolution techniques in geochemical exploration. *J Geochem Explor*. 1984 № 20. P. 101–135.
11. Roosa S., Prygiel E., Lesven L., Wattiez R., Gillan D., Ferrari B. J., Criquet J, Billon G. On the bioavailability of trace metals in surface sediments: a combined geochemical and biological approach. *Environ Sci Pollution Res*. 2016.
12. Buzzi D. C., Viegas L. S., Rodrigues M. A. S., Bernardes A. M., Tenório J. A. S. Water recovery from acid mine drainage by electrodialysis. *Minerals Engineering*. 2013.
13. Mulopo J. Continuous pilot scale assessment of the alkaline barium calcium desalination process for acid mine drainage treatment. *Journal of Environmental Chemical Engineering*. 2015.

Одарка Чабанюк

кандидат економічних наук, судовий експерт
лабораторії товарознавчих та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування
Львівського торговельно-економічного університету

НАПРЯМИ ЕКСПЕРТИЗИ ОПЕРАЦІЙ З ГРОШОВИМИ КОШТАМИ

Грошові кошти є складовою оборотних активів підприємства і використовуються суб'єктом господарювання для здійснення різноманітної господарської діяльності: розрахунків з поставальниками та підрядниками; розрахунків з різних видів платежів; видачі заробітної плати працівникам; виконання кредитно-грошових операцій та інших фінансових зобов'язань.

Економічна експертиза операцій з грошовими коштами проводиться окремо від дослідження інших операцій економічного суб'єкта в таких випадках:

- коли на розгляд економічної експертизи поставлені питання, пов'язані з нестачею коштів або їх розкраданням в особливо великих розмірах;
- є порушення нормативних документів в області бухгалтерського обліку операцій з грошовими коштами, що послужили підставою завдання шкоди економічному суб'єкту;
- виявлені факти привласнення грошових коштів окремими працівниками підприємства (керівником, касиром, бухгалтером), що мають доступ до готівкових коштів.

Завданнями економічної експертизи операцій з грошовими коштами є:

- дослідження повноти, точності і своєчасності обліку грошових коштів, розрахункових операцій та канал їх руху;
- перевірка дотримання нормативно-правових актів, що регламентують касову і розрахунково-платіжну дисципліну;

- дослідження цільового використання грошових коштів і кредитів;
- встановлення суми завданих матеріальних збитків економічному суб'єкту;
- виявлення причин і умов вчинення виявлених правопорушень та розробка профілактичних заходів, спрямованих на збереження грошових коштів, правильне оформлення розрахункових документів, дотримання нормативних документів, підбір і розстановку кадрів на матеріально відповідальні посади та ін.

Об'єктами дослідження є:

- система нормативно-правових документів, що регламентують рух грошових коштів в касі і на рахунках в банку;
- касові та банківські операції;
- первинні і зведені документи;
- реєстри аналітичного і синтетичного обліку;
- нестача коштів, виявлена в процесі проведення внутрішнього контролю, ревізії, аудиторської перевірки;
- обґрунтованість встановлення факту матеріального збитку і відповідальних за його нанесення осіб.

Джерелами інформації для дослідження операцій в касі і на рахунках в банку є:

- 1) нормативні правові акти України;
- 2) внутрішні нормативні акти;
- 3) первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку і фінансової звітності;
- 4) акти ревізій і внутрішніх перевірок розрахунково-касових і банківських операцій;
- 5) договори про матеріальну відповідальність працівників;
- 6) інформація правоохоронних і контролюючих органів.

Порядок ведення касових і банківських операцій регулюють такі основні нормативні документи:

- Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні затверджене постановою Правління Національного банку України 29.12.2017 р. № 148;
- Закон України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-IX;

– Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001р. № 2374 в редакції від 19.07.2017 р.;

– Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку затверджене наказом Міністерства фінансів України 25.05.1995 р. № 88.

Для дослідження операцій з грошовими коштами в касі і на рахунках в банку використовують такі документи:

1) первинну документацію, що підтверджує факт здійснення касових операцій та операцій на рахунках в банку;

2) записи в регістрах синтетичного та аналітичного обліку, Головній книзі, фінансова звітність, картки аналітичного обліку за рахунком 37 «Розрахунки з різними дебіторами» та за субрахунком 685 «Розрахунки з різними кредиторами»;

3) нестача коштів, відображена в облікових даних, виявлених в процесі внутрішнього контролю та аудиторською перевіркою, а також проведеною документальною ревізією;

4) матеріали, що підтверджують розмір збитку, заподіяного економічному суб'єкту.

При експертизі касових операцій використовують такі первинні документи:

– прибутковий касовий ордер, що використовується для оформлення надходження готівки в касу;

– видатковий касовий ордер, що застосовується для оформлення видачі готівки з каси;

– журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів, що застосовується для реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів;

– касова книга, що застосовується для обліку надходження і видачі грошей.

Банківські операції оформляються такими основними документами:

– заява про відкриття поточного рахунку;

– картка із зразками підписів;

– документ про державну реєстрацію юридичної особи;

– заяву на переказ готівки – оформляється при внесенні платником готівкових коштів на поточний рахунок;

- платіжне доручення – письмове доручення банку власнику рахунка провести списання грошових коштів у зазначеній сумі одержувачу;

- платіжна вимога – вимога постачальника до покупця оплатити згідно із направленими в банк, що його обслуговує, документами вартість продукції, робіт, послуг;

- виписка банку – основний документ, на основі якого бухгалтер складає кореспонденцію про рух грошових коштів на поточному рахунку підприємства;

- вексель – документ, що є різновидом боргового зобов'язання, що дає право власнику вимагати сплати зазначеної у векселі суми після закінчення терміну його дії;

- чек – цінний папір, що містить нічим не обумовлене розпорядження чекодавця банку здійснити платіж зазначеної в ній суми чекодержателю;

- акредитив – договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

До реєстрів синтетичного і аналітичного обліку відносять картки аналітичного обліку, Журнал 1 за кредитом рахунків 30 «Готівка», 31 «Рахунки в банках», 33 «Інші кошти», Відомість 1.1 за дебетом рахунку 30 «Готівка», Відомість 1.2 за дебетом рахунку 31 «Рахунки в банках», Відомість 1.3 за дебетом рахунку 33 «Інші кошти».

Результати ревізій і перевірок касових операцій можуть міститися в матеріалах фіскальних органів, які перевіряли повноту обліку грошових коштів і касової дисципліни в процесі податкових перевірок.

При проведенні економічної експертизи грошових коштів у касі і на рахунках в банку використовують такі методичні прийоми дослідження:

- розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, прийоми порівняння, метод групувань і факторного аналізу, арифметичні та статистичні розрахунки та ін.;

- документальні прийоми перевірки окремого облікового документа (нормативна, арифметична перевірка та ін.;
- дослідження взаємопов'язаних документів (зустрічна перевірка, взаємний контроль).

Звірці підлягають облікові записи розрахункових операцій в документах підприємства та інших підприємств, які з ним взаємодіють, а також результати аналізу актів звірки взаєморозрахунків, письмових претензій, позовних заяв та ін.

Методичні прийоми узагальнення і реалізації матеріалів економічної експертизи включають: групування попередніх результатів експертизи; хронологічне систематизування отриманих даних; аналітичне групування доказів; узагальнення результатів дослідження та складання висновку; розробку і реалізацію пропозицій щодо профілактики правопорушень.

Перелік використаних джерел:

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання /Р. М. Воронко, О. М. Чабанюк, М. Ю. Чік, Воронко О. С. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету* / ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. Вип. 67. 92 с. (Економічні науки). С. 13–20. DOI: 10.36477/2522-1205; DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67. Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Юрій ЧЕРНИШ

аспірант кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ ПРИ КОНТРАБАНДІ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Розслідування контрабанди культурних цінностей являє собою складну інформаційно-пошукову діяльність уповноважених співробітників правоохоронних органів, що потребує належного теоретичного криміналістичного забезпечення. Успішність розслідування багато в чому залежить від якості здійснення його організації та планування, у тому числі – за рахунок визначення належного комплексу тактичних завдань. Одним із таких завдань при розслідуванні контрабанди культурних цінностей є встановлення предмету злочинного посягання. Правильне встановлення предмету злочинного посягання даної категорії кримінальних правопорушень має як теоретико-криміналістичне, так практичне значення. З одного боку розуміння сутності та характерних ознак предмету посягання є важливим для аналізу та оцінки інших обставин кримінального правопорушення та визначення криміналістичних засобів для його пошуку. З іншого ж – предмет кримінального правопорушення безпосередньо пов'язаний із правильною кваліфікацією протиправної діяльності осіб відповідно до статті 201 «Контрабанда культурних цінностей та зброї» Кримінального кодексу України (далі – КПК України) [1].

Ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» трактує культурні цінності як об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні

з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності (культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів) [2].

Для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 221 КК України предмет злочинного посягання є обов'язковою складовою об'єкту кримінального правопорушення та відповідно до ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України відноситься до обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [3]. Тому надзвичайно важливим при розробці криміналістичних рекомендацій зі здійснення розслідування даного виду кримінальних правопорушень забезпечити слідчого розумінням сутності та особливостей культурних цінностей як предмету посягання та їх зв'язку з іншими елементами злочинної події. У наукових криміналістичних розробках дане завдання вирішується за рахунок розробки криміналістичної характеристики та опису взаємозв'язків між її елементами.

Криміналістична характеристика – це ідеальна модель типових зв'язків і закономірно сформованих джерел доказової інформації, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [4, с. 363]. В. В. Тіщенко зазначає, що виділення у структурі криміналістичної характеристики предмету злочинного посягання є важливим з позиції того факту, що суттєві властивості предмета посягання значним чином впливають на вибір способу його викрадення, придбання, використання й реалізації [5, с. 355]. Дійсно, характерні особливості культурних цінностей як предмету протиправного посягання обумовлюють вибір способу вчинення контрабанди – переміщення через митний кордон поза митним контролем або переміщення шляхом приховування предметів, що відносяться до культурних цінностей, від митного контролю, впливають на вибір засобів маскуванню таких предметів, фальсифікацію супровідної документації, облаштування схованок тощо. Крім того, досить часто особливості певних культурних цінностей зумовлюють вибір злочинцями конкретних предметів ціллю злочинного посягання та обумовлюють вчинення інших протиправних дій, пов'язаних із незаконним заволодінням ними. Також, для розслідування даного виду злочину важливим є встановлення та розуміння взаємозв'язків між характеристикою особи потерпілого та предметом злочинного посягання, який йому належить або у віданні якого перебуває. Дана інформація може бути використана слідством для з'ясування певних характерних особливостей культурних цінностей, способу та мети їх набуття, зберігання і перевезення.

Зазначимо, що характеристика культурних цінностей як предмету злочинного посягання про розслідуванні контрабанди має враховуватися про проведенні як окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, так і тактичних операцій, адже впливає на вибір тактичних засобів та організацію взаємодії при здійсненні розслідування.

Перелік використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
5. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Стереотипне видання. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

УДК 343.983:159.91:340.6:159.9:347.96:343.611

Олександр Віталійович

аспірант кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
електронна адреса: sanjehan.14@gmail.com

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В РАМКАХ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ВЧИНЕНИХ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИКОНАННЯМ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ

На сьогоднішній день дедалі частіше постає питання підвищення рівня розкриття злочинності за допомогою використання та запровадження нових інноваційних технологій у процес розслідування, серед яких почесне місце посідає поліграф. Таким чином, варто зазначити, що розроблення

правильних та дієвих методик його використання змогло би пришвидшити та полегшити проведення слідчих (розшукових) дій та, зокрема, було б надзвичайно актуальним та корисним для слідчої практики.

Превалуючу більшість науковців, які досліджують проблеми, пов'язані з діяльністю правоохоронних органів, складають ті, що схиляються до думки, що інформація, здобута за допомогою поліграфа, може виступати у якості доказу у кримінальних провадженнях. Більшість поліграфологів погоджуються з цією думкою, пояснюючи, що поліграф майже неможливо обдурити, оскільки поліграфологічне дослідження є комплексним та враховує низку факторів та психофізіологічних реакцій особи щодо якої воно здійснюється.

Варто зазначити, що на думку В. О. Гусевої вагому роль у подоланні протидії розслідуванню тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, відіграють спеціальні знання, які застосовуються під час здійснення різного роду судових експертиз і досліджень та використовуються у слідчій практиці під час розслідування спеціальних засобів. Усе це сприяє скороченню термінів здійснення розслідування кримінальних проваджень, ускладнює суб'єктам протидії маніпулювання з доказами та дає змогу здобути науково обґрунтовану та криміналістично значущу інформацію, використання якої сприяє своєчасній нейтралізації протидії розслідуванню [1].

Значення та доказову базу результати використання поліграфа набувають тільки в межах призначеної судової експертизи. Починаючи з 2017 року в Україні проводять судові психологічні експертизи з використанням поліграфа. Порядок проведення судових експертиз з використанням поліграфа врегульовано Конституцією України, Цивільним кодексом України, Кримінально-процесуальним кодексом України, Кодексом законів про працю України та спеціальними нормативними актами, до числа яких відносяться Закон України «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені

наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями).

Результати здійснених перевірок на поліграфі (детекторі брехні) мають орієнтувальне значення та носять здебільшого рекомендаційний характер в процесі доказування. Так, варто зазначити, що родовим об'єктом судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа є особа, а спеціальними об'єктами поліграфологічного дослідження є психофізіологічні процеси (такі, як пам'ять, емоції, мотивувальна зона діяльності особи).

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) досить чітко регламентує порядок проведення лише обов'язкових експертиз, тоді як факультативні експертизи (до числа яких відносять судово-психологічну експертизу із використанням поліграфа) може призначати на свій розсуд суд. Призначену в межах кримінального судочинства таку факультативну експертизу досить часто називають «судовою психофізіологічною експертизою з використанням поліграфа». При цьому застосування поліграфа є лише одним з методів дослідження, якими судові експерти послуговуються на практиці.

Виходячи із норм чинного законодавства, проведення так званої психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа можливе на підставі: 1) постанови слідчого чи прокурора (ст. 110 та ч. 1 ст. 243 КПК України); 2) звернення сторони захисту – підозрюваного або обвинуваченого чи їхніх захисників або адвокатів (ч. 2 ст. 243 КПК України); 3) ухвали суду з власної ініціативи чи за клопотанням сторін або потерпілого (ст. 332 КПК України).

Отриманий висновок психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа суд прийматиме як доказ лише в тому випадку, коли зазначену експертизу було проведено у суворій відповідності з вимогами законодавства, а сам висновок має всі необхідні складові та відповідатиме ряду критеріїв.

Тим не менш, варто зазначити, що перевірка на поліграфі може бути обов'язковою у разі розслідування умисних тяжких і особливо тяжких злочинів, а в решті випадків тільки

за наявності добровільної згоди особи. Отже, у разі вчинення умисних вбивств працівників правоохоронного органу вчинених у зв'язку із виконанням службових обов'язків, призначення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа матиме обов'язковий характер. Крім вищезазначеного варто зазначити, що відмова від проходження перевірки на поліграфі не є підставою для визнання особи винною у вчиненні злочину, але таку відмову фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії. Також, необхідно пам'ятати, що застосування поліграфа не дозволяється у випадку, якщо особа щодо якої здійснюватиметься поліграфологічне дослідження страждає на порушення серцево-судинної діяльності або дихальних шляхів і/або перебуває у стані психічного або фізичного виснаження, і/або регулярно вживає наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори чи інші лікарські засоби, що їх містять.

Крім вищезазначеного, варто зауважити, що дослідження осіб на поліграфі не проводять: 1) у разі наявності медичної довідки про повну або часткову недієздатність особи, щодо якої має бути проведено опитування на поліграфі; 2) щодо неповнолітніх осіб, за винятком тих, хто вчинив кримінальні правопорушення, за які передбачено відповідальність, визначену Кримінальним кодексом України; 3) щодо прогнозування дій особи або її намірів, не підтверджених конкретними фактами подій минулого; 4) щодо осіб, старших 70 років; 5) щодо осіб, які не знають державної мови за умови відсутності перекладача; 6) щодо осіб, які мають вади здоров'я, пов'язані з цілковитою або частковою глухотою, німотою, проблемами мовлення, дикцією тощо, за відсутності сурдоперекладача; 7) щодо працівників спеціальних служб (за винятком випадків відповідного письмового дозволу керівництва спеціальних служб); 8) якщо поліграфолог перебуває у службових, родинних або інших взаєминах з особою, що проходить опитування (дослідження) на поліграфі, а також за наявності інших обставин, які можуть вплинути на об'єктивність висновку поліграфолога; 9) у разі явних ознак фізичного або психічного виснаження, сонливості, перезбудження, втоми опитуваної (досліджуваної) особи на поліграфі тощо.

Серед учасників кримінального провадження щодо вчинення умисних вбивств працівників правоохоронного органувчиненого узв'язку із виконанням службових обов'язків, до яких дозволено застосувати поліграф, можуть бути: підозрюваний, обвинувачений та свідки. Заборонено застосовувати до особи щодо якої здійснюється поліграфологічне дослідження будь-які форми погроз, насильства чи інші незаконні засоби впливу, які принижують честь та людську гідність або так чи інакше створюють небезпеку для її законних інтересів, життя і здоров'я. Поряд із цим, варто зазначити, що здійснення примушування особи до проходження процедури дослідження на поліграфі суворо забороняється.

Щодо особливостей та специфіки застосування судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа до свідків в рамках кримінального провадження, то в законодавстві України існують певні суперечності. А саме, виникає спірне питання щодо реалізації норм ч. 3 ст. 28 Конституції України: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам» та ст. 385 Кримінального кодексу України «Відмова свідка від давання показань». Таким чином виникає правова колізія, в якій Конституцією передбачено право людини на відмову від будь-якого дослідження щодо неї, водночас, поряд із цим Кримінальним кодексом закріплено відповідальність за відмову свідків від надання свідчень в рамках здійснення розслідування злочину.

Тим не менш, велика кількість вчених-криміналістів вважає за необхідне використовувати поліграф у правоохоронній діяльності під час розслідування злочинів. Так, О. І. Мотлях зазначає, що застосування поліграфа у кримінальному судочинстві України створює додаткові можливості для пізнання досудовим слідством того, що перебуває поза межами звичайних людських можливостей і здібностей. Зокрема, доволі критично зауважує, що ігнорувати чи не використовувати у досудовому слідстві сучасні науково-технічні засоби, одним з яких є поліграф, означає позбавити кримінальне судочинство належного, ефективного та своєчасного розслідування злочинів [2].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо дійти висновків, що сьогодні неможливо однозначно стверджувати про доцільність використання поліграфа під час розслідування кримінальних проваджень, оскільки показники поліграфа є лише фізіологічними даними про людину на певний момент. Зазначені фізіологічні показники виникають як результат психологічних реакцій, які поліграфологу достатньо складно відстежити повною мірою. До того ж поліграфолог може помилитися в інтерпретуванні результатів дослідження, а їх оскарження наразі є складним процесом, якщо взагалі можливим. Проте, для всебічного й ефективного розслідування умисних вбивств працівників правоохоронного органу вчиненого у зв'язку із виконанням службових обов'язків, органам досудового розслідування необхідно застосовувати всі можливі та наявні методи й засоби, до яких зокрема належить і поліграф як науково-технічний прилад. Однак, варто зазначити, що поліграф – це метод, за допомогою якого можна виявити істину, яка в подальшому допоможе слідчому у формуванні напряму подальшого розслідування у даній категорії справ, та виступить додатковою доказовою базою задля здійснення ефективного розслідування «по гарячих слідах» та притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

Перелік використаних джерел:

1. Гусева В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання. *Вісник ХНУВС*. 2012. № 1 (56). С. 84–88.
2. Мотлях О. І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні злочинів минулих років. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 208–211.

Сергій Чумак

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
електронна адреса: sergey25100104@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Проведенню експертизи передуює велика і кропітка робота з підготовки до призначення та саме призначення експертизи. Згідно ст. 1. Закону України Про судову експертизу, судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів і т. п... Виходячи з цього положення, спеціальні знання в процесі підготовки, призначення і проведення експертизи мають ключове значення. Першочергове використання спеціальних знань відбувається під час підготовки до призначення судової експертизи. В цьому сенсі спеціальні знання виступають однією із підстав призначення експертизи.

На законодавчому рівні закріплені процесуальні підстави проведення експертизи (ст. 242 КПК України). Проведення експертизи – це останній етап дослідження об'єкту, по результатам якого експерт оформляє висновок.

Слід враховувати, що для призначення експертизи повинна бути в першу чергу фактична підстава – це наявність об'єкту, для дослідження якого необхідно використати спеціальні знання. Відносно підстав, про необхідність використання спеціальних знань для дослідження певного об'єкту і призначення експертизи слідчий може визначитися на будь-якому етапі досудового розслідування, в залежності від обставин.

Але підготовчий етап призначення експертизи складається із низки стадій і слідчий перш ніж прийняти рішення про призначення експертизи повинен прийняти до уваги:

1. Спосіб отримання об'єкту дослідження: під час огляду місця події, обшуку, добровільне надання стороною кримінального провадження тощо.

2. Вид об'єкту: боєприпаси, кулі, гільзи, вогнепальна зброя, холодна зброя, наркотичні засоби, харчові продукти, вибухові речовини і вибухові пристрої та їх фрагменти, інші матеріали, речовини та вироби.

Отримання певного об'єкту слідчим відображається в протоколах огляду місця події, обшуку, а при надані об'єкту стороною провадження, об'єкт долучається до матеріалів кримінального провадження. При вилученні об'єктів-речових доказів в протоколі відображаються їх загальні і індивідуальні ознаки, але під час проведення слідчих дій, коли вилучаються об'єкти, належним чином їх оглянути не завжди є можливим із-за певних умов і обставин. Слідчі іноді таким оглядом задовольняються і тим самим втрачають підстави призначення експертизи. Тому вважаю, що будь-який речовий доказ необхідно окремо оглянути у сприятливих умовах, з використанням певних прийомів, методів та засобів, в цілях виявлення максимумом ознак об'єкта та по результатам огляду скласти протокол.

Слідчий огляд окремого речового доказу дає можливість виявити ознаки об'єкту, що може бути підставою необхідності використання спеціальних знань для дослідження об'єкту, визначення і призначення відповідної судової експертизи. Крім того, детальний огляд об'єкту і фіксація його ознак в протоколі, виключає можливість підмінити речовий доказ на будь-якому етапі кримінального провадження.

Ще одна ефективність детального огляду – це можливість належним чином і в повному обсязі, сформулювати питання для експерта при призначенні експертизи.

Важливою стадією підготовки об'єкту для дослідження це його упакування і зберігання. Іноді недотримання елементарних способів упакування і зберігання об'єктів-речових доказів приводить до неможливості проведення належного експертного дослідження, а в окремих випадках втрачається сенс призначати експертизу. Окремі об'єкти, матеріали, речовини і вироби потребують негайного визначення об'єму і ваги.

Наприклад; наркотичні засоби зважувати на медичних вагах. Копію протоколу зважування направляти експерту разом з об'єктами дослідження.

Вилучені окремі об'єкти потребують особливого способу збереження і упакування, так вилучене влітку вершкове масло, при незаконному перевезенні через кордон з Молдови на Україну, легковим автомобілем, доки проводилось оформлення матеріалів, масло розтануло і втратило свою цінність. Пилок коноплі упакований у целофановий пакет через декілька годин спарився і забродив. Вилучена саморобна вогнепальна зброя (самопал), дерев'яна рукоятка якої була прикручена дротом, при упакуванні вузол дроту заважав зручній упакувці і слідчий перед направленням цього пристрою на експертизу відкрутив дріт, від'єднавши рукоятку і направив на експертизу дуло і рукоятку окремо, заявивши експерту, що необхідно прикрутити рукоятку і тоді буде можливо із «самопала» стріляти. Деякі слідчі вважають, що експерт може самостійно усунути деякі недоліки в об'єкті дослідження і належним чином провести експертне дослідження не звертаючи увагу на законодавчу заборону експерту збирати матеріали дослідження, порівняльні зразки і тим більше усувати недоліки об'єктів дослідження.

В окремих випадках виникає потреба отримання зразків для порівняльного дослідження. Порівняльні зразки, як і об'єкти дослідження повинні мати репрезентативність (достатність кількості та якості) та порівняльність (можливість порівняння).

Важливим обов'язком слідчого при відбиранні порівняльних зразків є належне його процесуальне оформлення, яке полягає в детальному описі в протоколі відбирання порівняльних зразків, послідовність дій кожного учасника цієї слідчої дії. В іншому випадку, при порушенні певних норм, способів і засобів відбирання виникнуть підстави оскарження неналежного вилучення порівняльних зразків і результати проведеної експертизи будуть не дійсними. Так при примусовому відбирання зразків крові в протоколі було вказано, що слідчий у присутності понятих, за участю лікаря відібрав зразки крові, в той час коли кров в дійсності відбирав лікар належним

способом, але слідчий безграмотно склав протокол і підозрюваний посиляючись на протокол відбирання зразків крові написав заяву на слідчого, що слідчий заніс йому в кров інфекцію.

В практиці виникають випадки, коли слідчий не виявив певні ознаки об'єкту, не коректно сформулював питання для експерта, не забезпечив належне зберігання, упаковку об'єкта, в результаті отримав незадовільний висновок експерта, звинувачуючи у недоліках не себе, а експерта. Експерт в свою чергу не завжди може звернути увагу на недоліки слідчого і на жаль, таке положення продовжує мати місце.

Вирішення питань вилучення, слідчого огляду, упаковки, зберігання, перевезення і пересилання об'єктів для експертного дослідження позитивно впливає на своєчасне призначення експертизи і ефективності її проведення.

УДК 343.98

Олександр Шкуліна

старший судовий експерт сектору автотехнічних досліджень
відділу автотехнічних досліджень та криміналістичних досліджень
транспортних засобів

Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
електронна адреса: dai-88@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТЛОФОРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ ЯК НОВИЙ ВИД ЕКСПЕРТНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Під час розслідування злочинів у сфері безпеки дорожнього руху (далі – БДР) органи досудового розслідування та судового розгляду не приділяють належної уваги режиму роботи світлофорного об'єкту, в зоні дії якого відбуваються ДТП, та не встановлюють відповідності режиму його роботи вимогам БДР.

Як показує практика проведення дослідження ДТП, при проїзді світлофорних об'єктів, органи досудового розслідування не звертають уваги та не фіксують параметри режиму роботи світлофорних об'єктів безпосередньо під час огляду місця події. При вивченні матеріалів, які надані на дослідження, та після проведення дослідження відеозаписів, на яких зафіксовані обставини виникнення ДТП, досить часто виявляється, що параметри роботи світлофорних об'єктів, які наявні в матеріалах провадження не відповідають тим, що зафіксовані на відеозапису, а ті що їй відповідають уже діють на протязі останніх 10 років. Інколи, бувають випадки, коли у відповідь на заявлене судовим експертом клопотання про надання додаткових вихідних даних для проведення дослідження, ініціатор інформує, що надати інформацію стосовно геометричних розмірів ділянки (перехрестя), де відбулася пригода, розташування технічних засобів організування дорожнього руху (далі – ТЗОДР) на ній та параметрів роботи світлофорного об'єкту, не надається можливим, оскільки суб'єкти господарювання, які виконують роботи з ремонту і утримання вулиць та доріг, а також здійснюють діяльність з благоустрою населених пунктів, вказують на відсутність зазначеного, посиляючись на те, що роботи по розробці проекту рішень щодо розташування ТЗОДР та параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів виконували організації з інших областей та вищезазначене їм не надавалося. Разом з тим, рівень організації дорожнього руху на ділянці, де відбулася подія, наявність та розташування ТЗОДР, а також параметри режиму роботи світлофорних об'єктів не відповідають вимогам нормативно-правової документації та БДР.

При розслідуванні ДТП органами досудового розслідування та судового розгляду призначаються ряд судових експертиз, в тому числі комплексні судові експертизи, які насамперед направлені для вирішення питань стосовно оцінки дій учасників ДТП, перевірки відповідності облаштування ділянки (перехрестя) ТЗОДР та їх технічний стан вимогам БДР, тощо.

Під час виконання судової експертизи за експертною спеціальністю 10.1 «Дослідження обставин та механізму

дорожньо-транспортних пригод» до уваги приймається як правило тільки параметри режиму роботи світлофорного об'єкту (схема по фазового роз'їзду, циклограма світлофорного регулювання, тощо). Відповідність фактичних параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам БДР та знаходження їх невідповідностей в причинному зв'язку з виникненням дорожньо-транспортних пригод, під час проведення вище зазначеного виду судової експертизи, не встановлюється. Не визначається дана невідповідність також і при проведенні інших видів судових експертиз, в тому числі і при проведенні судової експертизи за експертною спеціальністю 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження».

Під час проведення судової експертизи за експертною спеціальністю 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження» [1], при дослідженні перевіряється лише особливості проектування світлофорного регулювання з урахуванням дорожніх умов (сукупність чинників, що характеризують видимість у напрямку руху, серед яких засоби організування дорожнього руху та їх стан). Насамперед, це стосується стосовно розташування, технічного стану та видимості сигналів світлофора тим учасникам дорожнього руху, для яких призначені дані сигнали. Тобто, дорожні світлофори можуть відповідати загальним технічним вимогам (основним показникам і характеристикам, конструктивним вимогам, вимогам до матеріалів, комплектності, маркуванню), зазначених в [2], але в той же час, можуть не відповідати правилам їх застосування стосовно вимог БДР, які насамперед пов'язані з виконанням програми регулювання, параметри якої були визначені та впровадженні після проведення тих чи інших проєктних рішень.

При проведенні комплексних дорожньо-технічних та інженерно-транспортних експертиз, за експертними спеціальностями 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження» та 10.1 «Дослідження обставин та механізму дорожньо-транспортних пригод», перевірка впливу проєктних рішень щодо світлофорного об'єкту, в частині режиму його роботи, та фактичних параметрів режиму роботи даного об'єкту на безпеку дорожнього руху, а також знаходження їх невідповідностей

в причинному зв'язку з виникненням дорожньо-транспортних пригод, не виконується та не досліджується. В той же час, під час виконання комплексних автотехнічних, фототехнічних і відеотехнічних експертиз на основі даних відеозапису встановлюється лише на який саме сигнал світлофора транспортний засіб розпочав свій рух або здійснював проїзд світлофорного об'єкту.

Що стосується методик проведення судових експертиз, які б дозволяли перевірити вплив вище зазначених обставин на безпеку дорожнього руху, встановити їх невідповідності та причинний зв'язок з виникненням дорожньо-транспортних пригод, то на теперішній час в Україні вони відсутні.

Деякі питання теоретичних і практичних основ проектування світлофорного регулювання та визначення причинного зв'язку під час розслідування злочинів, зокрема, у сфері БДР, при оцінці дій водіїв транспортних засобів та проїзді світлофорного об'єкту відповідно, розглянуто в працях: В. Т. Капитанова, С. В. Шауро, Ю. А. Кременца, М. П. Печерского, М. Б. Афанасьєва, А. Г. Левашова, А. Ю. Михайлова, И. М. Головних, О. М. Наумчук, В. П. Поліщука [3], Є. Ю. Форнальчик, І. А. Могила, В. Е. Трушевський, В. В. Гілевич [4], Г. В. Жилінського, В. А. Іларіонова, В. А. Кирєєва, Н. М. Крісті, М. С. Романова, М. С. Корчана, М. Д. Шаргородського, Н. Б. Лягушина, В. А. Городокіна, О. О. Свідерський [5], О. С. Шкуліпи [6], Н. В. Сила, А. В. Лубенцов [7]. В свою чергу у методиці [7] не розглянуто відповідність параметрів режиму роботи світлофорного об'єкту вимогам БДР.

Підсумовуючи вище зазначене слід вказати, що для вирішення проблеми напрямку дослідження, який розглянутий в даній роботі, можливий двома шляхами, перший – впровадженням в експертну практику нової експертної спеціальності, наприклад, – «Дослідження світлофорного регулювання на автомобільному транспорті», другий шлях – розроблення методики проведення судової експертизи, яка б містила систему методів дослідження, що застосовуються в процесі послідовних дій експерта з метою визначення впливу проектних рішень щодо світлофорного об'єкту та фактичних параметрів режиму

його роботи на безпеку дорожнього руху, а також знаходження їх невідповідностей в причинному зв'язку з виникненням ДТП. Однак, в той же час, слід зауважити, що як в першому, так і в другому випадках, даний напрямок дослідження потребує розроблення методики проведення судової експертизи та від фахівців (судових експертів) більш поглиблений обсяг спеціальних знань в області проектування світлофорного регулювання, якого навчають у вищих навчальних закладах, наприклад, за спеціальністю «Організація та регулювання дорожнього руху». Тобто, кандидати, які будуть претендувати на отримання вище зазначеного нового виду експертної спеціальності, або фахівці, які будуть проводити дослідження в області світлофорного регулювання, повинні мати відповідні спеціальні знання (освіту).

Перелік використаних джерел:

1. Програма підготовки працівників Експертної служби МВС України як судових експертів за експертною спеціальністю 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження» / укл. Чечіль Ю. О., Дубонос К. В., Охріменко К. О., Тулик А. В., Войналович Д. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 51 с.
2. ДСТУ 4092-2002. Безпека дорожнього руху. Світлофори дорожні. Загальні технічні вимоги, правила застосовування та вимоги безпеки/ Інформаційна довідникова система «Будстандарт». URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/document.html?id_doc=24575 (дата звернення: 04.01.2024).
3. Організація та регулювання дорожнього руху : підручник / за заг. ред. В. П. Поліщука ; О. О. Бакуліч, О. П. Дзюба, В. І. Єресов та ін. Київ : Знання України, 2012. 467 с.
4. Управління дорожнім рухом на регульованих перехрестях у містах: монографія / Є. Ю. Форнальчик, І. А. Могила, В. Е. Трушевський, В. В. Гілевич ; за заг. ред. Є. Ю. Форнальчика. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 236 с.
5. Лубенцов А. В., Свідерський О. О. Технічна оцінка дій водіїв на регульованому перехресті при зміні сигналу світлофора з дозволяючого рух на забороняючий. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : збірник наукових праць. 2016. № 16. С. 281–291.
6. Шкуліпа О. С. Експертне дослідження дій водія транспортного засобу під час ДТП при проїзді світлофорних об'єктів. *Транспортна*

безпека: правові та організаційні аспекти : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, 19.11.2021. 2021. С. 226–228.

7. Експертне дослідження дій водія під час ДТП при неналежному облаштуванні технічними засобами пішохідних переходів та перехресть: звіт про НДР/МЮ України, ХНДІСЕ ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2014.

УДК 343.982.4

Тетяна Юзишина

старший судовий експерт сектору криміналістичних видів
досліджень лабораторії криміналістичних
та інженерно-технічних видів досліджень

Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності

Міністерства юстиції України

електронна адреса: uzyshina@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ

Стрімкий розвиток цифрових технологій, зміни в законодавстві, впровадження нових міжнародних стандартів, призводить до виникнення різноманітних шахрайських дій, пов'язаних з підробкою електронних документів.

Проте, слід зазначити, що методик чи окремих методів дослідження електронних документів на предмет встановлення їх автентичності або підробки у межах проведення технічної експертизи документів не існує, оскільки об'єктами технічної експертизи документів, відповідно до Інструкції [1], можуть бути лише документи у паперовому вигляді.

Провівши аналіз методичної бази технічної експертизи документів у межах дослідження документів, виготовлених шляхом монтажу із застосуванням комп'ютерної, копіювальної, копіювально-розмножувальної техніки встановлено, що діючі методики є застарілими. Час від часу в науково-технічній

літературі періодично з'являються окремі статті та наукові роботи в яких висвітлюються питання технічного дослідження документів, зокрема технічних зображень документів, виготовлених шляхом застосування комп'ютерної, копіювальної, копіювально-розмножувальної техніки.

Дослідження електронних документів та способів їх виготовлення має цілий ряд особливостей, зокрема процес нанесення реквізитів, фіксації та збереження.

Розглянемо можливості проведення технічної експертизи документів на предмет встановлення монтажу у електронних документах, що завантажені в електронній системі Prozorro.

Поняття оригінальності документу в сучасних реаліях має відносний характер, оскільки електронний документ також може бути «оригінальним» за певних умов, зазначених в законодавстві.

Так, у статті 7 Закону [2] є наступне визначення: «Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги». Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ і документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу».

Для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис. Однак у багатьох випадках електронний підпис не використовується і тому під час завантаження документа в системі Prozorro в електронному вигляді, використовують скановані документи з «мокрими» реквізитами (підписами, відбитками печаток).

Так, до Центру судових експертиз з заявою щодо проведення технічної експертизи документів звернулась Сторона 1, яка заперечує факт підписання документів власним підписом та нанесення у них відбитків печатки (тут необхідно зазначити, що Сторона 1 попередньо вже зверталась до експертних установ щодо проведення комп'ютерно-технічної та фототехнічної експертиз. Проведення експертиз ніяких результатів не дало).

На вирішення технічної експертизи документів поставлені запитання: «Чи виготовлені шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки надані документи?»

На дослідження надано 3 кольорових копії документів, скачаних із електронної системи Prozorro, та посилання на розділ «*Реєстр пропозицій*» даної електронної системи, де містяться PDF файли електронних документів з зображеннями нібито власноручно нанесеного підпису і зображеннями відбитків печатки.

На етапі попереднього дослідження виникає запитання, що ж саме експерт повинен використовувати як об'єкт дослідження: роздруковані на папері копії документів чи PDF файли електронних документів?

З огляду того, у яких документах (паперових чи електронних) буде міститися більше інформації, логічним буде твердження, що у PDF файлах електронних документів буде міститися більше незмінених діагностичних й ідентифікаційних ознак, ніж у паперовому вигляді. Оскільки у надрукований документ відобразяться ознаки пристрою, на якому друкували документи, і якість відображення дрібних деталей, у цьому випадку, буде низькою і видозміненою.

На практиці трапляються випадки, коли у завантажених в електронній системі Prozorro містяться два і більше різних документів у PDF форматі з нібито власноручно виконаними підписами.

Однак, при проведенні дослідження вказаних електронних документів PDF формату, зокрема зображень підписів, при застосуванні методів вимірювання та порівняння за допомогою способів зіставлення та накладання у спеціалізованому програмному забезпеченні, було встановлено їх повний збіг: за транскрипцією; за розташуванням елементів підпису відносно один одного; за повним суміщенням елементів при їх накладанні. Ця обставина є підставою для твердження, що моделлю при формуванні зображень підписів Сторони 1 у декількох різних документах, завантажених в електронній системі Prozorro, слугував один і той самий підпис.

Так, у статті 7 Закону [2] зазначено, що «Оригінал електронного документа повинен давати змогу довести його цілісність та справжність у порядку, визначеному законодавством».

Тож, під час розслідування злочинів чи інцидентів, пов'язаних з фальсифікацією електронних документів, необхідно проводити комплекс заходів, що буде містити однозначні докази наявності чи відсутності факту підробки документів. Такими заходами є витребування оригіналів документів (за можливості) та проведення комплексу експертиз.

Окрім того, для проведення досліджень електронних документів необхідно внести зміни до регулюючих нормативних документів і провести комплекс наукових заходів щодо розробки та впровадження нових методів і методик проведення досліджень підписів й відбитків печаток, що містяться в електронних документах, зокрема й з використанням спеціальних знань у сфері почеркознавчих, технічних досліджень документів, комп'ютерно-технічних і фототехнічних досліджень.

Таким чином, зміна підходів щодо установлення підробки електронних документів, а саме розширення кола об'єктів дослідження та поєднання нових методів дослідження, надасть змогу розширити можливості ідентифікаційних та діагностичних завдань судової експертизи.

Перелік використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5: станом на 12 жовтн. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 31.05.2005 № 2599-IV : станом на 01 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

Іван Яценко

доктор ветеринарних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз

ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України

електронна адреса: yacenko-1971@ukr.net

Елла Сімакова-Єфремян

докторка юридичних наук, професорка, заслужена діячка науки і техніки України, заступниця директора з наукової роботи

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України

електронна адреса: simakova@hniise.gov.ua

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПОТРЕБУЄ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Правовий статус судового експерта – одне із актуальних питань судової експертології та судово-експертної діяльності. Водночас зауважимо, що на рівні законодавчого регулювання судової експертизи термін «статус» щодо такого учасника справи, як судовий експерт, – практично не використовують. За словником іншомовних слів *«статус (лат. становище): 1) юр. Правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2) С. соціальний – становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі. С. визначається відповідно до ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних тощо)»* [1]. Тож виходимо із такого тлумачення поняття «статус», застосовуючи його до особи судового експерта.

У розд. II «Судовий експерт» Закону України «Про судову експертизу» (далі – базовий Закон), що визначає правові, організаційні та фінансові підвалини судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною,

кваліфікованою й об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки, регламентовано положення щодо осіб, які можуть (ст. 10) або не можуть (ст. 11) бути судовими експертами; у цьому розділі обумовлено обов'язки (ст. 12), окреслено права (ст. 13) і заборони (ч. 4 ст. 10) для судового експерта, а також передбачено відповідальність судового експерта (ст. 14) [2]. Зважаючи на це, назву розд. II «Судовий експерт» базового Закону доцільно змінити на «Правовий статус судового експерта».

У спеціальній літературі багато науковців досліджували тему необхідності вдосконалення законодавства України про судову експертизу (зокрема, щодо статусу судового експерта [3–9]). Аналіз законодавства, наукових праць і власний досвід у сфері експертного забезпечення правосуддя дає нам підстави запропонувати викладене далі.

Удосконалення законодавства Україні щодо статусу судового експерта під час здійснення ним професійної діяльності (незалежно від виду судочинства) потребує систематизації та концентрації переліку його прав, обов'язків та обмежень у базовому Законі, а відповідні статті процесуальних кодексів повинні мати бланкетний характер, відсилаючи до норм базового Закону, що сприятиме чіткості та зручності їх сприйняття і правозастосування. Конкретні пропозиції щодо закріплення статусу судового експерта у відповідних статтях базового Закону запропонував один із авторів цих тез [4]. Норми відповідних статей КПК, ЦПК, ГПК і КАС України пропонуємо викласти в такій редакції: *«Під час здійснення професійної діяльності судовий експерт користується процесуальними правами, виконує обов'язки, дотримується заборон та обмежень, а також несе юридичну відповідальність, передбачену Законом України «Про судову експертизу»».*

Акцентуємо увагу також на підставах для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності, викладених у базовому Законі й підзаконних нормативно-правових актах [2; 10; 11]. Відповідно до ст. 14 базового Закону судового експерта можна притягнути до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку.

«Дисциплінарними проступками є:

1) самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи;

2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі;

3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку;

4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи;

5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права;

6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта;

7) ухилення судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки;

8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження;

9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку;

10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта;

11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта;

12) невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків,

що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, в якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта» [10; 11].

Як бачимо, серед підстав для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності відсутня норма про допущення судовим експертом порушень вимог методик проведення судових експертиз. Уважаємо, що це питання потребує обговорення та вироблення однозначної позиції щодо відображення серед підстав для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності такого порушення.

Перелік використаних джерел:

1. Статус : Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D1%F2%E0%F2%F3%F1> (дата звернення: 20.01.2022).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 20.01.2022).
3. Яценко І. Внутрішнє переконання експерта: судово-ветеринарний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 3 (32). С. 67–88. DOI: 10.32353/khrife.3.2023.05 (дата звернення: 20.01.2022).
4. Яценко І. В. Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності в контексті новітнього законодавства України. *Там само*. 2022. Вип. 4 (29). С. 68–109. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04 (дата звернення: 20.01.2022).
5. Сімакова-Єфремян Е. Б. Щодо необхідності реформування базового законодавства України про експертне забезпечення правосуддя. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали кругл. столу. (Харків, 06–07.02.2020). Харків, 2020. С. 12–15.
6. Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Колеснікова І. А., Латиш К. В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 549–553. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-5/132 (дата звернення: 20.01.2022).
7. Угровецький О. П. Регламентация правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 43. Т. 3. С. 229–234.

8. Максимів Л. В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 205–207.

9. Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 24 с.

10. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.01.2022).

11. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : затв. наказом Мін'юсту України від 12.12.2011 р. № 3505/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 20.01.2022).

Резолюція
Всеукраїнської науково-практичної конференції
«30 років Закону України «Про судову експертизу»:
сучасний стан та перспективи вдосконалення»

15 лютого 2024 року, м. Одеса

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

Всеукраїнська науково-практична конференція відбулася у дистанційному режимі та режимі особистої участі. До роботи у науковому заході долучилося 100 науковців у дистанційному режимі та 10 – у режимі особистої участі (в тому числі 9 докторів юридичних наук, 1 доктор ветеринарних наук, 1 доктор геологічних наук, 21 кандидат юридичних наук, 6 кандидатів економічних наук, 5 кандидатів технічних наук, 3 кандидата філологічних наук, 2 кандидата психологічних наук, 2 кандидата медичних наук, 1 кандидат біологічних наук, 1 кандидат історичних наук, 1 кандидат геологічних наук, 1 кандидат педагогічних наук та 1 кандидат сільськогосподарських наук).

Учасники конференції обговорили широкий комплекс питань, пов'язаних з оцінкою ефективності дії Закону України «Про судову експертизу», досвідом його застосування, сучасними викликами, технологічними досягненнями та пропозиціями щодо вдосконалення законодавства про судово-експертну діяльність.

У світлі сучасних викликів та з огляду на критичну потребу забезпечення високого стандарту судово-експертної діяльності, учасники конференції:

– досягли консенсусу щодо ключових напрямків розвитку та вдосконалення цієї сфери:

Визнання значення Закону України «Про судову експертизу» для розвитку судово-експертної діяльності в Україні протягом останніх 30 років та необхідність подальшого удосконалення законодавчої бази з метою забезпечення чіткості та однозначності у питаннях судово-експертної діяльності.

Висловлення потреби у подальшому дослідженні та вдосконаленні законодавчої бази у сфері судової експертизи для забезпечення її відповідності сучасним вимогам та стандартам.

Впровадження сучасних технологій та методик у сфері судово-експертної діяльності. Вдосконалення методології

судово-експертних досліджень для підвищення точності та об'єктивності експертних висновків.

Забезпечення відкритості та доступності судово-експертної інформації для наукового співтовариства та громадськості.

Наголошення щодо необхідності забезпечення гарантій діяльності судового експерта шляхом належного фінансування та соціального захисту.

Стимулювання наукових досліджень та обміну досвідом між судовими експертами, вченими та міжнародними експертними спільнотами.

Підвищення кваліфікації та професійного рівня судових експертів через розробку та впровадження нових освітніх програм.

Сприяння міжнародному обміну досвідом та кращим практикам у сфері судових експертиз.

– рекомендували:

Необхідно сприяти прийняттю нового базового закону (надалі – Закон), норми якого відповідатимуть сучасним вимогам та стандартам судово-експертної діяльності, включаючи організаційні, правові та фінансові засади.

Закріплення понятійного апарату. В новому Законі ввести чіткі визначення основних термінів і понять, що використовуються в сфері судово-експертної діяльності, для уникнення різнотлумачення та спрощення практичного застосування. Адаптувати термінологію базового Закону до норм українського правопису та усунення росіянізмів для зміцнення національної ідентичності. Удосконалити мовленнєвий виклад положень Закону для забезпечення його більшої прозорості, точності та зрозумілості. Розробити та впровадити зміни до Закону, що відображатимуть сучасні лінгвістичні стандарти та культурні особливості України, для підвищення ефективності судової експертизи та вдосконалення правової системи країни в цілому.

ОНДІСЕ ССЕ
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України
№101-0-11.39-24 вих
Кішко Д. І.
19.02.2024
6FBCE80CC24794F004000000F4240A0050531D00

Процедурні аспекти. Систематизувати та уніфікувати норми, що регулюють порядок призначення та проведення судових експертиз, зокрема, визначити категорії судових експертиз за процесуальною ознакою (первинна, додаткова, повторна, комісійна та комплексна) та врегулювати особливості їх проведення.

Цифровізація. Передбачити в новому Законі проведення судових експертиз за допомогою електронних документів, якщо це відповідає методології та принципам проведення досліджень.

Удосконалення правового статусу судового експерта. Незалежно від виду судочинства, в новому Законі необхідно систематизувати та конкретизувати перелік прав та обов'язків судового експерта, а також закріпити існуючі обмеження. Відповідні статті процесуальних кодексів мають носити бланкетний характер, відсилаючи до норм базового закону, що дозволить забезпечити чіткість і зручність їх сприйняття та правозастосування.

Добір, професійна підготовка та підвищення кваліфікації судових експертів. Потребує детального врегулювання порядок підготовки, атестації та підвищення кваліфікації експертних кадрів.

Вартість судових експертиз. Потребує розроблення та впровадження єдиний механізм встановлення вартості судових експертиз, що враховуватиме специфіку та складність експертизи, для забезпечення доступності та ефективності судово-експертних досліджень.

Підтримка наукових досліджень. Активізувати наукові дослідження в галузі судової експертизи для розробки методик проведення судових експертиз та підвищення якості експертних висновків.

**Голова організаційного комітету
Всеукраїнської
науково-практичної конференції,
директор Одеського науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України**

Дмитро КІШКО

ЗМІСТ

Анна Абу Еласал

ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ У ПРОТИДІЇ
КОРУПЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ)
КОРУПЦІЙНИХ ДОХОДІВ. 4

Лариса Аркуша

ЗДОБУТКИ І НЕДОЛИКИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЩОДО
ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ. 8

Петро Баранов, Олена Сливна, Людмила Черниш

ПРАЙС-ЛИСТ НА КУЛІ З БУРШТИНУ ЗА ПРЕЙСКУРАНТАМИ
ДЕРЖАВНОГО ГЕМОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ. 13

Олег Баулін, Антон Камінський, Тетяна Терещенко

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП
ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ. 19

Тетяна Бачило, Олександр Салтиков

ЗАКОНОДАВСТВО
У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ. 25

Микола Беднарчук, Сергій Долинський, Олександр Яровий

ВИКОНАННЯ ВИМОГ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»:
ТОВАРОЗНАВЧІ АСПЕКТИ. 29

Віталій Варлахов

СПЕЦІАЛІСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ. 37

Олеся Ващук

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»: ЧАС ЗМІН? 42

Аркадій Вейц

ДО ПИТАННЯ СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ
КІБЕРЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЗА УЧАСТЮ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ
АБО ТАКОЇ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ,
ПОВ'ЯЗАНУ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ. 46

Володимир Воліков

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НЕЗАРЕЄСТРОВАНИХ
ПРОМИСЛОВИХ ЗРАЗКІВ. 50

Тетяна Гвозденко ВИСНОВКИ ПОПЕРЕДНЬОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОВАРІВ У ГАЛУЗІ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ІСТЕ СБУ	54
Ольга Герасименко, Тетяна Харіна ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ЗЛОЧИНАМИ, УЧИНЕНИМИ ГРУПОЮ ОСІБ	57
Лариса Гончар ПЕРЕДОВИЙ ДОСВІД ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРІВ КОСІВСЬКОЇ КЕРАМІКИ	61
Ірина Гордієнко, Ольга Грек НАСТАВНИЦТВО ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІКАЛЬНИХ МЕТОДІВ І МЕТОДИК ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	65
Юлія Гресь ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ПРАВА: ЗА І ПРОТИ	70
Катерина Дзюбак ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	75
Олександр Євсюков ВПЛИВ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	81
Тетяна Єгорова, Юлія Браїлко, Наталія Кисла ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КОМУНІКАТИВНОГО АНАЛІЗУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	85
Олександр Жеребко ОБ'ЄКТИ СУДОВО-БІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	89
Маргарита Журавльова ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ УСПІХУ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ПРОТИ УКРАЇНИ	92
Олександр Забуга ОРГАНІЗАЦІЯ, ВИКОНАННЯ, УДОСКОНАЛЕННЯ АВТОТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ	97

Ігор Загородній

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА 102

Оксана Заковирко

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛИНИСТИХ ҐРУНТІВ 106

Вадим Ільїн

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-АРХЕОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ 110

Тетяна Кінушева, Інна Копитіна, Дарина Духненко

ЩОДО ПОТРЕБИ В УКРАЇНІЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ». 115

Євгенія Ковкіна

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБКИ НОВИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ
ІНСТРУМЕНТІВ У МЕЖАХ КОМПЛЕКСНОГО
ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 120

Олександр Козлов, Роман Момот

ЩОДО ПИТАННЯ АКТУАЛІЗАЦІЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ
РЕКОМЕНДАЦІЙ У РОЗДІЛІ «ВІЙСЬКОВА ЕКСПЕРТИЗА»
З УРАХУВАННЯМ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ 125

Анна Колодіна, Наталія Чіпко

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
В ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ 129

Наталія Косигіна, Віта Сакалюк

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПІДПИСІВ
У СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗІ 132

Артем Кошкарів

РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕСПРАВНОСТЯМИ ГАЛЬМОВОЇ СИСТЕМИ
ВАНТАЖНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ 136

Дмитро КУЧЕРОВ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ 140

Олег Кучерявенко КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛЬМІВНОЇ ДИНАМІКИ АВТОМОБІЛЯ	144
Микита Лебідь, Артем Король, Станіслав Павлюк МЕТОДИ ВІДБОРУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ АСФАЛЬТОБЕТОННОГО ПОКРИТТЯ	149
Андрій Лубенцов, Лариса Дереча ТЕСТУВАННЯ ЯК МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ОСІБ, ЯКІ ВИЯВИЛИ НАМІР ОТРИМАТИ АБО ПІДТВЕРДИТИ КВАЛІФІКАЦІЮ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА	152
Юрій Мазниченко, Віктор Колонюк ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ВИХІДНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	157
Вікторія Маруніч ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ» В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	163
Наталія Мацак ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ РОБІТ ІЗ ТЕПЛОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ БУДІВЕЛЬ	166
Анатолій Міняйло, Людмила Дмитренко ШКОДА, ЗАВДАНА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	169
Мурашко Анастасія ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СПЕЦІАЛІСТА-ПРОФАЙЛЕРА З УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	172
Ірина Невмержицька, Анфіса Венгрус МОЖЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІН ДО ПЕРВИННОГО ЗМІСТУ ДОКУМЕНТУ, УНЕСЕНИХ ШЛЯХОМ ДОПИСКИ	175
Владислав Негребецький БІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	179
Наталя Нічік ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ОСОБЛИВОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ В УКРАЇНІ, ЩО ВИНИКЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	184

Богдан Орловський АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	188
Ірина Пишненко ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У СТРУКТУРІ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ «ПОШУК І ВСТАНОВЛЕННЯ НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ АБО ПРЕДМЕТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗЛОЧИНОМ»	192
Вадим Пожар СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ ОГЛЯДІВ	197
Олександр Посашков ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА ВИДИ ДЕФЕКТІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС МОНТАЖУ МЕТАЛОПЛАСТИКОВИХ ВІКОННИХ БЛОКІВ	203
Сергій Рогалін ВИКРАДЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ: ЕКСПЕРТ ТА СПЕЦІАЛІСТ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ	207
Михайло Роговик 30 РОКІВ ЧИННОСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»: ЕВОЛЮЦІЙНІ ПОСТУПИ ТА КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ	212
Саєнко Олександр ДОСЯГНЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ОРІЄНТУВАННЯ В СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРІУМФАХ	214
Олена Самойленко ЩОДО ОЦІНКИ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ КРИТИЧНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	217
Наталія Сапун, Володимир Комаров ОСОБЛИВОСТІ ВВЕЗЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	221
Віктор Сезонов СУДОВЕ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	227
Іван Старенький ДОСЛІДЖЕННЯ RAID-МАСИВІВ РІВНЯ RAID 0	231
Євгеній Старіков ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ТЕХНІЧНА НЕСПРОМОЖНІСТЬ ВИХІДНИХ ДАНИХ» В АВТОТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ	236

Ярослав Столяров МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	240
Геннадій Строкаліс, Наталія Панченко АКТУАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АВТОТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ ІЗ ОЦІНКИ КОЛІСНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	244
В'ячеслав Сушко, Віктор Сушко МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕВІРКИ ЗАМКНЕНИХ ПРОСТОРІВ НА ЗНАХОДЖЕННЯ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН ЗА ДОПОМОГОЮ ГАЗОАНАЛІЗАТОРА N ₂ ТА O ₂	249
Ірина Третякова, Валерія Онацька, Анна Лиманська ВПЛИВ СТИЛЮ ВИХОВАННЯ БАТЬКАМИ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОПАТИЧНИХ РИС У ДІТЕЙ	252
Анна Тульвїнська, Юлія Халявка МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЕКСПЕРТА-ПСИХОЛОГА У СПРАВАХ ПО СПІРНИХ ПИТАННЯХ ВИХОВАННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ	256
Владислав Федорченко, Андрій Фролов, Валерій Ольхов ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ДВИГУНІВ ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ З МЕТОЮ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ НЕСПРАВНОСТЕЙ	260
Андрій Фролов, Олександр Свідерський, Владислав Федорченко ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ГАЛЬМУВАННЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ КАТЕГОРІЇ М1 З ЕЛЕКТРИЧНОЮ СИЛОВОЮ УСТАНОВКОЮ	265
Дмитро Хамула, Сергій Платовський ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-ХУДОЖНІХ ЦИТАТ У СУЧАСНОМУ ЖИВОПИСІ В КОНТЕКСТІ СКАНДАЛЬНОГО КОНТЕНТУ ІЗ ЕЛЕМЕНТАМИ ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ, ЯК ШЛЯХ ДО УТИЛІТАРИЗАЦІЇ МИСТЕЦТВА	270
Світлана Ходосевич, Таїса Колесник РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	275
Ольга Холодова КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-ТОВАРОЗНАВЦЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ	280

<i>Віра Хомутенко, Ірина Луценко, Дмитро Мотизін</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ	285
<i>Ana-Maria V. Cisleanu, Olga S. Cataraga</i> EFFECTS OF HEAVY METALS IN A POLLUTED AQUATIC ECOSYSTEM.	290
<i>Одарка Чабанюк</i> НАПРЯМИ ЕКСПЕРТИЗИ ОПЕРАЦІЙ З ГРОШОВИМИ КОШТАМИ.	298
<i>Юрій ЧЕРНИШ</i> ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ ПРИ КОНТРАБАНДІ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ.	303
<i>Олександр Чернов</i> СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В РАМКАХ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ВЧИНЕНИХ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИКОНАННЯМ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ	306
<i>Сергій Чумак</i> ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ.	312
<i>Олександр Шкуліпа</i> ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТЛОФОРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ ЯК НОВИЙ ВИД ЕКСПЕРТНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ	315
<i>Тетяна Юзишина</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ	320
<i>Іван Яценко, Елла Сімакова-Єфремян</i> ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПОТРЕБУЄ ВДОСКОНАЛЕННЯ	324
РЕЗОЛЮЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «30 РОКІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ».	329

НОТАТКИ

Наукове видання

30 РОКІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Одеса, 15 лютого 2024 року

Технічне редагування
Верстання
Дизайн обкладинки

*Оксана Гринюк
Юлія Семенченко
Валерія Савельєва*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 20.02.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Cambria.
Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,76. Тираж 300.
Замовлення № 020/0324.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.